

Archwilio potensial cryfhau'r iaith Gymraeg ac
economi'r ardal gydgyfeiriant drwy hybu
cydymwneud rhwng cymunedau lleol a'r cyfryngau
newyddion proffesiynol: achos Ceredigion a
Golwg360

Owain Rhys Jones

Traethawd a gyflwynir am radd PhD

Prifysgol Aberystwyth

Mai 2015



Ysgoloriaethau Sgiliau Economi Gwybodaeth
Knowledge Economy Skills Scholarships

Crynodeb

Mae'r traethawd yn trafod newyddion lleol Ceredigion, ac yn arbennig ddeunydd tra lleol er mwyn gweld sut y medrir eu cynnwys ar safleoedd a meicrosafleoedd amlblatfform dan adain cwmni newyddion proffesiynol sef *Golwg360*, adain ar-lein cwmni Golwg Cyf. Holir sut y gallai hynny gyfoethogi bywyd ac economi cymunedau gwledig yng ngorllewin Cymru, a chynnal y Gymraeg fel cyfrwng byw a chyfoes mewn oes o gyfathrebu digidol. Gosodir hyn yng nghyd-destun ehangach newyddion lleol a newyddiaduraeth yn gyffredinol ynghyd â datblygiad ystod o ddyfeisiau technolegol. Tynnir ar gyfnod o brofiad newyddiadurol gyda *Golwg360* yn Llanbedr Pont Steffan ac ar waith ymarferol mewn gweithdai a fu'n braenaru'r tir ar gyfer sefydlu gwefan *Clonc360*. Bu hyn, ynghyd ag ymchwil yn y gymuned – gyda busnesau, Clybiau Ffermwyr Ifainc, papurau bro, disgyblion ysgol, a grwpiau ac unigolion eraill – yn sail i asesu effaith y chwyldro digidol yn yr ardal, ac i archwilio'r potensial i godi ymwybyddiaeth am werth y cyfryngau newydd, a'r budd masnachol a diwylliannol a allai ddeillio ohonynt.

Diolchiadau

Carwn gydnabod y cyfle i wneud y gwaith ymchwil hwn a ddaeth fel canlyniad i gais llwyddiannus Adran y Gymraeg, Prifysgol Aberystwyth, am arian Rhaglen Gydyfeiriant Gorllewin Cymru a'r Cymoedd a reolir gan Swyddfa Cyllid Ewropeaidd Cymru, sef cynllun KESS.

Fy nyletswydd gyntaf yw diolch yn ddiffuant i'm cyfarwyddwr, yr Athro Marged Haycock am bob cymorth a chynghor defnyddiol yn ystod y cyfnod y bûm yn gwneud y gwaith ymchwil. Diolch hefyd i Dr Bleddyn O. Huws, f'ail gyfarwyddwr, am ei gefnogaeth a'i sylwadau adeiladol.

Hoffwn hefyd ddatgan fy niolch cywir i Adran y Gymraeg, Prifysgol Aberystwyth.

Dymunaf ddiolch yn ddiidwyll i Mr Owain Schiavone (Prif Weithredwr / Cyfarwyddwr Golwg360) a Mr Dylan Iorwerth (Golygydd Gyfarwyddwr, Cylchgrawn Golwg) ynghyd â staff y cwmni am bob caredigwrydd a chefnogaeth yn ystod fy nghyfnod yn y swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan.

Byddwn yn dymuno cydnabod cydweithrediad parod pob unigolyn, mudiad a chwmni y bûm yn ymwneud â nhw wrth wneud y gwaith ymchwil.

Diolchaf hefyd i'm rhieni a'm ffrindiau am bob cefnogaeth ac anogaeth.

Cynnwys

Rhagymadrodd	1
Pennod 1: Y papur bro a newyddion lleol a thra lleol	8
Pennod 2: Achos <i>Golwg360</i>	59
Pennod 3: Newyddion tra lleol a Geodagio	75
Pennod 4: Y cyfryngau cymdeithasol a'r dyfeisiau digidol symudol	108
Pennod 5: Yr hyn sy'n bosibl	177
Pennod 6: Astudiaeth o dair tref: Llanbed, Aberaeron, Llandeilo	191
Casgliadau	209
Atodiadau	218
Holiaduron	252
Llyfryddiaeth	259

Rhagymadrodd

Daeth y prosiect hwn i fod yn dilyn cais llwyddiannus gan Brifysgol Aberystwyth am arian Rhaglen Gydyfeiriant Gorllewin Cymru a'r Cymoedd a reolir gan Swyddfa Cyllid Ewropeaidd Cymru, yr asiantaeth weithredol o fewn Llywodraeth Cynulliad Cymru sy'n gweithredu'r prosiect 'Ysgoloriaethau Sgiliau'r Economi Wybodaeth' (KESS– *Knowledge Economy Skills Scholarship*). Dilynodd fy ngwaith ymchwil y testun gosodedig, sef: 'Archwilio potensial cryfhau'r iaith Gymraeg ac economi'r ardal gydyfeiriant drwy hybu cydymwneud rhwng cymunedau tra lleol a'r cyfryngau newyddion proffesiynol: achos Ceredigion a *Golwg360*'. Roedd maes fy ngwaith ymchwil, felly, yn ymwneud â gwella economi a bywiogrwydd gorllewin Cymru gan ganolbwyntio ar ardal Llanbedr Pont Steffan a'r cyffiniau. Yr oedd y gwaith ymchwil yn golygu gweithio mewn partneriaeth â Phrifysgol Aberystwyth a *Golwg360* sydd â'i brif swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan. Sefydlwyd *Golwg360* yn 2009 fel gwefan a fyddai'n cynnig newyddion o Gymru ac o wledydd tramor drwy gyfrwng y Gymraeg. Adain ar-lein o'r cylchgrawn *Golwg* yw *Golwg360*. Gwelwn yn ystod y gwaith fod y gwasanaeth newyddion Cymraeg hwn yn hanfodol ar gyfer datblygiad yr iaith a'i fod hefyd yn ymestyn yr amrywiaeth o ffynonellau newyddion sydd ar gael yng Nghymru. Prif gwestiwn fy maes ymchwil oedd gofyn sut orau y gellid casglu a dethol newyddion a gwybodaeth leol er mwyn eu cynnwys at ddefnydd pawb ar safleoedd a meicrosafleoedd amlblatfform a hynny dan adain cwmni newyddion proffesiynol, sef *Golwg360*. Pwrpas y cyfan oedd chwilio am ffyrdd o gyfoethogi bywyd ac economi cymunedau gwledig yng ngorllewin Cymru, ac i gynnal y Gymraeg fel cyfrwng byw a chyfoes mewn oes o gyfathrebu digidol. Roedd yn fwriad gennyf felly i roi sylw arbennig i ystod eang o ddefnyddwyr gan gynnwys busnesau, cwmnïau, Clybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion, Merched y Wawr, ac ysgolion. Hefyd byddwn yn rhoi sylw i'r papurau bro gan ddangos y posibiladau a'r manteision a ddeuai iddynt o ddefnyddio'r we. Ar hyn o bryd mae nifer ohonynt yn profi cyfnod anodd o ran gwerthiant a sicrhau digon o wirfoddolwyr i gynnal y papur.

Yn ystod y gwaith ymchwil, bûm yn cynllunio ac yn trefnu gweithdai Cymraeg eu cyfrwng gyda'r gwahanol grwpiau er mwyn egluro'r broses, hybu defnydd o'r cyfleoedd digidol, a hyrwyddo sefydlu gwefan *Clonc360*. Gwefan yw hon ar y cyd rhwng *Golwg360* a *Clonc*, sef papur bro ardal Llanbed. Yr oedd yn brofiad pleserus gweld y cyfan yn dwyn ffrwyth a gweld y wefan yn cael ei sefydlu yn Ebrill 2015. Bellach mae defnydd cyson yn cael ei wneud ohoni, sy'n dangos bod y dechnoleg newydd yn ymsefydlu yn y rhan hon o orllewin Cymru. Yr oedd hyn yn gyfle gwych i'r papur bro *Clonc* ac i *Golwg360* gydweithio ac fe gafwyd mewnbwn adeiladol o'r ddwy ochr i sicrhau sefydlu *Clonc360*, a heb os mae cyfle i'r ddau gyfrwng gydweithio'n effeithiol i'r dyfodol. Y gobaith yw y bydd *Clonc360* yn arwain y ffordd ac yn darbwyllo busnesau a mudiadau lleol o'r budd a allai ddod trwy gyfrwng y Gymraeg a thrwy fod yn dechnolegol flaengar.

Yn ystod fy ngwaith ymchwil bûm yn cynnal nifer o gyfweiliadau gyda'r gwahanol grwpiau er mwyn darganfod hyd a lled eu defnydd o'r dechnoleg newydd ar y pryd a cheisio eu hannog i fanteisio ar y cyfryngau newydd er mwyn hyrwyddo'r hyn a oedd ganddynt i'w gynnig. Testun balchder yw fod eraill, fel Emma Meese o Ganolfan Newyddiaduraeth Gymunedol, Prifysgol Caerdydd, bellach wedi cymryd yr awenau yn ddiweddar i hyrwyddo mentrau tebyg ar draws Cymru, ac i arwain rhai papurau bro eraill i'r oes ddigidol.

Y mae'r traethawd ymchwil hwn yn olrhain hanes y datblygiadau hyn ac yn eu rhoi yn eu cyd-destun diwylliannol a masnachol gan ddadansoddi'r cyfan â llygad beirniadol. Ond yn wahanol i lawer iawn o draethodau ymchwil, y mae'r awdur yn yr achos hwn hefyd wedi bod yn ysgogydd ac yn chwaraewr yn y mentrau a ddisgrifir. Mae hynny, gobeithio, wedi caniatáu gwell dealltwriaeth o'r problemau 'o'r tu mewn', megis, ac o'r cyfleoedd a'r cyfyngiadau a geir ar lawr gwlad; gobeithio hefyd fod mwy o fin ar y dadansoddiad o'r herwydd. Ar yr un pryd, mae'n rhaid cydnabod y gallai sefyllfa o'r fath ystumio peth ar y canfyddiadau a'r dadansoddi; am y rheswm hwnnw, roeddwn yn benderfynol o sicrhau fod y traethawd yn tynnu ar dystiolaeth ystod eang o leisiau o'r gwahanol gymunedau lleol, ac yn cynnwys hefyd farn gwleidyddion a llunwyr polisi eraill.

Thema a archwilir drwy gydol y gwaith hwn yw'r cysylltiad rhwng y lleol, a'r tra lleol a'r cyfryngau newyddion. Cyfeiriwyd yn barod at y ffaith fod nifer o

gylchgronau print yn ei chael yn anodd goroesi yn yr hinsawdd economaidd presennol a sut y gallai defnydd o'r dechnoleg newydd fod o gymorth iddynt. Gwelwyd bod ambell un o'r papurau bro yn fwy blaengar na'i gilydd yn sefydlu gwefan, er enghraifft *Glo Môn* sef papur bro Dyffryn Aman, a *Papur y Cwm* sef papur bro Cwm Gwendraeth. Dyma ymgais i geisio denu darllenwyr ifainc, y rhai sy'n dysgu'r Gymraeg ynghyd â'r rhai na fyddant yn darllen Cymraeg fel rheol. Byddaf yn dangos sut y mae'r ugeinfed ganrif a'r un bresennol wedi bod yn gyfnodau o newidiadau aruthrol ym myd technoleg a bod angen elwa'n llawn ar y cyfryngau newydd er mwyn hyrwyddo digwyddiadau a datblygiadau o bob math trwy gyfrwng y Gymraeg ac er mwyn sicrhau parhad y cymunedau Cymraeg lleol.

Mae'r duedd dra lleol yn un sy'n dod yn gynyddol bwysig bellach mewn amryw o feysydd: ym maes bwyd a diod, rhoddir pwyslais ar y gallu i olrhain y cynnyrch a'i gysylltu â lle penodol, ac yn yr un ffordd, mae twristiaeth gynaliadwy'n dibynnu ar y profiadau a'r blasau unigryw sydd i'w canfod mewn gwahanol froydd. Ceisiwyd holi ym mha ffyrdd y gallai'r cyfryngau digidol wneud hynny'n weladwy, mewn dull cyfoes ac mewn ffordd a fyddai'n dod ag elw a boddhad i'r darparwyr a'r defnyddwyr fel ei gilydd. Buwyd yn estyn allan at y darpar ddefnyddwyr trwy *Golwg360* a cheisio eu darbwyllo mai'r dechnoleg newydd yw'r ffordd orau ymlaen ar gyfer newyddion, hysbysebu ac ati. Wedi ymweld â'r gwahanol fusnesau a mudiadau yng ngorllewin Cymru, aseswyd i ba raddau y'u hargyhoeddwyd o fanteision y dechnoleg newydd, a dadansoddwyd y datblygiadau cyflym yn y maes hwn.

Fel rhan o'r cefndir ehangach, olrheinir y symudiad o brint i'r sgrin a ddaeth o ganlyniad i'r datblygiadau ym myd y dechnoleg. Erbyn hyn, gallwn dderbyn y newyddion o Gymru, Prydain ac o bedwr ban byd o fewn eiliadau. Hefyd gallwn gyrchu'r wybodaeth unrhyw adeg o'r dydd a'r nos heb orfod gadael cartref neu swyddfa. Wrth gadw hynny mewn cof dadleuir mai araf a llafurus yw'r gair print erbyn hyn a'i bod yn anodd gwrthsefyll pŵer a grym y dechnoleg newydd. Dangosir yma pa mor gyflym y mae'r papurau lleol wedi sylweddoli os ydynt am gadw eu cynulleidfa ei bod yn rhaid iddynt ddefnyddio cyfryngau fel Trydar a Facebook er mwyn casglu newyddion a chyfathrebu gyda'u darllenwyr. Hefyd mae yna nifer o gyfryngau lleol ar-lein yn ceisio cyflwyno deunydd lleol.

Rhan o'm cyfrifoldeb gyda *Golwg360* oedd casglu deunydd ar gyfer calendr o ddigwyddiadau. Er mwyn gwneud hynny bu'n rhaid imi ymgyfarwyddo ag amgylchedd gwe amlblatfform er mwyn hyrwyddo pethau fel calendrau canolog, byrddau trafod, ffrydiau byw o safleoedd rhyngweithiol cymdeithasol a blogiau, ynghyd â darbwyllo busnesau a chwmnïau lleol o'r budd a allai ddod drwy hysbysebu yn yr iaith Gymraeg ar safle newyddion proffesiynol, sef *Golwg360*. Hefyd byddwn yn dangos pa mor gyflym y gallai pethau ymddangos ar y wefan o'i gymharu â hysbysebu mewn papur newydd neu gylchgrawn. Yn ystod y gwaith ymchwil yr oedd yn rhaid imi weithio gyda gohebwyr a golygyddion *Golwg360* a dod i ddeall ystyriaethau technolegol, golygyddol a masnachol y cwmni. Wrth ysgrifennu stori ac adroddiadau gwelwn mor ddefnyddiol oedd y dechnoleg er mwyn diweddarau'r deunydd yn gyson yn hytrach na gorfod aros tan y diwrnod canlynol fel ym myd y papur newydd neu tan y mis nesaf yn hanes y papur bro. Hefyd wrth fynychu'r gwahanol eisteddfodau byddwn yn casglu'r canlyniadau, a byddent yn ymddangos ar wefan *Golwg360* cyn gynted ag y byddai'r feirniadaeth wedi ei rhoi. Holir yn y gwaith hwn i ba raddau y bernir bod y cyfrwng yn ffordd dda o gadw'r diwylliant Cymraeg yn fywiog ac yn gyfoes.

Yng nghwrs y gwaith ymchwil holwyd hefyd am y rhan y bu'r cyfryngau traddodiadol yn ei chwarae wrth gefnogi cymunedau lleol, a sut y maent erbyn hyn yn dod dan fygythiad oherwydd y toriadau a'r cwtogi o ran gwasanaeth, staff a chyllid. Canlyniad hyn wrth gwrs yw fod yna fylchau mawr yn y pethau yr adroddir arnynt: ni chaiff llawer o'r storïau lleol eu cynnwys bellach. Un o brif amcanion y cyfryngau newyddion tra lleol yw llenwi'r bylchau hyn a gellid defnyddio *Golwg360* fel un cyfrwng ar gyfer hyn. Mae materion lleol yn parhau i fod o ddiddordeb i'r cyhoedd ac mae deunydd tra lleol yn cynnig cyfle i bobl gyfrannu eu hunain mewn dull a elwir weithiau yn 'citizen journalism', neu newyddiaduraeth y bobl. Yn sicr, mae'r cyfryngau cymdeithasol yn ein galluogi i gynnal trafodaethau ac mae'n debyg y daw hyn yn fwyfwy amlwg eto fel y bydd gwefannau cymdeithasol, ffonau symudol a datblygiadau technolegol eraill yn mynd o nerth i nerth. Byddaf yn pwysleisio'r angen i ystyried y Cymry a'r Gymraeg pan fyddwn yn edrych ar y gwahanol ddulliau o gasglu a dosbarthu newyddion, yn enwedig yng nghefn gwlad, ac mae'n bwysig sicrhau y bydd lle i'r Gymraeg yn y dyfodol digidol. Yn sicr, mae her enfawr yn wynebu'r Gymraeg wrth iddi geisio

dod o hyd i'w lle ar y dyfeisiau digidol newydd fel ffonau symudol, tabledi a theledu sy'n cysylltu â'r rhyngrwyd. Wrth ddatblygu perthynas â'r gymuned leol mae potensial magu cynulleidfa ffyddlon i'r gwasanaeth tra lleol. Dyma oedd un o'r syniadau wrth fynd ati i greu *Clonc360* ac fe fydd y gwaith hwn yn ystyried i ba raddau y mae'r cyfrwng wedi llwyddo i ddenu defnyddwyr, ac i ba raddau y mae'n gwasanaethu anghenion y cymunedau lleol.

Ffactor arall y bu'n rhaid edrych arno yw'r anhawster sy'n wynebu llawer o'r rhai sy'n gweithredu gyda'r cyfryngau tra lleol i adeiladu perthynas â'r cyfryngau traddodiadol. Mae yna ddau brif reswm am hyn, sef y gall y cyfryngau traddodiadol mewn rhai achosion edrych ar y cyfryngau tra lleol fel ymgais amaturaid ac felly farnu eu bod yn amherthnasol. Hefyd, gallai'r cyfryngau traddodiadol eu gweld fel bygythiad i'w busnes. Dadleua rhai mai'r hyn sydd angen iddynt ei wneud yw edrych ar y cyfryngau newydd fel modd i ychwanegu at eu gwerth a bod yna gydweithio yn digwydd.

Byddaf yn ystyried sut y mae patrwm siopa llawer o bobl yng Ngheredigion wedi newid erbyn hyn ac fel y mae mwyfwy o siopa ar-lein yn digwydd. Holwyd a ydyw bellach yn hanfodol i fusnesau ddefnyddio'r platfformau digidol i gyfleu'r neges ynglŷn â'u busnes i'r cyhoedd.

Yn y traethawd hwn, ymdrinnir â'r ffaith bod grwpiau fel y Mudiad Ffermwyr Ifainc bellach yn gwneud defnydd helaeth o'r dechnoleg newydd i hybu a hyrwyddo digwyddiadau a gweithgareddau. Daeth cyfle hefyd i fwrw golwg ar ddatblygiad pwysig arall, sef darlledu newyddion tra lleol trwy gyfrwng teledu lleol. Mae'n debyg y bydd yn rhaid i'r cwmnïau a fydd am ddarlledu ar y sianeli bro trwy gyfrwng y Gymraeg ddod o hyd i nawdd gan fyd busnes ac fe all hynny fod yn anodd o gofio'r sefyllfa economaidd ar hyn o bryd. Mantais fawr y sianeli lleol hyn yw y bydd yn bosibl eu cael ar y ffonau symudol, llechen electronig a chyfrifiaduron yn ogystal ag ar deledu. Gwelir bod y pwyslais ar newyddion tra lleol a gyrchir drwy amrywiaeth o gyfryngau yn tyfu'n gyflym.

Wedi bwrw golwg gyflym dros rai o'r prif themâu a drafodir yma, gair yn awr am fethodoleg y gwaith. Fel yr eglurwyd yn barod, mabwysiadwyd dull ymchwil arsylwi o'r 'tu mewn' am gyfnod sylweddol, gan weithio fel newyddiadurwr ar

Golwg360. I raddau, felly, yr oedd hyn yn debyg i'r newyddiadurwr 'embedded' y mae ei bywyd/fywyd yn dibynnu i gryn raddau ar lwyddiant y tîm y mae'n rhan ohono ac yn arsylwi arno. Ond fe fabwysiadwyd dulliau eraill hefyd i wrthweithio effeithiau a allai fennu ar wrthrychedd y gwaith ymchwil. Golygai hynny gynnal cyfweiliadau gydag ystod o drigolion Ceredigion, ac yn achos yr arolwg ar y papurau bro, ddosbarthu a dadansoddi holiaduron a anfonwyd at dimau golygyddol a phobl eraill a oedd yn weithgar gyda'r gwahanol bapurau hynny. Ceisiwyd cwmpasu nifer o grwpiau yn y gymuned, gan gynnwys Mudiad y Ffermwyr Ifainc sy'n gryf iawn yn yr ardal hon, y gwahanol eisteddfodau (mawr a mân), ystod eang o fusnesau, a barn y bobl amrywiol a drôl i mewn i weithdai'r prosiect. Yr oedd y dystiolaeth lafar hon yn werthfawr iawn wrth adeiladu darlun llawn o'r ardal ac o'r posibiladau a oedd yn ymgynnig. Penderfynwyd mai ardal Tregaron-Llanbed (sef cartref *Golwg360* a'i fam gwmni) fyddai ffocws pennaf yr ymchwil, ond bod trefi Aberystwyth ac Aberaeron, ac i raddau llai, tref Aberteifi — canolfannau poblog eraill Ceredigion — yn cael sylw, yn ogystal â dalgylch y broydd penodol a wasanaethir gan y papurau bro. Penderfynwyd bwrw'r rhwyd ychydig yn ehangach er mwyn cymharu tref lewyrchus Llandeilo â threfi Ceredigion, yn enwedig y cynnydd a welwyd dros y blynyddoedd diwethaf yn nifer y siopwyr a'r twristiaid sy'n ymweld â Llandeilo. Yn achos yr holl waith maes hwn, sicrhawyd cydweithrediad parod y cyfranwyr, a rhoddwyd y dewis iddynt aros yn ddienw pe dymunent wneud hynny, gan ddilyn protocol moeseg ymchwil Adran y Gymraeg, Prifysgol Aberystwyth.

Rhennir y traethawd yn chwe pennod. Yn y bennod agoriadol canolbwyntir ar y papur bro fel cyfrwng i ddosbarthu newyddion lleol a thra lleol yn y Gymraeg. Am fod y cyfan, ar un olwg, yn hen hanes ymhell cyn i'r papur ymddangos, holir a oes dyfodol i'r papur bro — efallai am ei fod yn darparu deunydd nad ydyw ar gael drwy'r un cyfrwng arall. Yn yr ail bennod, edrychir yn benodol ar genesis *Golwg360* — sut y daeth y wefan i fodolaeth, sut yr ariennir hi, i ba raddau y bu'n llwyddiant, a natur ei pherthynas â'r cylchgrawn print, *Golwg*. Yn y bennod hon hefyd ceir sôn am y profiadau amrywiol a chyfoethog a gefais wrth weithio yn y swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan rhwng Medi 2011 a Hydref 2014. Yn y drydedd bennod edrychir yn ehangach ar y cysyniad o newyddion tra lleol a beth a olygir wrth y term, yn ogystal â'r syniad cysylltiedig o 'newyddiaduraeth y bobl'. A

ydyw'n gysyniad sy'n cydio mewn ardaloedd llai poblog fel cefn gwlad Ceredigion? A ydyw'n debyg o lenwi bwlch wrth i lai o newyddion lleol gael eu cyhoeddi mewn nifer o'r papurau print traddodiadol bellach oherwydd y cwtogi a'r diffyg cyllid? Archwiliwyd twf diweddar gwefan leol fel *Pobl Caerdydd* a fu'n fodel i *Pobl Aberystwyth* a gwefan y Borth. I ba raddau y bu gwefan *Golwg360* ei hun yn adnodd pwysig i sicrhau bod newyddion lleol Ceredigion yn cael sylw? Yn y bennod hon hefyd cawn edrych ar werth Geodagio yn yr oes ddigidol hon. Y mae'r bedwaredd bennod, am y cyfryngau cymdeithasol yn holi am fanteision ac anfanteision Trydar, Facebook, YouTube, Geodagio ac Instagram, ac yn ystyried pa mor addas y gallai'r rhain fod wrth hybu cydweithio rhwng y boblogaeth leol a *Golwg360*. Mae'r dyfeisiau digidol symudol hefyd yn cael sylw gan mai'r rhain bellach sydd yn cynyddol hwyluso bywyd hamdden a gwaith. Mewn e-bost (14 Mai, 2015) dywedodd Andy Pearson (Comisiynydd Heddlu a Throsedd Dyfed-Powys) wrthyf y byddai defnyddio dyfais ddigidol Samsung yn caniatáu i aelodau o'r heddlu fod allan ar ddyletswydd am 100,000 o oriau ychwanegol yn hytrach na gorfod gwneud gwaith swyddfa. Mae pennod pump yn craffu'n fanylach ar grŵp pwysig o Gymry Cymraeg sy'n debyg o aros yn eu bro, sef aelodau Clybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion. Mae'n amlwg eu bod yn defnyddio'r dechnoleg newydd wrth weinyddu'r gwaith o ddydd i ddydd, ond edrychir ar eu hymwneud â gwefan *Clonc360* a *Golwg360* o ran hysbysebu eu digwyddiadau a rhoi gwybodaeth am yr hyn sy'n digwydd yn y gwahanol glybiau. Hefyd yn y bennod hon ceir yr hanes fel y bu i *Golwg360* a'r papur bro *Clonc* gydweithio i greu cyfrwng cymdeithasol Cymraeg newydd, sef *Clonc360*: 'Lle ar y we Llanbed' a beth fu'r ymateb i'r fenter newydd. Yn y bennod olaf edrychir ar dair tref, sef Llanbed, Aberaeron a Llandeilo. Cymerir golwg ar sefyllfa economaidd y trefi hynny, gan asesu pa mor llewyrchus yw eu busnesau a'u hapêl at y bobl leol a thwristiaid fel ei gilydd. Holir hefyd sut y gall y dechnoleg newydd a'r cyfryngau newyddion lleol a thra lleol fod o wasanaeth ac o gymorth i'r cymunedau trefol hyn, a pha gyfleoedd sy'n ymgynnig i *Golwg360* gydweithio â hwy'n effeithiol yn y dyfodol. Yn y Casgliadau, cynigir dadansoddiad ehangach, ynghyd â rhai argymhellion at y dyfodol.

Pennod 1

Y papur bro a newyddion lleol a thra lleol

Gellir dadlau mai yn ardal Llanuwchllyn yn y flwyddyn 1895 y cafwyd yr ymgais gyntaf i sefydlu papur bro. Dyma'r flwyddyn y cyhoeddodd O. M. Edwards (1858 – 1920) *Seren y Mynydd*, papur newydd bychan at wasanaeth Llanuwchllyn. Ei amcan, yn ôl G. Arthur Jones, oedd ceisio 'ennyn diddordeb trigolion ei fro enedigol yn y gyfundrefn lywodraeth leol a oedd newydd ei sefydlu'.¹ Dim ond dau rifyn a ymddangosodd ac mae'n debyg mai un rheswm am hyn oedd ei bod yn anodd golygu papur newydd ar gyfer Llanuwchllyn o Rydychen lle yr oedd O. M. Edwards ar y pryd. Ef oedd cadeirydd cyntaf y cyngor plwyf yn Llanuwchllyn, ei bentref genedigol, a golygydd cyntaf *Seren y Mynydd*. Yr oedd yn addysgwr, yn llenor ac yn olygydd a phrif nod ei fywyd oedd 'adfywio diwylliant cynhenid Cymru ac ehangu gorwelion a gwybodaeth y werin bobl'.²

Fe olygodd saith cylchgrawn, ac ef hefyd a oedd yn gyfrifol am sefydlu chwech ohonynt. Yn ôl G. Arthur Jones, sylweddolodd mor bwysig oedd 'arwain y werin i ysgrifennu Cymraeg naturiol os oedd yr iaith i fyw o gwbl'.³ Gan ei fod yn teimlo mai angen mwyaf Cymru oedd cylchgrawn at wasanaeth y gwerinwr a lle y byddai yna gyfle iddo'i fynegi ei hun dyma gyhoeddi *Cymru* ym mis Gorffennaf 1891, a bu wrthi'n ei gyhoeddi hyd ddiwedd ei oes. Cylchgrawn ar gyfer y gwerinwr oedd hwn yn bennaf ac yn ôl G. Arthur Jones yr oedd 'lle ynddo i bob barn, ond llenyddol oedd ei natur gan mwyaf ac ni bu arlliw na phlaid wleidyddol na sect grefyddol arno'.⁴ Gellir dadlau yn hynny o beth ei fod yn debyg i'r papurau bro heddiw.

Mae'n deg holi ai *Lloffion Llangynfelyn* a gyhoeddwyd yng ngogledd Ceredigion yn 1956 oedd yr ymgais nesaf i sefydlu papur bro Cymraeg. Cafwyd un rhifyn ar ddeg a oedd yn cynnwys newyddion lleol, hynt a helynt pobl yr ardal, ysgrifau nodwedd

¹ G. Arthur Jones, *Bywyd a Gwaith Owen Morgan Edwards* (Aberystwyth, 1958), t. 50.

² J. Davies, M. Baines, N. Jenkins a P. Lynch, *Gwyddoniadur Cymru Yr Academi Gymreig* (Caerdydd, 2008), t. 321.

³ Jones, *Bywyd a Gwaith Owen Morgan Edwards*, t. 51.

⁴ Ibid.

â blas lleol arnynt a hefyd erthyglau ar hanes y cylch.⁵ Wrth edrych ar gynnwys y gwahanol bapurau bro heddiw gellid dweud mai digon tebyg ar y cyfan yw'r deunydd sydd ynddynt.

Yn 1993 nododd Beti Jones fod 52 o bapurau bro Cymraeg eu hiaith wedi eu sefydlu rhwng 1973 a Rhagfyr 1990 ac mae'n werth sylwi mai dim ond ychydig ohonynt a ddaeth i ben. Mewn rhai achosion bu prinder pobl a oedd yn fodlon ysgwyddo ychydig o'r gwaith er mwyn sicrhau parhad y papur. Problem arall oedd diffyg cyllid i ariannu'r fenter ac mewn rhai achosion yr oedd nifer y darllenwyr yn siomedig o isel. Gwelwn mai byr iawn fu einioes rhai ohonynt. Dim ond naw rhifyn a gafwyd o *Yr Ancr*, sef papur Cymraeg i bobl Llanddewibrefi a'r Cylch, o Fehefin 1975 hyd Ebrill 1976. Erbyn hyn mae newyddion ardal *Yr Ancr* i'w cael yn *Y Barcud*. Tri rhifyn yn unig a gafwyd o *Bro Ystwyth*, Tachwedd 1975 - Ionawr 1976; bellach mae newyddion yr ardal yn *Y Ddolen*. Dim ond o Ragfyr 1982 hyd Fawrth 1983 y bu oes *Broc Môr*, sef papur bro tref Caernarfon.

Aflwyddiannus fu dwy ymdrech i geisio cynnal yr *Eco Bach* yn nhref Caernarfon ar ddechrau'r 1980au a dim ond naw rhifyn a gafwyd o *Y Gaer*, sef papur cymuned Caernarfon rhwng 1987 a 1988. Fel y gwelir yn nes ymlaen yn y bennod hon, bu dyfodol dau bapur bro mewn tipyn o drafferth sef *Y Barcud*, - papur bro Tregaron a'r Cylch a *Llais Aeron*, sy'n gwasanaethu Dyffryn Aeron. Mynegodd cynrychiolwyr y tri phapur dipyn o bryder wrthyf am eu dyfodol.

Rhaid cofio mai dim ond dau wythnosolyn Cymraeg cenedlaethol a oedd ar gael yn ystod y cyfnod hwn, sef *Baner ac Amserau Cymru a'r Cymro*. Gwnaeth *Baner ac Amserau Cymru* droi'n gyhoeddiad materion cyfoes ar ôl 1972 gan barhau hyd 1992. Yng Ngwynedd yr oedd pedwar wythnosolyn Cymraeg arall yn cydreddeg, sef *Yr Herald Cymraeg*, *Herald Môn*, *Y Dydd* (Dolgellau), a'r *Cyfnod* (Bala). Wrth edrych ar y sefyllfa hon yr oedd yn amlwg i Beti Jones fod 'llawer iawn o siaradwyr Cymraeg ledled Cymru nad oeddynt yn darllen fawr ddim "newyddiadurol" drwy gyfrwng eu hiaith eu hunain'.⁶

Un rhifyn a gafwyd o *Llais Dinefwr*, sef yn Ebrill/Mai 1975: ceir hanesion yr ardal bellach yn *Y Lloffwr*. Dim ond o Dachwedd 1991 hyd 1995 y bu *Y Mandral*, sef

⁵ Robyn Tomos, 'Diwedd gwyrth y papurau bro', *Golwg*, 24 Hydref, 1996. t. 11.

⁶ Beti Jones, 'Cyhoeddi papurau newydd yng Nghymru', *Y Casglwr*, 51, Gaeaf 1993, t. 19.

papur bro Rhondda Fach, mewn bodolaeth, a dwy flynedd fu oes *Papur Bro Ifor* (Ionawr 1988-1990). Gwnaeth *Negesydd*, sef papur dwyieithog a gyhoeddwyd bob yn ail fis i wasanaethu ardal bwrdeistref sirol Castell-nedd Port Talbot, ymddangos rhwng Medi 2002 a Mawrth 2009. Cyhoeddwyd *Pentigili*, sef papur bro ardal Pwllderi gyntaf yn Rhagfyr 1978 ond bu'n rhaid rhoi'r ffidil yn y to yn Nhachwedd 1985. Dim ond rhwng Mai 1976 a Chwefror 1981 y cyhoeddwyd *Y Post*, sef papur Cymraeg Bro Morgannwg (Penarth a'r Cylch), a deuddeg copi a gafwyd o *Y San*, papur bro ardal Llandudoch (Ebrill 1983 – Ebrill 1984). Berwi'n sych a wnaeth *Y Sosban*, sef papur Cymraeg misol Llanelli a'r Cylch (Hydref 1975 – Tachwedd 1977).

Er bod nifer fach ohonynt wedi gorfod dod i ben, mae 59 o bapurau bro erbyn heddiw yn cael eu cyhoeddi yn rheolaidd a cheir ynddynt hanesion a storïau llafar gwlad. Heb amheuaeth, bwriad mawr y papurau bro oedd darparu deunydd darllen Cymraeg poblogaidd. Mae Gwilym Huws yn datgan bod y papurau bro trwy gyhoeddi newyddion am ddigwyddiadau a phobl leol wedi:

Llenwi bwlch yn y ddarpariaeth – sef newyddion y mae trwch y boblogaeth yn awyddus i wybod amdano ond yn aml y math o newyddion sy'n cael ychydig o sylw mewn papurau lleol Saesneg.⁷

Mewn ateb i gwestiwn yn fy holiadur⁸ i wirfoddolwyr sy'n cynnal rhai o'r papurau bro, sef 'Paham yr ydych yn ymwneud â'r fenter o gyhoeddi papur bro?', fe ddaeth yn amlwg mai sicrhau deunydd darllen Cymraeg i'r bobl oedd y prif gymhelliad o'r cychwyn fel y mae'r atebion hyn yn ei ddangos:

'Sefydlwyd y papur gan obeithio denu trigolion Dysynni i ddarllen Cymraeg. Mae hyn yn dal yn wir. Mae'n fodd i gynnal y Gymraeg mewn ardal lle mae'r Cymry cynhenid yn brin' *Dail Dysynni* (Papur bro Dyffryn Dysynni)

'Boddhad o wybod fy mod yn cyfrannu tuag at oroesiad yr iaith Gymraeg.' *Llafar Bro* (Papur misol cylch Ffestiniog)

'Mae'n gyfrwng i hybu Cymreictod yn yr ardal.' *Llais* (Papur bro Cwmtawe)

'Er mwyn cael cyhoeddiad misol lleol yn y Gymraeg a rhoi sylw i erthyglau diddorol, newyddion a llwyddiannau lleol.' *Lleu* (Papur newydd Dyffryn Nantlle)

'Er mwyn rhoi cyfle i bobl ddarllen am hynt ac helynt eu cymuned leol yn y Gymraeg.' *Papur Dre* (Papur bro Caernarfon a'r Cylch)

⁷ Rheinallt Llwyd (gol.), *Gwarchod y Gwreiddiau*, Llandysul, Mawrth 1996, t. 224.

⁸ Gweler Atodiad 10.

‘Er mwyn hybu darllen Cymraeg yn y fro.’ *Y Garthen* (Papur bro Dyffryn Teifi)

‘Er mwyn sicrhau fod yna ddeunydd Cymraeg yn cyrraedd cartrefi’r ardal. Pwysig i gofnodi digwyddiadau a hanes yr ardal a cheisio cael darllenwyr i ddarllen Cymraeg.’ *Y Tincer* (Papur bro Genau’r Glyn, Melindwr, Tirymynach, Trefeurig a’r Borth)

Wrth imi holi Gwilym ac Eleri Huws (20 Medi, 2012), golygyddion cyntaf *Papur Pawb*, sef papur bro pentrefi gogledd Ceredigion, beth oedd y pleser a’r mwynhad a gawsant wrth ymwneud â’r papur, dyma oedd ganddynt i’w ddweud:

Heb amheuaeth ymateb y bobl i’r papur. Erbyn hyn mae pawb yn ei gymryd yn ganiataol ond pan ddaeth allan gyntaf 38 mlynedd yn ôl yr oedd yn rhywbeth newydd ac fe gafodd groeso cynnes iawn. Mae pobl yn dal i’w brynu yn ddefodol gan fod ganddynt ddiddordeb yn yr hyn sydd ynddo. Mae yna bobl nad sy’n darllen fawr o Gymraeg ond yn darllen *Papur Pawb* yn gyson. Mae wedi bod yn help i do ar ôl to o newydd-ddyfodiaid i’r ardal ddod i adnabod y lle’n well a dod yn rhan o’r gymdeithas.⁹

Cychwynnodd twf modern y papurau bro ym Mai 1972 pan benderfynodd Meredydd Evans y byddai’n syniad da cyhoeddi newyddiadur i wasanaethu cymdeithas Gymraeg Caerdydd a’r cyffiniau, ac erbyn Ebrill 1973 cafwyd y rhifyn cyntaf o’r *Dinesydd* ac yr oedd yn rhaid dibynnu ar noddwyr a hysbysebwyrr er mwyn cael incwm. Ar y dechrau dosberthid 4,000-5,000 o gopiâu’n fisol. Mewn ateb i’m holiadur (Chwefror 2012) canfuwyd mai tua 750 sy’n derbyn y papur bellach, a gwelwyd gostyngiad yn y gwerthiant yn dilyn y penderfyniad i godi tâl yn Ebrill 2010. Ar hyn o bryd mae yna ymgyrch i gynyddu’r nifer o ddarllenwyr. O gofio mai cael y bobl i ddarllen Cymraeg oedd un o brif amcanion sefydlu’r papurau bro mae’n syndod sylwi ar yr atebion a gafwyd yn fy holiadur nad oes cynnydd wedi bod yng ngwerthiant yr un ohonynt. Gwelir bod gwerthiant 52% ohonynt wedi aros rywbeth yn debyg ar hyd y blynyddoedd tra bod cylchrediad 48% yn dangos gostyngiad.

Dangosodd yr atebion i’m holiadur bod yna ostyngiad sylweddol wedi bod yng nghylchrediad rhai o’r papurau bro.

⁹ Gweler Atodiad 1.

<u>Enw'r Papur</u>	<u>Gwerthiant yn y 1970au</u>	<u>Gwerthiant yn 2012</u>
Llais (Papur Bro Cwmtawe)	1,700	850
Llais Aeron (Papur Bro Dyffryn Aeron)	950	650
Y Rhwyd (Papur Bro gogledd orllewin Ynys Môn)	1,800	1,350

Wrth i'r cyfryngau roi sylw i'r *Dinesydd* cafwyd ymholiadau o rannau eraill o Gymru ynglŷn â sut i gychwyn papur bro. Ni fu'n rhaid aros yn hir cyn gweld pedwar papur bro arall. Ym mis Hydref 1974, sefydlwyd *Papur Pawb* yng ngogledd Ceredigion i wasanaethu ardal Tal-y-bont a'r cyffiniau, a hefyd cafwyd *Llais Ogwan*, sef papur newydd Dyffryn Ogwen. Wrth holi golygyddion cyntaf *Papur Pawb*, Gwilym ac Eleri Huws, 20 Medi, 2012 beth oedd swyddogaeth y papur bro dyma oedd eu hateb:

Ei brif swyddogaeth yw adlewyrchu bywyd cymdeithasol a diwylliannol ardal a cheisio cyfleu hynny i'r darllenwyr mewn gair a llun. Wrth feddwl yn ôl i'r cyfnod cyn dyddiau'r papur bro, nid oedd pawb yn gwybod beth oedd yn digwydd yn yr ardal, ond unwaith y daeth y papur bro yr oedd yna siawns y byddai pawb yn clywed am hynt a helynt yr ardal. O ystyried hynny yr oedd y papur bro yn fodd i glymu'r gymdeithas wrth ei gilydd. Fe ddaeth y papur bro mewn cyfnod pan oedd newid cymdeithasol mawr yn digwydd mewn pentrefi. Byddai mwy a mwy yn teithio i'w gwaith ac felly yn treulio llai o amser yn eu cymuned. Wrth gwrs yr oedd y rhwydweithiau traddodiadol yn parhau i fod yn gryf iawn, yn arbennig yn y gymdeithas amaethyddol, ond rhaid cofio bod y gymdeithas honno yn mynd yn llai ac yn llai canolog i fywyd cymdeithasol yr ardal.

Swyddogaeth gwbwl allweddol arall y papur bro oedd diogelu yr iaith Gymraeg. Yr oedd yr holl gyfryngau newyddion lleol drwy gyfrwng y Saesneg, er bod tua 90% o'r gweithgareddau yn yr ardal yn digwydd yn Gymraeg. Câi'r digwyddiadau

hyn eu cofnodi yn Saesneg yn y papur lleol sef y *Cambrian News*. Yr oedd rhywun yn teimlo y byddai cael y newyddion am yr ardal wedi ei ysgrifennu trwy gyfrwng y Gymraeg yn peri i'r bobl ei ddarllen yn Gymraeg a meddwl amdano yn y Gymraeg, yn hytrach nag yn y Saesneg a hynny efallai am y tro cyntaf. Unwaith y daeth *Papur Pawb* byddai rhywun yn cael ei dynnu fewn i sawl cymdeithas a byddai pobl yn trin a thrafod pethau yn Gymraeg. Hefyd yr oedd llawer yn cael y cyfle i ddarllen Cymraeg am y tro cyntaf, yn arbennig y math yma o ddarllen sef am ddigwyddiadau lleol oedd yn digwydd ar y pryd.¹⁰

Yn Rhagfyr 1974 cyhoeddwyd y rhifyn cyntaf o *Clebran* ar gyfer bro'r Preselau a hefyd *Pethe Penllyn* i wasanaethu pum plwyf Penllyn. Yr oedd twf y papurau bro yn arwydd pendant bod nifer yn teimlo bod yr amser wedi dod i 'ymdrechu yn erbyn difaterwch y papurau lleol a oedd eisoes yn bod parthed y defnydd o'r iaith Gymraeg'.¹¹ Mae'n amlwg wrth ddarllen yr atebion a ddaeth yn yr holiaduron fod yna lawer yn teimlo rheidrwydd i ymwneud â'r fenter o gyhoeddi papur bro yn y gwahanol ardaloedd ac mai'r un cymhelliad oedd ganddynt, sef:

'Hybu'r Gymraeg a chadw'r gymdeithas at ei gilydd.' *Nene* (Papur bro Rhosllannerchrugog, Ponciau, Pen-y-cae a Johnstown)

'Er mwyn y Gymraeg a'r ysbryd cymunedol.' *Llais Ardudwy* (Papur Cymraeg misol Ardudwy)

'Mae'r papur yn rhan allweddol o fywyd Cymraeg yr ardal ac yn gyfrwng i uno gwahanol fudiadau a chymdeithasau.' *Papur Pawb* (Papur Cymraeg ardaloedd Tal-y-bont, Taliesin, Tre'r ddôl, Ffwrnais, Eglwys-fach a Glandyfi)

'Er mwyn hybu a chynnal diwylliant y fro, yn y Gymraeg.' *Plu'r Gweunydd* (Papur bro Llangadfan, Llanerfyl, Foel, Llanfair Caereinion, Adfa, Cefn-coch, Llwydiarth, Llangynyw, Cwmgolau, Dolanog, Rhiwhiraeth, Pontrobert, Meifod, Trefaldwyn a'r Trallwng)

'Hybu'r iaith Gymraeg. Rhoi cyhoeddusrwydd i weithgareddau Cymraeg.' *Tafod Elái* (Papur ardal Cyngor Bwrdeisdref Taf-Elai a phentref Ynys-y-bwl)

'Cariad at yr iaith a'r dymuniad am weld ei pharhad.' *Y Barcud* (Papur bro Tregaron a'r cylch)

'Teimlo bod gan bapur bro gyfraniad mawr i'w wneud i'r iaith Gymraeg a'r fro.' *Y Llien Gwyn* (Papur bro Abergwaun a'r cylch)

Fel y dywed Robin Gwyndaf, yr oedd pethau fel y gyfundrefn addysg i'w beio fod yn well gan lawer o Gymry ddarllen Saesneg yn hytrach na'r Gymraeg. Wrth i bobl mewn sawl rhan o Gymru weithredu i geisio newid y sefyllfa hon, daeth y papurau bro fel rhan o'r ateb ynghyd ag ysgolion Cymraeg, ysgolion meithrin a mwy o

¹⁰ Gweler Atodiad 1.

¹¹ Jones, 'Cyhoeddi papurau newydd yng Nghymru', t. 19.

Gymraeg ar y cyfryngau.¹² Gellir dweud mai un rheswm pendant dros fynd ati i sefydlu'r papurau bro oedd ceisio brwydro yn erbyn difaterwch y papurau lleol cyn belled ag yr oedd y defnydd o'r Gymraeg yn y cwestiwn. Mewn ardaloedd lle y câi'r Gymraeg ei siarad gan fwy na 60% o'r darllenwyr, yr oedd cyfanswm y Gymraeg yn y papurau hyn yn isel iawn, a byddai cyfarfodydd a gweithgareddau hollol Gymraeg yn cael eu cofnodi yn Saesneg. Yn ôl Gwilym Huws fe wnaeth D. Tecwyn Lloyd lawer iawn o waith i baratoi'r tir ar gyfer dyfodiad papurau bro Cymraeg ledled Cymru. Meddai Gwilym Huws:

Yn nechrau'r saithdegau gwnaeth arolwg o le'r Cymraeg mewn papurau newydd a gyhoeddwyd yng Nghymru ac mewn darlithoedd ac ysgrifau tynnodd sylw ei gyd-Gymru at absenoldeb papurau lleol Cymraeg mewn rhannau helaeth o Gymru.¹³

Gwnaeth ddadansoddiad manwl o gynnwys rhai o'r papurau lleol oedd yn cylchredeg mewn ardaloedd Cymraeg yn ne-orllewin Cymru. Gwelodd mai

...rhyw 2.5% o'r deunydd oedd wedi ei ysgrifennu yn Gymraeg er bod canran llawer iawn uwch o'r gweithgareddau a'r cyfarfodydd a ddisgrifiwyd yng ngholofnau'r papur wedi eu cynnal yn yr iaith.¹⁴

Yn ôl *Gwyddoniadur Cymru*, y prif gymhelliad dros sefydlu'r papurau bro oedd awydd ymhlith caredigion y Gymraeg i sicrhau ei pharhad fel iaith gymunedol trwy roi sylw teilwng i weithgareddau diwylliannol yn eu broydd.¹⁵

Yn rhifyn Gorffennaf 1988 o'r cylchgrawn *Barn*, mae Cyril Jones yn nodi bod nifer y papurau bro wedi cynyddu

yn sgil y statws swyddogol a enillwyd i'r Gymraeg mewn rhai meysydd yn ystod y chwedegau a'r saithdegau cynnar, sylweddolwyd yr angen am ddeunydd poblogaidd i'w hybu fel cyfrwng naturiol answyddogol.¹⁶

Hefyd mae'n awgrymu ei bod bellach yn 'hollbwysig ein bod yn eu hystyried fel cyhoeddiadau sy'n cynnal bywyd cymdeithasol trwy gyfrwng y Gymraeg; amddiffyn ein broydd a hyrwyddo datblygiad economaidd'.¹⁷ Roedd adroddiad Dr Emyr W. Williams *Papurau Bro - Y Presennol a'r Dyfodol* (1990) yn dangos bod

¹² Robin Gwyndaf, 'Cynnal cwr y baich: cyfraniad y papurau bro Cymraeg i fywyd cymdeithas', *Y Genhinen* 27 (1977), t. 13.

¹³ Rheinallt Llwyd, *Gwarchod y Gwreiddiau*, Mawrth 1996, t. 221.

¹⁴ Ibid.

¹⁵ *Gwyddoniadur Cymru*, t. 682.

¹⁶ Cyril Jones, 'Papurau bro: arolwg ac argymhellion', *Barn*, Gorffennaf 1988, t. 16.

¹⁷ Ibid.

pum papur bro wedi eu sefydlu mewn gwahanol rannau o Gymru rhwng 1973 a 1974, 12 rhwng 1975-76, a 14 rhwng 1977 a 1978. Cafwyd twf cyson ers hynny nes cyrraedd 52 yn 1990. Yn ôl yr adroddiad argreffiad 70,000 o gopiâu'n fisol, a gyda phedwar person ar gyfartaledd yn darllen copi; gwelwn fod iddynt tua 280,000 o ddarllenwyr bob mis, ffigwr a oedd yn uwch ar y pryd na holl ddarllenwyr y *Western Mail* a'r *Daily Post* gyda'i gilydd. Dywed Vaughan Hughes fod y papurau bro wedi tyfu yn ystod y blynyddoedd (1972-75) wrth i fwy a mwy o Gymry 'dderbyn y ddysgeidiaeth mai dim ond drwy ddiogelu'r bröydd Cymraeg y gellir adfer yr iaith'.¹⁸ Mae *Gwyddoniadur Cymru* yn nodi bod twf y papurau bro yn ail hanner y 1970au wedi ei ddisgrifio fel 'gwyrth y ganrif,' ond y wir wyrth yw fod canran mor uchel ohonynt wedi goroesi am dros chwarter canrif gan ddod yn rhan annatod o fywyd diwylliannol a chymunedol eu broydd.¹⁹

Yn rhifyn 5 Hydref, 1984 o'r *Faner* cafodd John Roberts Williams gyfle i gynnig ei 'Saith Rhyfeddod' i'r genedl ac un ohonynt yw'r papurau bro ac meddai: 'Nid rhyfeddod yw hyn - ond gwyrth'.²⁰ Ac yn rhifyn Ionawr 18, 1985 mae'n gweld gobaith dyfodol yr iaith Gymraeg yng ngrym y papurau bro gan ddatgan:²¹

Mae'n amhosibl rhoi pres ar y rhain, heb y rhain, trueni fuasai ein rhan, rhain sydd bellach yn cynnal yr arferiad o ddarllen Cymraeg yn gyson.

Yn ôl Vaughan Hughes, mae ambell gymal o Gyfansoddiad *Llais Ogwan* a sefydlwyd yn Hydref 1974 yn rhoi syniad pur dda o nod pob un o'r papurau bro sef:

Cymal 2: Cymraeg fydd unig iaith y papur.

Cymal 4: Amcan y papur fydd adlewyrchu bywyd cymdeithasol yr ardal a chyfrannu at adferiad diwylliannol yr ardal.

Cymal 6: (a) Ni chaiff unrhyw unigolyn elwa'n ariannol ar gyllid y papur.

(b) Defnyddir pob elw o werthiant y papur i hwyluso'r gwaith o'i gyhoeddi.²²

Hiraethlon iawn yw erthygl Robin Gwyndaf yn 1977 lle mae'n nodi ymhlith pethau eraill fel y mae cymdeithas yn llai hunangynhaliol wedi colli rhai cyfryngau gwerthfawr i gael pobl ynghyd, er enghraifft y crefftwyr crwydrol fel y saer a'r

¹⁸ Vaughan Hughes, 'Papurau bro', *Barn* 151, Awst 1975, t. 771.

¹⁹ *Gwyddoniadur Cymru*, t. 682.

²⁰ Emyr Davies, 'Papurau bro: digon i'w rhyfeddu neu codi'r felan', *Y Faner*, Mawrth 1, 1985, t. 15.

²¹ *Ibid.*

²² Hughes, 'Papurau bro', t. 772.

teiliwr a fyddai yn mynd o dŷ i dŷ ac o fferm i fferm gan gario newyddion a mân hanesion bro. Fel yr oedd nifer gynyddol yn derbyn cynnyrch parod y teledu fe droes y gymdeithas yn gasgliad o unigolion. Fe wêl Robin Gwyndaf gyfraniad y papurau bro yn bwysig i gyfannu cymdeithas.²³ Yn ôl Gwilym Huws gwelodd Robin Gwyndaf fod y papurau bro yn ymestyniad o'r diwylliant gwerin traddodiadol wrth fod yn gyfrwng:

i'n haddysgu am yr etifeddiaeth gyfoethog a berthyn i bob bro ac i werthfawrogi'r etifeddiaeth honno a bod yn gyfrwng i gyfrannu cymdeithas trwy gyflwyno newyddion am aelodau o blith pob dosbarth ohoni, y byd a'r betws, a thrwy hynny ddyfnhau'r cwlwm adnabod, sail pob brawdgarwch a phob daioni...²⁴

Mae'n anodd anghytuno ag ef pan ddywed fod sefydlu un papur bro yn fwy o werth 'i ddiogelu'r iaith a'r diwylliant Cymraeg na llu mawr o anerchiadau ac ysgrifennu sy'n gwneud dim namyn sôn am ei diogelu'.²⁵

Wrth edrych ar yr ystod eang o bapurau bro sydd gennym mae'n werth cofio mai menter gwbl wirfoddol yw pob un ohonynt a bod eu bodolaeth i raddau helaeth yn dibynnu ar werthiant hysbysebion lleol a gweithgareddau codi arian. Wrth gysylltu â nifer helaeth ohonynt yr un oedd y neges ganddynt fwy neu lai sef y byddai'n anodd iawn cynnal y papurau bro heb y grant o £1,700 a ddeuai gan Lywodraeth y Cynulliad yng Nghaerdydd:

'Heb y grant o'r Cynulliad byddai'n rhaid dibynnu llawer mwy ar y bobl leol i gynnal y papur ac mi fyddai hynny'n anodd gyda cyflwr yr economi ar hyn o bryd yn yr ardaloedd yma'. Marina Davies, *Y Garthen*, papur bro Dyffryn Teifi

'Mae grant y Cynulliad yn gymorth mawr i gyhoeddi'r papur. Os na fyddem yn derbyn yr arian hyn byddai'n rhaid cynnal llawer mwy o ddigwyddiadau i godi arian. Hefyd byddai'n rhoi mwy o bwysau ar ysgwyddau y gwirfoddolwyr sy'n gweithio'n ddyfal i'w gynnal'. J. Mansel Charles, *Y Lloffwr*, papur bro Cylch Dinefwr.

'Er ein bod yn cynnal llawer o weithgareddau i gynnal y papur mae'r grant gan y Cynulliad o gymorth mawr tuag at barhad y papur'. - Rhoswen Llewellyn, *Cardi Bach*, papur bro Dyffryn Taf.

Talwyd teyrnged droeon i'r gwirfoddolwyr hynny sy'n cyfrannu miloedd o oriau gwaith i gynhyrchu'r papurau bro: mae'n golygu llawer iawn o aberth ac o ymroddiad, ac fel y dywed Robin Gwyndaf mae sefydlu'r papurau bro wedi dangos

²³ Gwyndaf, 'Cynnal cwr y baich', t. 13.

²⁴ Rheinallt Llwyd, *Gwarchod y Gwreiddiau*, Mawrth 1996, t. 232.

²⁵ Ibid., t. 14

bod yna 'nifer o wŷyr a gwragedd sy'n fodlon gweithio'n galed i ddiogelu y Gymraeg a'n diwylliant.'²⁶ Wrth edrych ar yr atebion a dderbyniais i'm holiadur (Ebrill 2012) yr oedd yn amlwg bod canran uchel o'r rhai a atebodd wedi bod yn ymwneud â'u papur bro am flynyddoedd maith, a'r teimlad a gawn yw mai'r un criw sy'n dal i weithio i sicrhau dyfodol a pharhad y gwahanol bapurau bro. Efallai ei bod yn deg dweud mai breuddwyd y genhedlaeth hŷn i raddau helaeth erbyn hyn yw'r papurau bro. Gwelwn fod 43% o'r rhai a atebodd fy holiadur wedi bod yn ymwneud â'u papur bro am gyfnod o dros ddeng mlynedd ar hugain a bod 66% wedi bod yn ymwneud â'u papur bro am dros ugain mlynedd.

Mae yna nifer o'r rhai sy'n ymwneud â'r papurau bro yn pryderu fod yna brinder pobl ifanc sy'n fodlon cymryd yr awenau. Canlyniad hyn yn naturiol yw na fydd neb yn dod i lenwi'r bwlch wrth i'r gweithwyr presennol fynd yn hŷn a methu cyflawni eu dyletswyddau ac yn y pen draw fe ddaw'r papur i ben. Yn yr atebion a ddaeth i law yn dilyn fy holiadur dywedodd 48% o'r papurau bro fod y bobl ifanc yn dangos diddordeb yn y papur. Gallai hyn amrywio o gyfrannu deunydd ar gyfer y papur neu helpu i'w blygu. Yr oedd yn dda cael sylwadau cadarnhaol fel:

'Mae tudalen 'Cwtsh Myrddin' bob mis. Disgyblion Ysgol Bro Myrddin sydd yn paratoi.' *Cwlwm* (Papur bro Caerfyrddin)

'Bydd cyfranwyr ifainc yn anfon erthyglau o dro i dro, a helpu i blygu yn achlysurol.' *Llafar Bro* (Papur misol cylch 'Stiniog')

'Oes mae tipyn o ddiddordeb ymysg yr ifanc – cysylltiad agos gennym gyda ysgolion, clwb ieuenctid, gigs lleol ac ati.' *Papur Dre* (Papur bro Caernarfon a'r cylch)

'Oes, rhai yn ffyddlon iawn ac mae gennym dudalen 'Byd yr Ifanc'.' *Cardi Bach* (Papur bro cylch Dyffryn Taf)

Mewn ateb i'r cwestiwn 'Pa oedran sy'n darllen y papur bro?' yn fy holiadur, dyma'r math o sylwadau a dderbyniwyd gan y mwyafrif helaeth o'r atebion:

- i) 'Canol oed a throsodd.'
- ii) 'Dwi'n amau mae pobl hŷn yw'r rhan fwyaf o'r darllenwyr.'
- iii) 'Pob oedran i raddau, ond y to hŷn sydd yn ei brynu.'
- iv) 'Oedolion yn bennaf.'

²⁶ Ibid.

v) 'Y genhedlaeth hŷn.'

vi) 'Mae'r oedrannau'n amrywio, ond tybiwn mai'r henoed a'r canol oed yw'r gyfran mwyaf.'

Fy ngham nesaf oedd ymweld â thair ysgol gyfun yn Sir Gaerfyrddin (Ionawr, 2013) a gofyn i ddisgyblion Bl 13 ateb holiadur byr.²⁷ Y tair ysgol y bŵm yn ymweld â nhw oedd Ysgol Gyfun Dyffryn Aman, Ysgol Maes yr Yrfa ac Ysgol Bro Myrddin. Wrth ddadansoddi'r atebion, syndod oedd gweld mai dim ond 25% oedd yn derbyn papur bro i'w cartrefi. Mewn ateb i'r cwestiwn, 'A fyddwch yn darllen unrhyw bapur bro?' dim ond 31% a ddywedodd eu bod, gyda 19% yn dweud y byddent yn darllen papur bro weithiau, gyda 50% yn ateb na fyddent byth yn darllen yr un papur bro.

Wrth holi 'A ydych yn cyfrannu tuag at y papur bro mewn unrhyw ffordd?', dim ond un disgybl a ddywedodd ei fod yn cyfrannu fel unigolyn a hynny fel rhan o'i swydd fel ysgrifenydd y wasg i un o Glybiau Ffermwyr Ifainc yr ardal. Yr oedd 11% yn cyfrannu i'r papur bro drwy weithgareddau'r ysgol ond nid oedd 86% yn cyfrannu mewn unrhyw fodd iddo. Wrth ateb y cwestiwn, 'Pa fath o ddeunydd yr hoffech ei weld yn y papur bro?', y pethau a nodwyd yn gyson oedd:

- i) Mwy o ddeunydd ar gyfer pobl ifanc
- ii) Newyddion a gweithgareddau ysgol
- iii) Digwyddiadau lleol sydd ar gael i bobl ifanc (18-24)
- iv) Chwaraeon fel pêl-droed a rygbi a hefyd chwaraeon llai poblogaidd.

Efallai fod yna gyfle yn y fan hyn i nifer o'r bobl ifanc edrych ar y pynciau dan sylw a cheisio cyfrannu fel unigolion neu grwpiau i'r gwahanol bapurau bro, efallai fel rhan o'r cwricwlwm.

Y cwestiwn nesaf a ofynnwyd oedd, 'A ydych yn credu bod y papur bro yn ffordd effeithiol o adrodd yr hanes sy'n digwydd yn eich cymuned?' Dywedodd 92% eu bod o'r farn bod y papur bro yn ffordd effeithiol o adrodd hanes y gymuned, gyda 3% o'r ganran hwnnw yn dweud bod angen ehangu i'r we. Nid oedd gan 8% farn ar y pwnc.

²⁷ Gweler Atodiad 11.

Wrth ofyn i'r disgyblion a oeddynt yn darllen unrhyw bapur lleol yn Saesneg, dywedodd 55% y byddent yn darllen rhai o'r papurau wythnosol a ymddangosai yn yr ardal. Byddai 6% yn darllen papur lleol Saesneg yn achlysurol ond ni fyddai 6% yn darllen unrhyw bapur lleol Saesneg.

Nodwn fod nifer o'r gwirfoddolwyr hyn wedi bod yn ymwneud â'r papurau bro am flynyddoedd lawer, a diddorol yw sylw a chwestiwn Robyn Tomos yn 1996:

Mae'r papurau bro wedi bod yn ffenomenon bwysig ym myd cyhoeddi a newyddiaduraeth Gymraeg ers dros 20 mlynedd. Ond wrth i'r bobl sy'n ysgwyddo'r baich o'u cynhyrchu fynd yn hŷn, ydi eu dyddiau yn dod i ben?²⁸

Yn 1996 dywedodd Gwilym Huws o Brifysgol Cymru Aberystwyth ei bod yn wyrth bod y papurau bro wedi parhau cyhyd ac mae'n nodi y byddent yn parhau tra bo pobl yn gweld eu gwerth. Heb os nac oni bai, mae eu bodolaeth wedi dibynnu ar waith diflino gwirfoddolwyr teyrngar ac erbyn hyn ceisio cael gwaed ifanc i gynorthwyo yn y fenter yw'r her, neu i greu eu mentrau newydd ac, efallai eu mentrau gwahanol eu hunain.²⁹

Problem arall sy'n wynebu'r papurau bro yw'r gost o argraffu yn arbennig felly gan fod y gwerthiant naill ai'n sefyll yn ei unfan neu'n gostwng. Mae yna rai papurau bro wedi sefydlu cymdeithas i fod yn gyfrifol am godi arian i sicrhau parhad y papur fel Cymdeithas *Y Bigwn*, sef papur bro Dinbych, ac mae llawer yn codi arian drwy bethau fel Clwb Cant ac amrywiaeth o weithgareddau.

Bydd papur bro *Cwlwm* yn codi arian trwy drefnu Gŵyl Dramâu Cwlwm gyda chwmnïau drama lleol. Mae'r ŵyl wedi'i chynnal yn flynyddol er 1989. Mae'r gweithgareddau ychwanegol hyn yn creu bywiogrwydd yn y fro. Bydd y bobl sy'n ymwneud â *Dail Dysynni* yn trefnu cyngerddau, ffair, noson o ddramâu, taith gerdded nodedig, tanysgrifiadau, a chasgliad o ddrws i ddrws i hybu Cronfa'r Dail. Boreau coffi, nosweithiau Tipit a hysbysebion yw'r dulliau sydd gan bapur *Dan y Landsker* o godi arian i gynnal y papur. Bydd papur *Llais Aeron* yn dibynnu ar y Clwb 200 a grantiau er mwyn cael cyllid i redeg y papur. Prif ffynhonnell papur *Nene* i godi arian yw trwy baratoi calendr blynyddol. Y tair ffordd sydd gan bapur *Fama* o godi arian yw codi 50 ceiniog y copi, sicrhau noddwyr lleol a nawdd

²⁸ Robyn Tomos, 'Diwedd gwyrth y papurau bro', *Golwg*, 24 Hydref, 1996 t. 10.

²⁹ Ibid.

gan lywodraeth leol. Ffordd y *Cardi Bach* o dalu'r costau yw rhedeg Clwb 200 gyda rhwng 900-1,000 o aelodau yn talu £10.00 y flwyddyn. Heb amheuaeth, mae'r gwahanol weithgareddau hyn yn ffordd ardderchog o dynnu'r gymdeithas at ei gilydd a hefyd o godi ymwybyddiaeth pobl y gwahanol ardaloedd am fodolaeth y papur bro a rhoi tipyn o gyhoeddusrwydd iddo. Mae'r papur fel ffocws i lawer o weithgarwch yr ardal.

Fel gyda phob menter wirfoddol gallai'r diddordeb brwd a welir ar y dechrau bylu gydag amser. Gwelwyd hyn i raddau yn hanes rhai papurau bro gan na chafwyd ond ychydig rifynnau ohonynt. Yn ei adroddiad *Y Papurau Bro a'r Farchnad Hysbysebu*, mae Dr Emyr W. Williams yn dadlau y gall dibyniaeth ar weithlu gwirfoddol arwain at ddiffyg proffesiynoldeb, ond ar y cyfan byddwn yn dweud bod y bobl sy'n gweithio gyda'r papurau bro yn cymryd y gwaith o ddifrif,³⁰ ac fel y dywed Phil Mostert: 'Amaturiaid profiadol yw'r mwyafrif llethol o bobl y papurau bro'.³¹ Mae'r rhain wedi gweithio'n ddiflino am flynyddoedd i sicrhau parhad llewyrchus i'r gwahanol bapurau bro.

Cynnwys y Papurau Bro

Yn ôl Beti Jones, newyddion lleol a geir ynddynt gan amlaf ac maent yn tueddu i fod yn lled anwleidyddol. Ceir ynddynt newyddion am bobl a chymdeithasau lleol. Maent hefyd yn ceisio denu darllenwyr ifanc a'r rhai sy'n dysgu'r Gymraeg. Yn y gorffennol mae pobl fel Dafydd Elis Thomas wedi eu beirniadu am beidio â bod yn ddigon gwleidyddol.³² Mewn ateb i'r cwestiwn yn fy holiadur- 'Beth yw sefyllfa'r papur ynglŷn â gwneud safbwyntiau gwleidyddol?', atebodd 64% fod y papur yn amhleidiol ac yn osgoi ymdrin â gwleidyddiaeth. Wrth ateb y cwestiwn, dywedodd aelod o bwyllgor *Papur y Dre* (Papur bro Caernarfon a'r cylch).

'Does dim gogwydd gwleidyddol i'r papur. Yn hytrach hyrwyddo'r Gymraeg yw'r prif nod.'

Safbwynt *Llafar Bro* (Papur bro cylch 'Stiniog') yw:

³⁰ Emyr W. Williams, *Y Papurau Bro a'r Farchnad Hysbysebu* (Caerdydd, 1992).

³¹ Phil Mostert, 'Ysgol undydd i bapurau bro', *Y Faner*, Tachwedd 20, 1987, t. 11.

³² Beti Jones, 'Cyhoeddi papurau newydd yng Nghymru', t. 19.

Papur amhleidiol yw *Llafur Bro*, ond goddefir ambell safbwynt trwy lythyr ambell waith ar y tudalen lythyrau.

Meddai *Llais Ardudwy* (Papur Cymraeg misol Ardudwy):

Mae'n bapur i bawb, ond fe wnawn amddiffyn y gymuned a'r Gymraeg.

Dywed *Yr Odyn* (Papur bro Nant Conwy) ei bod:

yn amhleidiol ond yn barod i sefyll dros faterion sy'n bygwth yr iaith a'r cymdeithasau Cymraeg.

Mae Nia Rhosier yn bur gadarn ei barn wrth nodi y gallwn:

ymhyfrydu ac ymfalchïo yn eu golygyddion sy'n sicrhau nad oes pethau cecrus a dibwys yn ymddangos ynddynt.³³

Mae'n amlwg ei bod hi'n hapus iawn gyda'r datblygiad sydd yn hanes y papurau bro a dywed yn ddigon clir mai 'Dyhead dwfn ein cenedl am ryddid yw twf a llwyddiant y papurau bro';³⁴ ac mae'n anghytuno'n llwyr â'r rhai sy'n eu beirniadu am fod yn 'blwyfol ac yn fewnblyg'. Yn ôl Beti Jones, un feirniadaeth y gellir ei gwneud arnynt

yw eu bod yn tueddu i ganolbwyntio ar y newyddion 'da' ac i osgoi pethau fel hanes llysoedd lleol, ysgariadau ac ati, a'u gadael i'r papur lleol traddodiadol, Saesneg ei iaith yn bennaf.³⁵

Un gŵyn a wnaethpwyd gan rai yn erbyn y papurau ar y dechrau ac sydd wedi ei gwneud eto yn ddiweddar mewn lythyr yn *Y Cymro* (3 Ebrill, 2015) gan Dafydd Whiteside Thomas yw mai prin fu'r sôn am 'droseddu; am gyffuriau ac alcohol; a llu o broblemau eraill oedd yn effeithio ar ddalgylchoedd y papurau'.³⁶ Cytunaf â Whiteside Thomas pan ddywed ei bod yn ymddangos ein bod yn byw 'mewn nefoedd ar y ddaear dros y degawdau diwethaf'.³⁷ Gwyddom yn ddigon da nad yw hynny yn wir o bell ffordd a bod angen trafod y problemau sy'n bodoli yn ein cymunedau trwy gyfrwng y Gymraeg. Byddwn yn cefnogi safbwynt Whiteside Thomas fod yr amser wedi dod i'r papurau bro 'ddechrau tynnu blewyn o drwyn, a bod yn gefn i lais newyddiaduraeth Gymraeg *Y Cymro* a *Golwg*'.³⁸ Wrth ateb Whiteside Thomas, dywed William H. Owen ei fod yn cytuno bod angen i'r

³³ Nia Rhosier, 'Pori yn y papurau', *Y Faner*, Tachwedd 8, 1985, t. 9.

³⁴ Ibid.

³⁵ Beti Jones, 'Cyhoeddi papurau newydd yng Nghymru', t. 3.

³⁶ Dafydd Whiteside Thomas, 'Beth yw dyfodol y papur bro?', *Y Cymro*, 3 Ebrill, 2015, t. 3.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

papurau bro ‘ddatblygu a chyhoeddi deunydd mwy heriol, a chynnwys newyddion ac erthyglau sy’n mynd i ddenu darllenwyr o bob math’.³⁹ Er mwyn cyflawni hyn mae William H. Owen o’r farn bod eisiau cyflogi gweithiwr llawn amser sydd wedi derbyn hyfforddiant pwrpasol i wneud hyn os yw’r papurau am gyhoeddi newyddion dadleuol ac amserol am bynciau fel tor-cyfraith. Rhaid gofyn a ellir cyfiawnhau cyflogi gweithiwr i edrych ar bapur sy’n ymddangos unwaith y mis. Bellach mae’r dechnoleg yn galluogi rhywun i dderbyn y newyddion ar y ffôn, llechen a chyfrifiadur bob eiliad o’r dydd a’r nos. Mae Owen yn gwneud y pwynt a byddwn yn cytuno i raddau helaeth fod sôn wrth y genhedlaeth iau am bapur bro sy’n ymddangos unwaith y mis fel ‘cyfeirio at fyd sydd wedi hen ddarfod’.⁴⁰ Hawdd cytuno â safbwynt Owen nad yw’r papurau bro yn rhan o brofiad llawer o’r genhedlaeth iau ac mae’r newyddion a gawn yn y papurau bro ‘yn ymdebygu i fynd yn ôl i’r cynfyd’.⁴¹

Wrth ofyn i Gwilym ac Eleri Huws, 20 Medi, 2012, a oeddynt yn credu bod newyddion y Papurau Bro yn rhy niwtral a bod eisiau iddynt ddelio gyda newyddion mwy caled a chynnal trafodaeth ar bynciau llosg y dydd trwy gyfrwng y Gymraeg, cafwyd yr ateb canlynol:

Dydw i ddim yn derbyn bod y papurau bro yn rhy ‘neis’: y peth mae’r papur bro yn dueddol o wneud yw adrodd y pethau da sy’n digwydd yn y gymdeithas. Yr unig dro y byddai’r ardal hon yn cael sylw yn y *Cambrian News* oedd os y byddai rhywun o flaen y llys. Wrth edrych ar nifer o bapurau Saesneg ar draws Cymru, byddech yn meddwl mai’r unig bethau fyddai’n digwydd yno oedd troseddau. Yr oedd y papur bro yn adrodd am y pethau gwych oedd yn digwydd o ran gweithgareddau diwylliannol ac am yr ymdrechion i godi arian at y gwahanol achosion, hefyd byddai’n cofnodi llwyddiannau unigolion lleol. Fel canlyniad yr oedd yr ardal yn ymfalchïo yn y pethau da oedd yn digwydd, ac yr oedd yn bwysig ei fod yn cael ei gofnodi. Mae yna le pwysig iawn i foli ardal yn y papurau bro.

Wrth gwrs bod lle i drafod pynciau llosg ynddo, ac fe fyddwn yn dadlau bod *Papur Pawb* wedi trafod pynciau llosg ar hyd y blynyddoedd. Rhoddwyd sylw i’r newidiadau cymdeithasol ac am y perygl i’r iaith a pheryglon ar y ffordd. Mae pynciau fel cadwraeth a melinau gwynt wedi cael eu gwyntyllu hefyd. Ambell waith byddem yn cael ymateb i’r sylwadau golygyddol yn ysgrifenedig a thro arall yn cael sylwadau llafar wrth fynd o gwmpas yr ardal. Byddem bob amser yn ceisio codi materion cyffredinol oedd o ddiddordeb i’r ardal.⁴²

³⁹ William H. Owen, ‘Nid yw papurau bro yn rhan o brofiad y to iau’, *Y Cymro*, 10 Ebrill, 2015, t. 4.

⁴⁰ Ibid.

⁴¹ Ibid.

⁴² Gweler Atodiad 1.

Ar y cyfan rhywbeth digon tebyg yw cynnwys yr holl bapurau bro ac fe ellir cytuno â Phil Mostert pan ddywed mai eu cryfder pennaf yw'r newyddion o'r pentrefi.⁴³ Mae'r rhan fwyaf ohonynt yn cynnwys colofnau rheolaidd, croesair, colofn goginio, tudalen ar gyfer y merched, colofn y beirdd a cholofnau'n ymwneud â'r ysgolion lleol a chwaraeon. Roedd D. Cyril Jones braidd yn feirniadol o'r cynnwys pan ddywedodd:

Y prif anhawster yw darganfod cyfraniadau am bynciau cyfoes eu natur, megis ffasiwn, canu pop, chwaraeon ac erthyglau sy'n portreadu diddordebau ein darllenwyr.⁴⁴

Er hynny, mae Gwilym Huws yn cydnabod:

efallai, fod sail i'r feirniadaeth fod rhai o'r papurau yn rhoi gormod o bwyslais ar y gorffennol, ond mae'n deg dweud hefyd i lawer o'r papurau bro fod yn fwy na pharod i fynegi safbwynt clir a diamwys ar faterion llog, yn arbennig datblygiadau sy'n fygythiad I wneuthuriad cymdeithasol a diwylliannol eu bröydd.⁴⁵

Byddai'n deg dweud mai lleol neu blwyfol yw'r newyddion a geir ynddynt gan amlaf ond hefyd mae yna lawer o adroddiadau gan rai sydd wedi ymweld â gwahanol rannau o'r byd, neu gan rai sy'n byw dramor. Cred rhai mai'r gyfrinach i gynyddu gwerthiant yw llenwi'r papur ag enwau pobl sydd wedi llwyddo yn y gwahanol bethau o fewn dalgylch gwerthiant y papur, a hefyd cynnwys lluniau ohonynt. Meddai Vaughan Hughes am *Llais Ardudwy*,

Mae'r papur hwn yn glynu'n dynn i'r hen reol mai'r ffordd i werthu papur lleol yw ei lenwi ag enwau – (e.e. enwau rhai sydd wedi llwyddo yn y gwahanol arholiadau ac enwau'r rhai sydd wedi llwyddo yn y gwahanol chwaraeon).⁴⁶

Mae eraill yn dadlau bod y papurau bro yn rhy dueddol o gadw at yr hen yn lle cofleidio'r newydd. Gellir dweud bod gorbwysleisio digwyddiadau a hanesion yn ymwneud â'r capel ar draul pethau eraill, ac fel canlyniad nad oes yna gydbwysedd na'r un apêl efallai i'r gymdeithas gyfan.

Fel y nodwyd, mae nifer o'r farn y dylai'r papurau bro fod dipyn yn fwy gwleidyddol. Efallai mai'r llais mwyaf croch yn y maes hwn yw Dafydd Elis Thomas. Mewn erthygl yn *Y Faner* yn 1983 ymosododd yn eithaf ffyrnig arnynt

⁴³ Mostert, 'Ysgol undydd i bapurau bro', t. 11.

⁴⁴ D. Cyril Jones, 'Dyfodol papurau bro', *Y Faner*, 18 Mehefin 1982, t. 11.

⁴⁵ Rheinallt Llwyd, *Gwarchod y Gwreiddiau*, Mawrth 1996, t. 234.

⁴⁶ Hughes, 'Papurau bro', t. 772.

gan ddweud mai profiad diflas oedd eu darllen am nad oeddynt yn adlewyrchu unrhyw 'arwyddion o foderneiddiad yn y diwylliannau Cymraeg, ac ymwybyddiaeth wleidyddol newydd sy'n rhaid ei chael i gynnal hynny.'⁴⁷ Mae'n werth nodi mai'r hyn a olygai wrth wleidyddiaeth yma yw nid gwleidyddiaeth plaid ond gwleidyddiaeth yn ei hystyr ehangaf, sef ymwybyddiaeth o'r grymoedd sy'n rhedeg ein cymdeithas a'n byd. Cawn ef yn bur grafog pan ddywed:

Mae'n ymddangos i mi mai niwtraliaeth drwy gyfrwng y Gymraeg, uwchlaw popeth arall, yw'r ideoleg sylfaenol y rhelyw o'r papurau bro.⁴⁸

Wrth ei holi ar 18 Medi, 2012 fe'i hatgoffais o'r hyn a ddywedodd yn 1983 a gofyn iddo a oedd yn dal i gredu hynny. Mewn ateb dywedodd

'Na dydw i ddim yn dal i gredu hynny, ond fy rheswm dros ddweud hynny ar y pryd oedd fy mod yn teimlo bod llawer iawn o ysgrifau am hanes lleol a hanes ardal a lluniau hen bethau ynddynt ar un cyfnod a dim digon o sylw i faterion cyfredol yn y cymunedau. Mae hynny wedi newid cryn dipyn erbyn hyn, ond mae'n dibynnu pwy yw'r golygydd gwadd. Yr wyf yn eu cael mor ddefnyddiol i'w darllen â'r papurau lleol Saesneg y byddaf yn eu darllen sef y *North Wales Weekly News*, *Y Cambrian News* a'r *Caernarvon and Denbigh Herald*.'⁴⁹

Gofynnais iddo wedyn a oedd yn parhau i gredu fel y nododd yn yr erthygl nad oedd y papurau bro yn ddigon gwleidyddol. Diddorol oedd ei ymateb:

'Erbyn hyn mi fyddwn yn anghytuno â mi fy hun. Yr hyn oedd gen i mewn golwg ar y pryd (1983) oedd nad oedd llawer o drafod materion dadleuol ynddynt ar wahân i faterion diwylliannol. Byddaf yn darllen *Yr Odyn* (papur bro Nant Conwy) yn gyson er mwyn cael gwybod beth sy'n digwydd yn y pentrefi o gwmpas fy nghartref. Credaf bod parhad y Papurau Bro yn rhywbeth rhyfeddol iawn o gofio bod cymaint o'r gwaith yn cael ei wneud yn wirfoddol a bod yna godi arian sylweddol i'w cyhoeddi. Maent yn eang iawn yn y math o gymdeithas y maent yn digwydd – mae yna bapurau bro yn y cymoedd, yn y dinasoedd ac yn y pentrefi gwledig. Yr wyf yn meddwl eu bod wedi llwyddo a mwy na llwyddo a dweud y gwir.'⁵⁰

Yn ei adroddiad *Papurau Bro — y Presennol a'r Dyfodol*, mae Dr Emyr W. Williams yn cytuno â dadleuon Dafydd Elis Thomas, sef yr angen i'r papurau ymateb i ddylanwadau eang a oedd yn effeithio eu hardaloedd. Cred y dylai rhai aelodau o bob panel golygyddol fod yn cymryd diddordeb mewn gwleidyddiaeth, gan geisio deall arwyddocâd a newidiadau mewn polisi gan lywodraethau ac ati. Awgrymodd y dylai'r papurau anfon gohebwyr i gyfarfodydd cynghorau tref, er enghraifft.

⁴⁷ Dafydd Elis Thomas, 'Papurau bro yn codi'r felan' *Y Faner*, Awst 5-12, 1983, t. 6.

⁴⁸ Ibid.

⁴⁹ Gweler Atodiad 2.

⁵⁰ Ibid.

Rhaid dweud na fyddai hyn yn ymarferol yn aml gan mai gwirfoddolwyr sy'n rhedeg y papurau bro. Roedd Dafydd Elis Thomas yn bendant yn 1983 mai'r 'ideoleg o fro geidwadol Gymraeg yw'r un sy'n llywodraethu'r papurau bro';⁵¹ a braidd yn ddilornus oedd ei sylwadau wrth ddweud, gan adleisio T. Gwynn Jones:

'Yn y fro ddedwydd mae hen freuddwydion,' ac mae'r papurau bro yn llawn o rheini, y lluniau a'r ffotograffau o ddosbarthiadau ysgol yn y flwyddyn mil naw dot.⁵²

Mae'n dadlau bod y papurau yn rhoi'r argraff nad yw pethau sy'n digwydd y tu allan i'r fro yn effeithio ar natur y fro a dywed yn ddigon pendant ei farn:

Anwybyddir gwleidyddiaeth ryngwladol a chenedlaethol yn y papurau bro a gwleidyddiaeth leol hefyd.⁵³

Rhaid gofyn ai dyma'r pynciau y mae'r darllenwyr am eu gweld yn y papurau bro? Onid digwyddiadau personol yw'r rhan fwyaf o ddigwyddiadau bro, pethau sy'n digwydd i unigolion, nid pethau sy'n digwydd i'r gymdeithas? Diwellir yr angen am newyddion caled gan gyfryngau eraill fel papurau cenedlaethol, y teledu a'r radio.

Credai Cyril Jones mai'r saithdegau a'r wythdegau oedd y cyfnod pan oedd y cynnydd yng ngwerthiant papurau bro ledled Cymru yn digwydd yn wyrthiol o gyflym ac mai dyma gyfnod euraidd y byd cyhoeddi Cymraeg yn ail hanner yr ugeinfed ganrif.⁵⁴ Er bod Cyril Jones, fel Dafydd Elis Thomas, wedi bod braidd yn feirniadol o gynnwys y papurau bro ar ddechrau'r 1980au, dywedodd yn 1988 fod yna arwyddion fod rhai papurau yn tyfu'n fwy

ymwybodol o'r grymoedd sy'n mowldio eu cymdeithas ac yn torri'r plisgyn diwylliannol a roddodd fodolaeth iddynt. Er enghraifft, mai rhai o'r papurau hynny yn anfon cynrychiolwyr i gyfarfodydd cynghorau ac yn rhoi cofnod manwl o'r gweithgareddau ar dudalennau'r papur yn ystod y mis, gan wneud cynghorwyr yn fwy atebol i'w hetholwyr.⁵⁵

⁵¹ Ibid.

⁵² Ibid.

⁵³ Ibid.

⁵⁴ Jones, 'Papurau bro: arolwg ac argymhellion', t. 16.

⁵⁵ Ibid., t. 18.

Yr oedd Phil Mostert wedi datgan yn 1987 fod rhai papurau bro 'yn barotach nag eraill i fynegi safbwynt golygydd ac i ddweud y drefn yn gyhoeddus.'⁵⁶ Yn 1985, gofynnodd Emyr Davies:

a ddylai'r byrddau golygyddol fod yn fwy ymosodol ynglŷn â chyflwr yr iaith neu'r economi neu unrhyw bwnc llosg arall o bwys i'r bröydd?⁵⁷

Hefyd mae'n gofyn, gan fod grym y wasg Gymreig ddiwedd y bedwaredd ganrif ar bymtheg wedi diflannu heb ddod â dim yn ei lle: 'Ai'r papurau bro ddylai lenwi'r gwacter hwnnw?'⁵⁸

Mae'n rhaid cydnabod mai swydd anodd sydd gan y golygyddion wrth geisio sicrhau bod y cynnwys at ddant pawb, a hefyd fod digon o ddeunydd amrywiol yn dod i mewn yn fisol. Credaf ei bod yn bwysig bod y papur bro yn adlewyrchu'r gymuned y mae'n ei gwasanaethu, a chan mai papur bro ydyw, mae'n bwysig ei fod yn dod o hyd i'r newyddion lleol a hefyd i storïau pobl leol.

Yn ei adroddiad *Y Papurau Bro – Y Presennol a'r Dyfodol*, pwysleisiodd Dr Emyr W. Williams fod Deddf Addysg 1988 wedi rhoi lle penodol i'r Gymraeg yn y cwricwlwm yng Nghymru a'i bod yn bwysig fod y papurau bro yn atgyfnerthu'r gyfundrefn addysg ac yn meithrin diddordeb darllenwyr iau trwy baratoi deunydd o safon uchel ar gyfer ystod eang o ddarllenwyr. Roedd o'r farn y byddai nifer darllenwyr y Gymraeg yn gostwng o 5% heb gyfraniad y papurau bro. Gellir dadlau bod amryw yn eu darllen na fyddent yn darllen dim Cymraeg fel arfer ac mai nhw yw'r cyfrwng gorau er mwyn cyrraedd y Cymry Cymraeg ac fe gafwyd cynnydd da o'r 1980au ymlaen yn y nifer o bobl oedd yn darllen y Gymraeg trwy gyfrwng y papur bro. Yn ôl Robin Gwyndaf pwysigrwydd mawr y papurau bro Cymraeg yw eu bod 'yn cynnig i Gymry Cymraeg y cyfle unwaith eto o ddarllen newyddion lleol yn ein hiaith eu hunain.'⁵⁹

O dderbyn barn Robin Gwyndaf, yr oedd 55% o'r atebion i'r cwestiwn 'Pa oedran sy'n darllen y papur bro?' yn fy holiadur yn honni mai'r canol oed a'r hen ar y cyfan oedd yn eu darllen. Rhaid cofio hefyd fod llawer o'r newyddion yn hen gan

⁵⁶ Mostert, 'Ysgol undydd i bapurau bro', t. 11.

⁵⁷ Davies, 'Papurau bro: digon i'w rhyfeddu neu codi'r felan', t. 15.

⁵⁸ Ibid.

⁵⁹ Gwyndaf, 'Cynnal cwr y baich', t. 14.

mai dim ond unwaith y mis y caiff y papur bro ei gyhoeddi. Eto i gyd mae'n ddeunydd darllen Cymraeg buddiol.

Er iddo fod yn feirniadol iawn o'r papurau bro fe wnaeth Dafydd Elis Thomas eu hamddiffyn hefyd drwy ddweud mae'r peth pwysig amdanynt yw eu bod yn 'gyfrwng i filoedd o bobl nad oeddent o'r blaen yn darllen Cymraeg i wneud hynny.'⁶⁰ Wrth ei holi 18 Medi, 2012 gofynnais a oedd yr elfen hon yn parhau'n allweddol yn hanes y Papurau Bro? Meddai wrth ateb:

Ydi, dwi'n meddwl ei bod hi. Yr argraff a gaf yw bod llawer o 'basio rownd' yn digwydd yn hanes y Papurau Bro, er enghraifft, mae fy mam yng nghyfraith sydd ddim yn byw yn ei hardal enedigol bellach, yn cael copi yn gyson er mwyn dilyn yr hyn sydd wedi digwydd yn yr ardal, ac mae lle i gredu bod llawer yn gwneud hynny. Dwi'n gwybod am bobl sy'n byw yn yr Unol Daleithiau ac yn Awstralia sy'n derbyn copi drwy'r post yn gyson. Mae cysylltiad cymunedol da rhwng pobl a'i gilydd drwy gyfrwng y Papurau Bro. Yr argraff a gaf yw eu bod yn ffordd dda o ddod o hyd i bobl ac i ail-wneud cysylltiadau. Os ydych yn ceisio dod o hyd i rywun mae'r papur bro yn gystal dull â dim.⁶¹

Yn ei adroddiad *Y Papurau Bro a'r Farchnad Hysbysebu* (1992) honnodd Dr Emyr W. Williams y câi'r papurau bro eu darllen yn rheolaidd neu yn achlysurol gan dros hanner y Cymry Cymraeg eu hiaith.

Yn ogystal â denu pobl i'w darllen mae'r papurau bro wedi bod yn gyfle gwyh i ddenu cannoedd o Gymry Cymraeg i ysgrifennu am y tro cyntaf ers blynyddoedd yn yr iaith Gymraeg. Yn ôl Emyr Davies, cafwyd 'llenorion a beirdd' ymysg y werin.'⁶² Taera Robin Gwyndaf fod y papurau bro wedi rhoi cyfle o'r newydd 'i amryw na fentrodd erioed i roi gair ar bapur wneud hynny yn awr'.⁶³ Lleihau y mae'r elfen hon erbyn hyn, fodd bynnag, gan fod yna ysgolion Cymraeg eu hiaith ym mhob cwr o'r wlad.

O edrych yn fanwl ar gynnwys rhai o'r papurau bro gwelwn fod datblygiad cyson wedi bod er y 1970au. Bellach mae ansawdd y papur yn well, y lluniau yn glir a llawer ohonynt yn gwneud defnydd o liw. Mae'r cyfan yn edrych yn fwy proffeisynol ac yn ddeiniadol. Wrth edrych ar rhifyn 3, Medi 1977, o *Wilia* (Papur Cymraeg misol Abertawe a'r cylch) yr oedd un tudalen ar ddeg iddo a'i bris yn 5c. Yr oedd yn cynnwys colofn Pobl a Phethau, a oedd yn adrodd hanes Merched y

⁶⁰ Thomas, 'Papurau bro yn codi'r felan', t. 6.

⁶¹ Gweler Atodiad 2.

⁶² Davies, 'Papurau bro: digon i'w ryfeddu neu codi'r felan', t. 15.

⁶³ Gwyndaf, 'Cynnal cwr y baich', t. 16.

Wawr a Mudiad Ysgolion Meithrin ymhlith pynciau eraill. Hefyd yr oedd 'Dalen y Dysgwyr' ynddo a'r 'Golofn Adloniant' a oedd yn rhoi sylw i'r grŵp pop Y Trwynau Coch. Ceir ynddo 'Ymweliad â Gŵr y Mis' sef John Evans, Llewitha a oedd yn dathlu ei ben-blwydd yn gant oed. Gwelir ynddo ddyddiadur y mis a ryset y mis. Yn ogystal â hyn yr oedd ynddo newyddion lleol y gwahanol ardaloedd, rhai hysbysebion ac amrywiaeth o luniau.

Gwelir bod rhifyn 88, Mai 1985 yn ddeuddeg tudalen a'i bris erbyn hyn yn 15c. Mae llawer o'r cynnwys rywbeth yn debyg sef newyddion lleol y gwahanol ardaloedd, colofn 'Pobl a Phethau' a 'Dalen y Dysgwyr'. Ceir ynddo erbyn hyn adran o 'Sêr Wilia – Eich Rhagolygon Astrolegol', 'Cornel y Plant' ac 'O'r Fetsh', sef hanes yr Elyrch, tîm pêl-droed Abertawe.

Erbyn rhifyn 146, Medi 1990 mae pris y papur yn 20c am ddeuddeg tudalen. Mae llawer o'r cynnwys yr un fath ond bellach ceir llawer o newyddion o'r ysgolion Cymraeg lleol, sef Ysgol Gyfun Gŵyr a Ysgol Gymraeg Bryn y Môr a Chanolfan Gymraeg, Tŷ Tawe. Yn ôl Heini Gruffudd (y golygydd) pan gyhoeddwyd y papur gyntaf ym Mehefin 1977 yr oedd yn rhaid mynd allan i chwilio am y newyddion, ond bellach mae pethau wedi newid a bydd y gwahanol ysgolion a mudiadau yn anfon deunydd i'r papur yn gyson. Wrth edrych ar rhifyn 323, Chwefror 2010, mae pris y papur yn 40c am wyth tudalen. Nid oes llawer o wahaniaeth yn y cynnwys ond mae ansawdd da i'r papur a phob tudalen mewn lliw sy'n ei wneud yn bapur deiniadol i'w ddarllen. Mae'n bapur sy'n adlewyrchu bywyd Cymraeg Abertawe a'r cylch ac mae'r gwahanol sefydliadau yn dylanwadu arno.

Yr oedd rhifyn 3, Chwefror 1983, *Y Gambo* (Papur bro de-orllewin Ceredigion) yn un ar bymtheg o dudalennau am 20c. Yn y cynnwys cawn hanes y gwahanol bentrefi sydd yn y dalgylch. Hefyd mae colofn 'Munud i feddwl' sef myfyrdod ar gyfer y mis yn ogystal â hyn cawn y golofn lythyron a 'Stacan yr Awen' dan ofal Tydfor. Ceir hefyd y golofn 'Portread y mis', sef hanes un o drigolion yr ardal, ynghyd â 'Chornel y Plant', 'Chwaraeon' a 'Blas y Pridd'. Mae yna hefyd golofn 'Joio Mas Draw' sydd yn canolbwyntio ar noson wobrwyo'r cylchgrawn *Sgrech*. Mae hysbysebion ar wasgar ynddo ac amrywiaeth o luniau. Hefyd mae lle i adolygiadau ar wahanol lyfrau.

Ychydig o newid sydd wedi bod yn y cynnwys wrth edrych ar rhifyn 80 a ymddangosodd ym mis Tachwedd 1990. Mae'r pris bellach yn 35c. Mae'r 'Gambosair' (sef y croesair) yn rhan o'r papur bellach a hefyd 'Colofn yr ifainc' sydd y mis hwn yn trafod y sîn roc yng Nghymru. Erbyn i rhifyn 281 ymddangos yn Ebrill 2011, mae'r papur yn bedair tudalen ar hugain ac yn 50c. Yn ogystal â newyddion lleol ceir colofn 'Stacan yr Awen' yng ngofal Dai Rees Davies, ac 'Yn y Gegin' gan Nan Humphreys. Ceir colofn C.F.F.I Ceredigion ac 'O'r Cynulliad' gan Elin Jones. Hefyd mae tudalen 'Be sy 'Mlan', sef rhestr o ddigwyddiadau'r ardal. Gwelir nifer o lythyron yn trafod amrywiaeth o bynciau fel Radio Ceredigion a Thynnu'r Plwg ar y Plygain. Gwelir bod ansawdd y papur wedi gwella yn fawr a bod safon y lluniau yn llawer mwy proffesiynol.

Yr oedd rhifyn 3, Mai 1981 o *Y Garthen*, Papur bro Dyffryn Teifi yn ddeuddeg tudalen a'i bris yn 15c. Fel y papurau bro eraill yr oedd yn cynnwys newyddion lleol y gwahanol ardaloedd, llawer o luniau amrywiol ac ychydig o hysbysebion ar wasgar drwyddo. Mae 'Colofn y Beirdd' yng ngofal Alun L. Jones, hefyd ceir lle i 'Llyfr y Mis' ac yn y rhifyn hwn adolygiad ar lyfr *Cwlwm y Coed* gan Mared Wyn yng Nghyfres y Fodrwy sydd dan sylw. Yng nghornel 'Wncwl Dan' cawn ychydig o hanes a ffeithiau am fis Mai, er enghraifft dywed i'r mis gael ei enwi ar ôl Maia, sef duwies Rufeinig y gwanwyn a thyfiant. Rhoddir lle i chwaraeon ac fe geir 'Colofn y Dysgwyr'. Mae lle hefyd i golofn 'Llongyfarchiadau a Dymuniadau da' ac yma rhoddir llongyfarchiadau i Elwyn a Betty Jones, Hendre, Saron ar ddathlu eu priodas arian ac fe ddymunir yn dda i Miss Eleanor Jones, Bancyderi, Drefelin sy'n ymddeol ar ôl deugain mlynedd o gadw siop y pentref. Ychydig o newidiadau a welir erbyn rhifyn mis Mai 1990 o'r papur. Mae ei bris erbyn hyn yn 30c. Bellach mae lle i'r 'Digwyddiadur', sef rhestr o ddigwyddiadau'r ardal yn y dyfodol agos.

Gwelir bod rhifyn Mehefin 2012, yn bedair tudalen ar hugain a'i bris yn 50c. Erbyn hyn mae mwy o hanes yr ysgolion lleol ynddo, er enghraifft Ysgol Llandysul, Ysgol Penboyr ac Ysgol Dyffryn Teifi. Mae adroddiad C.F.F.I Ceredigion yn rhan o'r papur a hefyd hanes cyfarfodydd lleol Merched y Wawr. Colofn arall sydd ynddo yw 'Adnabod Cymeriad', ac yn y rhifyn hwn, Anita Evans – Clerc Cyngor Cymuned Llanfihangel – ar – arth sy'n ateb nifer o gwestiynau amdani ei hun. Mae lle ynddo hefyd i 'Gornel y Dysgwyr', 'Yn y Gegin' ac 'Yn yr Ardd'. Ceir 'Tudalen y Plant' sy'n

cynnwys amrywiaeth o bethau fel lliwio a chwilair. Hefyd mae llawer mwy o ddigwyddiadau wedi eu cynnwys yn y 'Digwyddiadur'. Mae'r papur yn edrych yn llawer mwy proffesiynol erbyn hyn. Yn ôl golygydd y papur, Marina Davies mae Clwb 100 *Y Garthen* a sefydlwyd yn Ebrill 2011 wedi bod o gymorth ariannol gwerthfawr i wella ansawdd y papur.

Felly daw'n eglur wrth edrych ar ystod eang o'r papurau bro bod yna ddatblygiad pendant wedi digwydd ers i'r rhifynnau cyntaf ohonynt ymddangos yn y 1970au. Papur deg tudalen a'i bris yn 60c oedd *Y Lloffwr*, Papur bro cylch Dinefwr pan ymddangosodd gyntaf ym mis Tachwedd 1978. Bellach mae'n 36 tudalen a'i bris yn 80c. Ar y dechrau dim ond y logo oedd mewn lliw ond erbyn heddiw ceir pedair tudalen mewn lliw. Pan ymddangosodd y papur gyntaf yr oedd yr hysbysebion ar wasgar drwy'r papur ond bellach maent gyda'i gilydd a hefyd ceir llawer mwy o ddigwyddiadau cymdeithasol yn ymddangos ynddo. Yn ôl y golygydd, J. Mansel Charles, datblygiad arall yn hanes y papur yw bod y newyddion bro bellach yn drefnus yn nhrefn y wyddor er enghraifft Abergorlech, Brechfa a Chapel Dewi. Wrth gymharu rhifynnau presennol y papur â'r rhai cynharaf gwelir bod ansawdd y papur wedi gwella ac mae'r lluniau yn glir ac o safon uchel. Erbyn hyn ceir *Y Lloffwr Llai*, sef pedair tudalen sy'n ymddangos y tu mewn i bob rhifyn. Y bobl ifanc sydd yng ngofal y tudalennau hyn ac yn ysgrifennu am bynciau sydd o ddiddordeb ac yn bwysig iddynt, pethau fel gordewdra, cyffuriau ym myd chwaraeon ac ymdopi â'ch blwyddyn gyntaf yn yr Ysgol Uwchradd. Sefydlwyd y prosiect hwn yn wreiddiol gan grant Dathlu Diwylliant drwy Fenter Bro Dinefwr.

Dywedodd Rhoswen Llewellyn, golygydd *Y Cardi Bach*, sef Papur bro cylch Dyffryn Teifi bod cynnwys y papur wedi newid a datblygu yn sylweddol ers ei sefydlu ym mis Tachwedd 1979. Erbyn hyn mae'n bapur swmpus ac yn hynod o ddiddorol i'w ddarllen. Ceir ynddo bellach adolygiadau o lyfrau newydd a bydd yn trafod barddoniaeth a llenyddiaeth. Hefyd ceir ynddo nifer o gystadlaethau, croeseiriau a phôs swdwco. Hefyd mae adran o dan y teitl 'Byd yr Ifanc' lle cawn hanes ieuenctid yr ardal sydd wedi disgleirio yn y gwahanol feysydd.

Hysbysebu

Rhywbeth sy'n gyffredin i'r holl bapurau bro yw eu bod yn gwerthu gofod hysbysebu. Mae hyn yn sicrhau cyllid i'r papur bro, yn ogystal â rhoi cyhoeddusrwydd i'r busnesau lleol sydd yn nalgylch y papur. Er mwyn denu'r hysbysebwr mae angen i'r rhai sy'n gyfrifol am y papurau bro sicrhau eu bod yn cynllunio a pharatoi papur a fydd yn apelio at y darllenydd. Rhaid cydnabod hefyd na all y papurau bro mewn rhai ardaloedd ddenu hysbysebion sy'n talu, am nad oes llawer o ddiddordeb gan fusnesau mewn rhoi hysbysebion mewn papur sydd â chylchrediad mor fach, gan na fyddai'n cynyddu eu busnes. Hefyd mae ambell bapur yn ei chael yn anodd i ddenu hysbysebion oherwydd natur ieithyddol y dalgylch. Mewn ateb i gwestiwn yn fy holiadur: 'Faint o ddefnydd a wneir o hysbysebion yn eich papur bro?', dyma oedd ateb cynrychiolydd *Yr Hogwr*, sef papur bro Ogwr:

'Ychydig iawn mewn ardal mor Seisnigaidd. Mae'n anodd cael unrhyw gefnogaeth. Byddwn yn cyhoeddi hysbysebion cenedlaethol ond yn anffodus nid oes dim tâl i ni.'

Digon tebyg oedd ateb papur *Tafod Elái* a phentref Ynys-y-bwl:

'Mae'n anodd cael hysbysebion mewn ardal llai Cymraeg.'

Yr oedd pob un o'r papurau bro a ddychwelodd fy holiadur yn cynnwys hysbysebion, a hynny yn bennaf er mwyn cyllido'r papur. Mae cynnwys yr hysbysebion yn amrywiol ac yn cynnwys pethau fel hysbysebu siop flodau, siop trin gwallt, gwasanaeth plymio a gwres canolog, gwasanaeth teilio, paentio ac addurno, gwasanaeth ysgrifenyddol a chadw llyfrau a chytundeb golchi, gwasanaeth golchi dwfes mawr a cits chwaraeon. Wrth ddarllen yr atebion a ddaeth oddi wrth y papurau bro fe ddaeth yn amlwg bod llawer ohonynt yn gweld yr ochr hysbysebu yn gyfle gwych i gynnal y papur.

'Anelir i gynnwys deg hysbyseb ym mhob rhifyn. Mae prisiau'r rhain yn amrywio yn ôl y maint a'r gofyn ac yn dod ag incwm sylweddol i'r Gronfa mewn blwyddyn.' *Dail Dysynni* (Papur bro Dyffryn Dysynni)

'Yr ydym yn defnyddio hysbysebion gan eu bod yn dod ag arian ag incwm i fewn.' *Y Ffynnon* (Papur bro Eifionydd)

'Llawer iawn, yn gymorth sylweddol i'w gynnal' *Y Glorian* (Papur Cefni a'r Cylch)

'Mae 30 o hysbysebion rheolaidd ac ar ben hynny cawn hysbysebion amserol/dros dro. Mae'r hysbysebu at ei gilydd yn rhoi incwm da iawn.' *Yr Angor* (Papur bro Aberystwyth, Penparcau, Llanbadarn Fawr, Y Waunfawr, Comins Coch)

'Llawer o hysbysebion gan fusnesau lleol.' *Lleu* (Papur Newydd Dyffryn Nantlle)

'Llawer iawn, yn gymorth sylweddol i'w gynnal.' *Y Glorian* (Papur Cefni a'r Cylch)

Wrth ofyn i'r gwahanol fusnesau a oeddynt yn hysbysebu yn y papur bro fe ddaeth yn amlwg bod nifer ohonynt yn manteisio ar y cyfrwng i gael cyhoeddusrwydd.

'Rydym yn hysbysebu yn *Y Ddolen*.' Gwesty *Y Ffarmers*, Llanfihangel y Creuddyn

'Fe fyddwn yn hysbysebu yn y papurau bro yn rheolaidd ac hefyd yn y papurau lleol o dro i dro pan fydd rhyw ddigwyddiad neu achlysur arbennig. Yr ydym yn cael ymateb da gan fod y mwyafrif o'n cwsmeriaid yn lleol.' Sheila Rattray, Cigydd Aberystwyth

'Byddwn, gan fod y dull hwn yn gyfle i dynnu sylw y cyhoedd at ein busnes.' Black Lion, Tal-y-bont

'Yr ydym yn dueddol o wneud rhyw ddwy neu dair gwaith y flwyddyn. Byddwn yn gwneud adeg y Nadolig, pan fydd yn amser gwerthu ein coed Nadolig, neu os bydd rhywbeth arbennig gyda ni i'w hysbysebu.' Siop Fferm Llwynhelyg, Sarnau

'Yr ydym wedi bod yn gwneud yn helaeth iawn ers sawl blwyddyn ac mae'n rhaid dweud mae'r prisiau yn rhesymol.' Rhian Dafydd, Ji-binc, Jac-do, Cwtsh Coffi

Mae gan bob papur bro ei delerau hysbysebu ei hun. Wrth edrych ar delerau rhai o Bapurau Bro Ceredigion gwelir bod yna dipyn o amrywiaeth yn y telerau hyn. Dyma yw telerau hysbysebu *Yr Angor* sef papur bro Aberystwyth, Penparcau, Llanbadarn Fawr, Y Waun-fawr a Chomins Coch am 10 rhifyn y flwyddyn:

Hysbyseb (tua)	7 cm x 5 cm	=	£7
Hysbyseb (tua)	7 cm x 10 cm	=	£10
Chwarter tudalen		=	£50
Hanner tudalen	21.5 cm x 15 cm	=	£75
Tudalen llawn		=	£150
Mewnosodiad		=	£50 (trwy drefniant)

Telerau *Y Barcud*, papur bro Tregaron a'r cylch, am 10 rhifyn yw £20 y flwyddyn mewn blwch ar y tudalennau ôl. Gwelwn mai telerau hysbysebu *Y Tincer* sef papur bro Genau'r Glyn, Melindwr, Tirymynach, Trefeurig a'r Borth am 2013/14 yw:

Tudalen llawn	35 cm x 22 cm	=	£100
Hanner tudalen		=	£60
Chwarter tudalen		=	£30
Hysbyseb bach	5 cm x 8 cm	=	£6 (y rhifyn) £40 p.a.

Telerau hysbysebu *Y Dwrgi* sydd ond wedi bod mewn bodolaeth er Gorffennaf 2014 yw £10 am hysbyseb 10 cm x 5 cm, a £45 am hysbyseb mewn 5 rhifyn.

Yn ei adroddiad '*Y Papurau Bro – Y Presennol a'r Dyfodol* (1990) dadleuodd Emyr W. Williams petai'r papurau bro yn ymddangos yn wythnosol y byddai'n well cyfrwng hysbysebu i werthwyr tai ac eiddo a hefyd i werthwyr ceir, sy'n gorfod meddwl yn nhermau patrwm hysbysebu wythnosol. Rhaid cofio mai trafod y sefyllfa yn 1990 a wna sy'n bur wahanol i heddiw. Ar y funud byddai hyn braidd yn amhosibl yn ymarferol, ond efallai y byddai modd edrych ar ddatblygu gwefan i ateb y gofynion. Dadleua Emyr Williams yn yr un adroddiad mai'r her a oedd yn wynebu'r papurau bro, er mwyn eu galluogi i droi'n bapurau wythnosol, oedd sicrhau 5.3% o'r arian hysbysebu a werir yn flynyddol ar hysbysebu i'r Cymry Cymraeg. Rhaid cofio nad oes gan lawer o'r rhai sy'n hysbysebu ar raddfa leol a rhanbarthol ddiddordeb mewn hysbysebu'n genedlaethol. Mae'n deg dweud i awgrym Emyr W. Williams (a gafodd ei gomisiynu i ysgrifennu'r adroddiad) y dylai un asiantaeth ganolog gael ei sefydlu er mwyn gwerthu hysbysebion a chynhyrchu erthyglau greu dipyn o ffrae. Er hyn dadl yr awdur oedd bod yn rhaid i bapurau bro symud gyda'r oes.

Dyfynna Robyn Tomos farn Cennard Davies bod *Y Gloran* (papur bro Blaenau'r Rhondda Fawr) yn gwneud i bobl fod yn 'ymwybodol bod y Gymraeg yn fyw yn y gymdeithas.'⁶⁴ Ac yn ôl Robin Gwyndaf y wobr am yr holl waith sydd wrth baratoi y papur bro yw gwybod

y bydd y papur yn gyfrwng i gynorthwyo aelodau cymdeithas i fyw bywyd llawn, bywyd sy'n creu ac yn cynnal iaith, diwylliant a gwareiddiad.⁶⁵

Ni ellir amau nad yw'r papur bro wedi bod yn rhan bwysig yn hanes ffyniant y gymdeithas Gymraeg yn ail hanner yr ugeinfed ganrif a dechrau yr unfed ganrif ar hugain. Mae'r papur bro wedi dangos bod y Gymraeg yn medru bod yn gyfrwng mynegiant addas i bob agwedd o fywyd. Dywed Robin Gwyndaf ei bod yn ardderchog

⁶⁴ Tomos, 'Diwedd gwyrth y papurau bro?', t. 11.

⁶⁵ Gwyndaf, 'Cynnal cwr y baich', t. 14.

gweld yr holl hysbysebion yn Gymraeg a chael darllen hanesion am sioe, carnifal neu glwb dartiau yn yr un iaith a hanes y trip Ysgol Sul.⁶⁶

Byddwn yn cytuno â'r hyn a ddywedir yn *Cyfeirlyfr Rhwydwaith Papurau Bro*, sef bod

y papur bro yn gaffaeliad i'w ardal, ac yn adnodd gwerthfawr i'r trefi a phentrefi maent yn eu gwasanaethu. Yn ogystal â chyfrannu at iaith a diwylliant Cymraeg maent yn galluogi pobl i gyfathrebu gyda'i gilydd a mwynhau bywyd bro.⁶⁷

Yn ôl Cyril Jones, un o'r arwyddion mwyaf calonogol o safbwynt wythdegau'r ugeinfed ganrif oedd y nifer o bapurau a sefydlwyd yn yr ardaloedd lle mae'r Saesneg yn brif gyfrwng cyfathrebu, er enghraifft *Tafod Elái* yn y de-ddwyrain; *Y Bigwn* yn Ninbych; *Clochdar* yng Nghwm Cynon; *Yr Hogwr* ym Mhen-y-bont ar Ogwr a'r *Clawdd* yn ardal Wrecsam.⁶⁸ Er mai Cymraeg oedd iaith y papurau bro yr oedd yna eithriad yn nhref Caernarfon. Cyhoeddwyd yr *Eco Bach* ym mis Mai 1980 fel papur dwyieithog, a ddeuai allan bob pythefnos, gyda dwy ran o dair o'r cynnwys yn Gymraeg a'r gweddill yn Saesneg.

Gwelwyd mewn arolwg a wnaed gan Norman Williams ar gyfer rhifyn Mawrth 1981 o'r *Casglwr* fod 64,750 o gopïau 42 o bapurau bro yn cyrraedd cartrefi Cymru. *Y Dinesydd* oedd y papur gyda'r cylchrediad mwyaf (4,500), a'r papurau bro lleiaf eu cylchrediad oedd *Llais Aeron*, sef papur bro Dyffryn Aeron a *Papur Pawb* sef y papur Cymraeg i wasanaethu ardal Tal-y-bont, Taliesin, Tre'r Ddol, Ffwrnais, Eglwys-fach a Glandyfi (550). Rhaid cofio na ddylem fesur llwyddiant papur bro ar sail gwerthiant yn unig, oherwydd mae nifer o'r papurau hyn yn gwasanaethu ardaloedd gwledig a gwasgaredig.

Dadleua Emyr W. Williams o blaid sefydlu fforwm i ddatblygu'r syniad o'u cyhoeddi'n wythnosol. Yr oedd yr adroddiad yn dangos y byddai'n bosibl gwneud hyn ar gost o £2 filiwn ar gyfer yr holl bapurau ac o ganlyniad byddai modd creu 3.5 swydd lawn amser ar gyfer pob papur. Mae Williams yn dweud fel canlyniad i fuddsoddi mewn offer ac ar sail profiad fod y papurau bro wedi datblygu'n gyrff llawer mwy proffesiynol. Er mwyn symud pethau ymhellach ymlaen awgrymodd y byddai'n syniad da i sefydlu Cymdeithas Papurau Bro a fyddai'n fforwm i hwyluso cynnal trafodaeth gyda nifer o gyrff. Yn ôl Williams yr oedd absenoldeb

⁶⁶ Gwyndaf, 'Cynnal cwr y baich', t.16.

⁶⁷ *Cyfeirlyfr Rhwydwaith Papurau Bro*, t. 1.

⁶⁸ Jones, 'Papurau bro: arolwg ac argymhellion', t. 19.

cymdeithas o'r fath yn wendid yn y sefyllfa a fodolai yn 1990. Ei ddadl oedd y gallai'r fforwm ymhlith pethau eraill sefydlu papurau bro ledled Cymru a hefyd trafod llawer o faterion a oedd yn berthnasol i drefniadaeth fewnol y papurau bro. Hefyd medrai asiantaeth o'r fath dderbyn datganiadau i'r wasg, hysbysebion a thaflenni oddi wrth gyrff cyhoeddus a masnachol, gan eu dosbarthu i'r papurau bro am bris. Yn ogystal â hyn gallai Cymdeithas Papurau Bro fod yn fforwm i drafod gyda nifer o sefydliadau fel y maent yn defnyddio'r papurau bro. Ar yr un pryd cydnabu fod cyhoeddiadau sy'n cael eu cyhoeddi yn fisol mewn sefyllfa wan i sicrhau sawl math o hysbysebu.

Mewn erthygl yn *Golwg* 26 Ebrill, 1990 gwelwyd nad oedd golygyddion y papurau bro yn gytûn â safbwynt Dr Emyr W. Williams. Credai llawer y byddai'n tanseilio cymeriad lleol a natur gydweithredol y papurau bro. Yn ôl llawer byddai ei argymhellion yn dinistrio'r gweithgarwch cymdeithasol a oedd yn digwydd a hefyd byddai'n amharu ar werthiant y papurau Cymraeg a oedd yn cael eu cyhoeddi yn barod. Gallai ei gynlluniau wedi bod o gymorth i'r papurau bro a oedd wedi ystyried mynd yn wythnosol neu a oedd yn wynebu problemau i gael golygyddion i ymgymryd â'r gwaith. Dywedodd Williams mai ei brif bryder oedd y byddai safon y papurau yn dirywio'n raddol wrth i'r brwdfrydedd bylu. Ni wnaeth Gwilym Huws synnu na wnaeth yr ymdrechion i sefydlu corff unedig i gynrychioli'r holl bapurau bro lwyddo gan fod 'eu cryfder yn yr ardaloedd unigol.'⁶⁹

Un o gwestiynau fy holiadur yn 2012 oedd: 'A fyddwch yn cydweithio â phapurau bro eraill?' Ac o edrych ar yr atebion a ddaeth i law, yr oedd 30% yn dweud nad oedd yna ddim cydweithio â phapurau bro eraill. Felly mae'n ymddangos na lwyddodd yr awgrym y dylid sefydlu fforwm i alluogi'r papurau bro i gydweithio ac i ddysgu oddi wrth ei gilydd i ddwyn ffrwyth ac mai'r duedd o hyd yw iddynt weithio fel unedau unigol. Ar ôl dweud hynny mae rhai o'r papurau bro fel *Llais Aeron*, *Yr Angor*, *Y Ddolen*, *Y Garthen* a'r *Gambo* yn aelodau o Fforwm Papurau Bro Ceredigion ac felly mae yna elfen o gydweithio lleol yma.

⁶⁹ Tomos, 'Diwedd gwyर्थ y papurau bro', t. 10.

Y ffordd ymlaen

Mae'n siŵr bellach fod llawer o weithwyr y papurau bro yn edrych tuag at y dechnoleg newydd i hwyluso'r gwaith o gael y papur at ei gilydd ac yn cymryd camau i osod y papur ar y we. Meddai Mary Steele, un o olygyddion *Plu'r Gweunydd*, yn ardal Llanfair Caereinion yn 1996,⁷⁰

Y dechnoleg newydd yw'r ffordd ymlaen. Mi allwn ni wneud popeth ar y sgrîn bellach. Mae'n rhyddhau amser i ni wneud mwy o waith ymchwil a chwilio am straeon yn yr ardal.

Yn yr un flwyddyn, proffwydodd Hywel Roberts o Brifysgol Cymru Aberystwyth y byddai pobl yn darllen eu papur bro lleol 'oddi ar sgrîn compiwтар gartre'.⁷¹ Ni welai unrhyw anhawster rhag i bapurau bro fynd ar y rhyngwrwyd, gan mai'r cyfan oedd ei angen oedd tudalen ar y we. Yr oedd yn bendant y byddai'r papurau bro yn gorfod cyd-fyw â'r rhyngwrwyd.

Pan gyhoeddwyd y papurau bro gyntaf dulliau pur lafurus a ddefnyddid i'w cysodi, dulliau confensiynol iawn ar y pryd. Byddai'r deunydd ar ôl ei deipio yn cael ei osod yn ei le priodol a olygai lawer iawn o waith ond er hynny cafwyd sawl noson gymdeithasol arbennig o werthfawr wrth i rai pobl ddod at ei gilydd i gysodi'r papur.

Gwelodd golygyddion y papurau bro fod yn rhaid manteisio ar y dechnoleg newydd i hwyluso'r gwaith. Wrth ddadansoddi'r atebion a ddaeth i'm holiadur mae'n beth syndod mai dim ond 20% o'r papurau oedd ar-lein yn 2012 gyda 23% o'r gweddill yn dweud y byddai posibilrwydd y byddent yn ystyried mynd ar-lein rywbryd yn y dyfodol. Wrth ofyn y cwestiwn 'A ydych chi'n meddwl bod lle i'r papur bro yn yr oes ddigidol hon?' atebodd 91% fod yna le i'r papur bro, ar ei ffurf brintiedig:

'Ydw. Dyw'r chwyldro digidol ddim wedi llwyr ddisodli stori ar bapur eto.' *Y Dinesydd* (Papur bro dinas Caerdydd a'r cylch)

'Oes ar hyn o bryd, fel mae lle i lyfrau-bydd rhaid gweld beth fydd yn digwydd yn y dyfodol.' *Y Gloran* (papur bro Blaenau'r Rhondda Fawr)

⁷⁰ Mary Steele, 'Papurau bro - heb bapur', *Golwg*, 3 Hydref, 1996, t. 4.

⁷¹ Hywel Roberts, 'Y papur bro nesa?' *Golwg*, 24 Hydref, 1996, t. 11.

‘Yn bendant. Mae oes y gair printiedig yn bell o ddod i ben ac mae cofiant cymdeithasol a hanesyddol yn cael ei ddiogelu.’ *Yr Arwydd* (papur bro cylch Mynydd Bodafon)

Mewn ateb i’r cwestiwn yn fy holiadur: ‘A ydych yn gweld pethau fel Trydar neu flogiau yn fygythiol i’ch papur bro?’, atebodd 80% nad oeddynt yn eu gweld yn fygythiad tra oedd 9% yn meddwl y gallent fod yn fygythiad. Nid oedd sylw gan yr 11% arall ar y cwestiwn hwn.

Cafwyd datblygiad pwysig arall yn 1987, pan drosglwyddwyd papurau bro yn ardal Dwyfor ar dâp ar gyfer y deillion a’r rhannol ddall. Er mai menter wirfoddol oedd hon eto, llwyddwyd i brynu offer datblygu tapiau drwy grantiau a chodi arian yn lleol. Mae’n sicr bod yna ganran o’r boblogaeth fyddai fel arfer yn darllen y papurau bro ond yn methu oherwydd trafferthion gyda’u golwg. Mae modd mewn partneriaeth â Chymdeithas y Deillion Gogledd Cymru, gael detholiad o gynnwys y rhan fwyaf o bapurau bro wedi ei ddarllen gan wirfoddolwyr a’i recordio ar dâp. Ceir enghreifftiau eraill o bapurau bro yn cael eu roi ar dâp yn y gwahanol rannau o Gymru. Bydd tair gwraig leol yn recordio deunydd *Y Cardi Bach* yn ardal Dyffryn Taf a bydd *Y Garthen*, papur bro Dyffryn Teifi yn cael ei recordio gan Bapur *Y Deillion* yng Nghaerfyrddin. Yn ôl yr atebion i’m holiadur mae 48% o’r papurau bro yn paratoi deunydd ar gyfer y deillion.

Gyda’r mewnlifiad cyson o Loegr a Dwyrain Ewrop (yn enwedig Gwlad Pwyl) i nifer o ardaloedd yng Nghymru byddwn yn meddwl y byddai’r rhai sy’n gysylltiedig â’r papur bro yn ceisio eu denu i’w brynu a’i ddarllen. Mae Robin Turner yn nodi mewn erthygl bod o leiaf 2,000 o Bwyliaid wedi symud i dref Llanelli yn ystod y blynyddoedd olaf hyn. Mewn tref o 40,000 mae 5% bellach yn Bwyliaid. Hefyd mae’n dweud bod tua 8,000 o Bwyliaid yn byw yng Nghwm Gwendraeth erbyn hyn. Mae’n debyg mai’r prif resymau iddynt symud yw bod y cyflogau yn well yng Nghymru a Gwlad Pwyl sydd â’r ffigurau diweithdra uchaf yn Ewrop.⁷² Mae ystadegau yr Oxford University Migration Observatory yn dangos bod y nifer o fewnfudwyr i Gymru wedi codi yn aruthrol yn y blynyddoedd diwethaf hyn ac yn ôl yr Uwch Ymchwilydd Dr Carlos Vargas Silva.

⁷² <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/poles-immigrate-welsh-town-thousands-2256284> (cyrchwyd Ebrill 2013).

'The biggest change has been the increase in the Polish born population which increased more than twenty-fold, becoming the biggest migrant group in Wales'.⁷³

Yr oedd gan Gymru boblogaeth o 3063,456 yn y flwyddyn 2011 ac o'r cyfanswm hwn yr oedd 167,871 wedi eu geni y tu allan i Brydain.

Mae'n deg dweud bod nifer o'r bobl hyn sy'n symud i Gymru yn awyddus i ddysgu'r Gymraeg am wahanol resymau. Mewn ateb i gwestiwn fy holiadur: 'A ydych yn darparu ar gyfer y dysgwyr?' atebodd 70% eu bod yn cynnig peth darpariaeth ar gyfer y dysgwyr. Dywed ateb *Y Fan a'r Lle*, sef papur bro Aberhonddu a'r cylch:

'Ydym, trwy ddarparu 'Tudalen y Dysgwyr' sy'n cynnwys erthyglau, posau, cystadleuaeth croesair a hanes un dysgwr/wraig o'r ardal bob tro.'

Ac meddai ateb *Y Garthen*, papur bro Dyffryn Teifi:

'Colofn y dysgwyr yn ymddangos o dro i dro a chyfle iddynt gynnwys ychydig o'i gwaith ysgrifennu creadigol e.e. rhifyn Ebril 2012-paragraff buddugol y dysgwyr mewn eisteddfod leol.'

Bydd y *Llien Gwyn*, sef papur bro Abergwaun a'r Cylch, yn darparu 'tudalen y dysgwyr bob tro ac weithiau croesair y dysgwyr.'

Heb amheuaeth mae lluniau yn sicr o ddenu prynwyr: mae hyn yn wir am y papur bro fel pob papur a chylchgrawn arall. Wrth ateb y cwestiwn: 'Faint o ddefnydd sy'n cael ei wneud o luniau?' atebodd 100% eu bod yn defnyddio cryn dipyn o luniau. Cofiw'n mai un o amcanion pwysicaf sefydlu'r papurau bro oedd sicrhau deunydd darllen yn y Gymraeg, felly mae'n bwysig cael y cydbwysedd yn iawn rhwng y deunydd darllen a deunydd gweledol. Meddai *Papur Dre*, sef papur bro Caernarfon a'r Cylch:

'Tipyn o luniau yn cael eu cynnwys ond mae'n rhaid cadw cydbwysedd efo'r testun. Hefyd rhaid cael lluniau da - camera digidol wedi gwella safon lluniau erbyn hyn.'

Barn papur bro *Llais Ardudwy* am y defnydd o luniau yw: 'Rydym yn ymwybodol o'u pwysigrwydd ac yn cynnwys rhai mewn lliw.' Ac mae papur bro Dinbych sef *Y Bigwn*, 'yn cynnwys llawer o luniau ac mae'r clawr blaen a'r clawr cefn yn cael eu

⁷³ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-26423124> (cyrchwyd Ebrill 2014).

hargraffu mewn lliw.'Yn ôl ateb *Yr Arwydd* papur bro Cylch Mynydd Bodafon, Ynys Môn, maent yn defnyddio

'Llawer iawn - tudalen flaen yn bwysig iawn. Annog lluniau i gael eu trosglwyddo yn electroneg i'r argraffwyr i gael gwell safon o lun.'

Bu saithdegau a wythdegau'r ugeinfed ganrif yn gyfnod llewyrchus iawn yn hanes a thwf y papurau bro. Erbyn hyn mae'n rhaid gofyn 'beth yw'r cam nesaf yn eu datblygiad?' Un ffactor a ddaeth yn amlwg yn fy holiadur yw fod angen gwaed newydd ifanc i roi rhyw fath o adfywiad iddynt. Y teimlad a gawn yw fod nifer o'r gwŷr a'r gwagedd sydd wedi gweithio'n ddiflino am gyfnod maith o flynyddoedd i sicrhau parhad y gwahanol bapurau bro yn teimlo nad yw'r egni ganddynt bellach i ysgwyddo'r baich. Fe welwn felly fod angen gweithwyr newydd brwdfrydig i sicrhau bod y papurau yn apelio at groestoriad eang o ddarlennwyr yn y Gymraeg a'u bod yn perthyn ac yn eiddo i bawb o fewn y gymdeithas. Efallai fod yr adeg wedi dod i gael ymgyrch fawr i godi ymwybyddiaeth y bobl o fodolaeth y papur bro a'i wneud yn atyniadol ac yn gyfoes gan sicrhau bod y cynnwys yn ateb gofynion yr unfed ganrif ar hugain. Fel y gwelwyd yn yr holiadur mae yna le gan lawer o'r papurau bro i fanteisio ar y dechnoleg newydd i sicrhau yr ansawdd gorau i'r papurau. Efallai ei bod yn deg nodi nad yw llawer o'r genhedlaeth hŷn sydd yn ymwneud â'r papurau bro ar y funud yn gwbl gyfforddus gyda'r datblygiadau hyn. Teimlaf ei bod yn bwysig osgoi difaterwch ynglŷn â'r papurau gan y gall hyn fod yn fwy o fygythiad na dim i'w parhad.

Er bod y mwyafrif o'r papurau bro yn bodoli ers saithdegau ac wythdegau yr ugeinfed ganrif fe ddaeth yn amlwg yn ystod y misoedd diwethaf yma (Gwanwyn 2012) fod amryw ohonynt yn ei chael yn anodd i gael golygyddion a gohebwyrr lleol yng ngwahanol ardaloedd dalgylch y papur bro. Dau o'r papurau bro y bu tipyn o bryder am eu dyfodol oedd *Y Barcud* (papur bro Tregaron a'r Cylch) a *Llais Aeron* (papur bro Dyffryn Aeron). Er mwyn gweld beth yw'r sefyllfa bresennol mi drefnais gyfarfod â chynrychiolwyr o'r ddau bapur. Cefais gyfweiliad gyda chynrychiolwyr o *Y Barcud*, sef Neli Jones, Ceilia Jones a'r Athro Ioan Williams ar y 11 Hydref, 2012 a chydag aelod o bwyllgor *Llais Aeron*, Beti Jones ar y 24 Hydref, 2012. Holais nifer o gwestiynau iddynt er mwyn cael darlun clir o'r sefyllfa. Fy nghwestiwn cyntaf oedd: 'Ar ôl pryder y misoedd diwethaf beth yw'r sefyllfa erbyn hyn?' Atebodd cynrychiolwyr *Y Barcud* fel hyn:

‘Yn ffodus iawn mae’r sefyllfa wedi gwella llawer erbyn hyn ac mae parhad *Y Barcud* yn weddol sicr yn y dyfodol agos. Mi roddwyd gwybodaeth yn sawl rhifyn o’r papur y gallai ddod i ben os na fyddai rhywun yn cymryd at yr olygyddiaeth ar ôl mis Gorffennaf eleni (2012). Ni wnaethpwyd llawer o sylw o’r wybodaeth hon, ac yna fe roddwyd y newyddion ar dudalen flaen y papur yn dweud mai rhifyn Gorffennaf fyddai’r olaf. Yn dilyn hyn fe gafwyd cyfarfod cyhoeddus i drafod y sefyllfa. Canlyniad y cyfarfod hwn oedd i nifer ddatgan y byddent yn fodlon cynorthwyo gyda ochr olygyddol y papur. Erbyn hyn mae yna naw set o olygyddion i ofalu am y deg rhifyn o’r papur sy’n ymddangos yn flynddyol. Mae hyn yn golygu na fydd yr un golygydd yn gyfrifol am yr un mis bob blwyddyn. Sefydlwyd rota o olygyddion o fis Medi hyd Gorffennaf. Os y bydd y cynllun yn llwyddiannus bydd yn ailddechrau am yr ail flwyddyn.’⁷⁴

Ateb cynrychiolwr *Llais Aeron* oedd:

‘Mae’r papur yn dal i ymddangos a’n gobath ni fel pwyllgor yw y bydd yn dal i fynd. Mewn gwirionedd yr ydym yn yr un sefyllfa o hyd er mae’n deg dweud bod nifer fach o bobl wedi bodloni i gynorthwyo gyda’r gwaith.’⁷⁵

Holais y cynrychiolwyr wedyn: ‘Beth oedd y teimladau yn yr ardal wrth ddeall y gallai’r papur bro ddod i ben?’ Yn ôl cynrychiolwyr *Y Barcud*:

‘Digon llugoer oedd yr ymateb ar y dechrau. Er bod y rhybudd wedi ei roi y gallai’r diwedd fod yn agos os na fyddai yna wirfoddolwyr yn fodlon ymgymryd â’r gwaith, yr oedd llawer yn dal i gredu na fyddai’r papur yn dod i ben. Wedyn fe ddaeth yna rhyw deimlad o bryder y gallai pethau fod yn ddrwg ac fe gafwyd cyfarfod i drafod y sefyllfa. Yn dilyn y cyfarfod hwn cafwyd panel o olygyddion a hefyd ymateb digon derbyniol gan rai fyddai yn fodlon cynorthwyo gyda’r gwaith.’⁷⁶

Meddai cynrychiolydd *Llais Aeron*:

‘Ychydig iawn o ymateb cyhoeddus a gafwyd pan ddaeth y newyddion y gallai’r papur ddod i ben. Fe wnaethpwyd yna gais arbennig ar i bobl ddod i’r cyfarfod cyhoeddus i drafod y sefyllfa ond mewn gwirionedd gwan iawn fu’r ymateb. Y teimlad yn gyffredinol yw bod pobl am weld parhad y papur a’i bod o’r farn bod yna rhywun arall yn mynd i gymryd at y gwaith ond nad ydyn nhw yn barod i wneud eu rhan.’⁷⁷

Yr oeddwn am wybod wedyn beth yn eu barn nhw yw cyfraniad y papur wedi bod ac yn dal i fod i’r ardal. Yn ôl cynrychiolwyr *Y Barcud*:

‘Mae’n rhan bwysig iawn o’r ardal ac o gefn gwlad ac y byddai cymdeithas yn llawer tlotach hebdo. Y teimlad yw ei fod yn gweithio fel rhyw fath o sment i gadw’r gymdeithas gyda’i gilydd. Mae’r genhedlaeth hyn yn hoffi cael copi ohono i ddilyn hynt a helynt yr ardal. Mae’n cynnwys adroddiadau o hanesion yr ardal ac yn gwneud hynny trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae’n rhaid cofio nad yw llawer o’r

⁷⁴ Gweler Atodiad 3.

⁷⁵ Gweler Atodiad 4.

⁷⁶ Gweler Atodiad 3.

⁷⁷ Gweler Atodiad 4.

bobl hŷn yn medru defnyddio y dechnoleg newydd ac yn aml yn dibynnu ar y papur bro am y newyddion lleol'.⁷⁸

Meddai cynrychiolwr *Llais Aeron*:

'Yn sicr fe wnaeth y papur gyfraniad mawr i'r ardal ar hyd y blynyddoedd. Mae'n rhaid dweud bod yr ysgolion, y capeli, a'r gwahanol gymdeithasau yn awyddus iawn bod eu newyddion a'u digwyddiadau yn ymddangos ynddo yn rheolaidd. Heb os mae'n ddogfen bwysig i gofnodi yn Gymraeg yr hyn sy'n digwydd yn y gymdeithas leol.'⁷⁹

Wrth sylwi ar ffigurau gwerthiant y ddau bapur yr oedd yn amlwg bod yna ostyngiad wedi bod dros y blynyddoedd. Pan ymddangosodd *Y Barcud* gyntaf ym mis Ebrill 1976 yr oedd gwerthiant o gwmpas 1,200 y mis ond erbyn hyn tua 850-900 sy'n cael eu gwerthu. Yn Hydref 1976 yr oedd gwerthiant *Llais Aeron* tua 950 ond erbyn heddiw tua 650 sy'n cael eu gwerthu. Wrth ofyn beth a greident oedd yn gyfrifol am y gostyngiad dyma'r atebion a roddwyd:

'Gellir dweud bod yna nifer o resymau dros y gostyngiad yn ystod y blynyddoedd. Yn sicr mae'r mewnfudiad i ardal *Y Barcud* yn un ffactor pwysig wrth edrych ar y gwerthiant. Mae'n bur eglur erbyn hyn bod y gwerthiant yn gostwng ymhob ardal sy'n cyfrannu iddo. Hefyd mae llawer o'r Cymry Cymraeg oedd yn gefnogol iawn ar y dechrau wedi marw, ac mae nifer o'r bobl ifanc fyddai'n fodlon helpu a'i brynu wedi symud o'r ardal naill ai i brifysgol neu i chwilio am waith. Rhaid cydnabod hefyd bod rhai yn ei feirniadu gan ddweud mai hen newyddion sydd ynddo a'u bod wedi darllen y cyfan yn y papurau lleol Saesneg fel y *Cambrian News* cyn i'r papur bro ymddangos'.⁸⁰

Rhaid cydnabod mai dyna yw natur 'newyddion' y papurau bro oherwydd mai cyhoeddiad misol ydyw. Rhywbeth yn debyg oedd barn cynrychiolwr *Llais Aeron*:

'Yn sicr mae'r ffaith bod yna lawer o fewnfudwyr wedi dod i'r ardal yn un ffactor pwysig yn y gostyngiad. Hefyd mae'r genhedlaeth hŷn yn marw a dyna oedd craidd y bobl oedd yn ei brynu a'i ddarllen.'⁸¹

Holais wedyn sut yr oedd y newid diweddar ym mhatrwm ieithyddol yr ardal wedi effeithio ar y papur. Yn ôl cynrychiolwyr *Y Barcud*:

'Yr oedd nifer o ddysgwyr wedi bod ac yn parhau i fod yn weithgar iawn gyda'r papur. Yn wir mae dysgwraig wedi gwneud gwaith arbennig fel golygydd y papur am saith mlynedd ar hugain. Hefyd mae ambell i ddosbarth ar gyfer y dysgwyr yn ei brynu ac yn gwneud defnydd ohono ac yn y modd hwn mae'n medru bod yn adnodd addysg gwerthfawr.'⁸²

⁷⁸ Gweler Atodiad 3.

⁷⁹ Gweler Atodiad 4.

⁸⁰ Gweler Atodiad 3.

⁸¹ Gweler Atodiad 4.

⁸² Gweler Atodiad 3.

Mae'n deg nodi mai ychydig yn wahanol yw ateb cynrychiolydd *Llais Aeron*.

'Ar y cyfan nid oes gan y mewnfudwyr sydd wedi symud i'r ardal o Loegr lawer o ddiddordeb yn y papur bro. Mae'n deg dweud y byddant yn prynu copi os y bydd yna luniau o'u plant ynddo wrth iddynt fod yn ymwneud â rhyw weithgaredd yn yr ysgolion neu yn y gymdeithas leol.'⁸³

Mae denu gohebwyd lleol a swyddogion wedi bod yn broblem i nifer o'r papurau bro yn ddiweddar, beth felly oedd y sefyllfa yn hanes *Y Barcud* a *Llais Aeron*? Yn ôl cynrychiolwyr *Y Barcud*:

'Mae hon wedi bod yn dipyn o broblem yn arbennig felly yn y blynyddoedd diwethaf hyn. Mae llawer o'r rhai sydd wedi bod wrthi am flynyddoedd yn dymuno gorffen, ac yn dadlau y byddai cael gwaed newydd i'r papur yn fuddiol, ond mae cael eraill yn eu lle yn profi yn anodd iawn mewn rhai ardaloedd. Mae'n deg dweud ei bod hi'n anodd cael pobl i wirfoddoli ac i gymryd cyfrifoldeb gyda'r gwahanol fudiadau yn yr ardal ac nid rhywbeth yn perthyn i'r papur bro yn unig yw'r broblem. Cyn belled ag y mae'r *Barcud* yn y cwestiwn, mae'r sefyllfa olygyddol yn bur iachus ar gyfer y dyfodol agos ond mae'n broblem o hyd i ddenu gohebwyd lleol mewn rhai ardaloedd.'⁸⁴

Dilyn yr un math o batrwm yr oedd ateb cynrychiolydd *Llais Aeron*:

'Mae hon yn broblem fawr, dyma'n wir yw'r broblem fwyaf sy'n gwynebu *Llais Aeron* ac mae'n wir dweud nifer o bapurau bro eraill. Yn ôl yr hanes, denu swyddogion a gohebwyd lleol yw'r prif fygythiad sy'n gwynebu dyfodol y papurau bro. Mae'n anodd cael pobl i wneud ymrwymiad gyda menter o'r fath, ac mae'n rhaid cael ymrwymiad gyda gwaith y papur bro. Yn ffodus iawn mae gyda ni fel papur ddsbarthwyr da ond mae'n anodd cael rhai i lenwi y swyddi eraill.'⁸⁵

Yn sicr mae hon yn enghraifft ddelfrydol o sut y gallai'r dechnoleg newydd fod o ddefnydd. Mae'r papurau bro ar y cyfan yn ei chael yn anodd i ddenu'r bobl ifanc i fod yn rhan o weithgaredd y papur bro ac i'w ddarllen. Beth yw sefyllfa *Y Barcud* a *Llais Aeron*? Meddai cynrychiolwyr *Y Barcud*:

'Yn ôl y wybodaeth a gawn ni ychydig iawn o bobl ifanc sy'n mynd allan i brynu'r *Barcud*. Mae'n deg nodi y bydd yna rai yn darllen copi os y bydd un yn dod i'r tŷ. Mae'n anodd iawn denu yr ifanc i fod yn rhan o'r fenter gan fod y mwyafrif ohonynt yn brysur iawn gyda'r gwahanol weithgareddau ac efallai ddim yn gweld y papur bro fel un o'i blaenoriaethau ar hyn o bryd.'⁸⁶

Rhaid cofio hefyd fod natur gwaith ysgol wedi newid lle mae yna lawer o waith cwrs i'w wneud ac arholiadau cyson. Yn ôl cynrychiolydd *Llais Aeron*:

⁸³ Gweler Atodiad 4.

⁸⁴ Gweler Atodiad 3.

⁸⁵ Gweler Atodiad 4.

⁸⁶ Gweler Atodiad 3.

‘Yn ôl y dystiolaeth ychydig iawn o’r bobl ifanc sydd yn dangos diddordeb ynddo. Mae yna rai sydd wedi bod yn weithgar iawn gyda’r fenter ac yn fodlon cyfrannu tuag at ei barhad.’⁸⁷

Yr oeddwn hefyd yn awyddus i wybod faint o gydweithio a oedd rhwng y ddau bapur a’r papurau bro eraill. Wrth ateb dywedodd cynrychiolwyr *Y Barcud*:

‘Cyn belled â bod *Y Barcud* yn y cwestiwn ychydig iawn o gydweithio sy’n digwydd gyda’r papurau bro eraill. Fe fydd yna dipyn o drin a thrafod anffurfiol yn digwydd o bryd i’w gilydd ond dim mwy na hynny. Mae pob papur yn dueddol o ofalu am ardal ei hunan a rhaid cofio bod pob ardal dipyn yn wahanol. Hefyd mae gan nifer o’r rhai sy’n ymwneud â’r *Barcud* gyfrifoldebau teuluol a gwaith ac felly heb yr amser i fynd i gyfarfodydd ychwanegol. Efallai y gellir edrych ar yr elfen o gymdeithas papurau bro eto fel y mae y dechnoleg newydd yn gwneud pethau yn haws.’⁸⁸

Ychydig yn wahanol oedd ymateb cynrychiolydd *Llais Aeron*:

‘Fel pwyllgor yr ydym yn rhan o fforwm papurau bro Ceredigion. Mae yna elfen ddigon derbyniol o gydweithio rhwng y papurau cyfagos pan fydd angen.’⁸⁹

Yn sicr wrth edrych ar y gwahanol bapurau bro does dim prinder hysbysebion lleol ynddynt. Beth oedd sefyllfa *Y Barcud* a *Llais Aeron*? Dyma oedd gan gynrychiolwyr *Y Barcud* i’w ddweud:

‘Yn ffodus iawn mae gennym ddigon o hysbysebion ar gyfer y papur, yn wir mae nifer yr hysbysebion wedi cynyddu yn ddiweddar sy’n awgrymu bod busnesau lleol yn gweld budd i hysbysebu ynddo. Mae’n berygl y gellir cynnwys gormod o hysbysebion ac y gall fynd yn bapur o hysbysebion yn hytrach nag yn bapur o hanesion a storïau lleol.’⁹⁰

Nododd cynrychiolydd *Llais Aeron* nad yw hon

‘yn broblem i ni fel papur. Mae gyda ni wraig sydd yng ngofal yr hysbysebion ac mae pobl yn ddigon parod i ddefnyddio’r papur fel cyfrwng o hysbysebu. Byddwn yn codi tâl o £30 y flwyddyn am roi hysbyseb yn y papur. Y broblem yma yn Nyffryn Aeron yw nad oes gyda ni gwmnïau a busnesau mawr ond mae’r rhai bach lleol yn gefnogol iawn.’⁹¹

O gofio bod yna dipyn o boeni wedi bod am ddyfodol y ddau bapur, holais y cynrychiolwyr pa mor obeithiol a hyderus yr oeddynt am ddyfodol y papur. Mae’n rhaid dweud bod yr ymateb yn gadarnhaol:

‘Ar y funud mae pethau yn obeithiol iawn ar ôl cyfnod digon pryderus. Fel swyddogion a phawb sy’n ymwneud â’r *Barcud* mae’n rhaid bod yn obeithiol a hyderus ar gyfer y dyfodol. Yn sicr heb fod yn gadarnhaol ein hagwedd mae’r

⁸⁷ Gweler Atodiad 4.

⁸⁸ Gweler Atodiad 3.

⁸⁹ Gweler Atodiad 4.

⁹⁰ Gweler Atodiad 3.

⁹¹ Gweler Atodiad 4.

papur yn mynd i wynebu trafferthion. Rhaid cofio hefyd bod y papur yn hynod o bwysig i hybu'r Gymraeg yn yr ardal. Mewn nifer o achosion dyma'r unig ddeunydd y bydd pobl yn ei ddarllen drwy gyfrwng y Gymraeg'. Cynrychiolwyr Y *Barcud*⁹²

'Mae'n rhaid bod yn obeithiol am y dyfodol. Efallai mai yr hyn sydd ei angen bellach yw ein bod ni y to hŷn yn symud o'r ffordd ac y daw yna bobl newydd i ymgymryd â'r gwaith a symud y papur yn ei flaen gyda'r gwahanol ddatblygaidau.' Cynrychiolydd *Llais Aeron*⁹³

Wrth edrych ar atebion cynrychiolwyr y ddau bapur fe ddaw'n amlwg mai'r un problemau sy'n wynebu'r ddau. Fel y mae'r genhedlaeth hŷn yn marw, a chyda llawer o fewnfudwyr i'r ddwy ardal mae yna ostyngiad sylweddol yng ngwerthiant y papurau. Nid yw'r ffaith bod nifer y siaradwyr Cymraeg wedi gostwng wedi bod o gymorth i werthiant y papurau bro yng Ngheredigion fel yng ngweddill y wlad. Mae ystadegau yn dangos mae'r nifer amcangyfrifedig o siaradwyr Cymraeg yng Nghymru yn ystod Cyfrifiad 2001 oedd 21% (576,000 o bobl). Erbyn Cyfrifiad 2011 yr oedd y canran o siaradwyr Cymraeg a oedd yn dair oed a throsodd wedi gostwng i 19% (562,000 o bobl). Roedd 30% (169,000 person) o'r grŵp hwn rhwng tair a 15 oed. Mae ystadegau Cyfrifiad 2011 yn dangos cynnydd o bron i 2% o bobl Cymru a oedd yn dair oed a throsodd a ddywedodd nad oedd ganddynt unrhyw sgiliau Cymraeg. Hefyd lleihaodd y grŵp a nododd eu bod yn gallu siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg dros un pwynt canran o 16% yn 2001 i 15% yn 2011. Mae ystadegau Cyfrifiad 2011 yn dangos bod 54% o bobl Ceredigion nail ai yn siarad, darllen neu ysgrifennu Cymraeg. Erbyn Cyfrifiad 2011 dim ond 38.7% oedd yn dweud eu bod yn medru siarad, darllen ac ysgrifennu Cymraeg. Yr oedd 52% o drigolion Ceredigion yn nodi eu bod yn siarad Cymraeg yn ystod Cyfrifiad 2001, ond yr oedd y ffigwr hwn wedi gostwng i 47% erbyn Cyfrifiad 2011. Hefyd, ar y cyfan, ychydig o ddiddordeb sy'n cael ei ddangos gan y genhedlaeth iau. Yn aml iawn fe fyddant yn dibynnu ar ffynonellau eraill i gael y newyddion. Daw'n amlwg hefyd fod y ddau bapur yn cael anhawster i ddenu swyddogion a gohebwyr lleol i ymgymryd â'r gwaith o redeg y papur o fis i fis. Y duedd yw gobeithio y bydd yna rywun arall yn derbyn y cyfrifoldeb. Rhaid cydnabod hefyd fod nifer y mewnfudwyr i'r ardaloedd dan sylw yn gwneud y gwaith yn bur anodd. Mae'n deg dweud bod yna elfen o ddifaterwch ynglŷn â dyfodol y papurau ond ar nodyn gobeithiol mae swyddogion y ddau bapur yn bur hyderus am y dyfodol.

⁹² Gweler Atodiad 3.

⁹³ Gweler Atodiad 4.

Wrth ddeall hyn mae yma nifer o gwestiynau sy'n haeddu sylw. Yn gyntaf, pam y mae rhai papurau bro yn cael anhawster i ddenu golygyddion a gohebwyd lleol y dyddiau hyn? Wrth gofio mai gwirfoddolwyr yw'r mwyafrif sy'n rhedeg y papurau bro, gellir dadlau bod galwadau a phwysau gwaith yn ei gwneud yn anodd i bobl dderbyn mwy o gyfrifoldeb. Er mai dim ond unwaith y mis y cyhoeddir y papur bro mae tipyn o bwysau i sicrhau bod popeth yn dod at ei gilydd erbyn dyddiad arbennig o'r mis er mwyn gallu argraffu. Hefyd gellir dadlau bod cyfrifoldebau teuluol a gwaith yn mynd â mwy o amser. Mae'n deg dweud hefyd fod yna duedd ar adegau ymhlith pob oedran i golli diddordeb mewn pethau. Gwelwyd bod llawer o'r gwirfoddolwyr yn ymwneud â'r gwahanol bapurau bro ers blynyddoedd maith ac efallai erbyn hyn yn colli peth o'r brwdfrydedd a'r egni a oedd yna ar ddechrau'r fenter gyffrous. Er bod tranc rhai o'r papurau bro wedi ei ddarogan ychydig fisoedd yn ôl oherwydd y methiant i gael golygyddion newydd i ymgymryd â'r gwaith, mae'n bur sicr erbyn hyn y bydd y papurau hynny yn goroesi ac yn parhau i ymddangos.

'Beth sydd yn gwneud papur bro llwyddiannus a llewyrchus?' Er mwyn sicrhau bod pob papur bro yn llewyrchus rhaid cael tîm da o wirfoddolwyr sy'n fodlon cydweithio a chyd-dynnu yn effeithiol. Prif amcan y tîm yw sicrhau fod y papur yn edrych yn dda ac yn apelio at ystod eang o ddarlennwyr o ran diddordeb ac oedran. Rhaid hefyd fod yn barod i dderbyn cymorth pawb sy'n gwirfoddoli i helpu gan gofio bod gan bawb rywbeth i'w gyfrannu. Er mwyn sicrhau llwyddiant rhaid egluro yn ofalus beth sy'n digwydd o fewn y papur a bod pob aelod yn deall beth yw'r sefyllfa ynglŷn â'r papur a'u bod yn teimlo cyfrifoldeb unigol tuag at ei lwyddiant.

Wrth edrych ar ffigurau gwerthiant amryw o'r papurau bro mae'n amlwg bod rhai ohonynt wedi colli nifer sylweddol o ddarlennwyr ar hyd y blynyddoedd. Er mwyn cynyddu cylchrediad nifer o'r papurau bro mae'n bwysig eu bod yn medru cynnig rhywbeth sy'n mynd i apelio at ddant pawb. Hefyd mae'n hanfodol bod y papur yn medru cynnig cyn belled ag y bo modd newyddion gwreiddiol, nid rhywbeth sydd wedi ymddangos yn y wasg Saesneg wythnosau neu ddyddiau ynghynt. Un anhawster yma wrth gwrs yw mai dim ond unwaith y mis y mae'r papur bro yn ymddangos ac fel canlyniad mae llawer o'r cynnwys yn dueddol o fod yn hen.

Wrth gofio bod llawer ohonynt wedi bod mewn bodolaeth ers bron i ddeugain mlynedd fe ddylem ymfalchïo eu bod yn dal i ymddangos a hynny yn wyneb cystadleuaeth o sawl cyfeiriad fel y mae'r dechnoleg newydd yn datblygu.

Er bod llawer iawn o'r papurau bro yn mynd trwy gyfnod anodd gyda'r gwerthiant yn lleihau yn fawr a hefyd prinder gweithwyr i ysgwyddo'r gwaith fe gafodd yna bapur bro newydd ei gyhoeddi yn ystod mis Gorffennaf 2014. Papur bro ardal Aberteifi yw *Y Dwrgi*. Pan ofynnais i aelod o Bwyllgor *Y Dwrgi*, Mrs Llinos Price (20 Tachwedd, 2014), beth oedd y syniad y tu ôl i gyhoeddi *Y Dwrgi* dywedodd fod llawer o bobl tref Aberteifi yn teimlo bod y dref yn colli allan. Mae papur bro *Clebran* i'r de o'r dref a'r *Y Gambo* i'r gogledd ohoni. Felly tua dwy flynedd yn ôl dan arweiniad Bwrdd yr Iaith daeth nifer o bobl at ei gilydd i gychwyn papur bro *Y Dwrgi*. Y bwriad ar hyn o bryd yw cyhoeddi pum rhifyn y flwyddyn: Rhifyn Gŵyl Fawr Aberteifi (mis Gorffennaf); Rhifyn Cynhaeaf (Medi/Hydref); Rhifyn y Nadolig; Rhifyn Gŵyl Dewi; Rhifyn Sadwrn Barlys (mis Ebrill/Mai).

Bydd *Y Dwrgi* yn gwasanaethu tref Aberteifi yn bennaf gyda chylchrediad o 500 o gopïau. Wrth ofyn i Mrs Llinos Price faint o ofid oedd hi fod llawer o'r newyddion yn hen erbyn iddo ymddangos yn *Y Dwrgi*, yr oedd yn cydnabod y gallai hynny fod yn broblem gan mai dim ond pum rhifyn y flwyddyn fyddai'n ymddangos, ond hyd yn hyn yr oedd yna groeso i'r papur. Dywedodd fod nifer â diddordeb yn y lluniau sydd ynddo. Gofynnais iddi wedyn pam mynd ati i gyhoeddi papur bro arall mewn oes lle gall pobl gael pob math o newyddion ar y cyfryngau cymdeithasol?

Atebodd gan ddweud bod *Y Dwrgi* yn cynnwys pethau hanesyddol, ynghyd â gwybodaeth i'r gymuned. Mae Coleg Ceredigion, ysgolion uwchradd a chynradd yn anfon lluniau a hanesion o weithgareddau a digwyddiadau gwobrwyo iddo. Dywedodd fod yna le i'r papur bro yn yr oes ddigidol hon gan fod llawer o bobl yn hoffi eistedd lawr i'w ddarllen gyda phaned o de neu goffi a hefyd rhaid cofio nad oes cyfleusterau na'r wybodaeth gan rai o'r henoed i ddarllen unrhyw beth digidol.

Gan fod pwyllgorau nifer o'r papurau bro yn ei chael yn anodd i gynnal y papur gofynnais i Mrs Llinos Price sut yr oeddynt yn gobeithio cynnal y papur yn ariannol. Wrth ateb dywedodd ei bod fel y papurau bro eraill yn gwerthu lle i hysbysebu yn y papur, cynnal cwis ac ychydig o bethau eraill yn ystod y flwyddyn.

Hefyd cawsant grant gan Fwrdd yr Iaith a rhodd gan Gyngor Tref Aberteifi. Pwyllgor bach o bump sy'n rhedeg *Y Dwrgi* ac maent yn ffodus fod yna bobl ifanc o'r ysgolion a Choleg Ceredigion yn cymryd diddordeb wrth ei baratoi. Hefyd maent yn ceisio denu'r dysgwyr i'w ddarllen trwy baratoi tudalen gyfan ar eu cyfer. Er nad ydynt yn gweld cyfryngau fel Trydar a blogiau yn fygythiad i'r papur ar hyn o bryd, maent yn cydnabod y gallent fod yn y dyfodol. Dywedodd fod creu gwefan ar gyfer y papur ar y gweill ganddynt fel pwyllgor.

Disgrifiwyd twf y papurau bro fel gwyrth yr ugeinfed ganrif, a heb amheuaeth mae ganddynt ran allweddol i'w chwarae yn y Gymru sydd ohoni. Gan nad oes gennym bapur dyddiol yn y Gymraeg mae bodolaeth y papurau bro'n bwysig er mwyn sicrhau bod yr amrywiaeth o newyddion ar gael trwy gyfrwng y Gymraeg. Cofiw mai un o brif amcanion sefydlu'r papurau bro oedd cael deunydd darllen yn y Gymraeg. Wrth sicrhau bod y papur bro yn apelio at drwch y boblogaeth mae'n arf pwysig i gadw'r iaith Gymraeg yn fyw.

Pa ran sydd gan y dechnoleg newydd i'w chwarae i sicrhau dyfodol y papurau bro? Fel popeth arall mae'n rhaid i'r papurau bro sylweddoli nad oes dim yn sefyll yn ei unfan. Erbyn hyn rhaid cydnabod bod grym y dechnoleg newydd fel Facebook o'i defnyddio yn gywir yn ddefnyddiol iawn. Bellach mae llawer o olygyddion y papurau bro yn derbyn cynnwys y papur trwy e-bost sydd yn hwyluso'r gwaith ac mae'r broses yn medru cael ei gwneud yn gyflymach o lawer. Er hynny, wrth gofio bod llawer iawn wedi bod yn ymwneud â'r papurau bro o'r cychwyn cyntaf ac efallai heb fod yn rhy gyfarwydd a chyfforddus â'r dechnoleg newydd mae'n rhaid yn naturiol ar hyn o bryd dderbyn y deunydd a ddaw yn y ffordd draddodiadol am y tro.

Yn Eisteddfod Genedlaethol Bro Morgannwg 2012 gwnaeth Leighton Andrews, y cyn-Weinidog Addysg, a'r gweinidog oedd â chyfrifoldeb am yr iaith Gymraeg yn y Cynulliad ei safbwynt yn gwbl glir am ddyfodol y papurau bro. Wrth annerch cyfarfod cenedlaethol y Papurau Bro ar y maes dywedodd fod angen i bapurau bro wneud y gorau o'r cyfryngau a'r dechnoleg newydd. Roedd am i'r papurau bro ddefnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf i ddod o hyd i gynulleidfaoedd newydd ac i gysylltu â'r genhedlaeth ifanc. Yn ei anerchiad meddai,

‘Ryn ni am i bobl weld bod y Gymraeg yn iaith fodern, fyw. Mae’n rhaid inni wneud yn siŵr bod yr iaith ar gael i bawb trwy bob math o gyfathrebu.’

Yr oedd Leighton Andrews yn gobeithio y byddai Eisteddfod Bro Morgannwg yn dangos potensial y cyfryngau digidol o ran yr iaith Gymraeg a chael rhagor o bobl ifanc i’w defnyddio y tu allan i’r dosbarth. Dywedodd y byddai’n cefnogi’r papurau bro’n ariannol i ddefnyddio’r cyfryngau newydd:

‘Mae’r Papurau Bro yn draddodiad pwysig yng Nghymru, ond wrth i fwy o bobl droi at y dechnoleg newydd am eu newyddion, mae’n hanfodol eu bod yn defnyddio’r dulliau newydd hyn o gyfathrebu’.

Erbyn mis Ebrill 2013 roedd papur bro *Y Dinesydd* yn ardal Caerdydd, yn bwriadu cymryd camau technolegol drwy gyhoeddi fersiwn ar gyfer y we. Byddai’r cynllun yn hwb cymunedol i’r brifddinas ac yn ffynhonnell gwybodaeth berthnasol ar gyfer dinasyddion Caerdydd. Ar ôl deall hyn fe ofynnais mewn cyfweliad ar 24 Mai, 2013 i Bryan James sydd yn ymwneud â’r fenter, pam eu bod wedi cymryd y cam o gyhoeddi fersiwn o’r *Dinesydd* ar y we. Mewn ateb dywedodd fod gan *Y Dinesydd* wefan yn barod — www.dinesydd.com — a bod ôl-rifynnau o’r papur yn cael eu rhoi ar y wefan hon hyd at ddeufis yn ôl. Yr oedd y syniad o ddatblygu *Dinesydd* ar-lein wedi tyfu o ganlyniad i gynhadledd ar newyddiaduraeth gymunedol a gynhaliwyd yn yr Ysgol Newyddiaduraeth, ym Mhrifysgol Caerdydd, ym mis Ionawr 2013. Dywedodd fod grŵp bach ohonynt mewn partneriaeth rhwng *Y Dinesydd* Caerdydd a’r Brifysgol wedi bod yn trafod y syniad o ddatblygu fersiwn digidol o’r *Dinesydd* er mwyn cyrraedd cynulleidfia ehangach a chynnal trafodaeth ryngweithiol gyfrwng Cymraeg ar faterion a newyddion lleol. Rhaid cofio mai rhywbeth fydd yn rhedeg ochr yn ochr â’r *Dinesydd* printiedig fydd hwn yn hytrach na rhywbeth a fydd yn ei ddisodli.

Wrth ofyn sut y bydd cyhoeddi *Y Dinesydd* ar y we yn hwb cymunedol i’r brifddinas, eglurodd Mr James mai bwriad y fersiwn digidol yw gweithio mewn ffordd newydd a symud gyda’r oes. Dywedodd fod y nifer o bobl sy’n prynu papurau bro a phapurau newydd yn lleihau. Yn ôl Bryan James mae 36,000 o Gymry Cymraeg yng Nghaerdydd a dim ond tua 700 sy’n prynu’r *Dinesydd*. Os oes 700 copi o’r *Dinesydd* yn cael eu gwerthu bob mis, tybed a ellir lluosu hynny â 4 neu 5 i godi nifer y darllenwyr. Pe llwyddid i wneud hyn, ni fyddai hynny ond tua 9.7% o’r farchnad botensial o 36,000. Mae tua deng mil o enwau ar fas data

Menter Caerdydd a'r bwriad yw ceisio cyrraedd y rheini. Eglurodd fod angen cynnwys deunydd mwy cyfredol a hefyd angen gallu cyhoeddi heb oedi. Hefyd nid oes angen cyfyngu'r cynnwys i bethau Cymraeg o reidrwydd. Y peth pwysig yw mai gwefan gyfrwng Cymraeg yw hi ac fe ellir er enghraifft gael adolygiadau o ddramâu Saesneg arni. Rhaid cofio bod rhai o bethau cyfrwng Cymraeg y ddinas ar y we yn barod, er enghraifft, Menter Caerdydd a Bragdy'r Beirdd.⁹⁴

Gellir meddwl am *Y Dinesydd* fel porth i gasglu popeth ynghyd. Fe ddylai'r wefan fod yn hawdd o ran llywio fel ei bod hi'n rhwydd dod o hyd i bethau sydd o ddiddordeb i wahanol unigolion. Gyda datblygiad y cyfryngau digidol byddwn yn tybio bod yna gyfle euraidd i rwydweithio a rhannu newyddion yn chwim a gafaelgar yn y Gymraeg ymysg y gymuned. Wrth wneud hyn, mae yna gyfle i atgyfnerthu bywyd Cymraeg y ddinas a chynnwys ystod eang o bobl trwy eu galluogi i gyfrannu a defnyddio'r cynnwys. Dyma gyfle i ddefnyddio'r Gymraeg mewn ffordd gyfredol a bywiog.

Gofynnwyd hefyd y cwestiwn pwy fydd yn ymwneud â'r fenter o gyhoeddi'r papur ar y we? Atebodd Mr James fod pobl yn dangos parodrwydd i ymrwymo i'r prosiect a'r bwriad yw sefydlu tîm o gyfranwyr o'r gwahanol feysydd a thîm o olygyddion. Gyda chydlyniant gan Fenter Caerdydd a'r *Dinesydd* fe fydd cynllunio, hyfforddiant ac arweiniad proffesiynol hefyd gan Brifysgol Caerdydd fel rhan o ymrwymiad yr Is-Ganghellor i gyfrannu'n llawn i'r gymuned. Dywedodd Sara Moseley, sy'n Gymrawd yn Ysgol Newyddiaduraeth Prifysgol Caerdydd, fod y brifysgol wedi cyfrannu arbenigedd i gychwyn y fenter hon fel rhan o'i hymroddiad i'w chynhyrfa ac y byddant yn parhau yn asgwrn cefn o ran hyfforddiant a chefnogaeth.

Bydd Dr Dylan Foster Evans, sy'n byw yn ardal Pwll-coch, Treganna, ac sy'n gweithio yn Ysgol y Gymraeg, Prifysgol Caerdydd, yn cyfrannu blogbyst – *Diferion o'r Pwll Coch: ambell dropyn am y Gymraeg yng Nghaerdydd a thu hwnt*. Ymysg pethau eraill bu'n trafod: *Y Gymraeg a'r Grange Town cynnar* (22 Mehefin, 2014), *Canfod hanes y Gymraeg yng Nghaerdydd* (20 Medi, 2014), *Victoria Park aka Parc y Cimdda* (9 Tachwedd, 2014), a *Ble mae Lecwydd?* (7 Ionawr, 2015).

⁹⁴ <http://bragdyrbeirdd.com/> (cyrchwyd Hydref 2014).

Pan ofynnwyd i Bryan James pa fath o gynulleidfa y mae *Y Dinesydd* yn gobeithio ei chyrraedd drwy fynd ar y we, dywedodd ei bod yn bwysig na fyddant yn anghofio am ddarllenwyr presennol *Y Dinesydd* a bod yna le i'r erthyglau traddodiadol o hyd:

'Yr hyn sy'n bwysig yw osgoi gwrthdaro rhwng y ddau fersiwn. Y bwriad yw datblygu papur digidol ochr yn ochr â'r un presennol, gan gydnabod bod angen i hwnnw hefyd ehangu ei apêl o ran cynnwys a diwyg. Gellid defnyddio pigion o'r fersiwn digidol, efallai i'w datblygu'n llawnach yn *Y Dinesydd* printiedig. Hefyd bydd gwybodaeth ar y we i'r bobl hynny nad ydyn nhw'n darllen y papur'.⁹⁵

Byddwn yn dadlau mai denu cynulleidfa newydd yw'r prif fwriad ond nid ar draul y ffyddloniaid; hefyd mae'n bwysig denu'r bobl ifanc i ddarllen y cynnwys yn y Gymraeg. Yn y pen draw, gwasanaeth fydd hwn i bobl Caerdydd gan bobl Caerdydd. Mewn ateb i'm cwestiwn: 'Beth fydd y gwahaniaeth rhwng cynnwys y papur print a fersiwn y we neu a fydd y ddau yn cydreddeg?', dywedodd Bryan James mai cydreddeg oedd y bwriad. Rhagwelir y bydd golygyddion *Y Dinesydd* presennol yn gallu gweld y deunydd sy'n dod i law ar-lein ac yna'n gallu dethol rhai storïau i'w dilyn ymhellach. Yn yr un modd fe allai rhai o'r cyfranwyr ar-lein ymateb i ryw stori a welwyd yn y fersiwn printiedig. Cafodd *Y Dinesydd* ar-lein ei ddechrau mewn ffordd fach ar 15 Mehefin 2013 yn ystod Gŵyl Tafwyl. Wrth weithio gyda *Golwg360* yn ystod Tafwyl 15 Mehefin, 2013 yr oedd yn amlwg i mi bod gan lawer iawn o'r cyhoedd ddiddordeb byw yn y cyfrwng digidol o gasglu a chyhoeddi newyddion a digwyddiadau ar y wefan. Medrent weld y manteision amlwg oedd i'r cyfrwng a hefyd y cyflymder o gael pethau wedi eu cyhoeddi o'i gymharu ag ar bapur print. Mae'n siŵr y bydd nifer o bapurau bro eraill yn dilyn esiampl *Y Dinesydd*. Heb amheuaeth bydd cynnwys *Y Dinesydd* ar-lein yn eang ac yn rhannol ddibynnol ar chwant y gynulleidfa a'r cyfranwyr fel mae'n datblygu ac yn sicr bydd angen cefnogaeth arno. Bydd newyddion, digwyddiadau cymdeithasol, chwaraeon ac adolygiadau yn gynwysiedig. Fe fydd defnydd da o luniau yn bwysig a'r gallu i drydar a phostio am bethau fel y maent yn digwydd. Bwriad y fenter ar ddiwedd y dydd yw datblygu cymuned ar-lein a fydd yn ffynhonnell gwybodaeth ryngweithiol fywiog a pherthnasol i fywyd bod dydd yng Nghaerdydd. Wrth gofio hyn, un fantais fawr dros ddarparu gwasanaeth dros y

⁹⁵ *Golwg360*, Mehefin 15, 2013 (cyrchwyd Mehefin 2013).

we yw y bydd modd diweddarau unrhyw wybodaeth yn ddyddiol, tra bo fersiwn print *Y Dinesydd* yn un misol.

Yn ôl Leighton Andrews mae nifer o gyfleoedd ar gael bellach i helpu'r broses o gyhoeddi'r Papurau Bro i symud gyda'r oes, o'r dylunio a'r cysodi i ddefnyddio 'Hyperlocal' i'w hyrwyddo. Bellach mae yna lawer o dechnoleg ar gael i'w gwneud 'yn hygyrch i gynulleidfa ehangach a rhoi lle i leisiau newydd.' Pwysleisiodd Andrews fod cynnwys y cyfryngau digidol ac apps yr unfed ganrif ar hugain nid yn unig yn caniatáu i'r iaith Gymraeg ffynnu, ond hefyd yn galluogi siaradwyr y Gymraeg i gymryd rhan yn llawn fel dinasyddion digidol. Yn ei anerkriad yr oedd y cyn-Weinidog yn bendant bod yn rhaid inni wneud yn siŵr nad yw'r iaith Gymraeg yn cael ei gadael

'ar ôl gan y technolegau diweddaraf ac yn hytrach ein bod yn eu defnyddio i ddangos bod yr iaith Gymraeg yn gyfrwng creadigol, pwerus, modern sy'n hawdd ei addasu'.

Wrth holi Leighton Andrews ymhellach (7 Tachwedd, 2012) ynglŷn â'i ddatganiad yn yr Eisteddfod Genedlaethol eleni dyma oedd ganddo i'w ddweud:

'Mae cynllun grant ar gyfer papur bro sydd eisoes ar agor yn cynnig grant am gyfnod o dair blynedd, 2013-2016. Byddaf yn awyddus yn ystod y cyfnod hwn i annog y papurau bro i gymryd camau cadarnhaol tuag at ddarparu gwasanaeth digidol. Yr wyf yn ymwybodol bod lefel llythrennedd digidol yr unigolion sy'n cynhyrchu'r papurau bro'n amrywiol iawn a'r bwriad yw darparu cymorth er mwyn sicrhau fod gan bob papur y lefel o ddealltwriaeth o'r dechnoleg sydd ei angen i ddarparu'r gwasanaeth digidol sy'n gweddu i'w gallu. Nid yw'n fwriad i wrthod ariannu papurau bro os na fyddant yn manteisio ar y dechnoleg newydd, ond y gobaith mawr yw y byddant yn awyddus i wneud hynny. Mae'r pecyn grant sydd ar gael yn rhoi'r manylion am amcanion y grant, pwy sy'n gymwys i wneud cais, y lefelau ariannu a'r broses asesu. Bydd pob cais yn cael ei asesu yn unigol er mwyn sicrhau ei fod yn gymwys ac yn cyfrannu tuag at amcanion y grant a bydd lefel y grant yn ddibynnol ar sawl rhifyn sydd yn cael ei gynhyrchu:

Cynhyrchu 6 rhifyn neu lai - £200 y rhifyn

Cynhyrchu 7 rhifyn - £190 y rhifyn

Cynhyrchu 8 rhifyn - £180 y rhifyn

Cynhyrchu dros 8 rhifyn y flwyddyn - £170 y rhifyn

Bydd disgwyl i'r papurau bro a lwydda i gael y grant wneud cynnydd yn y defnydd o dechnoleg gwybodaeth er mwyn gwella diwyg a delwedd y papurau bro, eu marchnata a'u gwerthu a'u gwneud yn fwy hygyrch i ddarllenwyr. Y gobaith yw y bydd y papurau bro yn apelio at fwy o bobl wrth ddefnyddio'r dechnoleg ac y bydd mwy o werthu arnynt. Maent yn draddodiad pwysig Cymreig a Chymraeg, ond wrth i nifer gynyddol o bobl droi at y dechnoleg newydd am eu newyddion,

mae'n hanfodol fod y papurau bro yn gwneud defnydd o'r cyfryngau cyfathrebu newydd hyn. Yr ydym fel cynulleidfa wedi dod i ddisgwyl newyddion cyfoes cyfredol ar y we, a bydd papur bro digidol Cymraeg yn denu darllenwyr sydd yn hyddysg mewn technoleg ddigidol na fyddai'n draddodiadol yn darllen papur wedi ei argraffu, ond hefyd bydd yn apelio at ddarllenwyr sydd eisoes yn tanysgrifio i'r fersiwn wedi ei argraffu ond a hoffai gael mynediad mwy cyflym i'r wybodaeth. Gan nad yw pawb sy'n ymwneud â'r papurau bro yn gyfforddus gyda'r dechnoleg newydd byddai rhan o'r cais am grant yn gofyn i ymgeiswyr gwblhau holiadur yn mesur eu defnydd cyfredol o dechnoleg newydd a'u gobeithion ar gyfer y dyfodol. Byddai hyn wedyn yn eu galluogi i osod gwaelodlin o'r hyn sydd yn digwydd ar hyn o bryd a mesur cynnydd yn y dyfodol. Fy nymuniad yw bod pob papur bro yn cymryd camau cadarnhaol i gynyddu eu defnydd o'r dechnoleg newydd, gan wybod y bydd yr hyn a gyflawnir yn amrywio o un papur i'r llall. Byddaf yn lansio Cronfa yn y man i gynorthwyo datblygu technoleg a'r cyfryngau digidol Cymraeg gan gynnwys gwella ansawdd y teclynau sydd ar gael i awduron a chynhyrchwyr Cymraeg. Un o'r meysydd sydd dan ystyriaeth yw sut y gallwn gynorthwyo'r papurau bro yn ogystal â sefydliadau cymunedol i sicrhau fod ganddynt y sgiliau a'r ddealltwriaeth i fynd ati i greu a chynnal safleoedd tra lleol. Credaf y bydd y papurau bro yn apelio'n fwy at y genhedlaeth iau wrth iddynt ddefnyddio y dechnoleg newydd gan eu bod yn fwy cyfarwydd â defnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf ar gyffyrddiad sgrîn. Hefyd wrth sicrhau fod newyddion lleol, cyfoes a pherthnasol i'r genhedlaeth iau yn cael ei gynnwys ar safle digidol, y gobaith yw annog diddordeb pobl ifanc yn eu cymuned a'u hysgogi i gyfrannu at y papur bro mewn ffordd ryngweithiol. Gellir defnyddio'r dechnoleg sydd eisoes ar gael, megis y rhwydweithiau cymdeithasol a safleoedd blogio, lle mae pobl iau yn treulio canran gynyddol o'u hamser ar-lein, er mwyn denu cynulleidfaoedd newydd a rhoi gofod iddynt i leisio'u barn trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'n bwysig bod pwyslais ar ddefnyddio'r dechnoleg newydd i gasglu ac i gyflwyno newyddion ar gyfer y papurau bro. Mae'n bwysig fod modd i gyfranwyr i bapur bro lleol fedru darparu stori ar ffurf electronig – bydd hyn yn osgoi pethau fel dyblygu'r gwaith o aildeipio deunydd, yn galluogi'r defnydd o becyn meddalwedd megis Cysill i wirio cywirdeb iaith, ond hefyd yn sicrhau fod stori yn cyrraedd golygydd mewn da bryd i adrodd yn gyflym. Mae cyflwyno newyddion trwy ddefnyddio'r dechnoleg newydd yn hanfodol i sicrhau fod y traddodiad o rannu newyddion lleol yn parhau yn yr oes ddigidol'.⁹⁶

Wrth ddarllen sylwadau Leighton Andrews rhaid nodi nad papur dyddiol neu wythnosol hyd yn oed yw'r papurau bro ond papur misol. Felly mae cyflymder newyddion erbyn heddiw, yn newid y syniad sydd gennym o newyddion. Er mwyn cadw golwg ar ffrwd newyddion ddyddiol, byddai angen cryn ymroddiad gan rywun – y golygydd er enghraifft. Rhaid cofio mai gwirfoddolwyr yw pawb bron sy'n ymwneud â chynhyrchu papur bro. Mae'n syniad diddorol gan Leighton Andrews i wneud y papurau bro yn fwy diddorol a pherthnasol i bobl ifanc sef cael gwefan y papur bro lleol i gynnwys safle lle gall pobl ifanc gyfrannu deunydd, boed yn newyddion am ddigwyddiadau pobl ifanc neu'n drafodaeth ar bynciau llosg lleol.

⁹⁶ Gweler Atodiad 5.

Cam ymlaen yn hanes datblygiad y papur bro yw cael tudalen ar Facebook. Bydd symud i'r cyfeiriad yma yn ffordd wych o wneud cynnwys y gwahanol bapurau bro ar gael i lawer y tu allan i ddalgylch y papur ac fel canlyniad gobeithio y ceir mwy o ddarllenwyr iddo. Mae'n ffactor pwysig wrth geisio masnachu'r papur bro.

O gofio pwyslais Leighton Andrews ar bwysigrwydd y cyfryngau digidol gofynnais i Dafydd Elis Thomas (18 Medi, 2012) pa ran sydd gan y papurau bro i'w chwarae yn yr oes ddigidol hon a sut y gallant fod yn fwy effeithiol i sicrhau eu bod yn cyrraedd ystod eang o ddarllenwyr? Wrth ateb dywedodd

'Rwy'n meddwl bod pobl yn dal yn awyddus i ddarllen print yn ogystal â defnyddio sgrîn. Mae arferion llawer ohonom wedi newid yn llwyr yn y cyfeiriad yma. Fe ddechreuais gael diddordeb yn y cyfryngau cymdeithasol newydd, Facebook a Trydar yn arbennig yn ystod ymgyrch y Refferendwm. Yr oedd gennym ymgyrch i sicrhau bod pobl yn cofrestru er mwyn pleidleisio ac fe ddaeth y syniad y byddem yn cyrraedd cynulleidfawahanol pe byddem yn mynd ar gyfryngau gwahanol ac fe ddaeth tipyn o ymateb wrth wneud hynny. Rhaid gwneud yn siwr bod unrhyw iaith beth bynnag fo nifer ei siaradwyr hi yn ymddangos ar gynifer o lwyfannau ag sy'n bosibl. Dwi'n cytuno â'r hyn a ddywed yr Athro David Crystal, yr arbenigwr ar iaith, sef bod mwy yn ysgrifennu Cymraeg erbyn hyn nag ugain mlynedd yn ôl gan eu bod yn tecstio, ac yn ysgrifennu pethau ar Facebook a Trydar ac mae hwnna'n beth arbennig iawn, ac mae'n bwysig i bob iaith lai ei niferoedd. Y cwestiwn pwysig i mi yw sawl un o'r papurau bro sydd gan wefan a bod y papur yn cael ei gynhyrchu yn ddigidol ochr yn ochr â'r testun – dyna'r her fawr i bapurau fel y *Western Mail* a'r *Echo*. Mae Spencer Feeney o'r *Evening Post* wedi bod yn awyddus ers blynnyddoedd i ddatblygu gwefan ochr yn ochr â'r papur. Erbyn hyn mi fyddaf yn derbyn llawer o'r newyddion dyddiol ar bethau fel Facebook a Trydar'.⁹⁷

Hyd at fis Gorffennaf 2014 dim ond 24% o'r papurau bro oedd â'u gwefan ei hunain tra yr oedd 29% ohonynt ar Facebook. Gwelwyd mai 17% ohonynt oedd yn defnyddio Trydar ac na wnaeth 30% o'r ganran honno drydar am gyfnod hir.

<u>Gyda Gwefan</u>	<u>Defnyddio Facebook</u>	<u>Defnyddio Trydar</u>
<i>Y Bedol</i>	<i>Clebran</i>	<i>Y Bigwn</i>
<i>Clonc</i>	<i>Clonc</i>	<i>Clebran</i>
<i>Y Dinesydd</i>	<i>Cwlwm</i>	<i>Clonc</i>

⁹⁷ Gweler Atodiad 2.

<i>Eco'r Wyddfa</i>	<i>Glo-Mân</i>	<i>Glo-Mân</i>
<i>Y Garthen</i>	<i>Llafar Bro</i>	<i>Llais Ogwan</i>
<i>Glo-Mân</i>	<i>Llanw Llŷn</i>	<i>Llanw Llŷn</i>
<i>Llafar Bro</i>	<i>Papur Dre</i>	<i>Papur Dre</i>
<i>Llais Ogwan</i>	<i>Papur Pawb</i>	<i>Y Tincer</i>
<i>Llanw Llŷn</i>	<i>Papur y Cwm</i>	<i>Yr Ysgub</i>
<i>Newyddion Gwent</i>	<i>Tafod Elái</i>	<i>Llais</i>
<i>Papur Dre</i>	<i>Y Bigyn</i>	
<i>Papur Pawb</i>	<i>Y Clawdd</i>	
<i>Papur y Cwm</i>	<i>Y Ddolen</i>	
<i>Y Tincer</i>	<i>Y Tincer</i>	
	<i>Yr Arwydd</i>	
	<i>Yr Ysgub</i>	
	<i>Y Bedol</i>	

Holais ef ymhellach gan ofyn a oedd yn meddwl y gallai pethau fel Trydar a blogiau fod o gymorth i'r papurau bro? Ei ymateb oedd:

'Yn sicr byddai'r rhain o gymorth iddynt. Byddwn yn medru cael stori yn gynt, er enghraifft medru gweld stori am un ar ddeg y nos yn hytrach na'i gweld yn y bore. Gellir cael storïau am ddamweiniau mynydd ac ati yn gyflym drwy'r cyfryngau newydd a byddai defnyddio'r wefan yn help i'r papur bro ledaenu ei lwyfan. Mae *Golwg360* yn ddefnyddiol iawn ac yn llwyddiant mawr yn y maes hwn. Mae'n dda buddsoddi mewn gwefan sy'n rhoi newyddion allan yn gyson a hefyd yn medru sbarduno trafodaeth. Y peth cadarnhaol am Trydar a Facebook yw eu bod yn agor y drws i ateb yn ôl. Gellir cael ymateb yn syth heb orfod aros i'r golofn lythyrau yn y papur ymhen rhai dyddiau neu wythnosau'.⁹⁸

Wrth gyfweld â Gwilym ac Eleri Huws (20 Medi, 2012), golygyddion cyntaf *Papur Pawb* yn 1974, gofynnais a oeddynt yn cytuno â Leighton Andrews fod yn rhaid i'r papur bro symud ymlaen a defnyddio llawer mwy o'r dechnoleg newydd. Atebodd y ddau fod

'Papur Pawb ar y we ac yn defnyddio y dechnoleg newydd i gasglu newyddion, i drosglwyddo ac i gyflwyno newyddion yn y dulliau digidol. Mae hyn yn digwydd bellach yn hanes llawer o'r Papurau Bro. Fe allwn gofio nôl i'r dechrau pan oedd

⁹⁸ Ibid.

paratoi y papur bro yn gwbwl wahanol o ran techneg i'r hyn ydyw heddiw. Byddem yn defnyddio siswrn a 'Cow Gum' a doedd y lluniau ddim yn ddigidol, byddai pob llun yn cael ei dynnu yn unigol. Byddai'n rhaid mynd o gwmpas yr ardal i gasglu'r newyddion gan y gohebwyd lleol – bellach mae'r newyddion a'r lluniau yn dod ar e-bost. Erbyn hyn does dim cymhariaeth rhwng casglu'r newyddion a'i gynhyrchu fel a ddigwyddai yn nyddiau cynnar y papur. Unwaith y byddem yn cael yr holl newyddion byddem yn ei olygu cyn ei drosglwyddo i'r ferch fyddai yn ei deipio mewn colofnau tair modfedd o led. Roedd y colofnau hyn wedyn yn cael eu torri'n sribedi hir cyn cael eu gosod ynghyd â'r penawdau, y lluniau a'r hysbysebion ar gardfwrdd o faint arbennig a'u gludo i lawr gyda 'Cow Gum' yn barod i'w hargraffu gan y Lolfa. Erbyn hyn mae'r broses yn digwydd ar sgrîn yn electronig, yn lân ac yn daclus.⁹⁹

Er bod Llywodraeth Cymru yn annog pob papur bro i greu presenoldeb ar y we, rhaid cydnabod nad oes gan y rhan fwyaf ohonynt wefan ar hyn o bryd (Mai 2013). Hefyd mae yna alw ar Lywodraeth Cymru i gynnig mwy o gymorth ariannol er mwyn eu cynnal ac mae nifer o'r gwirfoddolwyr yn teimlo nad oes ganddynt ddigon o adnoddau na sgiliau i gynnal gwefan.

Mae *Clonc* – papur bro ardal Llanbed yn un o'r papurau bro sy'n cynnwys y newyddion diweddaraf a lluniau o'r ardal leol ar y wefan. Hefyd mae gan y papur dudalen Facebook a chyfrif Trydar. Mae Cadeirydd *Clonc*, Dylan Lewis, yn credu y dylai'r Llywodraeth wneud llawer mwy i helpu papurau eraill i wneud yr un fath o bethau. Meddai Dylan Lewis wrthyf (13 Mehefin, 2013):

'Mae'n rhaid ystyried bod gallu digidol gwahanol bapurau bro yn amrywio. Yn aml iawn mae'r gwirfoddolwyr sydd gyda nhw yn perthyn i'r genhedlaeth hyn ac yn gweithio yn hynod o galed fel y mae hi er mwyn i'r papurau bro weld golau dydd. Mae angen mwy na gwefan, mae eisiau i'r Llywodraeth ddarparu llwyfan digidol iddynt a darparu hyfforddiant ar sawl gradd gwahanol.'

Fe ddaeth yn amlwg yn Eisteddfod Bro Morgannwg (2012) ei bod yn fwriad gan yr Eisteddfod yn Sir Ddinbych i gydweithio â disgyblion ysgolion cynradd a rhai iau yr ysgolion uwchradd i ddysgu plant i ddefnyddio Trydar a Facebook yn Gymraeg. Dywedodd Elfed Roberts, Prif Weithredwr yr Eisteddfod, fod yna ryw gred mai Saesneg yw iaith Facebook a Trydar ond bod yr Eisteddfod am weld 'a oes modd i ni ddysgu'r plant a'r bobl ifanc i drydar trwy gyfrwng y Gymraeg'.

A fyddai sefydlu Cymdeithas Papurau Bro fel yr awgrymodd Dr Emyr Williams yn ei adroddiad *Y Papur Bro - Y Presennol o'r Dyfodol* yn gam cadarnhaol i ddiogelu dyfodol y papurau bro? Yn ddelfrydol mae'n siŵr y byddai cael Cymdeithas

⁹⁹ Gweler Atodiad 1.

Papurau Bro yn gam cadarnhaol i'w diogelu ar gyfer y dyfodol ond fe fyddai gweithredu'r syniad yn anodd. Hyd yn hyn methiant fu pob ymgais i sefydlu'r fath gymdeithas. Rhaid cofio er bod pob papur bro a chymuned yn meddu ar nifer o nodweddion tebyg, mae iddynt eu gwahaniaethau. Mae yna amrywiaeth yn y deunydd a gynhwysir yn y papurau trefol, pentrefol a gwledig. Yr hyn a wna pob papur bro yw ceisio darlunio pethau sy'n berthnasol i'w dalgylch. Wedi dweud hyn gwelir bod Fforwm y Papurau Bro yn gweithio yn bur effeithiol yng Ngheredigion, er nad yw pob un o'r papurau bro am wahanol resymau yn perthyn iddi. Yn ôl y dystiolaeth a gafwyd yn fy holiadur mae nifer o bapurau bro Ceredigion yn perthyn i'r Fforwm a fydd yn cwrdd rhyw dair neu bedair gwaith y flwyddyn i drafod amrywiaeth o faterion.

Wrth ofyn i Dafydd Elis Thomas a oedd yn meddwl y byddai sefydlu Cymdeithas Papurau Bro yn gymorth i hwyluso'r gwaith atebodd gan ddweud:

'Rwy'n credu bod cefnogi efo argraffu a chynhyrchu y papur yn hanfodol ac mae'n rhaid sicrhau bod cefnogaeth iddynt. Dwi'n meddwl mai buddsoddi mewn gwefannau fyddai'r peth pwysig. Byddai'n ffordd rwydd o gysodi a rhwydd wedyn ei brintio a'i droi'n gopi caled i'r rhai sy'n dymuno hynny. Wrth fod rhywbeth ar y wefan mae pobl yn medru cael y wybodaeth llawer yn gynt.' (18 Medi, 2012)¹⁰⁰

Mewn ateb i'r un cwestiwn ychydig yn wahanol oedd ymateb Gwilym ac Eleri Huws:

'Mae yna sawl ymgais wedi ei gwneud i sefydlu rhyw fath o gymdeithas ar gyfer y papurau bro. Mi fuon ni yn gysylltiedig fel *Papur Pawb* â hyn ar un adeg ond ni wnaethom weld bod y deunydd o gymorth i ni. Yn aml y rhai sy'n cynnal y papur bro yw'r bobl sy'n brysur gyda'r gweithgareddau eraill yn y gymdeithas fel yr Ysgol leol, y Capel, yr Ysgol Feithrin a'r Ffermwyr Ifainc. Y gwir amdani yw mai cryfder y papurau bro yw ei bod wedi eu gwreiddio yn eu hardaloedd. Maent wedi ei sefydlu i wasanaethu ardal arbennig a hwnna ydy'r peth pwysig.' (20 Medi, 2012)¹⁰¹

Mae Gwilym Huws yn ddigon pendant ei farn am ddyfodol y papurau bro:

Trwy ewyllys lleol y cawsant eu sefydlu ac ar ddiwedd y dydd ewyllys lleol yw'r unig ffordd o ddiogelu eu dyfodol. Hyd y gellir rhagweld, fe fydd teyrngarwch lleol yn gwrthsefyll pob anhawster ariannol.¹⁰²

Byddai rhai yn dadlau bod y papurau bro yn canolbwyntio gormod ar y gorffennol yn hytrach na thrafod materion sy'n wynebu'r Gymru gyfoes. Er hynny mae'n

¹⁰⁰ Gweler Atodiad 2.

¹⁰¹ Gweler Atodiad 1.

¹⁰² Rheinallt Llwyd, *Gwarchod y Gwreiddiau*, Mawrth 1996, t. 236.

bwysig ein bod yn trafod y gorffennol oherwydd mae dyna'r hyn sy'n rhoi gwreiddiau i ni ar gyfer y presennol a'r dyfodol.

Fel y nodwyd yn barod yn y bennod hon, un feirniadaeth arnynt yw eu bod yn canolbwyntio'n ormodol ar y newyddion neis a diogel yn hytrach na gwyntyllu a thrafod newyddion caled sy'n ymwneud â materion pwysig a dadleuol y dydd. Oherwydd eu bod yn cael grantiau drwy Swyddfa'r Comisiynydd mae'n anodd iddynt yn aml ddangos ochr wrth drafod materion politicaidd ac mae'n rhaid bod yn ofalus beth sy'n cael ei roi ynddynt oherwydd diwedd y gân yw'r geiniog. Er hynny mae'n siwr y dylai'r papurau bro anelu at gael cydbwysedd yn y cynnwys.

Gellir dadlau hefyd fod y papur bro mewn rhai ardaloedd wedi bod yn yr un dwylo am flynyddoedd maith a bod y gwirfoddolwyr hynny wedi colli peth o'u brwdfrydedd cynnar ac wedi mynd i ychydig o rigol. Byddai'n syniad da i geisio annog eraill i gyfrannu i'r papur a rhoi iddo rhyw chwystrelliad o ffresni. Gellid ymweld ag ysgolion uwchradd i sôn am y broses o gynhyrchu papur bro a'i bwysigrwydd fel dogfen hanes lleol gan weld a fyddai rhai ohonynt a diddordeb mewn bod yn rhan o'r tim cynhyrchu, efallai fel rhan o'r Bac. Byddai hon yn ffordd dda i roi cyhoeddusrwydd i'r papur ac yn siwr byddai'r bobl ifanc hyn yn medru cynorthwyo gyda'r dechnoleg newydd a thrwy hynny hwyluso llawer ar y gwaith ac arbed amser gwerthfawr.

Yn ôl Emma Meese o Ganolfan Newyddiaduraeth Gymunedol Prifysgol Caerdydd mae darllen y papur bro yn un o uchafbwyntiau'r mis i nifer fawr o bobl. Ond bellach mae'n rhaid gofyn beth yw eu dyfodol yn yr oes ddigidol hon pan fo cymunedau'n cael eu ffurfio drwy ymwneud 'digidol' rhwng pobl a'i gilydd. Wrth i nifer o'r papurau newydd traddodiadol gau, gwelir safleoedd tra lleol yn dod yn eu lle. Mae'r cynnydd yng ngwerthiant dyfeisiau symudol fel gliniaduron, ffonau symudol a llechen ynghyd â'r cynnydd yn y defnydd o'r cyfryngau cymdeithasol yn rhoi'r gallu i bawb greu newyddion eu hunain 24/7.¹⁰³ Y term Saesneg am hyn yw 'User Generated Content' neu U.G.C. O ystyried hynny mae yna berygl gwirioneddol i ddyfodol y papurau bro yn eu ffurf bresennol, a'r unig ffordd iddynt barhau a denu mwy o ddarllenwyr yw mynd yn ddigidol.

¹⁰³ <http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/32547452> (cyrchwyd Mai 2015).

Dywed Emma Meese eu bod yn y Ganolfan Newyddiaduraeth Gymunedol ym Mhrifysgol Caerdydd yn ceisio cefnogi a chynorthwyo'r papur bro i droi'n ddarpariaethau digidol. Mae *Pobl Caerdydd* sef y *Dinesydd Digidol* yn enghraifft o hyn ac mae'n mynd o nerth i nerth wrth ddefnyddio a rhannu U.G.C. trigolion Caerdydd.¹⁰⁴ Bellach mae *Pobl Aberystwyth* ar gael a *Pobl Dinefwr* ar y gweill. Yn ystod misoedd cyntaf 2015 fe fu Emma Meese a Dylan Iorwerth, Golygydd Gyfarwyddwr *Golwg*, yn teithio i bob rhan o Gymru yn rhedeg *Digidol ar Daith*. Yr hyn a wnaethpwyd yn y cyfarfodydd hyn oedd dysgu sgiliau digidol trwy gyfrwng y Gymraeg, mewn ffordd a oedd yn debyg i'r hyn a wnaed yn ein gweithdai yn ardal Llanbed. Er mwyn sicrhau dyfodol y papurau bro, barn Emma Meese yw bod yn rhaid iddynt:

'adlewyrchu beth sy'n digwydd yn y maes digidol er mwyn sicrhau eu bod yn berthnasol i'r genhedlaeth nesaf'.¹⁰⁵

Mae'n siwr bod y Prifardd Dic Jones wedi crynhoi holl amcanion a bwriad y papur bro yn yr englyn hwn:

Papur Bro

Eich manion chwi a minnau - yw deunydd
Dinod ei golofnau,
Eto'i nerth yw ein tynhau'n
Ein dibwys ddiddordebau.

¹⁰⁴ Ibid.

¹⁰⁵ Ibid.

Pennod 2

Achos Golwg360

Bûm yn ddigon ffodus i gael ysgoloriaeth PhD lle yr oedd Prifysgol Aberystwyth mewn partneriaeth â *Golwg360*, adain ar-lein y cylchgrawn *Golwg*. Y prif gwestiwn ymchwil oedd sut orau y gellir casglu newyddion a gwybodaeth leol ac yn arbennig ddeunydd tra lleol a'u cynnwys ar safleoedd a meicrosafleoedd amlblatfform dan adain cwmni newyddion proffesiynol, sef *Golwg360*. Er mwyn dechrau ateb y cwestiwn hwn, yr oedd yn rhaid imi ddarganfod sut roedd y broses yn gweithio, ac ymgynefino â newyddiaduraeth ar-lein yn enwedig.

Yn ystod haf 2007 yr oedd clymblaid Llafur–Plaid Cymru yn y Senedd wedi addo cynyddu'r arian a oedd ar gael i gynorthwyo papurau newydd a chylchgronau drwy gyfrwng y Gymraeg a hefyd i sefydlu papur newydd dyddiol Cymraeg. Yna ym mis Chwefror 2008 fe gyhoeddodd y Gweinidog Treftadaeth ar y pryd, Rhodri Glyn Thomas, y byddai'r Llywodraeth yn rhoi £200,000 yn ystod y tair blynedd (2008 – 2011) er mwyn cyflawni'r gwaith hwn. Sefydlwyd *Golwg360* yn 2009 gyda grant Llywodraeth Cymru a weinyddwyd gan Gyngor Llyfrau Cymru. Eu bwriad oedd cynnig gwasanaeth newyddion a materion cyfoes cyflawn yn y Gymraeg a hynny am y tro cyntaf trwy gyfrwng y we. Roedd hyn yn gynllun a oedd, ar y pryd, yn cystadlu am nawdd â'r cynlluniau ar gyfer papur newydd print, *Y Byd*, a'r cwmni a sefydlwyd gan Ned Thomas ac eraill. I *Golwg360* y dyfarnwyd y grant, ac fe'i sefydlwyd dan ei golygydd cyntaf, Ifan Morgan Jones. Y nod oedd cynnwys newyddion Cymru, gwledydd Prydain a'r byd gyda sylw hefyd i chwaraeon, y celfyddydau, llyfrau, cerddoriaeth ac eitemau am ffordd o fyw'r Cymry. Erbyn hyn, mae'n cynnwys hysbysebion calendr a gwefannau bach sy'n borth i bob math o fudiadau. Felly, er Mai 2009 mae yna wasanaeth newyddion llwyddiannus di-dor ar-lein, ac yn wir, erbyn hyn mae wedi tyfu mewn poblogrwydd, ac fe enillodd ail ddogn o arian cyhoeddus yn 2015.

Pan enillodd Cwmni *Golwg* y cyfle i sefydlu gwasanaeth newyddion electronig ar-lein barnodd rhai mai yno yr oedd y dyfodol. Cefnogwyd hyn gan y Gweinidog Rhodri Glyn Thomas. Mae'n siŵr bod yna ddadl gref dros weld papur dyddiol

mewn print trwy gyfrwng y Gymraeg, ond dros y blynyddoedd diwethaf mae cylchrediad yr holl bapurau print — gan gynnwys y *Western Mail*, a'r *Daily Post*, a'r papurau mwy lleol — yn disgyn yn gyflym iawn, ac erbyn hyn mae nifer o bapurau newydd yn rhoi'r gorau i argraffu yn gyfan gwbl gan ganolbwyntio ar gyhoeddi ar-lein.¹⁰⁶

Bydd pob math o storïau newyddion a fydd o ddiddordeb i'r darllenwyr yn cael sylw ar *Golwg360*. Y gynulleidfa yw'r Cymry Cymraeg neu unrhyw un sy'n medru siarad a darllen Cymraeg. Erbyn hyn maent yn canolbwyntio eu hegri ar storïau Cymreig gwreiddiol, ac yn sicr mae *Golwg360* ar flaen y gad wrth gyhoeddi storïau gwreiddiol, a hefyd yn cyhoeddi storïau Cymraeg yn gynt na neb arall. Mae'r ymchwil a wnaethpwyd a'r ymateb a gafwyd gan y darllenwyr yn awgrymu'n gryf mai yno y dylid defnyddio a blaenoriaethu'r amser. Hefyd fe gyhoeddir storïau Prydeinig a rhyngwladol yn ddyddiol, a'r rheini'n crynhoi'r prif bethau sy'n digwydd yn y byd; fe gred y cwmni ei bod yn bwysig cyhoeddi'r storïau hynny drwy'r Gymraeg yn lle bod rhywun yn gorfod mynd i leoedd eraill i'w cael. Y flaenoriaeth ydy cyhoeddi'r storïau Cymreig, ond mae'r rhai Prydeinig a rhyngwladol yn bwysig hefyd gan fod y gwasanaeth i fod yn un cyflawn. Hefyd fe gyhoeddir storïau celfyddydol a storïau chwaraeon gan ganolbwyntio ar y chwaraeon Cymreig. Yn ogystal â hyn mae yna nifer o flogiau lle mae pobl yn cael cyfle i fynegi barn os ydynt yn teimlo'n gryf am rywbeth. Mae'n werth nodi bod yna gyfle i fynegi barn am y rhan fwyaf o'r storïau. Mae yna dipyn o amrywiaeth ac mae'n wasanaeth newyddion cynhwysfawr erbyn hyn.

Wrth ystyried pa fath o iaith y dylid ei defnyddio wrth ysgrifennu storïau ar gyfer *Golwg360* dywedodd Owain Schiavone (Prif Weithredwr / Cyfarwyddwr *Golwg360*) mai'r peth pwysig yw bod y gwasanaeth yn hygyrch, ac felly nid oedd yn teimlo y gallent fod yn rhy 'ffurfiol' eu hiaith. Mae'n bwysig apelio at drawsddoriad eang o Gymry Cymraeg a denu mwy o bobl i ddarllen ac i ddefnyddio'r Gymraeg. Y nod a'r bwriad yn y pen draw yw gwneud y Gymraeg yn hygyrch i fwy o bobl i wneud defnydd ohoni o ddydd i ddydd ac i ddefnyddio'r Gymraeg ar-lein. Mae'r we wedi cynnig cyfle i'r Gymraeg ond hefyd mae'n fygythiad oherwydd mae nifer o'r cyfryngau cymdeithasol yn Saesneg, ac mae

¹⁰⁶ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-26352932> (cyrchwyd Mawrth 2014).

llawer yn teimlo rheidrwydd i wneud cyfraniadau drwy'r Saesneg fel bo pawb yn eu deall. Wrth drafod materion cyfoes a'r newyddion trwy gyfrwng y Gymraeg mae'n dod yn rhywbeth naturiol i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ar-lein. Mae'n bwysig cadw'r iaith yn gymharol ysgafn, gyda'r storïau yn fyr ac yn fachog. Yn ôl Owain Schiavone mae pobl yn dueddol o sgimio'r newyddion ar y we yn hytrach na darllen deunydd mewn print. Efallai nad yw hynny at ddant pawb, ond yr hyn sy'n bwysig yw denu mwy o bobl i ddarllen ac i ddefnyddio'r Gymraeg mewn ffordd naturiol.¹⁰⁷

Er mwyn darganfod pa mor boblogaidd oedd *Golwg360* fe gomisiynodd Cyngor Llyfrau Cymru ymchwil gan Gwmni Wavehill o Aberaeron flwyddyn ar ôl i'r gwasanaeth gael ei lansio er mwyn darganfod llwyddiannau a methiannau'r gwasanaeth yn ystod y cyfnod hwnnw. Er mwyn cael darlun llawn o'r sefyllfa a gweld beth fyddai dyfodol y gwasanaeth ar ôl Mawrth 2011 fe gasglodd Adroddiad Wavehill dystiolaeth o dair ffynhonnell sef:

- 1) Y Cyngor Llyfrau, gan mai nhw oedd yn gweinyddu'r arian.
- 2) Golwg Newydd a'r tîm a oedd yn gyfrifol am *Golwg360*.
- 3) Barn defnyddwyr y gwasanaeth sef y darllenwyr a'r hysbysebwr.

Wrth gasglu'r dystiolaeth gofynnodd Cwmni Wavehill chwe phrif gwestiwn, ac adrodd ar beth yr oeddent wedi ei ddarganfod ac yna gwneud argymhellion:

Cw. 1. – Pwy oedd yn defnyddio'r gwasanaeth a beth oedd eu teimladau amdano? Gwelwyd bod amrywiaeth yn oedran y rhai a oedd yn defnyddio'r gwasanaeth. Yn gyffredinol, Cymraeg oedd iaith gyntaf y defnyddwyr ac yr oeddynt i'w canfod yn yr ardaloedd gyda'r canrannau uchaf o siaradwyr Cymraeg. Mae'r wefan yn gwasanaethu'r bobl sy'n aml yn darllen y newyddion trwy gyfrwng y Gymraeg ac sy'n gwneud defnydd helaeth o'r rhyngrwyd. O'r rhai a holwyd yr oedd y mwyafrif yn derbyn y newyddion lleol a chenedlaethol trwy gyfrwng y rhyngrwyd. Yr oedd 50% o'r rhai a ymatebodd yn darllen *Golwg360* yn ddyddiol. Yn ôl yr adroddiad yr oedd y cyhoedd yn hoffi'r math o storïau a oedd ar y wefan. Y rhai mwyaf poblogaidd oedd y newyddion Cymreig a'r rhai oedd yn ymwneud â gwleidyddiaeth. Mynegwyd y farn y gellir datblygu'r blog ar y cyfrwng a hefyd cynnwys sain a fideo.

¹⁰⁷ Gweler Atodiad 7.

Cw. 2. – Pa mor effeithiol y gweithredwyd y prosiect? Er bod yna rai problemau technegol wedi bod ar y dechrau, y farn gyffredinol oedd bod y gwasanaeth wedi ei sefydlu'n broffesiynol. Yr oedd y berthynas iach rhwng y Cyngor Llyfrau a Golwg Newydd wedi sicrhau seiliau cadarn i'r gwasanaeth.

Cw.3. – Sut roedd y bartneriaeth rhwng y gwahanol gwmnïau a Golwg Newydd yn datblygu i sicrhau'r defnydd gorau o *Golwg360*? Yr oedd yn gam naturiol i weithio mewn partneriaeth i geisio sefydlu'r math yma o gynllun. Y bwriad oedd gweithio gyda chwmnïau a fyddai'n adeiladu ar brofiad a sgiliau Golwg Newydd. Yn anffodus fe effeithiodd y sefyllfa economaidd ar nifer o'r cwmnïau a oedd wedi ymrwymo i'r cynllun ac fe gafodd hyn ychydig o effaith ar y cynllun. Dylai partneriaethau o'r math hyn ychwanegu at werth y prosiect.

Cw.4. – Pa gynnydd sydd wedi'i wneud i geisio codi'r nifer sy'n darllen Cymraeg ac yn arbennig ymhlith y bobl ifanc? Yn ôl yr adroddiad nid oedd yna dystiolaeth bendant yn awgrymu bod mwy o bobl ifanc yn darllen Cymraeg fel canlyniad i ddatblygiad gwasanaeth *Golwg360* ond yr oedd 31% o'r rhai a gymerodd ran yn yr ymchwil rhwng 18-30 oed.

Cw.5. – Beth yw'r sefyllfa ynglŷn â denu hysbysebion, yn arbennig felly wrth ystyried cyflwr yr economi ar y funud? Dangosodd yr archwiliad ei bod yn amlwg bod dyfodol *Golwg360* ac yn arbennig ei ddyfodol fel gwasanaeth hunangynhaliol yn mynd i fod yn ddibynnol ar incwm yn deillio o hysbysebion. Ar un olwg yr oedd pethau'n edrych yn addawol gyda hanner y busnesau yn gobeithio datblygu ei gweithgareddau marchnata ar y wefan. Ond wrth edrych ar y darlun ehangach, gwelir bod y gwasanaeth yn dibynnu'n helaeth ar incwm gan nifer fach o fusnesau Cymreig. Er hynny yr oedd *Golwg360* yn gwneud ymdrech dda i werthu lle i hysbysebu ac i sicrhau incwm.

Cw.6. – Pa gynnydd sydd wedi'i wneud i gynnal gwasanaeth a fydd yn llai dibynnol ar arian cyhoeddus? Dangosodd yr archwiliad fod y sefyllfa economaidd wedi bod yn her i'r gwasanaeth o'r dechrau. Er mwyn creu sefyllfa lle mae'r gwasanaeth yn llai dibynnol ar arian cyhoeddus mae'n rhaid datrys y sefyllfa hysbysebu. Ar adeg yr archwiliad yr oedd ei gynllun yn rhy uchelgeisiol a drud i ddenu hysbysebwy

lleol ac ar y llaw arall yn rhy fach i ddenu incwm gan hysbysebwywyr cenedlaethol mawr.

Fe wnaeth yr adroddiad¹⁰⁸ nodi wyth o argymhellion i'r gwasanaeth:

- 1) Mae cynnwys y gwasanaeth newyddion ar y wefan yn gryfder amlwg a dyna'r rheswm y mae pobl yn defnyddio'r cyfrwng. Fe ddylid datblygu hyn a rhoi cyfle i bobl ymateb i storïau. Hefyd dylid gosod targedau heriol ond rhai y gellid eu cyflawni.
- 2) Mae llwyddiant y gwasanaeth yn dibynnu ar y rhai sy'n ei ddefnyddio. Bydd cynnydd yn y nifer sy'n defnyddio'r cyfrwng yn ei wneud yn fwy atyniadol i gwmnïau hysbysebu arno. Mae angen arbenigwyr technolegol i sicrhau bod yna wasanaeth dyddiol ar y wefan a hefyd dylai'r gwasanaeth yma fod wrth law rhag ofn y byddai argyfwng.
- 3) Mae'r rhannau eraill o'r wefan yn fodd o ddenu diddordeb i'r gwasanaeth ac mae'n bwysig felly fod yr wybodaeth yn cael ei diweddarau'n gyson yn hytrach na bod pobl yn blino gweld yr un deunydd. Mae'n bwysig bod yna gydbwysedd rhwng y newyddion a'r meysydd eraill sydd ar y gwasanaeth.
- 4) Dylid sicrhau bod pob datblygiad yn y gwasanaeth yn deillio o anghenion y darllenwr. Mae'r datblygiadau diweddaraf fel y blog wedi profi'n boblogaidd iawn.
- 5) Mae'n hanfodol bwysig bod yna dystiolaeth gyson a dibynadwy yn cael eu casglu gan ddefnyddwyr y gwasanaeth. Bydd yr wybodaeth hon o gymorth i lywio'r gwasanaeth.
- 6) Mae'n bwysig cyflwyno'r gwasanaeth i rai nad ydynt yn gwneud defnydd cyson o'r Gymraeg. Gellir cyflwyno'r gwasanaeth y tu allan i'r ardaloedd traddodiadol Gymraeg.
- 7) Mae angen diffinio'n fwy eglur beth a olygir wrth y term 'bobl ifanc' er mwyn gweld a yw'r bwriad o gael mwy o bobl ifanc i ddefnyddio'r gwasanaeth wedi llwyddo ac i sicrhau y gellir mesur y term yn y dyfodol.
- 8) Dylai'r strategaeth gynnwys manylion am y math o fudiadau a chwmnïau sydd i'w targedu a sut i werthu'r manteision o fod yn rhan o'r gwasanaeth.

Fe fydd monitro cyson o'r sefyllfa ac fe fydd adroddiadau sy'n cynnwys ystadegau am nifer y defnyddwyr yn mynd i'r Cyngor Llyfrau ac oddi wrthynt hwy i'r Llywodraeth. Mae cynulleidfa *Golwg360* yn iau na'r gynulleidfa brint. Er ei bod yn

¹⁰⁸ www.cllc.org.uk/2259.file.dld (cyrchwyd Mawrth 2012).

anodd monitro'r ystadegau yn fanwl ar y we daw'n amlwg wrth edrych ar y math o bobl sy'n trafod y storïau ar y cyfryngau cymdeithasol fod y gynulleidfa'n weddol ifanc. O ran poblogrwydd mae *Golwg360* wedi tyfu o'r dyddiau cynnar, pan oedd tua 1,000 yn defnyddio'r wefan yn ddyddiol. Mae'r niferoedd yn fwy yn ystod yr wythnos waith nag ar y penwythnos, ac mae modd gweld pa amser o'r dydd yw'r prysuraf lle mae pobl yn defnyddio'r gwasanaeth. Wrth weld hyn mae modd targedu'r amser hwnnw i gyhoeddi'r newyddion a sicrhau ei fod yn ffres bob tro y bydd rhywun yn defnyddio'r gwasanaeth. Mae yna fonitro gofalus yn digwydd o'r gwasanaeth a'r peth cadarnhaol yw bod y nifer yn cynyddu'n raddol.

Yn naturiol bydd beirniadaeth ar rai o'r storïau ar adegau ond yn ôl Owain Schiavone ni all y cwmni fforddio bod yn orsensitif. Byddant yn cyhoeddi'r math o storïau y credant sy'n bwysig i'w darllenwyr, ac ar ddiwedd y dydd nhw yw'r rhai pwysicaf o lawer mewn unrhyw gyhoeddiad. Cryfder y we yw fod rhywun yn medru dewis a dethol beth i'w ddarllen. Yn achos papur print, maent wedi talu amdano ac felly yn dueddol i'w ddarllen, ond gyda'r we mae'r newyddion am ddim ac nid oes rhaid darllen stori nad yw o ddiddordeb iddynt. Weithiau ceir y cwestiwn: 'A ydyw hon yn stori?' a'r ateb yw mae'n rhaid ei bod hi neu ni fyddai'r person hwnnw wedi clicio arni yn y lle cyntaf. Yn anochel bydd camgymeriadau weithiau yn cael eu gwneud ond dyna yw natur cyhoeddi a theipio o ran cyhoeddi ar y we. Bydd y cwmni yn fodlon derbyn y feirniadaeth os oes sail iddi. Y flaenoriaeth yw cyhoeddi nifer o storïau newyddion yn gyflym trwy gyfrwng y Gymraeg.¹⁰⁹

Heb amheuaeth mae yna nifer o fanteision o ddefnyddio *Golwg360*. Efallai mai'r brif fantais yw medru darllen llawer o gynnwys yn Gymraeg o ddydd i ddydd a gobeithio cadw pobl i ddarllen am Gymru a thu hwnt heb orfod mynd i ddefnyddio gwasanaeth Saesneg nag unrhyw iaith arall. Adnodd pwysig arall ar y gwasanaeth yw'r adnodd sylwadau lle mae cyfle i'r darllenwyr drin a thrafod y newyddion a'r hyn sy'n digwydd. Mae'n deg nodi er hynny mai'r un enwau, a rhai ohonynt yn enwau ffug, sy'n ymddangos yn gyson i leisio eu barn (Crebwyll, Lavinia a'u tebyg). Mae darllen y storïau'n bwysig iawn ond nid eu darllen yn unig ond hefyd eu trin a'u trafod a mynegi barn amdanynt fel nad yw'r iaith Gymraeg yn mynd yn

¹⁰⁹ Gweler Atodiad 7.

iaith lenyddol ac iaith addysg yn unig. Teimlad y cwmni yw fod yr adnodd sylwadau yn rhoi cyfle i'r darllenwyr drafod y cynnwys mewn ffordd ddemocrataidd. Mae hyn yn fantais gan nad yw'r un gwasanaeth newyddion ar-lein arall yn cynnig hynny ar hyn o bryd. Ar 13 Mai, 2014 cyflwynodd newyddion ar-lein *Golwg360* adnodd sylwadau newydd i'r wefan. Bellach bydd y darllenwyr yn medru gadael eu sylwadau ar storïau gan ddefnyddio system Disqus sy'n cael ei ddefnyddio'n eang gan flogiau a gwefannau newyddion. Y bwriad wrth symud at system sylwadau newydd ydyw cynnig mwy o gyfleoedd rhyngweithiol i ddarllenwyr, yn ogystal â lleihau camddefnydd o'r adnodd. Meddai Owain Schiavone, Prif Weithredwr *Golwg360*:

'Rydym wedi bod yn cynllunio trosglwyddo i system sylwadau newydd ers peth amser, ac yn falch iawn i allu gwneud hynny rŵan. Fel mae pawb yn gwybod, mae technoleg yn newid yn gyflym a disgwyliadau pobl yn codi gyda hynny. Roedd yr hen system sylwadau yn gwneud y tro dair blynedd nôl, ond bellach mae pobl yn disgwyl rhywbeth mwy rhyngweithiol.'¹¹⁰

Bydd y system Disqus yn caniatáu i bobl adael eu sylwadau drwy ddefnyddio eu proffiliau Trydar, Facebook a Google+, gan rannu sylwadau ar y cyfryngau hynny yn ogystal. Mae modd hefyd i unrhyw un greu cyfrif Disqus o'r newydd yn rhwydd ac yn gyflym iawn er mwyn ymuno â'r drafodaeth. Mae pobl yn hoffi cysylltu eu cyfrifon ar-lein, a bydd y system newydd yma'n galluogi trafodaethau am storïau *Golwg360* i ymestyn yn naturiol i gyfryngau cymdeithasol eraill. Mae *Golwg360* yn annog pobl bob amser i drafod y newyddion trwy gyfrwng y Gymraeg ar ba bynnag lwyfan, ac yn awyddus i'w gwneud mor rhwydd â phosibl i bobl wneud hynny. Ymysg yr elfennau newydd eraill ar y system, y mae modd i bobl gytuno neu anghytuno â sylwadau unigol mewn ffordd debyg i sut y bydd rhywun yn 'hoffi' rhywbeth ar Facebook, ac ymateb yn uniongyrchol i sylw unigol.

Mae *Golwg360* yn medru defnyddio'r system newydd gan fod perchnogion Disqus wedi caniatáu iddo gael ei gyfieithu i'r Gymraeg. Fe wnaeth aelodau tîm *Golwg360*, a gwirfoddolwyr eraill gyfrannu at y cyfieithiad Cymraeg. Mae *Golwg360* yn weddol hapus gyda'r fersiwn Gymraeg er bod ambell beth fel toeon bach yn peri dryswch i'r system. Maent yn cydnabod y bydd ambell welliant i'w wneud i'r cyfieithiad gydag amser ac maent yn gobeithio y bydd y defnyddwyr yn

¹¹⁰ <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/147001-system-sylwadau-newydd-i-golwg360> (cyrchwyd Mai 2014).

deall hynny ac yn barod i helpu trwy dynnu sylw at unrhyw wallau. Bydd angen mewngofnodi er mwyn gadael sylw am y tro cyntaf dan y drefn newydd ond y gobaith yw y bydd pobl yn medru gadael sylwadau'n gynt nag o dan yr hen drefn. Yn ôl Owain Schiavone:

'Mae'n bwysig i bobl allu ymuno â'r drafodaeth yn gyflym, a bydd y system newydd yn cyflymu'r drafodaeth gobeithio. Bydd sylwadau'n mynd yn fyw yn syth, ond bydd modd i bobl dynnu sylw golygyddion at sylwadau amhriodol trwy glicio'r faner sy'n ymddangos wrth ochr pob sylw.'¹¹¹

Mantais arall wrth ddefnyddio *Golwg360* yw cael storïau gwreiddiol na fyddai rhywun yn eu cael yn unman arall. Mae'n debyg bod *Golwg360* yn cyhoeddi storïau na fyddent yn gweld golau dydd fel arall ac mae hynny'n bwysig. Yn ogystal bydd *Golwg360* yn ceisio llenwi bylchau sy'n bodoli yn y ddarpariaeth. Prin fod neb yn cyhoeddi cymaint o storïau am y celfyddydau, felly mae'n fodd i bobl wybod am yr hyn sy'n digwydd yn y byd hwnnw. Mae'n gyfle gwych i roi llwyfan i'r celfyddydau Cymreig, ac mae'r un peth yn wir am y byd chwaraeon hefyd.

Dywedodd Owain Schiavone mai'r storïau Cymreig sydd fwyaf poblogaidd ar *Golwg360*. Gan ei bod yn bosibl monitro'r nifer sy'n darllen storïau, mae'n amlwg mai'r rhai sy'n ymwneud â'r byd a'r pethau Cymreig yw'r rhai sy'n denu'r mwyaf o ddarllenwyr a hefyd yn denu mwy o sylwadau arnynt, felly mae trwch y darllenwyr â diddordeb yn y pethau gwreiddiol Cymreig, pethau fel y cyfryngau Cymraeg a mudiadau Cymru fel yr Urdd a'r Ffermwyr Ifainc. Hefyd mae'r storïau ysgafn yn denu sylw. Mae gan y cwmni draddodiad o gyhoeddi stori Ffŵl Ebrill yn flynyddol ac mae'r rheiny yn profi'n hynod o boblogaidd. Yn aml bydd storïau sy'n ymddangos ar yr wyneb yn rhai lleol yn profi'n boblogaidd iawn am y byddant yn trafod rhywbeth sy'n poeni ardaloedd eraill ac fel canlyniad bydd stori leol yn cael ei dyrchafu i lefel genedlaethol a hefyd yn denu llawer iawn o sylwadau.¹¹²

Wedi i'r cwmni lansio fersiwn newydd o'r wefan ym mis Mai 2014 a oedd yn cynnwys adnodd sylwadau, yr oedd traffig y gwasanaeth wedi cynyddu'n fawr ac yr oedd hyn yn rhoi cyfle i bobl ymateb a thrafod y storïau sy'n ymddangos yn *Golwg360*. Ar y dechrau, ychydig iawn o bobl oedd yn defnyddio'r adnodd sylwadau, ond bellach mae'n adnodd hynod o boblogaidd, ac mae'n anochel bod

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Gweler Atodiad 7.

pobl yn dychwelyd i weld beth yw barn eraill am ryw stori. Mae hynny'n cynyddu'r traffig ac felly mae pawb ar eu hennill. Mae'n anodd ei reoli, yn wir mae'r we'n gyffredinol yn anghenfil anodd ei reoli, oherwydd mae'n lle mor agored, ond fel cyhoeddwr mae'n rhaid monitro'r sefyllfa mor ofalus â phosibl. Fe fydd yna ganllawiau ar sut i ddefnyddio'r adnodd yn ddeallus ac yn rhesymol. Rhaid cydnabod nad yw'r adnodd sylwadau yn fêl i gyd ond ar yr un pryd mae'n adnodd hynod o bwysig. Mae'n deg nodi bod y cyhoeddwyr mawr Prydeinig hefyd yn cael problemau gyda hyn o bryd i'w gilydd. Ar y cyfan mae'r drafodaeth ar *Golwg360* yn un synhwyrol a lleiafrif bach sy'n camddefnyddio'r adnodd. Wrth bwysu a mesur mae'n fwy o fantais nag o anfantais.

Maes arall yr oeddwn yn awyddus i edrych arno oedd sut y mae'r storïau a'r hanesion ar wasanaeth *Golwg360* yn wahanol i'r rhai sy'n ymddangos yn y cylchgrawn *Golwg*. Yn sicr, yr oedd yna'r posibilrwydd o fygythiad i gylchgrawn print *Golwg* wrth lansio gwasanaeth *Golwg360* a rhaid cofio bod cylchrediad print yn disgyn yn gyson. Er hynny llwyddodd y cylchgrawn i gynnal ei werthiant yn rhyfeddol o dda, ac mae modd i *Golwg360* hysbysebu'r cylchgrawn print mewn ffordd sy'n codi archwaeth am ddeunydd mewn dyfnder, neu ddeunydd nas cynhwysir ar *Golwg360*.

Penderfyniad o'r cychwyn oedd y byddai cynnwys y cylchgrawn *Golwg* yn hollol wahanol i gynnwys gwasanaeth ar-lein *Golwg360*. Fe wnaeth y cylchgrawn addasu ei gynnwys yn syth ar ôl lansio *Golwg360*. Yr oedd yna lai o newyddion ynddo, a rhaid cofio mai cylchgrawn wythnosol ydyw ac wrth gwrs mae'r byd newyddion wedi newid cymaint, er bod yna gyfleoedd o hyd am sgŵps. Bu'n rhaid i'r cylchgrawn symud i gyfeiriad pethau fel rhaglenni nodwedd, erthyglau celfyddydol ac erthyglau dadansoddol. Ar y llaw arall mae gwasanaeth *Golwg360* yn canolbwyntio ar yr ochr newyddion – newyddion y funud fel petai ac felly mae yna lai o ddadansoddi a llai o erthyglau nodwedd. Gwelir felly fod y ddau'n byw yn weddol gyfforddus gyda'i gilydd ochr yn ochr. Mae yna gyfle yn *Golwg360* i dynnu sylw at yr erthyglau sydd yn y cylchgrawn, ac mae modd i'r cylchgrawn gyfeirio at yr hyn sydd ar wefan *Golwg360*. Yn sicr mae *Golwg* wedi bod yn flaengar yn y ffordd y maent yn cynnal y ddau gyfrwng.

Wrth ofyn i Dylan Iorwerth (Golygydd Gyfarwyddwr *Golwg*) a oedd yn gweld amser yn dod pryd y byddai'r cylchgrawn papur yn dod i ben a phopeth yn digwydd ar *Golwg360*, dyma oedd ei ymateb:

'Ar hyn o bryd dydw i ddim yn gweld y cylchgrawn papur yn dod i ben. Wrth lansio *Golwg360* roedden ni'n ofalus i wneud yn siwr fod y ddau wasanaeth yn gwneud pethau gwahanol – y wefan yn torri newyddion y funud, y cylchgrawn yn fwy dadansoddol a dyfnach. Mae'r rôl honno'n parhau. Yn y dyfodol, fe allai'r costau olygu bod fersiwn papur yn anymarferol ond mi fyddai angen o hyd am y deunydd – deunydd mwy dadansoddol, mwy parhaol. Mi allai hynny gael ei gyflwyno ar y we hefyd. Mae angen gwahaniaethu rhwng y cynnwys a'r dechnoleg. Mi fydd angen am y math o gynnwys sydd yn y cylchgrawn a tra bydd digon o farchnad i'r fersiwn papur, mi fydd yn parhau'.¹¹³

Yr oeddwn am wybod hefyd sut y gall *Golwg360* gyfrannu tuag at wella economi Gorllewin Cymru. Yn ôl Owain Schiavone, dau brif nod cwmni *Golwg* pan gafodd ei ffurfio bedair blynedd ar hugain yn ôl oedd:

- 1) Cyhoeddi cynnwys gwerth chweil trwy gyfrwng y Gymraeg mewn print ar y pryd ond erbyn heddiw mae shift wedi bod i gynnwys yr ochr electronig hefyd.
- 2) Cynnig cyfleoedd gwaith i Gymry Cymraeg yn y Gorllewin.¹¹⁴

Yn ystod y cyfnod hwn llwyddodd *Golwg* i gynnig y cyfleoedd hynny ac felly bu'n hwb i'r economi a modd i annog rhai pobl i aros yn yr ardal. Mae'r cwmni yn rhoi gwaith i nifer o bobl, ac ar hyn o bryd (Ebrill 2015) mae *Golwg* Cyf. sef y cylchgrawn a gwasanaethau *Golwg* yn cyflogi 6 o staff newyddiadurol a 7 o staff gweinyddol a busnes. Yn ogystal â hyn mae *Golwg* Newydd Cyf. sef *Golwg360* yn cyflogi 1 person yng ngofal yr ochr fusnes a 4 o staff newyddiadurol. Hefyd mae nifer o staff llawrydd yn gweithio i'r ddau gwmni, yn enwedig *Golwg* Newydd, nawr ac yn y man. Mae *Golwg* yn ailfuddsoddi incwm mewn ffyrdd eraill hefyd yn yr economi lleol, trwy ddefnyddio darparwyr mor lleol ag sy'n bosibl fel argraffwyr neu gwmnïau sy'n darparu offer technolegol. O ran *Golwg360* mae'n chwilio am gyfle i gynnig cyfleoedd i fusnesau ar-lein. Yn ddiweddar cafodd adnodd ar-lein ei lansio sy'n rhoi cyfle i gwmnïau Cymreig hyrwyddo eu hunain ar-lein. Mae yna berygl i gwmnïau bach golli eu cwsmeriaid i gwmnïau mwy o ganlyniad i'r we gan fod grym marchnata'r cwmnïau mwy'n gymaint cryfach ar-lein, felly gobaith *Golwg360* yw rhoi llwyfan a chyfleoedd i gwmnïau Cymreig.

¹¹³ Gweler Atodiad 6.

¹¹⁴ Gweler Atodiad 7.

Ar ddechrau 2012 torrodd y cylchgrawn *Golwg* dir newydd trwy lansio'r app cyntaf erioed ar gyfer cylchgrawn Cymraeg. Ers dechrau 2012 mae hi wedi bod yn bosibl prynu fersiwn arbennig o'r cylchgrawn ar gyfer dyfeisiau Apple e.e. yr iPad, yr iPhone a'r iPod. Yn dilyn rhifyn cyntaf y flwyddyn o *Golwg* yr oedd y cylchgrawn cyfan ar gael ar sgrîn o'r funud yr oedd yn cael ei gyhoeddi a hynny ym mhobman ar draws y byd. Y fantais fawr gyda'r app yw y gellir symud yn rhwydd o dudalen i dudalen ac ar draws tudalennau gan chwyddo neu leihau'r ysgrifen trwy gyffyrddiad bys. Mae app *Golwg* yn rhoi cyfle i gynnwys fideos a ffeiliau sain yn rhan o'r cylchgrawn electronig a hynny heb unrhyw gost ychwanegol. Cafodd yr app ei ddatblygu gan gwmni Yudu, gyda chefnogaeth gan Gyngor Llyfrau Cymru ac yr oedd yn gam newydd pwysig i'r Wasg Gymraeg. Mae app *Golwg* yn ddefnyddiol i rai sy'n teithio tipyn, i bobl mewn ardaloedd lle mae siopau papur newydd yn brin ac i bobl sy'n byw yng ngweddill Prydain ac ar draws y byd.

Ym marn Owain Schiavone nid yw'r app wedi bod mor boblogaidd ag y byddent wedi dymuno iddo fod hyd yn hyn. Ar hyn o bryd mae nifer y rhai sy'n prynu'r cylchgrawn yn wythnosol drwy danysgrifiad braidd yn siomedig. Gellir dweud bod yna ddau reswm am hyn. Yn gyntaf mae pobl yn dal i ffafrio darllen cylchgrawn print, ac yn ail mae cymaint o apps i'w cael am ddim, ac felly nid yw pobl yn awyddus i dalu am un, ond y gobaith yw y bydd yr agwedd hon yn newid yn y dyfodol. Am nad oedd *Golwg360* am danseilio'r cylchgrawn print fe benderfynwyd codi'r un pris namyn ceiniog am y cylchgrawn ar ffurf yr app. Rhaid cofio y bydd costau argraffu yn codi ac felly mae'n debyg y bydd yna fantais ariannol i bobl danysgrifio i'r fersiwn app yn y dyfodol. Mae'n bwysig bod y cwmni wedi darparu'r app i ddangos bod *Golwg* yn gwmni blaengar ac yn cynllunio ar gyfer y dyfodol a'r gobaith yw y bydd yn talu'r ffordd yn y pen draw. Wrth geisio denu darllenwyr newydd mae'r dyfeisiau symudol yn mynd i fod yn fwy at ddant y gynulleidfa iau ac yn y tymor byr rhaid dal ati i geisio cael mwy o gylchrediad.¹¹⁵

O Fedi 2011-13 bûm yn treulio dau ddiwrnod yr wythnos yn gweithio gyda *Golwg360* fel rhan o'm gwaith ymchwil. Yn ystod y cyfnod hwn daeth yn hollol eglur pa mor gyflym ac effeithiol oedd y dull digidol i drosglwyddo newyddion a

¹¹⁵ Gweler Atodiad 7.

gwybodaeth. Yn syml iawn hanfod y we ydyw cyflymder, eglurder a hwylustod. Yn fy ngwaith gyda *Golwg360* cefais lawer iawn o brofiadau ymarferol wrth ddysgu sut i ddefnyddio gwahanol gyfryngau'r dechnoleg newydd. Fel rhan o'm dyletswyddau yr oeddwn yn ymchwilio ac yn ysgrifennu nifer o storïau o fyd chwaraeon. Y peth cyntaf y bu'n rhaid imi ei ddysgu oedd yr arddull ysgrifennu ar gyfer y we gan gofio nad yw pobl yn darllen deunydd ar y we yn yr un ffordd ag y mae nhw'n darllen cylchgrawn neu bapur newydd. Yn aml byddant yn sganio yn hytrach na darllen o'r dechrau i'r diwedd, felly mae angen bod yn fachog ac yn afaelgar er mwyn dal sylw'r darllenydd. Mae angen i'r arddull we fod yn glir gan ddefnyddio brawddegau syml uniongyrchol heb fod yn rhy hir a heb lawer o isgymalau. Dylid gallu crynhoi hanfodion y stori i un sgrîn o ryw bum paragraff byr o tua 30 gair. Unwaith y bydd stori'n mynd yn fwy na phum neu chwe paragraff mae angen ei thorri efo isbenawdau. Bydd ambell ddyfyniad trawiadol o gymorth i dynnu sylw at y stori. Y gamp wrth ysgrifennu ar y we ydy darganfod ffordd agosatoch ac uniongyrchol o gyfleu gwybodaeth. Rhaid cofio bod pobl yn defnyddio'r we yn aml dan amgylchiadau brysïog – ar ddechrau'r dydd yn y swyddfa neu wrth gael yr wybodaeth ar ffôn symudol.

Unwaith y byddai'r golygydd wedi cael golwg ar fy storïau a sicrhau bod popeth yn iawn byddent yn cael eu rhoi ar y wefan. Hefyd os oedd angen roedd modd diweddarau'r storïau'n gyson. Dyma un o fanteision mawr cyhoeddi ar y we, sef rhoi'r cyfle i ddiweddarau stori o hyd. Gellir gweld storïau yn datblygu fel y daw mwy o wybodaeth i law. Yr egwyddor sy'n rheoli popeth yw rhoi'r gwasanaeth gorau i'r darllenwyr o'r hyn sy'n digwydd yng Nghymru a thu hwnt.

Rhan arall o'm gwaith oedd casglu canlyniadau'r eisteddfodau lleol a'u gosod ar y wefan. Trwy'r dull hwn nid oedd yn rhaid aros i'r canlyniadau ymddangos yn y papur wythnosol na'r papur bro na fyddent yn cael eu cyhoeddi am rai wythnosau efallai. Gallai rhywun gael y canlyniadau mewn amser byr dros y we. Yn ystod y blynyddoedd y bûm gyda *Golwg360* byddwn yn mynychu wythnos yr Eisteddfod Genedlaethol ac Eisteddfod Genedlaethol yr Urdd yn gyson gyda'r cwmni. Fy nyletswydd yn ystod yr wythnos oedd rhoi'r canlyniadau ar y wefan cyn gynted ag y byddent yn cael eu cyhoeddi oddi ar y llwyfan. Yn ystod wythnos Bro'r Presely (2013) bu *Golwg360* yn gweithio mewn partneriaeth â disgyblion Ysgol y Presely

er mwyn sicrhau gohebiaeth drylwyr a gwahanol o faes yr eisteddfod ym Moncath. Bwriad addysgol ychwanegol y prosiect hwn oedd datblygu sgiliau creadigol a digidol y disgyblion. Wrth weithio gyda *Golwg360* y bwriad oedd datblygu profiad y disgyblion yn y gweithle fel newyddiadurwyr, ymchwilwyr, casglwyr gwybodaeth a chynhyrchwyr amlgyfrwng sef ffotograffiaeth a fideos. O safbwynt *Golwg360* pwrpas y prosiect oedd defnyddio dealltwriaeth a gwybodaeth y disgyblion o'r ardal leol.

Cyn wythnos yr Eisteddfod yr oeddem fel tîm o *Golwg360* wedi cynnal gweithdai gwerthfawr a buddiol gyda'r disgyblion er mwyn iddynt ddatblygu technegau ymarferol cynhyrchu. Yn ystod y gweithdai hyn bu'r newyddiadurwraig Karen Owen yn dysgu rhai o'r disgyblion am sgiliau newyddiaduraeth, a'r grefft o greu stori newyddion grefftus. Cyfrifoldeb Siôn Richards (myfyriwr PhD arall ym Mhrifysgol Aberystwyth) oedd trafod technegau cynhyrchu cyfweiliadau ac eitemau ffilm digidol ar gyfer y we, a gosod tasgau ymarferol gyda chamerau fflip ac iPads yr ysgol. Fy rhan i oedd hyfforddi'r disgyblion i gasglu gwybodaeth ynglŷn â digwyddiadau o'r maes a chanlyniadau'r cystadlu ymhob agwedd o'r Eisteddfod a'u rhoi ar y wefan. Erbyn i'r Eisteddfod ddechrau, teimlwn fod y gweithdai wedi bod o fudd ac fe gafwyd cydweithio hwylus rhwng tîm *Golwg360* a disgyblion Ysgol y Presely.

Yn ystod fy nghyfnod gyda'r cwmni bîm yng ngofal calendr *Golwg360*. Byddwn yn derbyn manylion am y digwyddiadau gan y gwahanol fudiadau trwy gyfrwng e-byst ac yna yn eu rhoi ar y calendr. Mantais y dull hwn o roi gwybodaeth am y gwahanol ddigwyddiadau yw eu bod yn cael cyhoeddusrwydd yn syth ac felly'n denu mwy i fynychu'r gwahanol weithgareddau. Yn ystod mis Mawrth eleni (2014) cefais y cyfle i hyfforddi myfyriwr o Goleg Prifysgol Aberystwyth ar sut i dderbyn digwyddiadau a'u rhoi ar wefan *Golwg360*. Roedd y myfyriwr yn dilyn cwrs Cymraeg Proffesiynol ac ar brofiad gwaith gyda *Golwg360*. Yr oedd hwn yn brofiad da i mi gymryd cyfrifoldeb a rhoi'r un hyfforddiant i'r myfyriwr ag a dderbyniais innau gan aelod o dîm *Golwg360*.

Hefyd yr oeddwn yn rhan o'r tîm a oedd yn cyfrannu storïau ar gyfer sgrîns newyddion *Golwg360* a ymddangosodd ar faes yr Eisteddfod yn 2012. Dyma'r tro cyntaf y cafwyd gwasanaeth newyddion o'r Maes –a hynny ar bedair sgrîn fawr ac

ar gyfrifiaduron a ffonau symudol. Drwy'r cyfrwng hwn byddem fel tîm yn adrodd ar newyddion yr Eisteddfod, pigion o ddigwyddiadau'r Wyl o awr i awr, a phenawdau'r prif storïau eraill o Gymru a thu hwnt. Yr oedd y gwasanaeth hwn yn torri tir cwbl newydd o ran yr iaith Gymraeg. Yn aml iawn y bobl ar faes yr Eisteddfod sy'n gwybod leiaf am yr hyn sy'n digwydd yno ac yr oedd gwasanaeth y sgrîns yn newid hynny. Gellir dadlau mai dyma fersiwn y cyfryngau newydd o bapur dyddiol i'r Brifwyl.

Yn ystod tymor yr Hydref 2013 bûm yn rhan o dîm *Golwg360* a wnaeth arloesi wrth ddefnyddio'r dechnoleg fodern i gynnal podlediad cyntaf y cwmni. Ffeil sain wedi ei darparu dros y rhyngrwyd yw podlediad. Bydd podledu yn galluogi'r gwrandawyr i dderbyn y diweddaraf o'r rhaglen y bydd yn dymuno ei chlywed cyn gynted ag y bo honno ar gael. Mae angen tanysgrifio i dderbyn podlediad ac er mwyn tanysgrifio mae angen cael cyswllt rhyngrwyd a meddalwedd sydd fel arfer ar gael am ddim. *Soundcloud* oedd y feddalwedd a wnaethom ei defnyddio. Ar Hydref 10 a Hydref 17, 2013, yr oeddwn yn un o dri a wnaeth bodlediad pêl-droed ar gyflwr y gêm yng Nghymru a hefyd pa dîm fyddai gan Gymru wrth herio Macedonia a beth fyddai dyfodol Chris Coleman, rheolwr y tîm cenedlaethol. Yr oeddwn yn llunio'r podlediau yn y swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan. Yna ar 7 Tachwedd, 15 Tachwedd a 22 Tachwedd 2013, cefais y cyfle i arwain y drafodaeth wrth inni lunio tri phodlediad rygbi a oedd yn trafod gemau Hydref y tîm Cenedlaethol. Roeddwn innau yn y swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan a thrwy rym y dechnoleg yn medru cysylltu ag un aelod o'r tîm yng Nghaerdydd ac aelod arall yn Ffrainc. O fewn munudau i'r podlediad gael ei orffen roedd y cyhoedd yn medru gwrandao arno.

Wrth weithio i *Golwg360* roeddwn naill ai yn gweithio yn y swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan neu o gartref yn Llandybïe. Byddai'r dechnoleg yn gwneud hyn yn bosibl. Pan oedd y tywydd yn ddrwg a chyflwr y ffordd yn wael oherwydd dŵr neu eira byddwn yn medru tynnu lluniau ar yr iPhone a'u gyrru ymlaen i *Golwg360* er mwyn rhybuddio'r cyhoedd o'r peryglon – dyma eto un o fanteision mawr y dechnoleg newydd. O bryd i'w gilydd byddai dau ohonom yn gweithio ar yr un stori, gydag un aelod yn ysgrifennu'r stori a'r llall yn sicrhau bod lluniau priodol yn cyd-fynd â'r stori. Fe ddigwyddodd hyn yn ystod tywydd garw Ionawr

2014. Fe wnaeth un aelod ysgrifennu'r stori am Afon Tywi yn gorlifo yng Nghaerfyrddin 2 Ionawr 2014 ac fe es i Gaerfyrddin er mwyn cael lluniau o'r llifogydd a'u hanfon i *Golwg360* er mwyn ychwanegu at y stori.

Gan fod tudalen gyda *Golwg360* yn rhaglen gemau cartref rygbi Dreigiau Gwent sef Pôws Rygbi *Golwg360* cefais y cyfrifoldeb o lunio'r tudalen hwnnw ar y cyfrifiadur ac yna anfon y cyfan i Swyddfa'r Dreigiau yng Nghasnewydd. Yr oedd tair rhan i'r tudalen dwyieithog hwn sef llunio tri o gwestiynau, creu chwilair ac yna byddwn yn creu pen un chwaraewr gan ddefnyddio rhan o ben tri chwaraewr oedd yn perthyn i garfan Dreigiau Gwent a byddai'n rhaid i'r darllenwyr geisio dyfalu pa dri chwaraewr oedd yn y llun.

Fel y nodais yn y bennod gyntaf, mae'r blog wedi dod yn gyfrwng hynod o ddylanwadol a phoblogaidd yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn. Mae'n gyfrwng ardderchog ar gyfer rhannu gwybodaeth ac i dderbyn adborth am y gwahanol faterion a drafodir. Bellach trwy gyfrwng y blog gall unrhyw un fod yn gyhoeddwr newyddion ac mae'n bosibl i unigolion sicrhau cynulleidfa fyd-eang. Caiff ei ddefnyddio i gyhoeddi newyddion lleol, mynegi siom am rywbeth, cynnig barn a rhannu gweledigaeth ymhlith pethau eraill. Hefyd mae'r blog wedi datblygu'n arf pwysig a nerthol ym myd busnes. Gall gynorthwyo busnesau i ymestyn allan am gwsmeriaid newydd mewn byd sy'n fwyfwy dibynnol ar y cyfryngau ar-lein. Byddwn yn cytuno i raddau helaeth â'r gosodiad yma o eiddo Damian Ryan:

Never underestimate blogs. Their simplicity belies an unprecedented power to mould and influence online opinion. As a digital marketer, blogs and bloggers can be your salvation...or your damnation. Treat them with the respect they deserve.¹¹⁶

Un o agweddau mwyaf nerthol y cyfrwng digidol yw ei allu i ledaenu gwybodaeth yn gyflym iawn. Bydd gwybodaeth a newyddion yn teithio yn llawer cyflymach ac ymhellach ar y cyfrwng nag wrth i un person sôn wrth un arall. Os bydd fideo ar YouTube, stori dda am eich cwmni neu blog diddorol yn taro'r nodyn cywir fe fydd yn cyrraedd i bob man yn gyflym ac nid oes yr un ffordd mwy effeithiol i hyrwyddo busnes. Byddwn yn argymhell yn gryf ei bod yn werth i fusnesau,

¹¹⁶ Damian Ryan, *Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging the Digital Generation* (London, 2014), t. 164.

cwmnïau a mudiadau yng ngorllewin Cymru edrych o ddifrif ar y posibilrwydd o ddefnyddio'r cyfrwng er budd iddynt. Wrth weithio gyda *Golwg*, rhan o'm dyletswyddau o bryd i'w gilydd oedd ysgrifennau blogiau. Un o'r rhai a ysgrifennais oedd 'Diwedd y gân yw'r (hanner) ceiniog' (24 Ionawr, 2014). Ynddo bŵm yn trafod penderfyniad Leigh Halfpenny i adael rhanbarth y Gleision a mynd i chwarae rygbi yn Ffrainc. Yn y blog fe drafodais y rhesymau fod cynifer o chwaraewyr disglair Cymru yn gadael am Ffrainc, a dod i'r casgliad mai diwedd y gân yw'r geiniog. Hefyd holais beth fyddai Warren Gatland, prif hyfforddwr y tîm rygbi cenedlaethol, yn ei wneud ynglŷn â dewis y tîm cenedlaethol ar ôl datgan mai chwaraewyr a oedd yn chwarae yng Nghymru fyddai'n cael y flaenoriaeth. Fe ddadleuwyd nad oedd yr anghydfod rhwng Undeb Rygbi Cymru a'r rhanbarthau'n helpu'r sefyllfa a bod ein chwaraewyr ifanc dawnus am fanteisio ar bob cyfle i sicrhau eu dyfodol. Pwrpas y blog oedd ceisio cael ymateb a thrafodaeth ar y pwnc ar-lein drwy gyfrwng *Golwg360*. Er mai tawel fu'r ymateb ar-lein cefais dipyn o ymateb ar lafar a oedd yn dangos bod rhai wedi darllen y blog.

Cyfrwng arall y bŵm yn defnyddio llawer arno oedd Trydar. Yn ogystal â defnyddio e-bost neu'r ffôn byddwn yn defnyddio Trydar yn aml er mwyn trefnu cyfweiliad ar gyfer rhyw stori neu'i gilydd. Hefyd yr oedd cyfrwng Trydar yn ddefnyddiol iawn i mi yn fy ngwaith ymchwil gan ei fod yn rhoi'r newyddion fel yr oedd yn torri. Yr oeddwn yn ei weld yn gyfrwng defnyddiol iawn os oedd angen gwybodaeth ar frys i lunio stori neu adroddiad. Hefyd byddwn yn ei ddefnyddio yn aml i gynnal sgwrs ac i wneud gwaith ymchwil.

Erbyn hyn yr wyf yn edrych ar *Golwg360* fel dull cyflwyno a lledaenu gwybodaeth a hynny'n hynod o gyflym. Mae'n gyfrwng sydd hefyd wedi profi ei werth i unigolion sydd am gael yr wybodaeth ddiweddaraf am Gymru yn rhwydd ac yn gyflym.

Pennod 3

Newyddion tra lleol

Er bod y term tra lleol yn ymddangos yn gyson mewn trafodaethau yn ymwneud â dyfodol y cyfryngau newyddion nid oes yna'r un diffiniad ohono y mae pawb yn gytûn arno. Efallai mai un rheswm am hyn yw fod yna amrywiaeth barn am beth yn union y mae'n ei olygu. Cynigiwyd y diffiniad hwn o dra lleol:

Hyperlocal media operations are geographically based, community-oriented, original-news reporting organizations indigenous to the web and intended to fill perceived gaps in coverage of an issue or region and to promote civic engagement.¹¹⁷

Mae diffinio newyddion tra lleol yn anodd oherwydd mae disgwyliadau'r gwahanol gynulleidfaoedd o beth a olygir gan y term yn gwahaniaethu'n fawr. Hefyd mae tra lleol yn golygu rhywbeth gwahanol mewn gwledydd gwahanol. Yn ei erthygl 'Y dwymyn hyper-lleol' mae'r newyddiadurwr Ifan Morgan Jones yn nodi fel y mae:

Americaniaid yn crybwyll gwasanaethau newyddion sy'n ymestyn ar draws taleithiau cyfan fel rhai 'tra lleol'.¹¹⁸

Mae'r term tra lleol wedi ei ddefnyddio yn y byd newyddiadurol ers diwedd y 1980au. Gyda newidiadau mawr ym myd newyddiaduraeth a datblygiadau cyson y cyfryngau ar-lein mae'r term nawr yn treiddio i brif ffrwd newyddiaduraeth. Bellach mae'r cyfryngau tra lleol yn hawlio eu bod yn chwarae mwy o ran yn y gymuned leol na'r cyfryngau traddodiadol. Byddai'n deg nodi er hynny fod angen mwy o waith ymchwil i ddarganfod gwir bwysigrwydd y tra lleol yn y cymunedau lleol.

Amaturiaid yn hytrach na newyddiadurwyr proffesiynol fydd yn casglu ac yn rhannu y newyddion tra lleol. Mae'r cynnydd yn y dyfeisiau symudol fel y ffonau symudol a'r llechen wedi gwneud hyn yn bosibl gan roi her i'r cyfryngau traddodiadol. Fe fu'r cyfryngau traddodiadol yn chwarae rhan bwysig yn y gymuned leol ond bellach maent yn ymladd am gyllid a chynulleidfa sy'n golygu

¹¹⁷ Emily T. Metzgar, David D. Kurpius, Karen M. Rowley, 'Defining hyperlocal media: proposing a framework for discussion', *New Media and Society*, 2011, t. 774.

¹¹⁸ <http://ffrwti.com/ifanmj/1405330262> (cyrchwyd Gorfennaf 2014).

bod colli swyddi yn digwydd. Wrth i swyddi ddiflannu bydd yna dipyn llai o newyddion lleol yn ymddangos yn ein papurau newydd. Fel canlyniad i hyn mae yna fylchau yn ymddangos yn y gwasanaeth a ddarperir ac mae'r gwasanaeth tra lleol yn ceisio llenwi rhai o'r bylchau hynny.

Mewn cyfweiliad â mi (19 Mehefin, 2013), dywedodd Emma Meese, sy'n Swyddog Datblygu yng Nghanolfan Newyddiaduraeth Gymunedol Prifysgol Caerdydd, mai ystyr y term tra lleol iddi hi oedd:

'newyddion sy'n addas i un ardal ddaeryddol arbennig, naill ai i stryd, pentref, tref neu hyd yn oed ddinas. Mae'r newyddion lleol yn bwysig iddyn nhw.'¹¹⁹

Yn ei erthygl, 'Rethinking what local means to the audience', mae Ian Carter yn nodi'r hyn a oedd gan Sir Ray Tindle a oedd wedi cyhoeddi mwy na 200 o bapurau wythnosol, i'w ddweud:

If you had a newspaper for every street it would sell. The average person isn't interested in the wider area but they are very interested in their immediate locality.¹²⁰

Mae'r cyfryngau lleol erbyn hyn yn chwarae rhan bwysig ym mywydau pobl mewn tair ffordd benodol. Maent yn dweud wrthym beth sy'n digwydd, ble mae'n digwydd a phryd. Hefyd maent yn gwneud i bobl deimlo eu bod yn perthyn i'w cymdeithas leol. Fel y dywedodd Emma Meese wrthyf, mae pobl yn teimlo cysylltiad cryf nid yn unig gyda'u dinas, tref neu bentref ond hefyd gyda'u cymdogaeth a'u stryd. Mae'r dechnoleg fodern, yn arbennig y dyfeisiau symudol, yn medru cyflawni'r math hwn o wasanaeth. Anodd anghytuno â dadl Paul Robertson yn ei bennod 'The glue holding the communities together' pan ddywed y bydd trefi, dinasoedd a phentrefi yn dlotach ac yn llai democrataidd heb eu papur lleol ym mha ffurf bynnag y bydd. Mae'n nodi nad yr un pethau o reidrwydd fydd yn poeni pobl yn y gwahanol leoedd.¹²¹

Dywed Fran Collingham yn ei chyfraniad hithau i'r un gyfrol — 'The future is still local' — fel yr oedd Gandhi wedi sylweddoli pwysigrwydd sefydlu papur newydd i bob pentref fel y byddai'r trigolion yn ymwybodol o'r newyddion lleol.¹²² Er nad

¹¹⁹ Gweler Atodiad 8.

¹²⁰ John Mair, Neil Fowler a Ian Reeves (gol.), *What Do We Mean By Local?* (Suffolk, 2012), t. 68.

¹²¹ *Ibid*, t. 101.

¹²² *Ibid*, t. 237.

oedd ganddo gyfryngau cymdeithasol fel Facebook a Trydar, sylweddolodd fod newyddion lleol yn hollbwysig i unrhyw gymdeithas.

Gellir dadlau bod twf y cyfryngau cymdeithasol wedi ein troi ni i gyd yn newyddiadurwyr gyda'r gallu i greu newyddion lle bynnag y byddwn. Hefyd gellir gofyn pam y mae eisiau trafferthu i brynu papur newydd neu wrando ar radio lleol pan fo'r newyddion i'w cael ar y cyfryngau digidol yn rhad ac am ddim? Rhaid cydnabod bod llawer yn dal i dderbyn eu newyddion drwy'r dulliau traddodiadol ac yn parhau i brynu'r papur print, ond erbyn hyn mae yna gynulleidfa eang na fydd yn cael ei chyrraedd trwy'r dulliau traddodiadol. Mewn oes sy'n newid mor gyflym mae'r papurau lleol wedi sylweddoli os ydynt am gadw eu cynulleidfa y bydd yn rhaid iddynt fabwysiadu'r dechnoleg newydd a defnyddio cyfryngau fel Trydar a Facebook er mwyn casglu newyddion a chyfathrebu gyda'u darllenwyr.

Yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn, mae yna nifer o gyfryngau lleol ar-lein yn ceisio cyflwyno deunydd lleol. Mae'r dechnoleg fodern yn galluogi pobl i rannu gydag eraill unrhyw wybodaeth ddiddorol y byddant yn dod ar ei thraws wrth chwilio'r we. Mae'n werth cofio bod y cyfryngau tra lleol wedi cynyddu'n fawr a bod y dechnoleg wedi'i gwneud yn rhwyddach i'w creu ac i ddefnyddio eu cynnwys. Er hynny mae'n bwysig cofio bod y cyfryngau traddodiadol fel y papur newydd, y teledu a'r radio yn parhau i chwarae rhan bwysig yn ecosystem y cyfryngau lleol a bod eu rôl a'u cynnwys yn destun trafodaeth.

Er hynny mae'r cyfryngau tra lleol yn cyrraedd cynulleidfa newydd ac yn llenwi bylchau ar adeg pan fo'r cyfryngau traddodiadol, yn arbennig felly y wasg brint, yn ei chael yn anodd o ran cyllid a chynulleidfa. Yn y cyfnod hwn o ddirwasgiad mae'r papurau rhanbarthol wedi dioddef yn fawr. Mae llawer o'r incwm a ddeuai o werthu hysbysebion ceir, eiddo a swyddi wedi symud bellach i fod ar-lein. Pan ddaeth y we fyd-eang fe wnaeth llawer ddarogan diwedd y papurau newydd a'r teledu ond mae nhw gyda ni o hyd. Mae'n deg nodi er hynny mai'r we yn ôl llawer yw un o'r prif resymau yn y lleihad yn nifer y rhai sy'n darllen y papurau newydd. Cafwyd enghraifft o hyn pan gyhoeddodd grŵp Trinity Mirror ar 24 Ionawr, 2014 na fyddent yn gwerthu fersiwn print o'r *Daily Post* yn ne Cymru mwyach.

Dywedodd y cwmni mai newid yn arfer y darllenwyr a oedd yn gyfrifol am hyn. Mae'n debyg mai dim ond 80 copi o'r papur a fyddai'n cael eu hanfon i dde Cymru

erbyn hyn a hynny i ardal Caerdydd. Er hynny bydd pobl yn medru darllen y papur yn ddigidol.¹²³

Gwelwyd bod yna ostyngiad sylweddol yng ngwerthiant y *Western Mail* yng Nghymru yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn. Yn 1979 yr oedd y gwerthiant yn 94,000 o gopïau y dydd, ond erbyn 2010 yr oedd y nifer wedi syrthio o dan 30,000. Hefyd gostyngodd gwerthiant y *Daily Post* o 41,000 o gopïau yn 2004 i dan 34,000 erbyn 2010.¹²⁴ Yn Chwefror 2013, gwelwyd bod gostyngiad pellach yng nghylchrediad papurau newydd dyddiol rhanbarthol yn y Deyrnas Unedig o 6% ar gyfartaledd gyda phob papur yng Nghymru yn gweld gostyngiad. Y *Western Mail* a welodd y gostyngiad mwyaf sef 11.1% i 23,035. Cafwyd gostyngiad o 3.4% yng nghylchrediad y *Daily Post*, 6.8% yn y *South Wales Echo* a gostyngiad o 9.1% yng ngwerthiant y *South Wales Evening Post*.¹²⁵

Yn ôl ffigurau swyddogol ABC, sef y cwmni sy'n cofnodi cylchrediad papurau newydd, yr oedd gwerthiant y papurau dyddiol i gyd wedi syrthio yn ystod 2013.

<i>Enw'r Papur</i>	<i>Gostyngiad</i>	<i>Cyfartaledd gwerthiant</i>
<i>South Wales Argus</i>	32.2%	13,952
<i>South Wales Echo</i>	19%	24,261
<i>South Wales Evening Post</i>	12.3%	30,582
<i>Liverpool Daily Post</i>	9%	27,126
<i>Wrexham, Flintshire & Cheshire Leader</i>	6.1%	13,653
<i>Western Mail</i>	0.8%	22,854

Er y gostyngiad yn y papurau dyddiol fe welodd rhai o'r papurau wythnosol welliant yn eu gwerthiant.

<i>Enw'r Papur</i>	<i>Gwelliant yn y gwerthiant</i>
<i>North Wales Chronicle</i>	0.8%

¹²³ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-25875009> (cyrchwyd Ionawr 2014).

¹²⁴ <http://martinjemoore.com/tag/western-mail/> (cyrchwyd Awst 2012).

¹²⁵ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/101858-llai-yn-darllen-y-western-mail> (cyrchwyd Chwefror 2013).

<i>North Wales Wales Pioneer</i>	0.2%
<i>Wrexham Leader</i>	0.2%
<i>Flintshire Standard</i>	0.1%

Er hynny nid yr un stori oedd i bob papur wythnosol.

<i>Enw'r Papur</i>	<i>Gostyngiad yn y gwerthiant</i>
<i>Wales on Sunday</i>	15.6% i 19,131 o gopiau
<i>County Times and Express (Y Trallwng)</i>	5.5%
<i>Denbighshire Free Press</i>	7%
<i>Rhyl, Prestatyn and Abergele Journal</i>	0.4%

Er bod gostyngiad wedi bod yn y papur print gwelwyd cynnydd yn y defnydd o'r gwefannau newyddion yn ystod 2013.¹²⁶

<i>Gwefan</i>	<i>Cynnydd</i>
<i>Wales Online</i>	35.3% i 1,906,418 o ddefnyddwyr o'u cymharu â 2012
<i>The South Wales Evening Post</i>	35% i 513,116 o ddefnyddwyr
<i>DailyPost.co.uk</i>	9.1% i 412,087 o ddefnyddwyr.

Wrth ymateb i alw gan ddarllenwyr am fwy o newyddion ar-lein, cyhoeddodd rhai o bapurau newydd mwyaf blaenllaw Cymru ar lechen fel yr iPad. Ers Gorffennaf 16, 2013 mae rhifynnau o'r *Western Mail*, *Daily Post*, a'r *South Wales Echo* ar gael i'w lawrlwytho am dâl misol o £7.99, a bydd y *Wales on Sunday* yn costio £3.99 y mis. Yn ôl Alan Edmunds, golygydd y *Western Mail*, yr oedd y rhifynnau newydd yma yn ddatblygiad pwysig i'r darllenwyr ac i'r hysbysebwyd.¹²⁷

Yn ddiweddar gwelwyd bod pryder am y papurau newydd fel cyfrwng i drosglwyddo newyddion lleol yng Nghymru. Dywedodd prif ohebydd y *Western Mail*, Martin Shipton, y bydd mwy o ddeunydd Prydeinig ym mhapurau cwmni Trinity Mirror yn dilyn penderfyniad i fwydo'r cwmni yng Nghymru â deunydd o ganolfan yn Lerpwl. Bydd llai o ddeunydd Cymreig mewn papurau fel y *Western*

¹²⁶ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-26352932> (cyrchwyd Chwefror 2014).

¹²⁷ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/115698-cyhoeddi-rhai-o-bapurau-cymru-ar-dabledi> (cyrchwyd Gorffennaf 2013).

Mail a'r South Wales Echo a mwy o storïau Prydeinig.¹²⁸ Gwelwyd yn Ionawr 2014 i dudalen Cymraeg y *Carmarthen Journal* gael ei gwtogi i faint colofn a oedd yn llai na hanner yr hyn yr oedd o'r blaen. Credai Meirion Jones, Cadeirydd Menter Iaith Gorllewin Sir Gaerfyrddin, mai arian oedd un o'r rhesymau, yn ogystal ag anwybodaeth am y Gymraeg a oedd yn gyfrifol am y lleihad o gofio bod y papur yn cael ei reoli gan gwmni Local World Limited.¹²⁹ Yn ôl y cyfrifiad diwethaf mae 47% o bobl yn medru'r Gymraeg yn Sir Gaerfyrddin, felly nid yw Meirion Jones yn credu mai ffigurau darllen sydd wrth wraidd lleihau'r tudalen. Ar y pryd credai mai anwybodaeth am sefyllfa'r Gymraeg a oedd wrth wraidd y penderfyniad:

'Doedden nhw ddim yn sylweddoli gwerth y fenter oedd yn dipyn o siom ar y pryd, ond wedi eu goleuo nhw maen nhw nawr wedi ail benderfynu, fel petai, i gefnogi'r dudalen a bydd hi'n cael ei hail-lansio yn y rhifyn fydd yn cael ei gyhoeddi yfory,' meddai Meirion Jones ar y Post Cyntaf. Ac fe fydd y *Carmarthen Journal* yn parhau i gynnwys deunydd Cymraeg arall o fewn y papur, sy'n ail gadarnhau ei ymrwymiad i adlewyrchu natur ddwyieithog ardal ei chylchrediad'.¹³⁰

Er mai Menter Iaith Gorllewin Sir Gâr a oedd wedi paratoi cynnwys y tudalen ers deng mlynedd fe wnaethpwyd y penderfyniad i leihau maint y tudalen heb ymgynghori â nhw. Fe feirniadodd y Fenter benderfyniad y papur i gwtogi maint y tudalen Cymraeg, ac yn dilyn cyfarfod rhwng y Fenter Iaith a golygydd y *Carmarthen Journal* ar 14 Chwefror, 2014, fe ymddangosodd y tudalen Cymraeg yn llawn yn y rhifyn nesaf.

Mae hyn eto yn gam arall yn y symud i ffwrdd o'r syniad o newyddiaduraeth leol. Mae Trinity Mirror am ganoli adnoddau a chael gwared ar 16 o swyddi o fewn *Media Wales* yn Ne Cymru a phedair swydd yn y *Daily Post* yn y Gogledd wrth i bwyslais y cwmni symud o'r wasg brint i'r wasg ddigidol. Realiti'r sefyllfa yw fod rhywbeth yn gorfod dioddef gyda datblygiad y dechnoleg newydd. Mae gwleidyddion o fewn Llywodraeth y Cynulliad wedi mynegi pryder am effaith y penderfyniad ar ddemocratiaeth a hunaniaeth Cymru.

Dywedodd Ken Skates AC o'r Blaid Lafur:

¹²⁸ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/98820-pryder-am-effaith-newidiadau-trinity-mirror-ar-ddemocratiaeth> (cyrchwyd Ionawr 2013).

¹²⁹ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/135669-y-camarthen-journal-yn-cwtogi-r-dudalen-gymraeg> (cyrchwyd Ionawr 2014).

¹³⁰ Ibid.

‘Mae papurau fel y *Western Mail* yn rhan o wead Cymru ac mae erydu araf y platform pwysig hwn ar gyfer newyddiaduraeth benodedig yn ofid i ni gyd’.¹³¹

Yn ôl Suzy Davies AC Ceidwadol, mae gan y toriadau,

‘Oblygiadau difrifol i’r modd mae creu deddfau yn y Cynulliad yn cael ei adrodd ac mae’n bygwth creu diffyg democrataidd.’¹³²

Barn Alun Ffred Jones o Blaid Cymru yw ei bod yn

‘Hanfodol i unrhyw ddemocratiaeth feddu ar wasg gref, gadarn a lluosog i graffu ar bob cam o’i heiddo. Ar hyn o bryd, nid yw’r Cynulliad Cenedlaethol yn destun craffu fel y dylai fod ac mae ein democratiaeth yn dioddef o’r herwydd.’¹³³

Mynegodd bryder hefyd y bydd deunydd cyffredin Prydeinig

‘...yn anwybyddu’r ffaith fod materion wedi eu datganoli yng Nghymru.’¹³⁴

Mewn llythyr at Trinity Mirror gofynnodd Llywydd y Cynulliad am sicrwydd na fyddai toriadau yn gwanhau’r sylw sy’n cael ei roi i’r Cynulliad yn benodol, a newyddion a chwaraeon Cymru yn gyffredinol, ar draws eu teitlau Cymraeg.¹³⁵ Nododd y Llywydd ei bod hi’n siom bod mwy o swyddi golygyddol yn cael eu colli yng Nghymru a bod y bwriad i rannu rhagor o gynnwys y newyddion rhwng y teitlau rhanbarthol yn achosi pryder pellach.¹³⁶ Roedd y llythyr hefyd yn gofyn am sicrwydd y byddai’r papurau Cymreig yn cael yr adnoddau angenrheidiol i adrodd ar y polisïau gwahanol rhwng Cymru a Lloegr.

Mewn ymateb dywedodd Neil Benson, Cyfarwyddwr Golygyddol Rhanbarthol Trinity Mirror ei fod yn deall y pryderon ond na fyddai’r newidiadau yn effeithio ar y sylw a fyddai’n cael ei roi i Gynulliad Cenedlaethol Cymru, neu ansawdd newyddion Cymru a gwasanaeth chwaraeon y papurau. Ychwanegodd ei bod hi wastad yn siom pan fydd swyddi yn cael eu colli ond bod y sefyllfa economaidd wedi effeithio ar y diwydiant papur newydd a’i fod yn hyderus y byddai’r

¹³¹ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/98820-pryder-am-effaith-newidiadau-trinity-mirror-ar-ddemocratiaeth> (cyrchwyd Ionawr 2013).

¹³² Ibid.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid.

¹³⁵ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/99386-cynulliad-yn-mynegi-pryder-am-ddyfodol-papurau-newydd> (cyrchwyd Chwefror 2013).

¹³⁶ Ibid.

newidiadau yn caniatáu'r cwmni i gynnig gwasanaeth ardderchog mewn print tra bo'n ehangu'r gwasanaeth ar blatfform digidol.¹³⁷

Dywedodd Undeb Cenedlaethol y Newyddiadurwyr (NUJ) na fyddai materion sydd o bwys i bobl gogledd Cymru yn cael eu hadrodd pe bai Trinity Mirror yn parhau gyda'r cynllun i ddiswyddo pobl. Meddai Elgan Hearn o gangen yr undeb yng Ngogledd Cymru:

'Mae rhai o'n teitlau ni'n 150 o flynyddoedd oed. Mae nhw wedi goroesi dyfeisio'r radio a'r teledu ond mae'r rheolwyr yn credu nad yw hi'n bosib goroesi'r oes ddigidol a'i defnyddio hi er ein budd ni.'¹³⁸

Nid yw'r ffaith bod gwerthiant y papurau dyddiol yn gostwng yn barhaus wedi atal un gŵr ifanc rhag buddsoddi dros £100,000 o'i boced ei hun er mwyn creu dau bapur wythnosol newydd yn Sir Gaerfyrddin. Thomas Sinclair, golygydd y *Pembrokshire Herald*, fydd golygydd y ddau bapur, sef *Carmarthenshire Herald* a'r *Llanelli Herald*. Bu'r ddau ar werth am y tro cyntaf ar 6 Mawrth (2015) am 50 ceiniog yr un. Yn ôl Thomas Sinclair bydd pob rhifyn yn cynnwys dau dudalen o newyddion yn Gymraeg.¹³⁹ Yn sicr mae hyn yn rhywbeth i'w groesawu gan mai prin yw'r Gymraeg wedi bod yn y math hwn o bapur. Yn ôl Sinclair bydd y rhan fwyaf o'r deunydd yn trafod materion sy'n effeithio ar Gymru gyfan.¹⁴⁰ Cost lansio'r ddau bapur yw tua £185,000 ac ar wahân i'r £65,000 a ddaw oddi wrth Lywodraeth Cymru, Thomas Sinclair ei hun sydd yn talu'r costau. Y bwriad yw cynnal deg swydd newydd i ddechrau a dwy arall yn nes ymlaen. Mae'n cydnabod ei bod yn fenter ddewr lansio dau bapur newydd annibynnol mewn cyfnod economaidd ansicr ond mae'n credu bod galw cynyddol am lais i bobl y sir. Mae'n werth nodi bod y papurau hyn yn amlblatfform.

Hefyd mae yna ddefnydd mawr o'r cyfryngau cymdeithasol erbyn hyn i dderbyn a rhannu newyddion. Dangosodd arolwg gan BBC Cymru mai 12% o bobl Cymru oedd bellach yn derbyn y newyddion trwy gyfrwng y papurau newydd, tra bod yn well gan 30% dderbyn y newyddion oddi ar y cyfryngau cymdeithasol neu oddi ar y rhyngwrdd. Yn yr oedran 18-34 yr oedd 58% yn dweud bod yn well ganddynt gael y newyddion trwy gyfrwng y dechnoleg newydd. Y teledu oedd prif gyfrwng

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Ibid.

¹³⁹ Siân Williams, 'Creu papur newydd yng ngorllewin Cymru', *Golwg*, 27, Mawrth 5, 2015, t. 14.

¹⁴⁰ Ibid.

39% o gael y newyddion.¹⁴¹ Yn ôl Thomas Sinclair, mi fydd y ddau bapur newydd yn dilyn yr un egwyddorion ag sydd gan y *Pembrokeshire Herald*. Dywedodd Sinclair fod y farchnad yn cael ei dominyddu pan ddechreuodd y *Pembrokeshire Herald*, gan y *Western Telegraph* sydd o dan berchnogaeth Newsquest sydd â 200 o bapurau newydd yn eu stabl.¹⁴² O ran refeniw maent ynghlwm â'r awdurdodau lleol. Yn ystod y flwyddyn 2011/12 derbyniodd y *Western Telegraph* £1 miliwn gan yr awdurdod lleol yn Sir Benfro am hysbysebion a hysbysiadau cyhoeddus ac mae'r awdurdodau wedi sybsideiddio'r papur er mwyn ei gadw mewn bodolaeth. Dadl Sinclair yw na wnaeth y papur feirniadu Cyngor Sir Benfro mewn unrhyw ffordd pan fu trafferthion yno gyda sefyllfa'r Prif Weithredwr oherwydd bod ofn arnynt golli refeniw hysbysebion ac felly peryglu dyfodol y papur. Mae Sinclair yn nodi oherwydd mai papur bach yw'r *Pembrokeshire Herald* ei fod yn gallu bod yn broffidiol heb unrhyw refeniw o gwbl gan yr awdurdod lleol ac mae hynny'n rhoi'r rhyddid iddynt adrodd y newyddion yn deg ac yn gywir a dangos yn glir beth yw'r sefyllfa.¹⁴³ Mae Thomas Sinclair yn hyderus iawn am ddyfodol ei bapurau newydd. Mae wedi trafod gyda'r rhai oedd yn hysbysebu ganddynt yn barod yn ogystal â rhai cwmnïau a busnesau nad ydynt wedi trafod gyda nhw hyd yn hyn. Gan fod pob gofod ar gyfer hysbysebu wedi eu gwerthu'n barod yn y *Carmarthenshire Herald* teimlai fod y fenter yn mynd i fod yn llwyddiant masnachol. Mae cyhoeddwyr y *Pembrokeshire Herald* yn hawlio bod 17,000 yn ei ddarllen yn wythnosol, ond fel nifer o bapurau eraill maent yn ceisio ennill darllenwyr ar-lein. Yn ôl Thomas Sinclair cafodd y wefan bron i filiwn o 'hits' yn ystod y deuddeng mis diwethaf, ac mae hynny yn dangos yn glir nad ydy'r newyddion yn gyfyngedig i'r hyn y medrwyd ei brynu mewn papur newydd, ond hefyd am yr hyn y gellir ei ddarllen ar iPad, ar ffonau symudol neu ar y gliniadur, ac felly mae'n bwysig paratoi ar gyfer pob cynulleidfa.¹⁴⁴ Mae'n ddiddorol sylwi i'r *Caerphilly Observer* ddechrau fel cyfrwng newyddion ar-lein yn unig, ond wedi i'r hysbysebwyr ddatgan y byddent yn hoffi cael papur print yn ogystal, cafwyd un i gydredeg â'r wefan newyddion.

¹⁴¹ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31738443> (cyrchwyd Mawrth 2015).

¹⁴² Siân Williams, 'Creu papur newydd yng ngorllewin Cymru', t. 14.

¹⁴³ Ibid. t. 15.

¹⁴⁴ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31766554> (cyrchwyd Mawrth 2015).

Er bod mwy o werthu ar y dyfeisiau digidol symudol gyda'r cyhoedd yn derbyn newyddion wrth fynd o un lle i'r llall mae golygyddion y papurau newydd wedi datgan nifer o weithiau eu bod yn mynd i barhau i argraffu copïau caled. Fe welir bod y *Cambrian News* sy'n cyhoeddi rhifyn o'r papur yng Nghanolbarth a Gogledd Cymru wedi dechrau argraffu rhifyn ar gyfer ardaloedd Aberteifi, Castellnewydd Emlyn ac Aber-porth. Felly gwelwn, er bod cylchrediad y papurau print yn gostwng trwy'r wlad mae yna ychydig o dystiolaeth bod y papur newydd yn ffynnu ar y lefel leol, a bod gan y cyhoedd ddiddordeb byw o hyd yn yr hyn sy'n digwydd yn eu cymuned.

Er hynny yn ystod mis Mawrth 2015 cyhoeddodd perchnogion cwmni Trinity Mirror y byddai swyddfa papurau'r *Caernarfon and Denbigh Herald* a'r *Daily Post* yng Nghaernarfon yn cau ddiwedd mis Mehefin (2015). Yn ôl y perchnogion mae'r penderfyniad yn adlewyrchu'r oes ddigidol gyflym a'r angen i newid ar frys i ateb gofynion y gymdeithas a defnyddwyr newydd. Mae'n debyg mai un swydd fydd yn cael ei cholli ond bydd yn golygu y bydd newyddiadurwyr a staff hysbysebu yn gorfod gweithio o bell yn hytrach nag o'r swyddfa ar Stryd y Porth Mawr. Wrth gau'r swyddfa bydd yn golygu torri 150 o flynyddoedd o newyddiaduraeth leol yng Nghaernarfon, tref a oedd yn cael ei galw yn 'brifddinas yr inc' ar un adeg. Dywedodd Mark Thomas ar ran Trinity Mirror fod cau'r swyddfa yn siom ond ei fod eisiau buddsoddi mewn staff yn hytach nag mewn adeiladau:

'mae'n rhaid i ni wneud y mwyaf o'r gwelliannau technolegol a beth maen nhw'n ei olygu ar gyfer y cyfryngau modern'.¹⁴⁵

Trefnodd Undeb Cenedlaethol y Newyddiadurwyr brotest (11 Ebrill, 2015) gan ddweud y byddai cau'r swyddfa yn 'ergyd anferth i'r dref ac i ddemocratiaeth yn lleol'.¹⁴⁶ Ar y llaw arall mae llawer o fusnesau yn gweld fod llai o angen swyddfeydd rhanbarthol, gan fod gweithwyr erbyn hyn yn medru gweithio o adref neu o ryw adeilad arall wrth ddefnyddio'r dechnoleg fodern.

Mae yna nifer o resymau dros ddyfodiad y cyfryngau tra lleol. Mae'r gallu sydd gan bobl i gyfathrebu'n uniongyrchol gyda'i gilydd trwy gyfrwng y we a'r dyfeisiau eraill nid yn unig yn gwneud pobl yn ymwybodol o'r hyn sy'n digwydd yn eu

¹⁴⁵ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/181865-cau-swyddfa-herald-caernarfon> (cyrchwyd Mawrth 2015).

¹⁴⁶ <http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/32264164> (cyrchwyd Ebrill 2015).

cymunedau lleol ond mae wedi troi wyneb i waered y modelau traddodiadol o gynhyrchu a dosbarthu newyddion. Gyda newyddiaduraeth draddodiadol byddai'r newyddion yn cael eu casglu a'u dosbarthu gan nifer fach o bobl ond gyda'r cyfryngau newydd mae gan y cyhoedd fwy o bŵer a mewnbwn i greu newyddion am eu cymuned. Erbyn hyn mae'r rhan yr oedd y cyfryngau traddodiadol yn ei chwarae wrth gefnogi cymunedau lleol yn dod o dan fygythiad oherwydd y toriadau a'r cwtogi o ran gwasanaeth, staff a chyllid. O ganlyniad i hyn mae yna fylchau mawr yn y pethau yr adroddir arnynt ac ni chaiff llawer o'r storïau lleol eu cynnwys bellach, ac un o amcanion y cyfryngau newyddion tra lleol yw llenwi'r bylchau hyn. Mae'r gwasanaethau newydd ar-lein fel Wordpress, Audioboo a Youtube yn galluogi unrhyw un i greu a dosbarthu deunydd lleol. Mae'r cynnydd mawr yn y dyfeisiau digidol fel ffonau symudol a llechi yn ei gwneud yn haws i unigolyn ddod o hyd i ddeunydd lleol a'i ddosbarthu. Mae deunydd tra lleol yn cynnig cyfle i bobl gyfrannu at adroddiadau lleol a chymryd rhan yn y trafodaethau ac mae'n debyg y daw hyn yn fwy amlwg eto fel y bydd gwefannau cymdeithasol, ffonau symudol a datblygiadau eraill yn parhau i ymddangos.

Mae'n rhaid cydnabod bellach mai'r darlennydd yn hytrach na chyhoeddwr y papur newydd sy'n penderfynu beth sydd o ddiddordeb iddo o ran newyddion cenedlaethol a lleol. Erbyn hyn cawn ein newyddion o sawl ffynhonnell gan droi'n amlach na pheidio at y rhyngwrdd i weld beth sydd o ddiddordeb i ni. Gellir dadlau bod y drefn y byddwn yn darllen y newyddion ynddi yn dibynnu ar ein diddordebau ni yn hytrach nag ar ddewis y golygydd.

Mewn anerchiad, 'The Wales Media Crisis: Can the Welsh Newspaper Industry Survive?' i Gymdeithas y Cymmrodorion yn Llundain (12 Mai, 2012) dywedodd Martin Shipton, prif ohebydd y *Western Mail*, fod perchnogion y papurau newydd yn rhoi pwyslais ar wneud elw tymor byr a hynny ar draul newyddiadura ac enw da papurau. Fe wnaeth adleisio'r hyn a ddywedodd wrth bwyllgor yn y Cynulliad yn 2009, sef fod bygythiad i ddemocratiaeth yng Nghymru gan fod cynifer o bobl yn prynu papurau Llundain sydd heb newyddion am Gymru ynddynt, ac y byddai anwybodaeth pobl o'r Cynulliad a pholisïau yng Nghymru gymaint yn fwy heb wasg Gymreig. Yn ôl Shipton:

With every local newspaper that is shut, with every local office that is closed down, communities are the poorer. The pattern is for journalists to retrench to centralised newsrooms, inevitably more remote and less able to cover the events and stories that are of significance to local people.¹⁴⁷

Ac fel canlyniad nid yw'r cyhoedd yn prynu'r papurau newydd. Nid rhywbeth sy'n digwydd yng Nghymru'n unig yw'r holl doriadau hyn ym myd y papurau newydd ac o ganlyniad dyma oedd sylw Shipton:

What we are now forced with in Wales, the rest of the UK and the United States, is the obliteration in many places of effective and reliable sources of local news.¹⁴⁸

Yn ôl gwybodaeth o wythfed arolwg blynyddol o gyflwr cyfryngau newyddion gan y *Project for Excellence in Journalism*, gwelwyd bod newyddion ar-lein yn fwy poblogaidd na phapurau newydd yn Unol Daleithiau America bellach wrth i ddyfeisiau fel ffonau symudol a llechi electronig ddod yn fwy cyffredin. Yn ôl yr wybodaeth, fe gollodd newyddion teledu, papurau newydd, radio a chylchgronau wylwyr, gwrndawyr a darllenwyr yn 2010, ond gwelwyd cynnydd o 17% yn nifer y rhai a oedd yn darllen newyddion ar-lein o'i chymharu â'r flwyddyn flaenorol. Am y tro cyntaf mae canran uwch o bobl yn nodi eu bod yn cael newyddion ar-lein o leiaf deirgwaith yr wythnos nag sydd o rai sy'n darllen papur newydd. Fe ddywedodd 41% o Americanwyr ym mis Rhagfyr 2010 eu bod nhw'n cael y rhan fwyaf o'u newyddion am faterion cenedlaethol a rhyngwladol ar y rhyngwrdd. Mae newyddion ar-lein yn ail yn unig i newyddion teledu lleol fel y cyfrwng newyddion mwyaf poblogaidd.¹⁴⁹

Fel un sydd wedi bod yn ymwneud â phapurau newydd ar hyd ei oes dadleuodd Martin Shipton na all newyddiaduraeth y bobl, trwy gyfrwng y gwefannau cymdeithasol a blogiau gymryd lle newyddiaduraeth draddodiadol er ei fod yn cydnabod bod lle iddynt gyfrannu storïau. Safbwynt Shipton yw:

Without trained journalists to provide quality control, people will be even more at the mercy of vested interests that want information conveyed in a way that is advantageous to themselves.¹⁵⁰

¹⁴⁷ Martin Shipton, 'The Wales media crisis: can the Welsh newspaper industry survive?', *Trafodion Anrhydeddus Gymdeithas y Cymmrodorion*, 19 (2013), t. 194.

¹⁴⁸ Shipton, 'The Wales media crisis', t. 194.

¹⁴⁹ <http://www.golwg360.com/newyddion/arian-a-busnes/31777-newyddion-ar-lein-pwysicach-na-phapurau-newydd> (cyrchwyd Mawrth 2013).

¹⁵⁰ Shipton, 'The Wales media crisis', t. 195.

Hefyd beirniadodd y papurau newydd am roi eu deunydd am ddim ar y we. Yr oedd hynny, yn ôl Shipton, yn arwain at ddibrisio gwaith y newyddiadurwyr. Yn naturiol byddai hyn yn arwain at lai yn prynu'r papurau newydd ac fel canlyniad byddai mwy o swyddi'n diflannu.

Mae'n bwysig cofio am y Cymry a'r Gymraeg yn y cyswllt hwn. Yn ei araith yn Eisteddfod Genedlaethol Bro Morgannwg ar Awst 7, 2012 galwodd Rhodri Talfan Davies, Cyfarwyddwr BBC Cymru, am gyfnod newydd o arloesi a chydweithio i sicrhau y bydd lle i'r Gymraeg yn y dyfodol digidol. Yn ôl Davies mae yna 'her enfawr' yn wynebu'r iaith wrth iddi geisio dod o hyd i'w lle ar ddyfeisiau digidol newydd fel ffonau symudol, llechi a theledu sy'n cysylltu â'r rhyngwrdd.

Dywedodd fod y 'chwyldro digidol' yn digwydd yn gyflym yng Nghymru a bod ymchwil yn dangos fod gan dros hanner oedolion Cymru gyfrif Facebook a bod 45% yn berchen ar ffonau symudol sy'n gallu cysylltu â'r rhyngwrdd. Dywedodd fod yn rhaid inni gydnabod

bod mwyafrif o siaradwyr Cymraeg ifanc yn byw eu bywydau drwy gyfrwng y Saesneg yn bennaf – ac ychydig ohonynt fydd yn troi at wasanaethau rhyngweithiol yn y Gymraeg allan o ryw ymdeimlad o ddyletswydd.

Yn ôl Rhodri Talfan Davies mae oddeutu 20,000 o ddefnyddwyr yn dod at eu gwasanaethau rhyngweithiol Cymraeg yn wythnosol ac y maent erbyn 2015 am gyrraedd 50,000 gan gynnig gwasanaethau y mae'r defnyddwyr yn eu gweld fel rhai hollol greiddiol a hanfodol. Heb amheuaeth, mae'r cyfryngau traddodiadol yn cadw golwg ofalus ar y dulliau newydd gan obeithio na fyddant yn tanseilio eu dylanwad na mynd â'u rhan o'r farchnad. Mae pobl fel Will Bunch wedi datgan y bydd newyddiaduraeth farw os na ddaw yn lleol neu'n dra lleol.¹⁵¹ Mae'r gwasanaethau tra lleol yn canolbwyntio yn naturiol ar ardal lawer llai na phapur newydd neu ranbarth darlledu. Yn aml bydd y gwasanaeth tra lleol yn canolbwyntio ar rai agweddau'n hytrach na cheisio adrodd ar y cyfan sy'n digwydd o fewn yr ardal, yn enwedig mewn dinas. Mae rhai gwefannau'n adrodd am ddigwyddiadau mewn ardal côd post neu ward tra bo eraill yn canolbwyntio ar ardal ddaearyddol neilltuol.

¹⁵¹ Metzgar, Kurpius a Rowley, 'Defining hyperlocal media', t. 774.

Tra bo'r papurau newydd traddodiadol, y gorsafoedd radio a'r ystafelloedd newyddion teledu'n cael eu torri i'r asgwrn mae gwefannau tra lleol yn cael eu sefydlu er mwyn sicrhau bod y cymunedau'n derbyn y newyddion lleol. Byddai'n werth nodi bod y papuru bro yn enghraifft dda o gynhyrchu newyddion tra lleol yng Nghymru ac yn sicr gellid efelychu'r rhain yn weddol hawdd ar ffurf ddigidol. Edrychwn yn awr ar dair enghraifft, sef: (1) Gwefan Gymunedol y Borth; (2) Port Talbot Magnet; Wrexham.com.

Gwefan Gymunedol y Borth: Sefydlwyd y wefan hon ym mis Ebrill 2010 ac ers hynny mae wedi tyfu'n gyson. Erbyn 2 Mai, 2014 yr oedd 105,000 o ymwelwyr wedi edrych arni o ddwy ar hugain o wledydd. Mae'n cynnwys gwybodaeth am y Cyngor Cymuned, yr ysgolion, y gwasanaethau lleol, gwybodaeth am ddiogelu arfordir y Borth, calendr o ddigwyddiadau, y clybiau chwaraeon, twristiaeth a gwybodaeth am y tywydd ynghyd ag amseroedd llanw a thrai. Mae diddordeb mawr wedi bod yng nghynllun diogelu arfordir y Borth a'r trigolion yn awyddus i weld sut mae'r datblygiadau'n dod ymlaen. Hefyd mae'r lluniau bob amser yn denu llawer o 'hits'. e.e. Lluniau'n dangos cynnydd yn natblygiad cynllun diogelu'r arfordir (Chwefror 2012) = 3,627 'hits'.

Prif bwrpas y wefan yw rhoi cymaint o wybodaeth â phosibl am y Borth gan sôn am y digwyddiadau sy'n cymryd lle ynghyd â gwybodaeth gyffredinol am yr ardal. Mae gweinyddwyr y wefan yn rhoi eu hamser am ddim i sicrhau bod y wefan yn llwyddiant ac mae croeso i bawb anfon gwybodaeth atynt. Hefyd mae nifer o ddynion busnes wedi caniatáu i fanylion y busnes gael eu rhoi ar y wefan ac wedi gwneud cyfraniad ariannol er mwyn cynnal y wefan. Ymysg eraill sy'n hysbysebu ar y wefan mae busnesau fel The Pine Centre, J. H. Bridal Wear, a Cycle on Wales. Mae'n werth nodi mai ychydig o Gymraeg sydd ar y wefan hon hyd yn hyn.

Port Talbot Magnet: Collodd ardal Port Talbot ran fawr o'r ddarpariaeth newyddion lleol pan gaeodd dau bapur wythnosol traddodiadol, sef *Port Talbot Guardian* a'r *Neath Guardian* yn 2009. Yn dilyn y golled hon daeth grŵp o gyn-newyddiadurwyr proffesiynol at ei gilydd i geisio llenwi'r bwlch trwy ffurfio *Port Talbot Magnet*. Mae'r *Port Talbot Magnet* yn paratoi newyddion lleol pwysig i'r ardal ar Facebook ac mewn papur newydd bob chwarter. Mae'r tîm bach sy'n

gweinyddu'r cyfan bob amser yn chwilio am rywrai fyddai'n medru helpu trwy gyfrannu storïau lleol ac ati er mwyn sicrhau dyfodol newyddion lleol yn yr ardal.

wrexham.com: Sefydlwyd wrexham.com yn 2011 er mwyn gwasanaethu cylch Wrecsam a'r cylch. Mae'n cynnwys hanes a gwybodaeth am yr ardal. Os bydd y newyddion a'r wybodaeth yn berthnasol i'r ardal fe gaiff ei gyhoeddi. Hefyd mae'n cynnwys gwybodaeth ddefnyddiol i bobl sy'n ymweld â'r ardal. Bwriad wrexham.com yw bod yn annibynnol, yn ddefnyddiol, ac at iws pawb.

Dywed David Baines fod yna angerdd newydd yn y gystadleuaeth i ddenu ein sylw ymysg y cyfryngau lleol ar draws Prydain, yr Unol Daleithiau ac Ewrop.¹⁵² Yn ôl Barnie Choudhury mae ein blaenoriaeth wrth chwilio am newyddion yn dibynnu ar ein diddordeb personol yn hytrach nag ar farn unrhyw olygydd papur newydd neu raglen deledu a radio.¹⁵³ Meddai adroddiad Ofcom 2009, 'Local and Regional Media in the UK:

Nine out of ten UK adults regularly (weekly) consume some form of local news, information or other content through television, radio and newspapers or the internet...(and that)...one in five consumers claim to use community websites at least monthly and a third of these say they have increased their use of such websites over the past two years.¹⁵⁴

Heb amheuaeth bu cynnydd sylweddol yn y cyfryngau tra lleol yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn ac mae pethau fel ffonau symudol yn gyfrifol am lawer o'r cynnydd hwn. Mae nifer o'r gwefannau'n dangos bod yna lawer mwy yn ymweld â nhw erbyn hyn. Rhaid cydnabod bod y ffordd y mae'r newyddion yn cael eu casglu a'u trosglwyddo wedi newid yn fawr iawn yn ddiweddar, ac mae hynny i raddau mawr yn ganlyniad i'r datblygiad sy'n digwydd ym myd y dechnoleg newydd. Yn sicr mae'r we yn ffordd effeithiol iawn o sicrhau y derbyniwn y newyddion diweddaraf cyn gynted â phosibl. Mae llawer yn dadlau bod y cyfryngau lleol wedi dod fel achubiaeth i newyddiaduraeth sydd yn mynd trwy gyfnod anodd iawn.

Mae tystiolaeth yn dangos bod y cyfryngau tra lleol yn apelio mwy at y genhedlaeth iau tra bod y cyfryngau traddodiadol – y teledu, y papur newydd, a'r

¹⁵² Mair, Fowler a Reeves (gol.), *What Do We Mean By Local?*, t. 127.

¹⁵³ Ibid., t. 212.

¹⁵⁴ <http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/tv-research/lrmuk.pdf> (cyrchwyd Mawrth 2013).

radio — yn parhau'n boblogaidd gan y genhedlaeth hŷn. Yn ôl y dystiolaeth a gefais yn fy holiaduron, y genhedlaeth hŷn yw'r mwyafrif sy'n darllen y papurau bro. Yn 2010 fe wnaeth Pwyllgor Tŷ'r Cyffredin ar Ddiwylliant, Y Cyfryngau a Chwaraeon nodi:

In evidence to our inquiry, Ofcom noted that while regional television news viewers and local newspapers readership were skewed towards older age groups, the young were leading the take-up of local media online.¹⁵⁵

Diddorol iawn oedd yr hyn a oedd gan Claire Enders i'w ddweud wrth ymchwiliad Leveson yn 2012:

'I can see the day, maybe 20 years away where you don't actually have paper and ink and printing process. I think it will take a long time and I think it's a generational thing that is happening. But there's no doubt that younger people are not picking up the traditional newspapers.'¹⁵⁶

Mae'r tueddiad hwn i'w weld yn amlwg wrth edrych ar y data o Ganolfan Ymchwil Pew yn Washington. Mae'r ffigurau'n dangos yn glir fod yr oedran 18-39 yn cael y newyddion oddi ar y we a gellir amcangyfrif y bydd yr un peth yn digwydd maes o law ym Mhrydain.¹⁵⁷ Mae'n rhaid i'r gwasanaethau tra lleol llwyddiannus gwrdd ag anghenion y gymdeithas leol. Gan fod y cymunedau'n medru amrywio lawer mae'n rhaid i'r gwasanaethau fedru ateb a diwallu'r gwahanol ofynion. Efallai mai'r rheswm mwyaf cyffredin dros sefydlu gwasanaeth tra lleol yw er mwyn llenwi'r bylchau yn y ddarpariaeth sy'n bodoli'n barod. Mae rhai o'r bylchau yma wedi ymddangos fel canlyniad i'r toriadau yn y cyfryngau traddodiadol ond ambell waith hefyd maent yn darparu gwasanaeth ar gyfer y meysydd hynny sy'n rhy fach i'r cyfryngau traddodiadol. Hefyd ceir gwasanaeth tra lleol yn gwasanaethu grŵp diwylliannol arbennig o fewn y gymuned. Bydd nifer o orsafoedd radio yn cyflawni'r math hwn o wasanaeth fel gwasanaeth Radio Failte yng Ngogledd Iwerddon sydd wedi ei anelu at siaradwyr Gwyddeleg yn y gymuned.

Heb amheuaeth mae'r gwasanaethau mwyaf llwyddiannus wedi eu gwreiddio yn ddwfn yn y cymunedau y maent yn eu gwasanaethu. Mae Mark Potts, a weithiodd

¹⁵⁵<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmcomeds/43/4308.htm#note249> (cyrchwyd Ebrill 2014).

¹⁵⁶ <http://www.guardian.co.uk/media/greenslade/2009/jun/09/rupert-murdoch-digital-media> (cyrchwyd Ebrill 2014).

¹⁵⁷ <http://www.pewinternet.org/2012/04/12/72-of-americans-follow-local-news-closely/> (cyrchwyd Mai 2014).

gyda'r gwasanaeth tra lleol Backfence,¹⁵⁸ wedi sylwi fel y mae gwerth cynnwys y tra lleol yn cael ei werthfawrogi yn fwy gan y rhai sy'n rhan o'r gymdeithas:

Hyperlocal content is really mundane. We heard the criticism all the time. You bet it is – if you're an outsider looking in. To members of the community who actually live with these local issues, it's vitally important.¹⁵⁹

Er bod y datblygiadau parhaus ym myd technoleg yn ffordd dda o gasglu a dosbarthu storïau mi ddylai'r cyfryngau tra lleol gofio bod trafod pethau wyneb yn wyneb yn bwysig iawn hefyd.

Erbyn hyn mae mwy o ddeunydd am ddim a hefyd sawl platfform sydd yn rhwydd i'w ddefnyddio. Mae hyn yn fodd i greu cyfryngau tra lleol sy'n medru cael eu dosbarthu a'u derbyn. Er hynny, cofier nad yw'r cyfan yn gysylltiedig â'r we, a bod teledu, fideo, radio a phrint yn dal i chwarae rhan bwysig yn y maes. Nid yw cyfryngau tra lleol yn ymwneud â newyddiaduraeth yn unig. Mae yna sgiliau eraill sy'n bwysig, pethau fel gwerthiant a chyhoeddi a bod yn rhan bwysig o'r gymuned. Yn sicr mae newyddion tra lleol yn canolbwyntio ar y gymdeithas leol. Er mwyn bod yn llwyddiannus mae'n debyg y bydd y gwasanaethau tra lleol yn gorfod ymchwilio i nifer o wahanol ffyrdd o ariannu'r peth yn effeithiol. Un broblem gyda gwefannau tra lleol yn aml yw eu bod yn cau ac yn gorffen unwaith y bydd y bobl allweddol sydd yn ymwneud â nhw yn symud ymlaen am wahanol resymau. Hefyd mae cynnal y peth yn medru mynd yn faich os nad oes digon o gymorth i baratoi'r deunydd, ac fe all prinder amser achosi i'r wefan ddod i ben.

Un o'r ffactorau sy'n achosi trafferth i lawer o'r rhai sy'n gweithredu gyda'r cyfryngau tra lleol yw'r anhwaster sy'n eu hwynebu wrth adeiladu perthynas gyda'r cyfryngau traddodiadol. Gellir dweud bod yna ddau brif reswm am hyn sef yn gyntaf fod y cyfryngau traddodiadol yn edrych arnynt fel ymgais amaturaid ac felly maent yn amherthnasol. Hefyd maent yn edrych arnynt fel bygythiad i'w busnes. Rhaid cydnabod bod y sefyllfa yn gwella er bod y berthynas yn medru parhau'n anodd:

Hyperlocal websites always have challenges working with their local newspaper and traditional media...What we don't see, and this is always a puzzle to me is why

¹⁵⁸ <http://publishing2.com/2007/07/09/wrong-on-hyperlocal-google-and-web-10-killed-backfence/> (cyrchwyd Mai 2013).

¹⁵⁹ http://recoveringjournalist.typepad.com/recovering_journalist/2007/07/backfence-lesso.html (cyrchwyd Mai 2013).

local newspapers don't just reach out and embrace with a warm big hug the people who are creating content on the ground.¹⁶⁰

Yn aml bydd y rhai sy'n gweithredu'r cyfryngau tra lleol yn achwyn ac yn cwyno bod y papurau newydd yn cymryd deunydd a storïau oddi arnynt a hynny heb gydnabod y ffynhonnell wreiddiol. Yn sicr mewn cyfnod pryd mae'r cyfryngau traddodiadol, ac yn arbennig y wasg, yn wynebu trafferthion fe allai'r cyfryngau lleol gynorthwyo i lenwi'r bylchau ac i gael mwy o gynulleidfa.

Byddai mwy o obaith gyda'r papurau newydd i ddal y gynulleidfa leol a chryfhau eu hapêl yn genedlaethol pe byddent yn cynnwys y deunydd lleol. Yn sicr, mae yna densiwn rhwng y lleol sy'n gyfyng ei apêl a'r cenedlaethol sy'n eang ei apêl. Mae'r cyfryngau tra lleol yn wahanol iawn i'r cyfryngau traddodiadol, ac fel canlyniad gallant ychwanegu gwerth i'r rhai gwreiddiol. Yn ôl C. H. Bentley:

Citizen journalism is no more a replacement for professional journalism than teabags are a replacement for water. Both can stand comfortably alone, but when combined they produce something quite wonderful.¹⁶¹

Heb amheuaeth byddai cydweithio yn sicrhau gwell perthynas a fyddai o les i bawb:

Local newspapers can learn from many of the innovative websites, and in some cases there is an argument that local newspapers should be working alongside them. However, this is not to say that local newspapers are no longer relevant.¹⁶²

Adeg y terfysgoedd yn Llundain yn 2011 fe sylweddolodd Tom O' Brien nad oedd dim newyddion ar unrhyw gyfrwng yn sôn am yr hyn oedd yn digwydd yn ei ardal leol ef, sef Muswell Hill yn ystod yr helynt. Meddai am y digwyddiad:

There were no cameramen here, no column inches to lend, no coverage. It was a news blackout.¹⁶³

Ar ôl ystyried y sefyllfa fe benderfynodd sefydlu ei wefan ei hun, sef *MyMuswell* gyda'r trigolion lleol yn cyfrannu newyddion iddi. Yr unig amodau ar gyfer cyfrannu oedd bod yn rhaid i'r deunydd fod yn llai na 500 o eiriau ac yn trafod pwnc a oedd yn effeithio ar y gymuned leol. Bwriad y wefan oedd y byddai'r

¹⁶⁰ <http://www.sheffieldforum.co.uk/misc.php?do=page&template=Advertise> (cyrchwyd Mehefin 2013).

¹⁶¹ <http://cdn.agilitycms.com/centre-for-communication-rights/Images/Articles/pdf/Back-to-the-future-Bentley2008.pdf> (cyrchwyd Mehefin 2013).

¹⁶² <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmcomeds/43/4309.htm> (cyrchwyd Awst 2013).

¹⁶³ Mair, Fowler a Reeves (gol.), *What Do We Mean By Local?*, t. 168.

materion hyn yn cyffwrdd â bywydau beunyddiol y trigolion. Wrth annog newyddiaduraeth leol a chynnal trafodaeth leol fe wnaeth lwyddo yn ei fwriad.

Ar 15 Mehefin, 2013 cafodd *Pobl Caerdydd* ei lansio. Cafodd ei sefydlu fel rhan o fenter rhwng Prifysgol Caerdydd, papur bro *Y Dinesydd* a Menter Caerdydd. Gwirfoddolwyr fydd yn gyfrifol am redeg y gwasanaeth hwn sy'n cynnig ffordd i gysylltu'r gymuned trwy wasanaeth newyddion a rhwydweithio. Dywedodd Sara Moseley, sy'n Gymrawd yn Ysgol Newyddiaduraeth Prifysgol Caerdydd, mai bwriad y datblygiad oedd:

creu ffynhonnell fywiog o newyddion, chwaraeon a phynciau trafod lleol gan bobl Caerdydd i bobl Caerdydd. Y peth gorau oll am Pobl Caerdydd yw ei bod yn ffordd i bawb gyfrannu at eu cymuned ac at ddod at ein gilydd wyneb yn wyneb ac ar-lein i gyfoethogi bywyd Cymraeg y brifddinas.¹⁶⁴

Rhywbeth yn debyg oedd syniad Jacob Ellis wrth sefydlu *Pobl Aberystwyth*. Mewn cyfweiliad â mi (10 Rhagfyr, 2013) dywedodd iddo gael y syniad ar ôl iddo fod ynglŷn â threfniadau *Pobl Caerdydd* a meddwl y gallai'r peth gydio yn Aberystwyth gan fod digon o siaradwyr Cymraeg yn y dref. Y syniad yw canolbwyntio ar newyddion lleol Cymraeg. Mae'n gyfle i drigolion, i fusnesau a mudiadau'r ardal gyfrannu unrhyw newyddion a digwyddiadau yn yr ardal. Hefyd mae'n gyfle i unrhyw un ddweud beth a ddymuna am ei ardal leol. Dywedodd eu bod yn defnyddio Trydar fel cyfrwng ac yn gobeithio denu'r to hŷn i ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol. Gan nad yw pobl am ddarllen llawer o dudalennau ac wrth ddefnyddio Trydar rhaid peidio gwastraffu geiriau. Mae *Pobl Aberystwyth* yn trafod gyda'r papur bro *Yr Angor* a'r *Heliwr* fel eu bod yn medru cydweithio. Gobaith *Pobl Aberystwyth* yw sefydlu gwefan a fydd yn galluogi'r bobl gyffredin i gyfrannu iddi. Mae *Pobl Aberystwyth* yn rhoi cyfle i bawb fod yn newyddiadurwr ond mae'n rhaid bod yn ofalus eu bod yn cadw o fewn y gyfraith yn arbennig felly ar ôl ymchwiliad Leveson. Dywedodd Jacob Ellis ei fod yn awyddus bob amser i gael lluniau o wahanol ddigwyddiadau. Hefyd mae am i bobl fod yn ymwybodol bod y cyfrwng hwn ar gael iddynt i dderbyn newyddion lleol. Heb amheuaeth bydd *Pobl Aberystwyth* o fantais i'r ardal. Gall y gwahanol fudiadau a'r ysgolion hyrwyddo'r gwahanol ddigwyddiadau sydd ganddynt a thynnu sylw'r cyhoedd at y pethau hyn. Gobaith Jacob Ellis yw y bydd y cyhoedd yn ei gofleidio ac yn

¹⁶⁴ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/112881-lansio-gwefan-pobl-caerdydd-yn-ystod-tafwyl> (cyrchwyd Medi 2013).

gwneud defnydd ohono gan gofio nad oes angen iddynt droi at y papur newydd yn gyson ac y gall cyfrwng fel *Pobl Aberystwyth* ddod â'r newyddion sy'n digwydd ar y funud iddynt. Rhaid cydnabod nad oes cymaint â hynny yn ei ddefnyddio ar hyn o bryd. Efallai mai un rheswm yw i gylchgrawn newydd ymddangos yn y siopau yn ystod mis Tachwedd 2014. Pwrpas y cylchgrawn sef *Aberystwyth EGO* 'Economic Growth Opportunity' yw tynnu sylw pobl yr ardal ac ymwelwyr at fwrlwm tref glan môr Aberystwyth. Y gobaith wrth gyhoeddi'r cylchgrawn yw rhoi cyhoeddusrwydd i bopeth sy'n digwydd ac i hybu busnesau er mwyn gwella'r economi lleol. Cafodd y rhifyn cyntaf ei ddosbarthu yn y dref am ddim. Wrth edrych ar y cynnwys gwelir mai Saesneg yw'r rhan helaethaf o'r deunydd. Syniad y cyfreithiwr Huw Bates oedd y cylchgrawn ac fe wnaeth ef a'i bartner busnes Patrick O'Malley, lwyddo i ddenu cefnogaeth sefydliadau fel papur bro *Yr Angor*, Llyfrgell Genedlaethol Cymru a Chwmni Theatr Arad Goch. Bydd pob rhifyn wedyn yn costio £2.50. Hefyd mae'n fwriad drwy gyfrwng y cylchgrawn i ddenu ymwelwyr i'r dref. Bydd yna docynnau EGO gwahanol yn cael eu cynnig bob mis a fydd yn cynnig bargeinion yn y gwahanol siopau a busnesau er enghraifft yn y rhifyn cyntaf yr oedd yna saith tocyn yn cael eu cynnig, e.e. Llyfrgell Genedlaethol Cymru yn cynnig 10% o ostyngiad ar nwyddau'r siop.

Mae'r cylchgrawn yn cynnig ystod eang o'r hyn sydd gan y dref i'w gynnig. Er mai dim ond pump allan o tua 20 erthygl oedd yn Gymraeg yn y rhifyn cyntaf a phedair erthygl yn rhifyn Rhagfyr, gobaith un o'r sylfaenwyr Huw Bates yw denu mwy o gyfranwyr Cymraeg i ysgrifennu i'r cylchgrawn. Yn ôl Huw Bates mae'r cylchgrawn yn ceisio anelu at bawb:

'Yn Aberystwyth, mae yna bobl sy'n rhugl yn y Gymraeg, pobl sydd ddim yn siarad gair o'r iaith a phobl sydd yn y canol. Mi fyddwn ni'n trio apelio at bawb.'¹⁶⁵

Mae gan y cylchgrawn dudalen Facebook ac mae hynny'n sicrhau cydbwysedd rhwng y newydd a'r traddodiadol ac yn rhoi cyfle i'r rhai nad ydynt yn darllen y cylchgrawn weld beth sydd ar gael. Mae'r tudalen yn cynnwys lluniau a gwybodaeth gyffredinol am y cylchgrawn. Hefyd mae yna dipyn o'r Gymraeg i'w weld ar y tudalen.

¹⁶⁵ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/166649-cylchgrawn-i-hybu-tref-glan-mor> (cyrchwyd Tachwedd 2014).

Gellir dweud bod pobl ar y cyfan yn ymddiried mwy yn eu cyfryngau lleol nag yn y rhai cenedlaethol. Mae Lynne Anderson yn dadlau bod bywyd yn lleol a bod mwy o bobl erbyn hyn yn cymryd diddordeb mewn newyddion lleol a rhanbarthol. Dywed fod perthyn i gymdeithas yn rhan bwysig ohonom a bod y mwyafrif ohonom yn gweithio, siopa, cymryd rhan mewn chwaraeon ac ymlacio gyda'r teulu a ffrindiau'n lleol.¹⁶⁶ Yn ôl Anderson mae 80% ohonom yn gwario ein hamser a'n harian o fewn pum milltir i'n cartref a bod derbyn newyddion lleol yn gymorth mawr inni drefnu ein bywydau. Mae pobl yn cymryd mwy o falchder yn eu cymdeithas ac mae'r cyfryngau lleol yn hynod o bwysig wrth adrodd ar bob agwedd ar fywyd y gymdeithas. Erbyn hyn mae cyfryngau fel BBC News Online a phapur *The Guardian* yn gwahodd pobl i gyfrannu deunydd at y storïau. Yn ystod ymgyrch Etholiad Cyffredinol 2005 yr oedd Blair Project yn gwahodd y cyhoedd i anfon lluniau a sylwebaeth ar yr ymgyrch a thrwy hynny yr oedd cyfle i gael mwy o gynnwys a gwybodaeth am yr ymgyrch. Hefyd mae BBC News Online yn gwahodd defnyddwyr i anfon eu storïau eu hunain fel bod mwy o gig ar yr adroddiadau a oedd yn bod yn barod.

Gellir dweud bod yna dair ffordd y gall y sector tra lleol elwa arnynt, sef o un tra lleol i dra lleol arall, ffurfio cysylltiad gyda'r cyfryngau traddodiadol sef y papur newydd, y radio a'r teledu a hefyd sefydlu partneriaethau gyda sefydliadau academaidd a grwpiau cymunedol. Gyda hyn mewn golwg fe wnaeth myfyrwyr Prifysgol Birmingham greu safleoedd tra lleol fel *Hednesford News* fel rhan o'u gwaith cwrs.¹⁶⁷ Mae'r rhwydweithiau cymdeithasol fel Facebook a Trydar ynghyd ag adnoddau eraill fel Google+ a Digg yn newid y ffyrdd y mae'r gynulleidfa yn derbyn y newyddion. Mae'n debyg mai Facebook, a ddathlodd ei ben-blwydd yn ddeg oed yn 2014, yw'r wefan fwyaf poblogaidd ym Mhrydain ar hyn o bryd ac o ganlyniad i hynny mae *The Guardian* wedi cyflwyno ei app ei hunan sy'n galluogi'r defnyddwyr i ddarllen y cyfan o'r cynnwys. Mae rhai'n credu mai Facebook fydd canolbwynt y cyfryngau tra lleol yn y dyfodol. Erbyn hyn mae'r ffonau symudol, llechen a'r cyfryngau cymdeithasol i gyd yn chwarae rhan bwysig wrth ddisodli hysbysebu yn y cyfryngau traddodiadol. Mae llawer o'r hysbysebwr bellach wedi

¹⁶⁶ <http://www.guardian.co.uk/media/greenslade/2012/jun/29/local-newspapers-newspapers?INTCMP=SRCH> (cyrchwyd Tachwedd 2014).

¹⁶⁷ <http://hednesfordnews.journallocal.co.uk/> (cyrchwyd Hydref 2014).

symud i ddefnyddio pethau fel Google, Microsoft a Facebook. Yn ystod fy ngwaith ymchwil dywedodd sawl cwmni a busnes wrthyf eu bod yn defnyddio Facebook a Trydar yn rheolaidd i hysbysebu eu cynnyrch. Meddai cynrychiolydd o gwmni Trysordy Aberaeron wrthyf (13 Ebrill, 2014):

‘Byddwn yn defnyddio Facebook i hysbysebu’r busnes. Mae’n gyfrwng defnyddiol i ddangos yr hyn sydd gennym i’w gynnig a hefyd i sôn am y bargeinion arbennig sydd i’w cael’.

Dywedodd perchennog busnes Nyth y Gwch, Llandeilo wrthyf (2 Medi, 2014):

‘Byddaf yn defnyddio Facebook yn bennaf er mwyn hysbysebu’r busnes’.

Dyma oedd gan berchennog Caws Cenarth i’w ddweud wrthyf (2 Medi, 2013):

‘Byddwn yn defnyddio Facebook i hysbysebu’r busnes. Mae’n bwysig ein bod yn manteisio ar y cyfryngau digidol i ddwyn sylw’r cyhoedd i’r hyn sydd gennym i’w gynnig’.

Mae’r cyfryngau tra lleol sy’n tyfu’n gyflym yn cael eu gyrru gan y datblygiad parhaus yn y dechnoleg fodern. Yn sicr mae’r cyfryngau lleol yn cynnig llawer i’r cymunedau yng ngwledydd Prydain. Mae technoleg wedi ei gwneud yn rhwyddach i greu, casglu a dosbarthu cynnwys y cyfryngau tra lleol.

Fel y dywedodd Emma Meese mewn cyfweiliad â mi (19 Mehefin, 2013), mae’r rhwydweithiau cymdeithasol wedi newid yn gyfan gwbl y ffordd y mae newyddiadurwyr yn casglu ac yn derbyn newyddion a’u cyhoeddi. Bellach bydd pobl yn rhannu newyddion heb sylweddoli eu bod yn gwneud. Yn y gorffennol byddai newyddiadurwyr yn eistedd mewn ystafell newyddion draddodiadol a meddwl beth i’w roi yn y papur yr wythnos honno, a’u swydd drwy’r dydd oedd chwilio am storïau ond erbyn heddiw nid oes gwahaniaeth lle y byddwch – yn yr ysgol, mewn caffi neu ganolfan siopa — mae modd tynnu lluniau e.e. os bydd tân yn digwydd, bydd pobl yn tynnu llun a’i roi ar Facebook neu ar Trydar.¹⁶⁸ Yn ystod y llifogydd yng Nghaerfyrddin ar 2 Ionawr 2014 bûm yn tynnu lluniau o Afon Tywi’n gorlifo ac yna eu hanfon ymlaen i Gaernarfon fel eu bod yn ychwanegu at stori y gohebydd ynglŷn â’r llifogydd yn y gwahanol ardaloedd yng Nghymru. Ymhen munudau o dynnu’r lluniau yr oeddynt yn ymddangos mewn stori ar wasanaeth *Golwg360*. Nid oes app gyda *Golwg360* ar y funud, ond mae yn

¹⁶⁸ Gweler Atodiad 8.

y broses o greu un. Mae'r system ddigidol yn ein galluogi i ddod o hyd i rywun yn y man penodol, lle yr oedd y digwyddiad, a gellir chwilio am y person mwyaf addas ar gyfer y stori. Os bydd newyddion yn torri ar Trydar, bydd y newyddiadurwyr traddodiadol yn cael eu beio yn aml pan na fyddent yn adrodd yr hanes, ond y rheswm yn syml yw nad oedd yr un newyddiadurwr yno.

Mantais creu newyddion ar-lein yw y gall stori gael ei diweddarau o fewn eiliadau ac nid oes rhaid aros nes bydd papur yfory yn ymddangos, a gall y darllenydd ddewis pa fath o newyddion sydd o ddiddordeb. Yn aml wrth weithio ar stori gyda *Golwg360* byddwn yn diweddarau stori'n gyson gan fod yna ddatblygiadau wedi bod ynddi ers iddi ymddangos gyntaf ar y wefan. Erbyn hyn mae adroddiadau'n ymwneud â'r newyddion yn cael eu rhannu ar draws nifer helaeth o ddulliau hen a newydd. Yr hyn a ofynna Downie a Schudson yw:

Can the new array of news media report on our nation and our communities as well as or better than journalism has until now?¹⁶⁹

Yr hyn sy'n bwysig ar gyfer creu safleoedd tra lleol yw'r defnydd a wneir ohonynt gan y cyhoedd, eu brwdfrydedd wrth adrodd gwybodaeth a hefyd diddordeb y gymdeithas ynddynt. Mae angen llawer o waith eto i ddeall yn hollol sut y mae eu deinameg yn gweithio. Mae newyddion tra lleol yn hanfodol i hybu'r economi lleol er mwyn cael gwybod beth sydd ar gael allan yna. Gydag ardaloedd siopa fel Parc Trostre yn ardal Llanelli gellir dadlau nad yw'r gymuned yno. Nid oes, er enghraifft, Swyddfa Bost yno fel y gallwch fynd i mewn i gael y 'clecs' diweddaraf am y digwyddiadau lleol. Erbyn hyn mae llawer o bobl yn siopa ar-lein, hyd yn oed am fwyd, felly os oes gennych fusnes leol, mae'n hanfodol defnyddio'r platfformau digidol i gael y neges drosodd ynglŷn â'ch busnes. Gellir dadlau bod newyddion tra lleol yn gymorth i godi delwedd ardaloedd cefn gwlad. Yn aml bydd rhywun yn byw ryw ddwy filltir oddi wrth ei gymydog agosaf, felly mae'n gyfrwng i ddarganfod beth sy'n digwydd yn y gymuned.

Mae rhai wedi gofyn a oes dyfodol i newyddion tra lleol. Mewn cyfweiliad â mi (19 Mehefin, 2013), dywedodd Emma Meese, 'newyddion tra lleol yw dyfodol y newyddion.' Mae'r papurau lleol yn dueddol o gau lawr am fod cwmnïau enfawr wedi eu prynu ac wedi penderfynu dros nos fel petai nad ydynt yn werth y

¹⁶⁹ Metzgar, Kurpius a Rowley, 'Defining hyperlocal media', t. 773.

buddsoddiad. Y canlyniad yw eu cau lawr ac felly mae'n gadael diffyg democrataidd, yn yr ardal neu'r gymuned. Mae'n bwysig cael gwybod beth sy'n digwydd er enghraifft yn y cyngor lleol. Os byddent yn penderfynu cau'r ysbyty lleol pwy sy'n gwneud y cyngor yn atebol. Fe gawn bellach y gwefannau a'r blogwyr (unigol) yn ysgrifennu beth sy'n digwydd yn y cyngor. Mae mwy o ystrwythur i'r gwefannau a'r blogiau bellach a'r bobl yn gweld eu pwysigrwydd, ac mae www.wrexham.com a PortTalbot Magnet yn gwneud arian o'r cyfrwng.¹⁷⁰

Mae'n eglur bellach y gall y rhwydweithiau ddarparu newyddion tra lleol yn effeithiol i'r gymuned. Medrwch gael y newyddion bellach yn eich ystafell ac yn eich pced. Os bydd digwydd i chi fod mewn ciw traffig am amser hir, gallwch drydar i ddweud ble mae'r broblem ac i rybuddio bod angen cymryd gofal. Ceir newyddion y funud bellach. Os oes rhywbeth wedi digwydd fel er enghraifft rhywun wedi torri i mewn i geir neu i dai yn lleol, mae hyn yn bwysig i bobl gael gwybod beth sy'n digwydd yn ei stryd nhw, mae hyn yn bwysicach iddynt nag ystadegau byd eang. Hefyd mae y rhwydweithiau cymdeithasol yn medru hybu mudiad fel y Clybiau Ffermwyr Ifainc a Merched y Wawr. Mae'n gyfrwng perffaith iddynt i hybu ac i hyrwyddo'r hyn y maent yn ei wneud i'r byd ehangach. Wrth anfon holiadur i holl Glybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion, atebodd pob un ohonynt eu bod yn gwneud defnydd mawr o'r dechnoleg newydd erbyn hyn yn eu gweithgareddau.

Mae'r dechnoleg newydd wedi ei gwneud yn haws creu a defnyddio'r deunydd tra lleol ac mae disgwyl y bydd yna gynnydd sylweddol mewn newyddion tra lleol yn y gwahanol ardaloedd. Mae busnesau erbyn hyn yn cydnabod gwerth y tra lleol. Mae cynnwys newyddion a phwrpas safleoedd tra lleol yn amrywio llawer ac yn dibynnu ar angen y gymuned leol y mae'n ei gwasanaethu er bod rhai pethau'n gyffredin iddynt. Heb amheuaeth mae'r cyfrwng tra lleol wedi cyrraedd i aros ac i ddatblygu ymhellach.

Datblygiad pwysig arall i ddarlledu newyddion tra lleol yw'r cyfrwng teledu lleol. Os bydd y cwmnïau a fydd yn gyfrifol am ddarlledu ar y sianeli bro am wneud hynny trwy gyfrwng y Gymraeg mae'n debyg y bydd yn rhaid iddynt ddod o hyd i nawdd gan fyd busnes, ac o gofio'r sefyllfa economaidd ar y funud fe allai hynny

¹⁷⁰ Gweler Atodiad 8.

fod yn broblem. Yn ôl Barry Thomas, arian cyhoeddus sydd wedi talu am deledu yn y Gymraeg hyd yn hyn ond fe fydd angen i orsafoedd Caerdydd, Abertawe, Yr Wyddgrug a Bangor ddod o hyd i arian preifat er mwyn datblygu'r cynllun.¹⁷¹ Mae'n debyg y bydd y mentrau teledu lleol dan gyfarwyddyd Llywodraeth Prydain yn derbyn miloedd drwy gytundeb gyda'r BBC er mwyn sefydlu eu hunain, ar yr amod eu bod yn darparu lluniau a chyfweiliadau o storïau lleol i'r Gorfforaeth.

Yn ôl Bryn Roberts, sydd y tu ôl i'r cwmni sy'n gobeithio lansio gorsaf deledu bro i Gaerdydd erbyn mis Mehefin 2014, menter fasnachol sydd dan sylw. Meddai Bryn Roberts o Made in Cardiff sy'n cyflogi 20 o bobl ac yn bwriadu cynnal sianel 24 y dydd yn dangos rhaglenni sy'n benodol i fro Caerdydd rhwng amser te a deg y nos.

Mae faint o Gymraeg yr ydan ni'n ddarlledu'n ddibynnol ar faint o nawdd fedrwn ni godi ar gyfer y rhaglenni yn Gymraeg.¹⁷²

Gobaith y cwmni yw dangos rhaglen i ddysgwyr ac un arall am ddigwyddiadau i Gymry Cymraeg y brifddinas, ond gan mai cwmni masnachol ydyn nhw os na ddaw'r nawdd fydd yna ddim rhaglen. Yn sicr gall hon fod yn fenter gyffrous cyn belled ag y mae newyddion tra lleol yn y cwestiwn. Yn ôl Bryn Roberts

mae sianeli bro yn bennod newydd yn hanes darlledu yng Nghymru, ac yn gyfle i greu gwaith yn ogystal ag adlewyrchu diddordeb cynhenid y Cymry yn eu milltir sgŵar.¹⁷³

Mae cynllun o'r math hwn wedi profi'n llwyddiant mewn gwledydd eraill, am fod gan bobl ddiddordeb mewn teledu lleol a newyddion lleol. Yn ôl Bryn Roberts mae gan drigolion Caerdydd fwy o ddiddordeb yn yr hyn sy'n digwydd yn lleol nag sydd ganddynt yn yr hyn sy'n digwydd yng Nghaergybi a Sir Benfro.¹⁷⁴ Gan mai newydd gael caniatâd i ddarlledu y mae Teledu Bae Abertawe gan Ofcom nid ydynt yn medru dweud faint o Gymraeg fydd ar y sianel eto ond yn ôl Ed Townsend, Rheolwr yr Orsaf:

Er mwyn bod yn orsaf wirioneddol leol, a medru adlewyrchu cymunedau Llanelli ac Abertawe, mae'n rhaid i ni wneud rhaglenni yn yr iaith Gymraeg.¹⁷⁵

¹⁷¹ Barry Thomas, 'Teledu lleol: dim Cymraeg heb nawdd', *Golwg*, 26, rhif 20, Ionawr 30, 2014, t. 6.

¹⁷² Ibid.

¹⁷³ Ibid.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Ibid., t. 7.

Cwmni o Lerpwl sef Bay TV Liverpool sydd wedi ennill yr hawl i sefydlu sianel deledu leol i'r Wyddgrug ac hefyd maent yn gobeithio cael y drwydded i sefydlu sianel ym Mangor. Mae'r cwmni hwn wedi addo o leiaf hanner awr o raglenni Cymraeg yr wythnos. Rhaid dweud mai siomedig iawn yw bwriad y cwmni i baratoi hanner awr yr wythnos yn unig o raglenni Cymraeg. Yn ôl Chris Johnson o Bay TV Liverpool mae'n nhw'n gobeithio sefydlu partneriaeth gyda Phrifysgol Bangor a'r Uned Iaith Gymraeg gyda'r posibilrwydd o gyflogi deg o bobl. O ran hysbysebion dywed Chris Johnson y bydd 25% yn rhai Prydeinig a 75% gan gwmnïau sy'n lleol i ardal y sianel sef gogledd Cymru a gogledd-orllewin Lloegr. Mantais fawr y sianeli lleol yw y bydd yn bosibl eu cael ar y ffonau symudol, llechi electronig a chyfrifiaduron yn ogystal ag ar deledu. Heb amheuaeth mae'r pwyslais ar newyddion tra lleol ar amrywiaeth o gyfryngau'n tyfu'n gyflym.¹⁷⁶

Geodagio

Mae'r cynnydd yn nifer y boblogaeth sy'n derbyn newyddion ar y ffôn symudol wedi creu'r galw am newyddion sydd wedi ei geodagio. Mae geodagio'r newyddion yn ei gwneud yn haws i ddeall at ba ardal y mae'r eitem o newyddion yn cyfeirio. Mae nifer o gyfundrefnau newyddion bellach yn newid eu systemau rheoli gan ychwanegu adrannau tra lleol at eu gwefannau newyddion. Mae hyn yn galluogi'r cyhoedd i ddarllen storïau sy'n ymwneud â chod post penodol. Mae storïau newyddion lleol yn hynod o bwysig i'r cyhoedd erbyn hyn. Meddai Philip Perkins:

When it comes to local, news is most relevant to you when it's close to you. The fundamental factor is the distance.¹⁷⁷

Mae, felly, yn gyfrwng effeithiol i dargedu cynulleidfaoedd penodol. Wrth ddefnyddio ffôn symudol gyda'r dechnoleg GPS (*Global Positioning System*) gellir chwilio am siop arbennig yn eich ymyl neu am stori benodol sydd yn eich ardal. Yn ogystal â hyn, pe baech yn chwilio am dŷ newydd, medrech gael gwybodaeth

¹⁷⁶ Ibid.

¹⁷⁷ <http://digiday.com/publishers/blockfeeds-geotagged-approach-local-news/> (cyrchwyd Awst 2015).

am ysgolion yr ardal a pha gyfleusterau hamdden, ymhlith pethau eraill, sydd ar gael yn lleol.

Pe baech yn rhedeg busnes lleol fel gwesty neu siop goffi ac yn awyddus i ddenu cwsmeriaid yn rheolaidd, byddai'n werth ystyried defnyddio *Foursquare* a Geodagio. Hefyd, gwelir ei fod yn gyfrwng da i gwsmeriaid drin a thrafod busnes neu gwmni arbennig. Yn syml, geodagio yw'r broses o roi gwybodaeth ddaearyddol wrth lun, fideo, gwefan neu e-bost. Mae *Foursquare* yn gyfrwng ardderchog i greu diddordeb mewn brand arbennig a gellir dangos pa gynnyrch sydd ar gael i gynulleidfa eang. Hefyd gall fod yn gymhelliad i bobl ymweld â'ch busnes gan obeithio y bydd hyn yn arwain at brynu'r cynnyrch neu at ddefnyddio'r gwasanaeth a gynigir. Felly byddai'n ddefnyddiol i gwmnïau a busnesau ddefnyddio geodagio yn eu strategaeth marchnata i sicrhau y budd mwyaf. Cyfrwng felly yw geodagio y mae *Foursquare* yn ei ddefnyddio i sicrhau llwyddiant.

Pan fydd rhywun yn meddwl am geodagio mae'n siŵr ei fod yn meddwl am GPS, Foursquare, Facebook Places, neu am y systemau sy'n gadael i wefan gymdeithasol fel Flickr wybod lle y cafodd llun ei dynnu. Dyma sut y diffiniodd Cory Janssen y term *geotagging*:

Geo-tagging is the process of adding geographical information to various media in the form of metadata. The data usually consists of coordinates like latitude and longitude, but may even include bearing, altitude, distance and place names. Geo-tagging is most commonly used for photographs and can help people get a lot of specific information about where the picture was taken or the exact location of a friend who logged on to a service.¹⁷⁸

O'r diffiniad yna gwelir y gall fod yn gyfrwng defnyddiol iawn ond gall hefyd fod yn beryglus o'i gamddefnyddio. Rhaglen agored yw Geotagging felly sy'n caniatáu matsio gwybodaeth, dyddiad a gwybodaeth o luniau â gwybodaeth am leoliad oddi ar uned GPS neu oddi ar fap. Mae yna bedwar math gwahanol o geodagio sef:

- i) Offer: Y ffordd fwyaf poblogaidd yw defnyddio un o'r gwahanol offer a fydd yn eich tywys trwy'r camau priodol. Dau o'r rhai rhwyddaf yw Panoramio neu Flickr.
- ii) Camerâu GPS : Mae'n debyg y bydd hwn yn gweithio yn well i'r blogwyr a fydd yn tynnu eu lluniau eu hunain. Os prynir camerâu ag offer GPS arnynt bydd y wybodaeth y bydd angen ei harbed ar y camerâu'n barod.

¹⁷⁸ <http://www.techopedia.com/definition/86/geotagging> (cyrchwyd Awst 2015).

- iii) Â llaw: Mae hyn yn cynnwys tipyn o waith 'coding'.
- iv) Image Sitemap: Gellid defnyddio geodagio o fewn delwedd o Sitemap er mwyn ei ddefnyddio ar Google.

Mae Geotag wedi ei ysgrifennu yn Java ac mae'n rhedeg ar y rhan fwyaf o'r systemau poblogaidd. Caiff ei gyhoeddi o dan Drwydded Gyhoeddus Gyffredinol, sy'n golygu y gellir ei ddefnyddio heb gost, ac y gellir ei gyfieithu i nifer o ieithoedd. Mae'r rhaglen yn adnabod yr iaith a ddefnyddir ar gyfrifiadur ac os oes cyfieithiad o'r iaith yna ar gael bydd Geotag yn ei defnyddio'n awtomatig.

Mae safleoedd gwe geodagio fel Foursquare, Gowalla a Facebook Places yn medru nodi'r lleoliad pan fydd rhywun yn mynd mewn i gaffi neu theatr ac mae rhai safleoedd blogiau fel Trydar yn cefnogi geodagio. Mae hyn yn boblogaidd iawn gyda blogiau a safleoedd rhyngweithiol sy'n darparu gan mwyaf ar gyfer cynulleidfa symudol. Wrth geodagio blogiau a diweddarau gwybodaeth ar y rhyngrwyd cymdeithasol, gellir rhoi gwybodaeth i ffrindiau a chydabod am y lleoliad, er enghraifft wrth drefnu cwrdd ar gyfer cyngerdd neu ŵyl. Wedi dweud hynny, dylid meddwl yn ddwys cyn rhannu unrhyw wybodaeth i'r cyhoedd trwy gyfrwng geodagio. Hefyd mae'n bwysig cofio na ddylid byth geodagio lluniau sy'n cynnwys plant. Mae'n bwysig gwybod sut i ddatgysylltu'r offer geodagio oddi ar y camera neu'r ffôn symudol. Erbyn hyn mae gan bob ffôn symudol offer awtomatig ar gyfer geodagio, felly mae angen ei ddatgysylltu rhag ofn y bydd gwybodaeth na ddylid ei rhannu yn cael ei rhyddhau ar ddamwain.

Bellach mae geodagio'n cael ei ddefnyddio'n helaeth wrth farchnata. Fe ddechreuodd hyn gyda chwmnïau fel Starbucks yn cynnig coffi am ddim ar Foursquare neu Gowalla i'r rhai a ddeuai i'w siopau coffi. Mae dyfeisiau fel ffonau symudol sydd â chamerau ynddynt a GPS wedi gwneud geodagio yn waith hawdd erbyn hyn. Bydd Twitter Vision yn gwneud defnydd mawr o geodagio a gyda mwy o ddefnydd yn cael ei wneud o'r rhyngrwyd dangosodd dyfeisiau symudol fel ffonau symudol Blackberry a'r iPhone gynnydd ym mhoblogrwydd geodagio. Gyda'r gallu i ychwanegu gwybodaeth GPS yn gyflym i'r cyfryngau mae ffonau symudol yn hwyluso'r gwaith o geodagio.

Gall geodagio helpu pobl i ddod o hyd nid yn unig i ddelweddau a gwybodaeth sydd wedi eu cysylltu â lleoliad ond hefyd mae modd creu newyddion ar leoliad a

bwydo'r cyfryngau wrth gyfuno dyfais fel Google Maps â blogiau sydd wedi geodagio erthyglau newyddion a lluniau Flickr. Mae geodagio yn medru bod yn nodwedd ardderchog ar y rhyngwrdd oherwydd ei fod yn galluogi pobl i wybod lle y tynnwyd llun o fachlud haul, neu leoliad digwyddiad pwysig ac i leoli atgofion o'r gorffennol â rhai cliciau. Mae gwybodaeth o'r math hwn yn medru ei gwneud yn rhwyddach trefnu ffotograffau, a gadael i ffrindiau wybod y gallant gael profiadau tebyg a rhannu eu hoffterau gan ddangos ym mha le y tynnwyd llun. Os defnyddir rhwydweithiau geodagio mae angen rheoli'n ofalus pwy sy'n medru gweld y lleoliadau a sicio'r system yn drwyadl gan fod pob un yn wahanol. Mae angen meddwl yn ofalus cyn llwytho gwybodaeth geodagio ar-lein. Mae diogelwch yn flaenoriaeth ac mae'n bwysig gwybod i sicrwydd pa wybodaeth yr ydych am ei rhannu. Dylid gofyn y cwestiwn: 'A yw'r deunydd yn ddefnyddiol, yn ddiogel ac yn angenrheidiol?' Ond heb amheuaeth, o'i ddefnyddio yn ddoeth, mae llawer o fanteision i'r cyfrwng.

Mewn cyfweiliad â mi (25 Gorffennaf, 2014) dywedodd Rhydian Harry, sy'n ddarlithydd rhan-amser yn yr Adran Rheolaeth a Busnes ym Mhrifysgol Aberystwyth, fod yna fantais o ddefnyddio geodagio i wneud y cynnwys yn fwy perthnasol ac erbyn hyn mae tuedd i bobl edrych tuag at y gymuned leol am y cynnyrch a'r gwasanaethau lleol, felly gall fod yn gyfrwng arbennig i hybu busnesau a mudiadau yng ngorllewin Cymru. Hefyd mae'r newyddion lleol wedi dod yn elfen bwysig ac mae geodagio wedi'i integreiddio gyda Facebook a Trydar. Mae geodagio a'r dechnoleg fodern yn medru targedu cynulleidfa gyda'r cynnwys perthnasol. Gellid gwneud hynny trwy 'cookies', sef ychydig o ddata sy'n cael eu recordio, ac sy'n sicio'r hanes trwy'r porwr. Un o'r rhesymau y mae Facebook yn gwneud mor dda yw ei fod yn medru targedu ar sail diddordeb pobl. Felly os am gyfathrebu â phobl sydd, dyweder yn Aberystwyth, â diddordeb mewn garddio a thechnoleg gellir gwneud hynny trwy ddewis cynulleidfa o fewn 10 neu 20 milltir i'r dref. O ran gwario arian ar hysbysebu mae'n gwneud yn siŵr bod busnes yn cael llawer mwy o werth am ei arian. Felly mae cyfle yma i gwmnïau a busnesau yn y Gorllewin fanteisio arno.

Mae yna lawer iawn o drafodaethau ynglŷn â'r cyfleoedd sydd yna i farchnata wrth ddefnyddio gwasanaethau geodagio fel FourSquare a Gowalla. Mae'n debyg

y byddai'r manteision mwyaf i'r busnesau lleol, a mantais fwyaf geodagio yw'r gallu i gyrraedd y bobl hynny sydd o fewn pellter cyfleus i'r busnes. Wrth estyn allan at y bobl sydd yn y gymdogaeth gellir hysbysu'r hyn sydd gan y cwmni neu'r busnes i'w gynnig. Gyda'r gwasanaeth geodagio mae yna gyfleoedd cyfartal i bawb. Mae'n rhoi cyfle i frandiau lleol gystadlu â brandiau cenedlaethol. Yn sicr, mae yna gyfle i *Golwg360* a *Clonc* gydweithio gyda'r busnesau lleol i hybu hyn. Os yw rhywun yn chwilio am fanteision o ddefnyddio geodagio busnesau bach, dyma un, yn bendant. Erbyn hyn mae angen i gwmnïau a busnesau eu holi eu hunain a ydynt yn manteisio i'r eithaf ar y defnydd o geodagio ac a ydy'r cyfrwng yn addas ar gyfer eu cwmni arbennig hwy. Mae Foursquare yn ffordd arbennig o dda i sicrhau bod cwmni neu fusnes ar lwyfan sy'n adnabyddus i filiynau. Os bydd enw busnes ar y rhestr o fusnesau mae ganddo gyfle arbennig o dda i wella ac i adeiladu'r busnes i'r dyfodol. Heb amheuaeth gall geodagio helpu busnes mewn ardal ddaearyddol arbennig, felly i gwmni neu fusnes rhanbarthol gall geodagio fod yn gyfrwng pwysig iawn.

Nid busnesau yn unig sy'n gallu manteisio ar geodagio. Yn ôl Michael Hay, gall fod o gymorth i helpu timau achub drwy ddangos y cysylltiad sydd yna rhwng llun a lleoliad.¹⁷⁹ Dywed Travis Meyer y gall achubwyr bywyd wrth ddefnyddio geodagio GPS chwilio ac achub teuluoedd yn dilyn dinistr megis tornado. Os bydd ardal yn cael ei tharo gan dornado a bod y cyfan wedi ei ddinistrio gall y cyfrwng geodagio fod yn ddefnyddiol iawn wrth geisio dod o hyd i'r bobl.¹⁸⁰ Mae talaith Oklahoma yn cael ei tharo'n aml gan gorwyntoedd ac oherwydd hynny mae safle nifer fawr o lochesi wedi eu cofnodi.. Meddai Jeff Smith, Rheolwr Argyfwng Sirol Muskogee:

There are no landmarks after a tornado comes through. There's no homes to guide you, no street signs and with the GPS coordinates, that's the thing – a tornado can't remove your GPS coordinates, so you always know where to go.¹⁸¹

Er mwyn darganfod sut mae'r dechnoleg fodern yn medru bod yn ddefnyddiol pan fydd trychineb neu ddamwain ar y môr ac yn arbennig ym Mae Ceredigion fe fûm yn ymweld â Chanolfan Gwylwyr y Glannau yn Aberdaugleddau (24 Chwefror,

¹⁷⁹ <http://blog.lewispr.com/2011/03/pros-and-cons-of-geotagging.html> (cyrchwyd Mai 2014).

¹⁸⁰ <http://wnow.worldnow.com/story/24079746/green-country-communities-use-geo-tagging-to-help-with-rescues-after-storms> (cyrchwyd Tachwedd 2014).

¹⁸¹ Ibid.

2015). Yno eglurodd Mr Alun Newsome, un o swyddogion y Ganolfan, wrthyf eu bod yn defnyddio technoleg o'r enw A.I.S sef *Automated Identification System*. Gall y system hon ddangos lle mae pob cwch sydd o gategori arbennig allan ar y môr. Pan fydd digwyddiad mae'r A.I.S yn dangos iddynt lle mae'r cychod agosaf i'r ddamwain. Mae hyn yn rhoi dewis i Wylwyr y Glannau pa gymorth sydd ei angen yn gyflym i'r rhai sydd mewn perygl. Technoleg arall a ddefnyddir yw'r system Fintan a system Exities sef *Electronic chart plotters*. Mae'r rhain yn dangos lle mae'r digwyddiad, faint o amser y bydd yn ei gymryd i'r bad achub gyrraedd yr ardal, a hefyd y sefyllfa ac ymwybyddiaeth o'r diriogaeth. Mae ganddynt felly y system geodagio fel yr A.I.S a'r D.S.C sef y Digital Selective Calling. Byddant hefyd yn defnyddio geodagio os bydd damwain ar hyd y glannau. Y system a ddefnyddir ar hyn o bryd yw rhoi rhif ar bob sticil sy'n mynd mewn i bob cae ar hyd y ffordd, ac mae tagiau ar bob un sy'n dangos yr union le mae rhywun. Gall y person wedyn alw 999 a bydd Gwylwyr y Glannau yn medru gweithio allan yn gyflym iawn lle mae angen y cymorth.

Dywedodd Alun Newsome wrthyf pe byddai damwain yn digwydd yn ardal Aberystwyth neu ym Mae Ceredigion byddai pethau'n digwydd yn gyflym iawn drwy'r dechnoleg fodern i gyrraedd y digwyddiad. Gall y dechnoleg fodern greu 'logs' o'r digwyddiadau sydd ar gael ac wrth greu'r system gyfathrebu mae modd cysylltu'n gyflym gyda'r gwasanaethau eraill megis yr heddlu, yr ambiwlans a'r gwasanaeth tân os bydd angen cydgysylltu'r cyfan. Yn ôl Alun Newsome, mae'r dechnoleg fodern yn rhoi'r gallu i Wylwyr y Glannau i gyfathrebu, i gadw rheolaeth ar y sefyllfa a'r gallu i gydgysylltu'r cyfan a chael trosolwg o'r digwyddiad. Gellir defnyddio'r dechnoleg fodern fel y Fintan a Google Maps i ddarganfod yn hollol lle mae'r argyfwng, wedyn bydd modd anfon y pethau priodol a pherthnasol i ddelio â'r digwyddiad. Mae Canolfan y Gwylwyr yn Aberdaugleddau â rheolaeth dros ardal enfawr o gwmpas Prydain ac fe reolir y cyfan bellach trwy gyfrwng y dechnoleg fodern. Canlyniad hyn yw y bydd 10 o orsafoedd Gwylwyr y Glannau gan gynnwys Abertawe yn cau erbyn 2015.

Mae'r dechnoleg fodern yn ei gwneud yn bosibl i bobl fynd ag offer allan ar y môr a fydd yn eu galluogi i gysylltu â Gwylwyr y Glannau mewn argyfwng. Gellir tynnu lluniau ar fideo sy'n medru cael eu *lawrlincio* nôl i Aberdaugleddau a bydd

hynny'n rhoi darlun clir o'r sefyllfa. Wrth drafod gydag Alun Newsome dywedodd pe byddai rhywun mewn trafferth ar y clogwyni, ac oherwydd ei fod yn waith peryglus maent yn edrych ar bethau ym myd technoleg fel y 'drones' i'w cynorthwyo. Ar y funud ychydig iawn o ddefnydd sydd yn cael ei wneud ohonynt oherwydd y pris a hefyd am nad ydynt yn rhy sefydlog yn y gwynt. Hefyd bydd camerâu yn cael eu gosod ar y cŵn achub a fydd yn cynorthwyo gyda'r gwaith a bydd y rhain yn medru rhoi 'situation awareness' i'r bobl sy'n chwilio heb iddynt orfod mynd i'r safleoedd peryglus.

Cafwyd enghraifft yn ddiweddar (Ebrill 2015) o sut y gall y 'drones' fod yn ddefnyddiol wrth ddiffodd tân ar y mynydd. Mae'r achosion o gynnu tanau yn fwrriadol mewn mannau yn ne Cymru wedi bod yn broblem fawr yn ddiweddar. Wrth i Andrew Thyer a'i ffrind sylwi ar dân yn llosgi ar y mynydd uwchben Abertawe fe ofynnwyd i'r swyddog a oedd yng ngofal rheoli'r tân a allent gynnig cymorth iddynt drwy ddefnyddio'r drone. Hyd yn oed yn y tywyllwch, gallai drone DJI Phantom ddangos i'r diffoddwyr tân leoliad y tân ac i ba gyfeiriad yr oedd yn lledu, ac felly mae o gymorth mawr wrth geisio dod a'r tân dan reolaeth. Dyma enghraifft wych arall o sut y gall y dechnoleg fodern fod o gymorth amhrisiadwy o'i defnyddio'n gall.

Fel gyda phob cyfrwng mae yna ochr dywyll i geodagio. Yn ôl Rhydian Harry, un anfantais gyda geodagio yw nad yw 100% yn gywir wrth nodi lle ydych chi. Mae geodagio yn mynd gyda'r cyferiad ISP, felly os ydych yn anelu at rywun yng Nghymru, fe allai'r cyfeiriad ISP fod ym Mhryste neu Amwythig. Hefyd mae Google wedi datgan nad ydynt yn edrych ar geodagio mor aml â hynny. Gall hynny olygu bod busnesau dan anfantais, neu fod straeon newyddion o bwys yn cael eu colli. Rhaid ystyried hefyd y gall fod yn gyfrwng sy'n peryglu preifatrwydd, ac mae'n gyfrwng y mae stelciwyr a lladron yn hoff iawn ohono gan ei fod yn datgelu gwybodaeth am symudiadau pobl. Yn anffodus mae pidoffeiliaid yn defnyddio llawer ar y rhyngwrdd ac wrth ddefnyddio geodagio gallant adeiladu mapiau o symudiadau plant. Ni ddylid ar unrhyw gyfrif geodagio ysgolion neu ystafelloedd gwestai. Gan nad yw pawb yn ymwybodol o'r geodagio sydd ganddynt yn eu dyfeisiau, mae perygl datgelu gormod o fanylion. Gwelir sêr ac enwogion yn aml yn datgelu eu cyfeiriadau cartref heb feddwl. Os bydd milwr yn defnyddio

geodagio ar y cyfryngau cymdeithasol gallai ddangos lleoliad fod yn beryglus iawn iddo ef ac i'w gyd-filwyr. Mae delweddau mewn nifer o gamerâu digidol a ffonau symudol yn dal nid yn unig y llun ond yr wybodaeth berthnasol fel y math o gamera ydyw a hefyd lleoliad a lledred y man lle cafodd y delweddau eu tynnu. Mewn dyfeisiau fel iPhones a ffonau symudol mae gwybodaeth ychwanegol yn cael ei dal yn awtomatig hefyd. Wrth ddefnyddio offer arbennig a rhaglenni pwrpasol gall rhywun penderfynol ddehongli unrhyw ddelwedd sydd wedi ei geodagio i'w bwrpas ei hun. Wrth ystyried hyn mae'n bwysig bod plant a phobl ifanc yn cael eu dysgu am y peryglon sydd yna wrth ddefnyddio geodagio. Er yr holl ddaioni sydd yna o'i ddefnyddio mae yna bethau negyddol iawn hefyd wrth drin y cyfrwng.

Gair wrth gloi'r adran hon am Instagram sy'n nodwedd newydd ar geodagio i roi eich brand neu gynnyrch ar y map gweledol. Meddai Adam Shoenfeld:

It's clear that Instagram has quickly become its own valid community in the social arena and several major brands are taking advantage of that opportunity to grow their own unique Instagram followings.¹⁸²

Erbyn hyn gellir dangos a thagio delweddau â lleoliad er mwyn eu rhannu ar 'photo map' personol. Gellid wedyn rannu 'photo map' gyda dilynwyr Instagram. Wrth ychwanegu lleoliadau pendant bydd hyn o gymorth mawr i hyrwyddo cwmni neu fusnes. Gall brandiau ar Instagram rannu lleoliadau'r brand gyda'u dilynwyr a gallent, er enghraifft, rannu golygfeydd o'r hyn sy'n mynd ymlaen i wneud eu cynnyrch. Mae hyn yn creu cysylltiadau gweledol gyda dilynwyr ac felly yn gwneud y berthynas yn agosach. Yn ôl Eric Melin, nid yw brandiau yn manteisio digon ar Instagram drwy ddefnyddio'r hashnod (#).¹⁸³ Fe ddylai defnyddwyr chwilio am hashnod y brand ac fe ddylai cwmnïau annog hynny er mwyn darganfod delweddau sy'n berthnasol i'r brand. Pan fydd brandiau'n creu hashnod ar gyfer cystadlaethau, fe fyddant yn cael llawer o draffig mewn amser byr. Mae'r hashnod yn ffordd arbennig o dda i'r brandiau gadw llygad ar yr hyn y mae'r defnyddwyr yn ei ddweud am eu cynnyrch.

¹⁸² <http://www.spiral16.com/blog/2012/08/how-brands-and-businesses-can-use-instagram-geotagging/> (cyrchwyd Chwefror 2015).

¹⁸³ Ibid.

Pennod 4

Y Cyfryngau Cymdeithasol

Casgliad o ffyrdd i gysylltu â'n gilydd ar-lein yw'r cyfryngau cymdeithasol. Mae'r rhain yn cynnwys cyfryngau fel *Facebook*, *Trydar*, *Google+*, *Wikipedia*, *LinkedIn*, *Reddit* a *Pinterest*. Bellach mae'r cyfryngau cymdeithasol wedi dod yn rhan bwysig o fywyd wrth i'r gwefannau cymdeithasol amlhau. Heb amheuaeth mae'r oes ddigidol wedi newid ein ffordd o astudio, gweithio a chwarae ac mae'r cyfryngau cymdeithasol yn ddull effeithiol a hynod o gyfleus i gadw mewn cysylltiad â'n gilydd.

Mae'r cyfryngau cymdeithasol yn ei gwneud yn bosibl i dderbyn a rhannu newyddion a gwybodaeth yn eithriadol o gyflym ac fe fydd newyddiadurwyr yn gwneud defnydd helaeth o'r cyfrwng wrth adrodd stori. Wrth weithio gyda chwmni *Golwg360* gwelais y cyfrwng yn ffordd effeithiol iawn wrth ymchwilio ar gyfer stori a hefyd wrth ddiweddarau stori neu adroddiad pan fyddai angen gwneud hynny. Bellach gall gwybodaeth a newyddion fynd ar draws y byd mewn eiliadau. Hefyd mae'r cyfryngau cymdeithasol wedi profi i fod o gymorth mawr i gwmnïau a busnesau gan ei bod yn haws bellach i gysylltu gyda'r cwsmeriaid ac i hysbysebu'r hyn sydd ar gael ganddynt.

Wrth ofyn beth yw'r cyfryngau cymdeithasol mae'n werth nodi diffiniad David Meerman Scott:

Social media provide the way people share ideas, content, thoughts and relationships online. Social media differ from so-called mainstream media in that anyone can create, comment on, and add to social media content. Social media can take the form of text, audio, images and communities.¹⁸⁴

Gellir disgrifio'r cyfryngau cymdeithasol fel sgwrs sy'n digwydd ar-lein ac mae yna lawer yn dadlau mai dyma fydd prif ffordd pobl o gysylltu â'i gilydd yn y dyfodol. Mae'r cyfryngau cymdeithasol yn ymchwilio'n barhaus am ffyrdd newydd i'w gwneud yn bosibl i bobl gysylltu'n effeithiol â'i gilydd ac maent yn gwneud hynny

¹⁸⁴ D. Meerman Scott, *The New Rules of Marketing and PR* (New Jersey, 2007), t. 54.

bellach mewn dulliau na fyddai modd eu dychmygu rai blynyddoedd yn ôl. Cytuna Damian Ryan â Scott:

...at the end of the day you have to remember that social media is just about people talking, connecting and sharing with other people.¹⁸⁵

Mae tipyn o chwyldro wedi bod yn y cyfryngau cymdeithasol ac mae wedi newid o fod yn sgwrsio cymdeithasol i fod yn arf pwysig ym myd busnes ac mae'n dda gweld nifer o gwmnïau a busnesau yng Ngorllewin Cymru yn manteisio arnynt.

O'r 1970au ymlaen cafodd y newidiadau mawr a chyflym ym maes y dechnoleg ddigidol ddylanwad enfawr ar ein ffordd o fyw a gweithio. Gellir dweud bod y dechnoleg newydd wedi denu sylw'r cyhoedd o ddifrif yn y 1960au. Dyma gyfnod y Rhyfel Oer pan oedd Unol Daleithiau America a Rwsia yn bennaf yn ceisio cael yr oruchafiaeth yn y ras i gyrraedd y lleuad, ond hefyd yn y ras arfau niwclear. Erbyn y 1970au ac yn gynyddol yn y degawdau wedyn, roedd manteision deall y broses gyfrifiadurol yn eglur i bawb ymhob agwedd o fywyd boed yng nghyd-destun y llywodraeth neu ym myd busnes.

Os yw unrhyw chwyldro yn mynd i lwyddo rhaid i bawb yn y gymdeithas gymryd rhan yn y broses ac yn ystod y 1980au fe gymerodd pobl at y dechnoleg newydd yn awchus. Yn y cartref cafwyd gemau cyfrifiadurol ac yr oedd plant yn cael eu hannog yn yr ysgolion i ddysgu sgiliau cyfrifiadurol yn ifanc iawn drwy gyfrwng peiriannau fel 2x81 a Commodore 64. Hefyd fe wnaeth y diwydiannau diwylliannol sydd bob amser yn edrych am ddatblygiadau newydd ymgymryd â'r dechnoleg newydd, a daeth cerddoriaeth ddigidol ac animeiddio'n boblogaidd iawn yn 1980au.

Yn ystod y 1960au gwelwyd y defnydd o gyfrifiaduron yn y prifysgolion a sefydliadau addysgol ac yna yn hwyr yn y 1970au daeth cyfrifiaduron yn bethau gweddol gyffredin yn ein cartrefi. O'r 1990au ymlaen fe ddaeth y defnydd o gyfrifiaduron personol yn gyffredin iawn gyda dyfodiad pethau fel taenlenni ac e-byst. Fe wnaeth dyfodiad y we fyd-eang yn ystod y 1980au ddynodi bod oes y cyfryngau newydd wedi cyrraedd bellach gan agor byd newydd i gyfathrebu ac i dderbyn gwybodaeth. Heb amheuaeth mae'r we fyd-eang wedi trawsnewid ein

¹⁸⁵ Damian Ryan, *Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging the Digital Generation* (London, 2014), t. 154.

ffordd o fyw ac o feddwl. Fe dyfodd nifer defnyddwyr y we yn gyflym ar draws y byd ac erbyn 2011 yr oedd tua 2 biliwn o'r boblogaeth yn defnyddio'r cyfrwng hwn. Gyda dyfodiad y dechnoleg newydd fe ychwanegwyd nifer o eiriau a thermâu newydd i'r Gymraeg fel llawer o ieithoedd eraill. Mae'r cyfryngau digidol yn rhoi cyfleoedd i bob iaith gael ei defnyddio, ei chlywed a'i gweld. Wrth i'r datblygiadau hyn ddigwydd mor gyflym ym myd y dechnoleg newydd roedd hi'n bwysig na chât'r Gymraeg ei gadael ar ôl. Mae Manuel Castello wedi datgan bod dylanwad y we wedi bod mor gryf fel ein bod bellach yn byw, nid ym 'mhentref y byd' a ddaroganwyd gan McLuhan ac eraill, ond mewn cymdeithas rwydweithiol ('network society').¹⁸⁶ Mae'n dadlau y gallwn gael ein hynysu'n gymdeithasol a bod yn dlawd o ran ein diwylliant os byddwn yn parhau i fyw y tu allan i'r rhwydweithiau cymdeithasol hyn, ac y gall hynny arwain at dlodi gwybodaeth.

Heb amheuaeth, mae'r cyfrifiadur wedi ei dynghedu i chwarae rhan amlwg yn ein bywydau, hyd yn oed cyn inni gael ein geni. Mae'r oes ddigidol hon wedi gwneud cymaint yn barod i sicrhau bod y ffordd yr ydym yn astudio, gweithio a chwarae yn wahanol iawn i brofiadau'r cenedlaethau blaenorol. Pe byddech wedi gofyn i unrhyw berchennog busnes neu gwmni bach yn y 1950au pa un fyddai'r ffordd fwyaf effeithiol o farchnata busnes, mae'n siŵr mai'r ateb fyddai gair o glod o enau i enau, o berson i berson, neu efallai hysbyseb mewn papur newydd neu gylchgrawn. Anfantais yr argymhelliad personol yw y gall y broses fod yn araf a hefyd gall yr wybodaeth gael ei newid ychydig wrth gael ei throsglwyddo o'r naill i'r llall. Mantis y cyfryngau cymdeithasol yw y gallant orchfygu'r problemau hyn ac y gall yr wybodaeth gael ei dosbarthu yn gyflym drwy gyfrwng pethau fel Facebook. Os bydd cynnyrch arbennig gan ryw gwmni i'w farchnata, gall y cyfryngau cymdeithasol fod yn ddefnyddiol iawn i roi gwybodaeth amdano i gylch eang o bobl yn hytrach na chylch cyfyng lle mae rhai'n sôn amdano wrth eu ffrindiau. Hefyd gellir marchnata'r cynnyrch yn eang iawn yn ddaearyddol. Wrth ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol ni fydd perygl i'r neges gael ei chamddeall na newid fel y caiff ei throsglwyddo o un person i'r llall.

Ar ôl dysgu sut i oroesi a bod yn ddiogel mae'n debyg mai angen nesaf dyn yw cael ei dderbyn gan gyfeillion a'i gymdeithas. Gan ein bod yn fodau cymdeithasol fel

¹⁸⁶ Cyfeirir at farn Castello yn Adrian Athique, *Digital Media and Society: An Introduction* (Polity Press, 2013), t. 16.

pobl fe gofleidiwyd y syniadau newydd yn gyflym iawn pan ddaeth y cyfryngau cymdeithasol i fod. Ar yr un pryd yr ydym yn brwydro i gadw ein preifatrwydd ac i gael ein derbyn gan eraill. Drwy fuddsoddi yn y cyfryngau cymdeithasol gallwn fod yn llawer mwy cynhyrchiol fel pobl. Pe byddem yn aros ein tro yn ystafell y deintydd neu mewn ciw yn yr archfarchnad gallwn ddefnyddio cyfryngau cymdeithasol i gysylltu ag aelodau o'r teulu neu ffrindiau i gael y newyddion a'r hanes diweddaraf. Gellir dweud felly fod yna ddefnydd gwerthfawr wedi ei wneud o'r amser yn hytrach na'i wastraffu. Mae'r cyfryngau cymdeithasol felly yn ddull effeithiol a chyfleus i gadw mewn cysylltiad ag eraill, ac i wneud hynny weithiau ar yr un pryd â gwneud pethau eraill.

Fe wnaeth technoleg hi'n bosibl i godi i lefel uwch ym myd busnes a chlybiau hamdden ac ati pan ddaethant yn ddigidol. Fel canlyniad bu'n rhaid i'r dulliau cyfathrebu traddodiadol chwilio am ffyrdd i ymdopi â hyn. Mae natur newyddion wedi newid llawer hefyd. Mae pobl erbyn hyn yn disgwyl cael y newyddion yn gyflym ac ni fyddant yn fodlon derbyn dim fydd yn amharu ar hyn. Bellach mae newyddiadurwyr yn defnyddio'r cyfrwng i ddarganfod pwy fydd y cyntaf i gofnodi stori ac yn sicr nid oes yn rhaid aros i ddarllen yr wybodaeth ym mhapur yfory. Wrth ymchwilio ac ysgrifennu storïau i *Golwg360* yr oedd hyn yn elfen bwysig o'm gwaith ac yn medru bod yn gystadleuol ar adegau. Byddai'n braf gweld stori yn ymddangos gyntaf ar *Golwg360*. Mantaïs fawr y cyfryngau cymdeithasol yw eu bod yn galluogi gwybodaeth i gael ei rhyddhau'n gyflym iawn a hynny yn y gwahanol ieithoedd. Unwaith y caiff rhyw wybodaeth neu newyddion da neu ddrwg ei rhoi ar gyfryngau fel YouTube, Flickr neu Facebook, gall fynd ar draws y byd mewn eiliadau trwy gyfrwng y rhyngrwyd, sy'n dangos ei rym fel cyfrwng. Ar ddechrau 2012 yr oedd Facebook ar gael mewn mwy na 70 o ieithoedd.¹⁸⁷ Mae'r cyfryngau cymdeithasol bellach wedi dod yn gyfrwng defnyddiol i bob cenhedlaeth. Nid oes wahaniaeth beth yw eich swydd neu eich galwedigaeth, mi fydd y cyfryngau cymdeithasol yn cael dylanwad mawr ar eich bywyd. Mae'n un o'r gweithgareddau mwyaf poblogaidd erbyn heddiw sy'n cynnig cyfleoedd newydd i fusnesau ac i unigolion i gysylltu â chynulleidfa newydd. Erbyn hyn os nad yw busnesau a chwmnïau'n gwneud defnydd o'r cyfrwng i gysylltu ac i drafod

¹⁸⁷ Erik Qualman, *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way we Live and Do Business* (John Wiley, 2013), tt. 21-22.

gyda'u cwsmeriaid maent dan anfantais fawr. Er hynny mae'n bwysig iawn eu bod yn rheoli'r cyfan yn ofalus ac yn ddoeth wrth drin cwsmeriaid ar y cyfryngau cymdeithasol. Mae'r cyfryngau cymdeithasol yn ei gwneud yn haws o lawer i ledaenu gwybodaeth, ac fel y mae llwyddiant y ddyfais yn profi, mae pobl yn mwynhau rhannu gwybodaeth. Mae hyn yn egluro poblogrwydd pethau fel Trydar, Foursquare, Open Table a Trip Advisor. Mae'r safleoedd hyn yn galluogi rhywun i ddweud wrth ffrindiau a chydnabod beth y maent yn ei wneud bob munud o'r dydd, er enghraifft gwrandio ar gerddoriaeth neu ddarllen llyfr arbennig.

Mae'n amlwg bod yna fanteision o ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol wrth redeg busnes neu gwmni. Yn wir, dylai pob perchennog busnes edrych ar y cyfryngau cymdeithasol fel rhan ganolog o'r cwmni ac fe ddylai fod yn ystyriaeth wrth lunio'r cynllun busnes. Gellir rhoi manylion am gynnyrch newydd yn ogystal â hysbysu'r cyhoedd yn gyflym am unrhyw newidiadau ym mholisiau'r busnes gan sicrhau fod y cwsmeriaid yn fodlon. Mae Guy Clapperton yn awgrymu y gallai busnesau ofyn i rai cwsmeriaid lenwi holiadur syml yn ymateb i'r gwahanol ddulliau o hysbysebu:

There's nothing wrong with getting a few customers to fill out a questionnaire and finding out what they actually do in terms of ordinary media, social media, how well they respond to fliers through the door, all that stuff.¹⁸⁸

Wrth ddadansoddi'r atebion gwelir sut y mae'r cyhoedd yn defnyddio'r cyfryngau cymdeithasol a bydd hyn o fantais i bob busnes a menter.

Yn ystod y gwaith ymchwil fe gefais gyfweiliadau â nifer fawr o'r busnesau yng ngorllewin Cymru i'w holi am eu defnydd o'r dechnoleg newydd. Yn ôl Clapperton, dylai busnesau ofyn y math hyn o gwestiynau wrth feddwl am y cyfryngau cymdeithasol: i) Beth yr wyf am ei gyflawni drwy gyfrwng y rhwydweithiau cymdeithasol? ii) A yw hyn yn realistig? iii) A ellir ei gyllido? iv) A ellir ei fesur?¹⁸⁹ Anodd yw anghytuno â barn Juliette Powell,

¹⁸⁸ Clapperton, *This is Social Media*, t. 4.

¹⁸⁹ Clapperton, *This is Social Media*, t. 11.

Whether you're from a small organisation or a large corporation, social networks are changing the world and the way we do business.¹⁹⁰

Mae'r cyfryngau cymdeithasol wedi rhoi mwy o gyfleoedd i fusnesau a mentrau i lwyddo. Os am ehangu neu arallgyfeirio mae'n gyfrwng defnyddiol iawn ac yn sicr mae'n werth i fusnesau a chwmnïau bach cefn gwlad edrych ar yr ochr hon o bethau. Er mwyn llwyddo mae'n rhaid gwneud y defnydd gorau o'r deunydd sydd ar gael a dewis y cyfrwng cymdeithasol sy'n addas i'r dibenion.

Er bod y dechnoleg newydd ar gael i bawb, fe ymddengys fod rhwystrau'n bodoli i rai ieithoedd lleiafrifol fel y Gymraeg. Mae yna dipyn o ffræ wedi codi ynghylch Kindle Amazon ac amharodrwydd y cwmni i gydnabod y Gymraeg fel iaith llyfrau. Fe all fod ystyriaethau masnachol yn tra arglwyddiaethu ar benderfyniadau rhai cwmnïau er bod Google a Facebook wedi creu rhyngwynebau Cymraeg.

Dywedodd Garmon Gruffudd o Wasg y Lolfa: 'Mae agwedd Google a Facebook wedi bod yn gadarnhaol iawn tuag at yr iaith Gymraeg'.¹⁹¹

Ym mis Awst 2011 cafodd gwasg Y Lolfa wybod na fyddai Amazon yn caniatáu llyfrau Cymraeg ar y ddyfais ddi-wifr am nad oedd modd i'r cwmni eu gwirio o flaen llaw. Erbyn Medi 2011 dywedodd Lefi Gruffudd o wasg Y Lolfa fod gobaith bellach y gallai llyfrau'r wasg gael eu cynnwys ymysg y cannoedd o filoedd sydd ar gael i'w lawrlwytho.¹⁹²

Fe fyddai cael eu derbyn ar wefan Amazon yn caniatáu i lyfrau awduron Cymraeg gael eu lawrlwytho mewn eiliadau gan unrhyw un sydd ag un o'r dyfeisiau.¹⁹³

Yn ôl Lefi Gruffudd yr oedd hi'n fater o frys i ddatrys problem gwerthu llyfrau Cymraeg ar Kindle gan fod cynifer o bobl yn cael eu llyfrau ar y Kindle a'r iPad.¹⁹⁴

Ond erbyn Ebrill 2013, daeth yn amlwg na fyddai Amazon am ryw reswm yn fodlon cynnal llyfrau Cymraeg ar y teclyn darllen. Yn ôl Garmon Gruffudd mae mwy na thrigain o deitlau gan wasg Y Lolfa ar werth gydag Amazon ond maent yn

¹⁹⁰ Juliette Powell, *33 Million People in the Room, How to Create, Influence and Run a Successful Business with Social Networking* (New Jersey, 2009), t. 7.

¹⁹¹ <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/amazon-sparks-language-row-not-2582850> (cyrchwyd Medi 2013).

¹⁹² <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/48790-cymraeg-ar-y-kindle-ymateb-cadarnhaol-gan-amazon> (cyrchwyd Medi 2013).

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

gwrthod derbyn unrhyw lyfrau newydd.¹⁹⁵ Dywedodd Garmon Gruffudd eu bod fel gwasg yn teimlo'n 'grac iawn ac yn rhwystredig',¹⁹⁶ gan ychwanegu:

'Mae Amazon wedi derbyn arian mawr cyhoeddus er mwyn codi warws ar gyrion Abertawe a nawr mae'n nhw'n pallu gadael i bobl gyhoeddi yn Gymraeg ar Kindle.'

197

Wrth imi ei holi ar (2 Mai, 13) dywedodd Garmon Gruffudd:

'Ar hyn o bryd nid yw Amazon yn caniatáu inni werthu e-lyfrau newydd Cymraeg ar y Kindle. Mae yna rai e-lyfrau a gyhoeddwyd yn y gorffennol ar werth ganddynt. Nid yw Amazon yn trin y Gymraeg fel iaith swyddogol a gefnogir yn yr un modd a ieithoedd fel Catalaneg, Galiseg a'r Fasgeg.'

Er bod y cwmni yn cefnogi ieithoedd fel y Galiseg a'r Gatalaneg maent ar hyn o bryd yn gwrthod gwerthu llyfrau Cymraeg. Mae Garmon Gruffudd o'r farn nad oes rheswm technegol dros beidio â gadael i'r Gymraeg ymddangos ar Kindle a bod teclynnau eraill fel Sony a Kobo yn caniatáu defnyddio'r Gymraeg.¹⁹⁸ Ar Ebrill 11, 2013 fe wnaeth yr Ysgrifennydd Cymru ar y pryd, David Jones, ymuno yn y ddadl dros lyfrau Cymraeg ar Kindle wrth drydar:

Hoffwn i'n fawr wybod gan Amazon pam nad ydyn nhw'n cyhoeddi llyfrau Kindle Cymraeg.¹⁹⁹

Dywedodd llefarydd ar ran Leighton Andrews, y cyn-Weinidog gyda chyfrifoldeb am yr iaith Gymraeg, ei fod wedi ysgrifennu at Amazon yn annog y cwmni i gyhoeddi llyfrau Cymraeg ar y Kindle. Mewn ymateb i hyn dywedodd llefarydd ar ran Amazon, sy'n berchen ar Kindle:

Rydym yn gweithio o hyd ar ychwanegu mwy o ieithoedd trwy borth KDP ac mae'r Gymraeg yn un rydym ni'n gobeithio ei chefnogi yn y dyfodol.²⁰⁰

Yn Ionawr 2012 dywedodd llefarydd ar ran Gwasg Gomer y byddai'r cyhoeddwr yn cael gwefan newydd yn ystod y flwyddyn ac yn dechrau cyhoeddi e-lyfrau wrth i'r wasg ddathlu 120 o flynyddoedd. Yn dilyn y ffrae rhwng gwasg Y Lolfa a chwmni Amazon, dywedodd Gwasg Gomer nad ydyn nhw

¹⁹⁵ Ibid.

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/105587-kindle-yn-gwrthod-gwerthu-llyfrau-cymraeg> (cyrchwyd Medi 2013).

¹⁹⁸ Ibid.

¹⁹⁹ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/105842-ysgrifennydd-cymrun-ymuno-yn-y-ddadl-dros-lyfrau-cymraeg-ar-kindle> (cyrchwyd Medi 2013).

²⁰⁰ Ibid.

wedi ceisio gwerthu ar Kindle hyd yma ond eu bod nhw'n gwerthu e-lyfrau.²⁰¹

Ym mis Mawrth 2012 cyhoeddodd Cyngor Llyfrau Cymru ei fod bellach yn gwerthu e-lyfrau yn ogystal â llyfrau print. Yn ôl Elwyn Jones, Prif Weithredwr y Cyngor Llyfrau:

Mae'n holl bwysig y dyddiau hyn, ein bod yn hyrwyddo e-lyfrau yn ogystal â fersiynau print. Mae'r datblygiad hwn felly yn gam pwysig arall yn y broses o gynnig dewis eang o ddeunydd i'r darllenwyr.²⁰²

Wrth i'r Cyngor werthu e-lyfrau ar ffurf E-Pub i'w lawrlwytho ar ystod o declynnau darllen, a datblygu perthynas gyda'r dosbarthwyr Gardners, fe fydd modd i'r siopau llyfrau hefyd fod yn rhan o'r datblygiad gan gynnig e-lyfrau ar eu gwefannau. Hefyd yn yr un modd bydd llyfrgelloedd yn gallu cynnig y llyfrau hyn i'w darllenwyr. Yn ôl Phil Davies, Cyfarwyddwr Gwybodaeth a Hyrwyddo'r Cyngor, yr oedd hi'n hollbwysig bod y siopau llyfrau yn rhan o'r datblygiad cyffrous hwn gan fod mwy a mwy o bobl yn mwynhau darllen llyfrau ar declynnau electronig erbyn hyn, gan gynyddu'r galw am ddeunydd darllen o Gymru yn y ddwy iaith.²⁰³

Yn ôl adroddiad blynyddol y Cyngor Llyfrau (2014) fe wnaeth mwy o bobl brynu llyfrau Cymraeg yn ystod y flwyddyn, ac mae'r llyfrau print yn dal eu tir yn wyneb bygythiad gan yr e-lyfrau. O'i gymharu â'r un cyfnod yn 2013 yr oedd gwerthiant y cyfnod Nadolig 2013 wedi gweld cynnydd o 2% o'i gymharu â Thachwedd a Rhagfyr 2012.²⁰⁴ Wrth drafod y rhesymau pam y mae llyfrau print yn parhau i apelio at y gynulleidfa Gymraeg dywedodd Prif Weithredwr y Cyngor Llyfrau, Elwyn Jones:

'Mae gwerthiant e-lyfrau Cymraeg yn eitha ara' deg. Mi ydan ni'n dal i gredu ei bod hi'n bwysig paratoi e-lyfrau a dwi'n siwr y bydd gwerthiant yn datblygu dros gyfnod o amser. Ond ar hyn o bryd does dim dwywaith - mae'r llyfrau print sydd ar y blaen'.²⁰⁵

Yn ôl Elwyn Jones mae hynny'n dweud sawl peth:

²⁰¹ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/105587-kindle-yn-gwrthod-gwerthu-llyfrau-cymraeg> (cyrchwyd Medi 2013).

²⁰² <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/68428-gwales-com-yn-gwerthu-e-lyfrau> (cyrchwyd Medi 2013).

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/172457-mwy-yn-prynu-llyfrau-cymraeg-2> (cyrchwyd Ionawr 2015).

²⁰⁵ Ibid.

‘yn gyntaf demograffeg. Mae ganddom ni ddarllenwyr hŷn sydd yn ddarllenwyr mawr ymysg y Cymry Cymraeg. Wedyn mae hunangofiannau, sydd mor boblogaidd, yn fwy apelgar mewn print am eu bod nhw’n cynnwys lluniau’.²⁰⁶

Hefyd mae Elwyn Jones yn dweud bod gan y Cymry ymlyniad wrth siopau llyfrau:

‘Mae nhw fel rhyw ganolfannau iaith yn ein cymunedau ni ac mae pobl eisiau eu cefnogi nhw am eu bod yn sefydliadau mor bwysig’.²⁰⁷

Wrth holi Phil Davies (24 Ebrill, 2013), dywedodd fod 122 e-lyfr Cymraeg ar werth ar wefan Gwales hyd 24 Ebrill 2013. Yn ystod y blynyddoedd i ddod, y prawf fydd pa ganran o’r llyfrau newydd a gyhoeddir sydd hefyd ar gael fel e-lyfrau, ac yn ôl Phil Davies fe fydd y Cyngor Llyfrau yn monitro’r sefyllfa ac yn annog y cynnydd i barhau. Wrth ofyn iddo faint o alw sydd am e-lyfrau Cymraeg, atebodd mai galw bychan sydd ar hyn o bryd ond yr oedd yn rhag-weld y byddai’r galw am e-lyfrau Cymraeg yn codi wrth i’r ddarpariaeth gynyddu, ac wrth inni gyrraedd ‘critical mass’ o deitlau. Mae’r e-lyfrau a gynigir ar wefan *Gwales* hefyd ar gael ar wefannau eraill a thrwy’r cyhoeddwyd yn uniongyrchol. Pan ofynnais iddo a oedd y Cyngor Llyfrau yn ceisio gwerthu llyfrau Kindle Cymraeg drwy gyfrwng cwmni Amazon, atebodd mai trwy’r cyhoeddwyd neu yn gynyddol trwy’r awduron yn uniongyrchol y bydd Amazon yn sicrhau e-lyfrau ar gyfer y Kindle. Ychwanegodd fod y Cyngor Llyfrau yn cydweithio â Llywodraeth Cymru yn eu hymdrechion i ddwyn perswâd ar y cwmni ar lefel Llywodraeth i dderbyn e-lyfrau Cymraeg gan y cyhoeddwyd. Mae’n ymddangos mai ymyrraeth o’r math hwn sydd wedi sicrhau presenoldeb i ieithoedd Gwlad y Basg, Galisia a Chatalonia ymhlith dewis ieithoedd Amazon. Fel arall, prif ieithoedd Ewrop yn unig a gynigir ganddynt, ac mae nifer o ieithoedd â thipyn mwy o siaradwyr na’r Gymraeg hefyd yn cael eu hanwybyddu. Mae’n deg nodi iddynt dderbyn llyfr Cernyweg yn ddiweddar, ond nid yw’r sylw yn y wasg wedi nodi fod y llyfr yn ddwyieithog, a bod Kindle wedi ei dderbyn am fod Saesneg ochr yn ochr â’r Gernyweg.

Dywedodd Gruffudd Garmon wrthyf (2 Mai, 2013): ‘Byddem yn dymuno gwerthu rhyw 250 o deitlau Cymraeg Y Lolfa drwy wefan Amazon.’ Wrth holi beth a dybiai oedd rhesymau Amazon dros wrthod gwerthu llyfrau Cymraeg, ei ymateb oedd:

‘Bydd yn rhaid i chi ofyn i Amazon am y rhesymau. Efallai eu bod yn tybio fod diffyg galw neu anawsterau technegol neu diffyg staff sy’n siarad Cymraeg.’

²⁰⁶ Ibid.

²⁰⁷ Ibid.

Wrth ofyn i Amazon (6 Mai, 2013) trwy gyfrwng e-bost am eu rhesymau dros wrthod gwerthu llyfrau Cymraeg cefais yr ateb hwn mewn neges e-bost:

‘We’re not authorised to tell about our policy on the selling of Welsh books or any other items at our website.’

Yna yn ystod mis Medi 2013 fe gyhoeddodd cwmni Amazon eu bod nhw am ganiatáu gwerthu llyfrau Cymraeg ar declyn Kindle. Erbyn yr Eisteddfod Genedlaethol (2013) yr oedd yna ymgyrch gan Y Lolfa i geisio cael Amazon i werthu llyfrau Cymraeg. Yr oedd yna dros 5,000 o enwau ar y ddeiseb a dywedodd Garmon Gruffudd wrth *Golwg360* ei fod yn annog pobl i gefnogi siopau llyfrau annibynnol Cymraeg yn hytrach na phrynu e-lyfrau Saesneg oddi ar Amazon.²⁰⁸ Ar ôl penderfyniad Amazon i werthu llyfrau Cymraeg trwy Kindle yr oedd y Gymraeg bellach yn ymuno â ieithoedd lleiafrifol eraill fel Cernyweg, Llydaweg, Catalaneg a Gaeleg yr Alban ar restr ‘dderbyniol’ Kindle *Digital Publishing*. Ar y pryd yr oedd 113 o lyfrau Cymraeg ar gael i’w lawrlwytho ar Kindle. Yn ôl Garmon Gruffudd yr oedd hi’n amlwg bod y cwmni ‘wedi gwrandao ar y pwysau ac rydym ni yn Y Lolfa ar hyn o bryd yn llwytho rhagor o lyfrau gan gynnwys cyhoeddiadau newydd, i siop Kindle’. Mewn datganiad dywedodd Amazon:

Rydym yn ymdrechu i gynnwys rhagor o ieithoedd drwy Kindle *Digital Publishing* ac mae’r Gymraeg yn un o’r ieithoedd rydym bellach yn gallu ei chefnogi.²⁰⁹

Wrth groesawu cyhoeddiad Amazon dywedodd y Prif Weinidog, Carwyn Jones:

Mae’r ffaith y gall pobl sy’n berchen ar Kindle lawrlwytho llyfrau Cymraeg yn rhywbeth i’w groesawu’n fawr ac mae’n dangos awydd y cwmni i ymateb i alw gan gwsmeriaid.²¹⁰

Fe ddatblygodd yna sawl cyfrwng poblogaidd o gyfathrebu yn ystod yr ugeinfed ganrif. Un o’r rhai pwysicaf, heb os, oedd y ffôn symudol, dyfais bwysig iawn sy’n galluogi pobl i drefnu eu bywydau proffesiynol a chymdeithasol yn hwylus ac yn effeithiol iawn. Heb amheuaeth mae’r ffôn symudol wedi bod yn allweddol i

²⁰⁸ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/121426-amazon-yn-caniataw-gwerthu-llyfrau-cymraeg-ar-kindle> (cyrchwyd Hydref 2013).

²⁰⁹ Ibid.

²¹⁰ Ibid.

baratoi'r ffordd ar gyfer y gymdeithas ddigidol. Gan ei bod yn ddyfais amrywiol ei defnydd disgrifiodd Henry Jenkins hi fel 'the Swiss army knife of digital society'.²¹¹

Prif nodwedd teliffoniaeth (*telephony*) yw'r gallu i oresgyn problem pellter a gwneud cyfathrebu dipyn yn haws ac fel canlyniad yn creu byd rhyngweithiol dwys. Mae'r datblygiadau ym myd y ffonau symudol yn golygu y medrwn bellach gyfathrebu â'n gilydd yn barhaus. Medrwn dderbyn negeseuon mewn rhyw ffordd neu'i gilydd, boed hynny wrth ein desg waith, yn y gawod neu trwy gyfrwng (SMS) pan fyddwn yn cysgu. Gan fod y ffôn symudol yn ein galluogi i drafod pethau ymhob agwedd o'n bywyd mae yna lawer iawn o gyfathrebu bellach yn digwydd heb inni fod wyneb yn wyneb. Mae Paul Virilio a Robert Hansan wedi nodi sut y mae

digital media devices of all kinds work incessantly to speed up human activity, with sheer velocity being a goal in its own right.²¹²

Yn ystod Eisteddfod yr Urdd yn Sir Benfro yn 2013 dywedodd y cyn-Weinidog, Leighton Andrews, a oedd â chyfrifoldeb dros y Gymraeg, fod yma gronfa newydd o £250,000 dros dair blynedd wedi ei sefydlu er mwyn galluogi ac annog siaradwyr Cymraeg i ddefnyddio technoleg a chyfryngau digidol Cymraeg. Yr oedd hyn yn dangos y pwysigrwydd a osodai Llywodraeth y Cynulliad ar y cyfryngau cymdethasol. Meddai Leighton Andrews ar y pryd:

I sicrhau bod yr iaith Gymraeg yn ffynnu yn yr 21ain ganrif a bod siaradwyr Cymraeg yn gallu cyfrannu'n llawn fel dinasyddion digidol, rhaid i ni wneud yn siwr bod technoleg a chyfryngau digidol Cymraeg ar gael yn hawdd.²¹³

Yn ôl y cyn-Weinidog dylem ddefnyddio'r adnoddau digidol hyn fel ffordd o ddangos bod yr iaith yn gyfrwng perthnasol, modern a chreadigol.

Awgrymodd gwaith ymchwil gan Fentrau Iaith Cymru fod angen cynyddu'r Gymraeg ar y gwefannau cymdeithasol gan fod iaith y gwefannau mor ddylanwadol. Mae'r ymchwil yn dangos bod chwarter y siaradwyr Cymraeg rheolaidd yn fwy tebyg o ddefnyddio Saesneg ar wefannau fel Trydar a Facebook. Mae'r adroddiad wedi galw ar gwmnïau mawr fel Trydar, LinkedIn ac Instagram i

²¹¹ Athique, *Digital Media and Society*, t. 116.

²¹² Ibid., t. 122.

²¹³ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/110542-hybu-r-gymraeg-mewn-cyfryngau-newydd> (cyrchwyd Mehefin 2013).

ddilyn esiampl Facebook a chynnig y dewis i gael eu safleoedd yn Gymraeg. Dywedodd 65% o'r rhai a gymerodd ran yn yr ymchwil fod iaith y safle ei hun yn dylanwadu ar eu defnydd o iaith. Yn ôl Emily Cole o Fentrau Iaith Cymru:

Mae'n glir bod angen cynnal y momentwm a chymell mwy o bobl ar draws y wlad a thu hwnt i gyfrannu yn Gymraeg fel rhan o'r byd digidol.²¹⁴

Yn ôl yr adroddiad, os nad yw siaradwyr Cymraeg yn hyderus maent yn cyfathrebu yn Saesneg ar safleoedd cymdeithasol, ac yn ôl yr ymateb yr oedd cyfran sylweddol o siaradwyr Cymraeg yn gwneud hynny. Er hynny yr oedd noddwyr y gwaith ymchwil, sef cwmni BT, yn nodi bod arwyddion gobeithiol gan y byddai 95% o'r rhai a gymerodd ran yn yr ymchwil yn dymuno defnyddio mwy o Gymraeg. Yn ôl Ann Beynon, Cyfarwyddwr Cymru BT:

Yr her wirioneddol o'n blaenau yw symbylu cymaint o siaradwyr Cymraeg â phosibl i ddefnyddio'r iaith yn gymdeithasol ar-lein.²¹⁵

Oherwydd bod yna broblemau wedi bod i gael band llydan cyflym mewn sawl ardal yng Nghymru mae llawer o gartrefi a busnesau wedi dioddef ac mae hyn wedi bod yn andwyol i effeithlonrwydd y cyfryngau cymdeithasol. Yn dilyn cynllun y Llywodraeth i ymestyn band llydan cyflym mae'n debyg bod 190,000 o gartrefi a busnesau yng Nghymru wedi elwa, ac mae disgwyl i fand llydan cyflym gyrraedd 95% o gartrefi a busnesau'r Deyrnas Unedig erbyn 2017 ar gost o £1.7 biliwn. Fel rhan o ymdrechion Llywodraeth Prydain i gryfhau cyswllt y we ar gyfer y sector preifat mae tua 40,000 o gartrefi a busnesau'n derbyn mynediad i'r band llydan yn wythnosol. Mae'r Llywodraeth yn nodi y bydd cael mynediad i'r band llydan cyflym yn cynyddu elw busnesau ac yn creu 56,000 o swyddi newydd ym Mhrydain erbyn 2024, gan ychwanegu £1.5 biliwn at yr economi, gan gynnwys £275 miliwn i gymunedau cefn gwlad bob mis. Yn ôl Alun Cairns, Dirprwy Ysgrifennydd Cymru:

Mae'r cyhoeddiad heddiw bod gan bron i 200,000 o gartrefi a busnesau Cymru fynediad i gyflymdra chwim yn garreg filltir arwyddacaol yng nghynlluniau uchelgeisiol y llywodraeth hon i sicrhau bod gan Gymru rwydwaith band llydan sy'n addas ar gyfer yr oes ddigidol. Mae band llydan chwim yn hanfodol nid yn unig ar

²¹⁴ <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/156468-angen-cynyddu-r-gymraeg-ar-wefannau-cymdeithasol> (cyrchwyd Awst 2014).

²¹⁵ Ibid.

gyfer bywyd bob dydd ond hefyd ar gyfer llwyddiant economaidd Cymru yn y dyfodol.²¹⁶

O gael y band llydan cyflym, bydd busnes yn gweithio'n gyflymach ac yn fwy effeithiol. Fe fydd yn golygu gostwng costau a ehangu'r busnes. Gyda'r datblygiad hwn gellir mynd â'r band llydan cyflym i rannau o'r wlad sydd y tu hwnt i gyrraedd cynlluniau masnachol y sector preifat.

Twf Facebook

Rhwydwaith cymdeithasol sy'n cysylltu pobl, cydweithwyr a chwsmeriaid yw Facebook. Dechreuodd gwefan rhyngweithio Facebook ym mis Chwefror 2004 yn ystafell Mark Zuckerberg, myfyriwr ym Mhrifysgol Harvard. Yr oedd Zuckerberg wedi datblygu nifer o wefannau rhwydweithio eraill cyn hynny ar gyfer ei gydfyfyrwyr. Un o'r rhain oedd Coursematch, a oedd yn caniatáu i ddefnyddwyr weld myfyrwyr a oedd yn gwneud yr un cwrs gradd â nhw. Gwefan arall oedd Facemash a oedd yn gofyn i ddefnyddwyr roi marciau i fyfyrwyr yn ôl pa mor ddeniadol oedden nhw.

O fewn mis i sefydlu Facebook roedd hanner poblogaeth myfyrwyr Prifysgol Harvard â chyfrif arno. Er bod yr aelodaeth wedi ei chyfyngu i Brifysgol Harvard i ddechrau, buan iawn y cafodd y wefan ei hehangu i gynnwys colegau a phrifysgolion eraill yn America a Chanada. Erbyn Medi 2006 yr oedd Facebook ar agor i bawb a oedd dros dair ar ddeg oed ac yn berchen ar gyfeiriad e-bost dilys. Er i Facebook ddechrau yn y cyd-destun academiaidd fe symudodd y tu hwnt i'r byd academiadd yn fuan. Erbyn heddiw mae pobl o bob oedran yn ei ddefnyddio. Mae'n debyg mai'r syniad wrth ei greu oedd rhoi mwy o rym i bobl i rannu negeseuon ac i wneud y byd yn fwy agored, a rhoi cyfle iddynt gadw mewn cysylltiad â'i gilydd ynghyd â chadw oed (*dating*). Yr oedd yn gyfle gwyh i ddarganfod beth oedd yn digwydd yn y byd ac i drafod a rhannu'r hyn oedd yn bwysig iddynt. Yn ôl Clapperton, mae gwell cyfle i siarad gyda mwy o bobl ar Facebook nag ar yr un cyfrwng arall.²¹⁷

²¹⁶ <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/157403-190000-o-gartrefi-a-busnesau-cymru-n-elwa-o-fand-llydan-chwim> (cyrchwyd Medi 2014).

²¹⁷ Clapperton, *This is Social Media*, t. 60.

Gellir rhannu newyddion yn rhwydd a chyflym drwy gyfrwng Facebook yn ogystal â llwytho lluniau, fideos a dolennau i wefannau eraill. Mae Facebook yn rhwydwaith rhyngweithiol sy'n golygu y gall pobl adael sylwadau yn ymwneud â storïau a 'hoffi' lluniau arno. Hefyd mae modd gweld nifer y bobl sy'n dilyn storïau penodol yn ogystal ag olrhain nifer y bobl sydd mewn cyswllt â'r tudalen yn gyffredinol. Mantais fawr defnyddio Facebook yw y gellir creu cyfrif, llwytho lluniau a diweddarau ffrwd newyddion heb ddim cost. Erbyn hyn mae gan Facebook 1.2 biliwn o ddefnyddwyr ar draws y byd (4 Chwefror, 2014). O ystyried hyn mae'n anodd iawn i'r wasg brint gystadlu â chyfrwng mor bwerus mewn maes sy'n hynod o gystadleuol. Yn wahanol i dderbyn newyddion trwy gyfrwng y papur newydd gyda Facebook, yr unigolyn mewn gwirionedd yw'r golygydd ac fe fedr ddewis a dethol pa newyddion y mae am eu derbyn, ac i raddau pa hysbysebion y mae am eu gweld. Bellach mae nifer fawr yn defnyddio'r cyfrwng ar ei ffonau symudol. Byddwn yn cytuno â Clapperton mai Facebook oedd y wefan a wnaeth symud y rhwydweithiau cymdeithasol yn eu blaen yn y lle cyntaf.²¹⁸

Mae Carvill a Taylor yn crynhoi pwrpas Facebook fel hyn:

Set up as a way for friends to communicate easily with each other online and with the mission statement to give people the power to share and make the world more open and connected.²¹⁹

Yn wir mae Tom Standage yn nodi bod Facebook mor nerthol fel ei fod yn gyfrifol am un o bob saith munud a dreulir ar-lein.²²⁰

Yn fy ngwaith gyda *Golwg360* bûm yn defnyddio llawer ar y cyfrwng wrth chwilio am storïau a sicrhau bod y newyddion diweddaraf gennyf am y gwahanol bynciau. Mewn cyfweiliad â mi 19 Medi, 2013, dywedodd y ffermwr Gareth Wyn Jones sut y bu i Facebook ddylanwadu arno a newid ei ddull o dderbyn newyddion:

'Fe fyddwn yn edrych ar *Facebook* rhyw unwaith y mis i ddechrau ond wedyn fe wnes sylweddoli bod yna gyfle i mi werthu fy hun, ac yna mi fyddwn yn mynd ar Facebook yn amlach ac yr oeddwn yn gweld nad oedd angen i mi brynu papur

²¹⁸ Ibid., t. 59.

²¹⁹ Carvill a Taylor, *The Business of Being Social*, t. 4.

²²⁰ Tom Standage, *Writing on the Wall* (London, 2013), t. 231.

dyddiol gan fy mod yn cael y cyfan ar y ffôn. Hefyd medraf dderbyn y newyddion diweddaraf pan fyddaf allan wrth fy ngwaith.’²²¹

Wrth holi llawer o fusnesau lleol²²², dywedodd nifer ohonynt wrthyf pa mor ddefnyddiol oedd Facebook iddynt. Meddai Rhian Dafydd, perchennog y busnesau Ji-Binc, Jac-Do a Cwtsh Coffi yn Aberaeron wrthyf (15 Gorffennaf, 2013):

‘Fe fyddaf yn defnyddio llawer o Facebook a byddaf yn annog y staff i wneud hefyd er mwyn hyrwyddo’r busnes.’

Yr oedd Gwenan Davies, Bythynnod Gwyliau Mydroilyn (8 Ebrill, 2014), yn bendant ei bod yn werth defnyddio Facebook:

‘Rydym yn hysbysebu drwy ddefnyddio Trydar a Facebook. Rydym yn defnyddio ein tudalen Facebook yn gyson. Y rheswm am hyn, yw bod Facebook yn lot haws i’w ddefnyddio, ac rydym yn medru cyfathrebu’n uniongyrchol gyda ein cwsmeriaid yn ogystal â thrio denu cwsmeriaid newydd.’

Gwelai Gwenan Davies o Cardiau Gwenan, Aberaeron (8 Ebrill, 2014) fod manteision pendant o ddefnyddio Facebook:

‘Yr unig le dwi’n hysbysebu ar hyn o bryd yw Facebook. Mae’n ffordd syml, ac yn bwysicach na dim, yn rhad ac am ddim.’

Dywedodd llefarydd ar ran Cwmni Bysiau G & M, Llanbedr Pont Steffan, wrthyf (7 Ionawr, 2015) eu bod fel cwmni yn defnyddio Facebook a Trydar:

‘Oherwydd mae’n helpu i hysbysebu’r busnes trwy’r rhwydwaith cymdeithasol. Mae’n ffordd rwydd a rhad i hysbysebu ac mae’n ffordd i gymdeithasu, siarad a gwneud busnes. Mae’n werth defnyddio’r dechnoleg oherwydd dyna y mae pawb yn ei wneud y dyddiau hyn, dim papur a beiro. Hefyd mae’n rhoi cyfle i gwsmeriaid o bob man i weld fod y busnes yma ar gael. Yr ydym yn gweld bod yna gynnydd yn y busnes fel canlyniad i ddefnyddio’r we. Mae pobl hefyd yn medru gofyn am fanylion a phris y bysiau ar Facebook. Byddwn hefyd yn derbyn archebion trwy gyfrwng y dechnoleg fodern’.

Dywedodd llefarydd ar ran y Welsh Quilt Centre, yn Llanbedr Pont Steffan (10 Ionawr, 2015) eu bod yn defnyddio Facebook a Trydar i roi gwybodaeth am y digwyddiadau a’r arddangosfeydd a gynhelir ganddynt. Maent fel cwmni yn teimlo fod mantais bendant o ddefnyddio’r cyfryngau hyn gan eu bod yn denu ymwelwyr o bedwar ban y byd i’r dref. Dyma eu prif gyfrwng i roi gwybod i bobl am eu busnes. Erbyn hyn mae ganddynt swyddog marchnata sy’n siarad Cymraeg ac felly caiff y ddwy iaith eu defnyddio yn eu gweithgareddau o ddydd i ddydd.

²²¹ Gweler Atodiad 9.

²²² Gweler Atodiad 12.

Bydd Anthea Jones o gwmni Y Parlwr Ymbincio yn Llanbedr Pont Steffan yn defnyddio Facebook bron bob dydd ar gyfer ei busnes. Dywedodd wrthyf (17 Ionawr, 2015) ei bod yn ei weld yn gyfrwng defnyddiol iawn sy'n cyrraedd llawer o bobl. Fe wnaeth ei ddefnyddio i gynnig bargeinion gan y cwmni ychydig amser cyn y Nadolig (2014) ac fe gafodd dros fil o 'hits'. Yn ôl Anthea, pe na byddai ond canran fach o'r cwsmeriaid wedi manteisio ar y cynnig, byddai'r arbrawf wedi talu'r ffordd ac nid oedd wedi costio dim i'r cwmni. Dywedodd y byddai'n fodlon talu o fewn rheswm am y gwasanaeth pe byddai rhaid gan ei fod yn cyrraedd cynulleidfia eang a hefyd yn medru targedu'r grŵp y maen nhw fel cwmni yn anelu ato. Hefyd ers dechrau defnyddio'r cyfrwng yr oedd yn gweld cynnydd amlwg yn y gwerthiant a byddai pobl yn cysylltu i wneud ymholiadau am ei gwasanaeth. Dywedodd ei bod wedi arfer hysbysebu yn y papur lleol, sef *The Cambrian News*, ond ei fod yn ddrud ac nid oedd wedi cael llawer o ymateb wrth hysbysebu yn y papur bro sef *Clonc*. Bydd bob amser yn hysbysebu'r busnes yn ddwyieithog. Dywedodd perchennog Y Siop Leol, Aberystwyth, wrthyf (20 Awst, 2013) ei fod yn defnyddio Facebook i hysbysebu'r busnes a'i fod yn cael ymateb da ar y cyfrwng.

Mewn cyfweiliad â mi (10 Rhagfyr, 2013) dywedodd Mared Ifan, Llywydd Undeb Myfyrwyr Cymraeg Aberystwyth (UMCA) ei bod yn defnyddio llawer ar y cyfryngau cymdeithasol fel Facebook yn ddyddiol i gysylltu â'r myfyrwyr. Bydd myfyrwyr unigol bellach yn cysylltu â hi yn amlach ar Facebook nag ar e-bost. Hefyd dywedodd y bydd yn hyrwyddo digwyddiadau a hysbysebu unrhyw beth y mae UMCA wedi bod yn ei wneud ar Facebook. Drwy gyfrwng Facebook bydd yn medru cysylltu â myfyrwyr Cymraeg yn y colegau eraill (fel y Gym-Gym ym Mhrifysgol Caerdydd) a nodi digwyddiadau lle mae'r myfyrwyr Cymraeg i gyd yn dod at ei gilydd, er enghraifft Yr Eisteddfod a'r Ddawns Ryng-golegol.

Yr un oedd neges Mared Jones, Swyddog Datblygu Clybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion, mewn cyfweiliad â mi (27 Tachwedd, 2013). Dywedodd fod y Clybiau yn cysylltu â hi bellach yn ddyddiol trwy gyfrwng Facebook. Hefyd bydd hi'n cysylltu â chlybiau'r Sir a chyda chlybiau mewn siroedd eraill ar y cyfrwng. Mewn ateb i'm holiadur²²³ dywedodd pob un o Glybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion eu

²²³ Gweler Atodiad 13.

bod yn defnyddio Facebook yng ngweithgareddau'r clwb a hynny drwy gyfrwng y Gymraeg.

'Mae C.F.F.I Lledrod yn defnyddio Facebook fel tudalen y clwb. Byddwn yn postio gwybodaeth ar ein tudalen i hysbysu ein haelodau am ddigwyddiadau'r clwb.'

'Fel clwb rydym yn gwneud llawer o ddefnydd o Facebook er mwyn darparu negeseuon am yr hyn sydd ymlaen a digwyddiadau sydd ar y gweill.' Clwb Llangeitho'

'Mae ein tudalen Facebook yn ffordd o rannu gwybodaeth ymysg yr aelodau a ffrindiau'r clwb.' Clwb Llanwenog

Mae Facebook yn gyfrwng defnyddiol iawn i dynnu sylw at y gwahanol ymgyrchoedd a phrotestiadau, ac i leisio anfodlonrwydd ar waith pobl mewn awdurdod. Gwnaethpwyd llawer o ddefnydd o'r cyfrwng fel arf i hybu democratiaeth wrth ymladd dros gadw Neuadd Pantycelyn, sef yr unig lety penodedig Cymraeg ym Mhrifysgol Aberystwyth, ar agor. Rhoddwyd fideos o areithiau a ralis a gynhaliwyd yn ystod 2014 dros gadw'r Neuadd ar agor

Er enghraifft, crëwyd tudalen digwyddiad ar Facebook sef Rali Fawr Pantycelyn ar y 15 Chwefror, 2014 am hanner dydd. Fe wahoddwyd dros fil a hanner o bobl drwy'r cyfrwng i fynychu'r digwyddiad ac fe wnaeth 216 ymateb arno y byddent yno. Mae'n deg nodi i lawer mwy na hynny fynychu'r brotest. Fel rhan o'i neges ar Facebook, meddai Emyr Wyn Francis, llywydd UMCA 1996-97

'Dwi'n erfyn ar gyn-breswylwyr Pantycelyn, y rheiny sydd wedi elwa cymaint ohoni, y rheiny sydd eisiau i'r genhedlaeth nesaf gael yr un cyfleoedd ag a gethon ni, i gefnogi'r ymgyrch holl bwysig yma.'

Yn y modd hwn, roedd cyfle i genedlaethau blaenorol roi eu cefnogaeth i'r ymgyrch, a hynny'n weladwy iawn. Wedi iddi ddod yn glir y byddai Neuadd Pantycelyn yn parhau i fod yn agored, ymddangosodd nifer o sylwadau ar Facebook yn canmol y penderfyniad, ac yn rhoi hysbysrwydd i fuddugoliaeth yr achos e.e.

'Llongyfarchiadau i chi gyd a diolch am ddiogelu rhan o hanes Cymru.' – Gwyn Elfyn (5 Ebrill, 2014)

'Newyddion gwych. Llongyfarchiadau i bawb a ymgyrchodd a pheidio ag ildio.' – Sian Harris (5 Ebrill, 2014)

Fe wnaeth Facebook ddathlu ei ben blwydd yn ddeg oed ar 4 Chwefror, 2014. Er bod ganddo 1.2 biliwn o ddefnyddwyr ar draws y byd mae ymchwilwyr fel Markos Zachariadis yn rhybuddio y gall y wefan fod mewn perygl yn y dyfodol:

‘Efallai y daw gwefan a dyfais arall i fygwth ei sefyllfa yn y farchnad, ond mae Facebook mewn sefyllfa dda i ehangu a thyfu ymhellach, ac ychwanegu gwasanaethau newydd i gadw defnyddwyr.’²²⁴

Fel y nodwyd yn yr enghreifftiau o Geredigion a drafodwyd yn yr adran flaenorol, nid oes unrhyw amheuaeth nad oes cyfleoedd gwyb ar y cyfrwng i fusnesau sy’n awyddus i’w gwerthu eu hunain; ac o gofio’r hinsawdd economaidd presennol, mae’n rhaid edrych ar bob cyfrwng posibl. Yn ôl D. Meerman Scott, mae tudalen Facebook yn gam cyntaf ardderchog i gwmni neu fusnes gysylltu â phobl.²²⁵ Gellir edrych ar y tudalen Facebook fel proffil personol, ond ei bod wedi’i addasu wedyn ar gyfer cwmni. Er i Facebook gael ei gychwyn fel cyfrwng i gysylltu aelodau’r byd academiaidd â’i gilydd, fe datblygodd yn gyflym iawn i fod yn bwysig iawn ym myd busnes. Gellir defnyddio Facebook mewn sawl dull i hybu busnes. Mae’n gyfle i gysylltu’n uniongyrchol gyda’r cwsmeriaid, yn ogystal â dweud wrth eraill am eich brand neu gynnyrch. Yn ogystal â hyn mae’n gyfle i ymestyn allan at y gynulleidfa a thrafod gyda rhai a allai ddod yn gwsmeriaid. Hefyd mae’n un o’r safleoedd mwyaf yn y byd sy’n ein galluogi i gysylltu gyda phawb. Gall unrhyw un fanteisio ar Facebook i gynnal perthynas dda ag eraill ac mae hyn yn hynod o bwysig oherwydd gellir gwerthu cynnyrch neu ei hyrwyddo yn y modd hwn. Mae Facebook yn gyfle heb ei ail i roi cyhoeddusrwydd i’r busnes, rhoi hanes y cynnyrch a’r gwasanaeth sydd i’w gynnig ac i greu argraff ffafriol ar gwsmeriaid a darpar gwsmeriaid. Gellir trafod unrhyw agwedd o’r busnes er mwyn tynnu sylw at eich cynnyrch arbennig chi. Hefyd mae’n gyfrwng grymus i ddangos lluniau a fideos o’r busnes sy’n galluogi rhywun i weld yr hyn sydd ar gael, heb orfod ymweld â’r busnes yn bersonol. Mae hyn yn dra phwysig mewn ardal wledig oherwydd y potensial i ehangu’r farchnad y tu hwnt i ddalgylch cyfyng traddodiadol busnesau lleol.

Mae’n bwysig iawn, felly, fod busnesau bach mewn ardaloedd cefn gwlad, lle mae’r boblogaeth yn fach yn gwybod am y datblygiadau diweddaraf ym maes y

²²⁴ <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/136293-facebook-yn-10-mlwydd-oed> (cyrchwyd Mawrth 2014).

²²⁵ Scott, *The New Rules of Marketing and PR*, t. 250.

cyfryngau cymdeithasol ac yn eu deall. Rhaid i bob cwmni a busnes sy'n defnyddio Facebook ddatblygu perthynas dda gyda'u cwsmeriaid. Hefyd mae ansawdd y gwasanaeth a roddir yn hollbwysig. Mewn cyfweiliad â mi (15 Gorffennaf, 2013) dywedodd Rhian Dafydd, perchennog Ji-Binc, Jac-Do a Cwtsh Coffi, y bydd yn pwysleisio wrth ei gweithwyr mor bwysig yw lluniau i hysbysebu'r busnes. Hefyd bydd yn dangos yn gyson ar Facebook gasgliad o'r dillad i roi syniad o'r hyn sydd ar gael ganddynt yn siop Ji-Binc. Dywedodd perchennog Siop Fferm Llwynhelig wrthyf (20.8.13) fod ganddynt dri safle Facebook, sef un preifat, un i'r fferm ei hunan, ac un i 'O flas i flas' sef y daith sy'n mynd drwy Geredigion gan ddechrau yn y de yn Llandudoch i fyny i Bontarfynach yn y gogledd. Bydd modd ymweld â'r gwahanol leoedd sy'n cynhyrchu bwyd lleol ar hyd y daith a byddant yn hyrwyddo'r rheiny ar Facebook. Bydd hwn yn gyfrwng da i ddangos, ymhlith pethau eraill, pwy sy'n gwerthu pysgod yn y farchnad leol yn Llandudoch, pwy sy'n gwneud y bara a phwy sy'n tyfu llysiau organig. Dyma ffordd arbennig i gyrraedd cwsmeriaid arferol ac i geisio denu rhai newydd, heb sôn am y potensial i ennill cwstwm twristiaid sy'n aros yn yr ardal a mewn llety hunanarlwyo. Mae'n bwysig hefyd gwrandao ar yr hyn sydd gan y bobl i'w ddweud am y cynnyrch. Bydd sylwadau cadarnhaol am y cwmni neu fusnes bob amser yn gymorth i hyrwyddo'r cynnyrch. Mae llawer o fusnesau wedi datgan mai'r peth gorau am Facebook yw'r cwsmeriaid ychwanegol y mae'n ei dynnu at ei safleoedd. Mae y botwm 'hoffi' yn bwysig iawn yn y cyswllt hwn.

Yn ystod Ionawr 2015 bu yna dipyn o drafodaeth ynglŷn â pholisi un lle bwyta yng Nghaerdydd o roi llun teulu a adawodd yr adeilad heb dalu. Roedd y cwmni'n dadlau iddynt roi'r llun ar eu gwefan oherwydd eu bod yn credu i'r teulu gerdded allan heb dalu mewn camgymeriad ac y byddent yn dychwelyd i dalu ar ôl gweld y llun. Dadl eraill oedd bod y lle bwyta wedi manteisio ar gyfrwng Facebook i godi cywilydd ar y teulu.

Mae ystyriaethau pellach y tu hwnt i'r budd amlwg sydd ar gael i fusnesau. Gall cyfrwng fel Facebook greu cymunedau newydd, a chymunedau rhithiol a all atgyfnerthu'r rhai go-iawn, a thrwy hynny hybu hunaniaeth a balchder bro. Mae'n deg dweud y medrwyd gyda chymorth Facebook gysylltu â phobl mewn unrhyw le yn y byd, gan fod pawb sy'n gyfarwydd â'r rhyngrwyd yn ei ddefnyddio. Mae hyn

felly yn gyfle da inni ddod i wybod mwy am eu diwylliant, arferion, gwerthoedd a'u traddodiadau, ond hefyd i rannu'r hyn sydd gennym ag eraill. Heb amheuaeth, Facebook yw'r cyfrwng mwyaf addas i ddod o hyd i hen ffrindiau a chanfod rhai newydd a hynny heb ddim cost.

Mantais arall defnyddio Facebook yw y gallwn rannu ein teimladau a dweud beth sy'n digwydd yn ein bywyd bob dydd. Hefyd fe allwn dderbyn ymateb i'n teimladau. Elfen bwysig arall yw fod yna ddull o gadw pethau'n gyfrinachol arno, felly y defnyddiwr sy'n rheoli beth y mae am ei ddatgelu a'i rannu. Gellir hefyd ddefnyddio grŵp Facebook er mwyn cadw ffrindiau agos mewn cysylltiad a chadw cyfrinachedd. Yn wir y gallu i gadw cyfrinachau sy'n gwneud Facebook yn wahanol i'r rhwydweithiau eraill. Mae modd hefyd i ddisgyblion ac i fyfyrwyr ddefnyddio'r cyfrwng i greu grŵp i astudio rhyw bwnc neu'i gilydd. Gallant rannu gwybodaeth am bethau fel gwaith cartref a pharatoi tuag at arholiadau. Symlwydd y cyfrwng a'i effeithlonrwydd sydd wedi ei wneud y safle cymdeithasol gorau yn y byd. O'i ddefnyddio'n gywir mae Facebook yn gyfrwng arbennig ac yn medru tynnu sylw at bethau pwysig. Fel y dywedodd y ffermwr Gareth Wyn Jones wrthyf (19 Medi, 2013):

'Dwi'n meddwl bod Facebook yn ffordd dda o rannu dy broblemau a hefyd prydferthwch yr amgylchfyd sydd o'th gwmpas. Mi fydda i yn defnyddio'r cyfrwng i rannu newyddion da sy'n digwydd ar y fferm, fel tynnu llun oen neu ebol newydd eu geni ac mi fydd y bobl wrth eu bodd yn cael y wybodaeth. Dwi'n credu nad oes dim yn fwy pwerus na llun i gyfleu neges. Wrth rannu lluniau ar y dechnoleg newydd fe ddaw pobl yn ymwybodol beth yw ein problemau o ddydd i ddydd wrth ffermio'.²²⁶

Yn ôl Gareth Wyn Jones mae Facebook yn ffordd ymlaen i'r ffermwyr hybu'r diwydiant, creu delwedd er mwyn denu ymwelwyr a chadw pobl yn yr ardal, ac mewn gwaith.²²⁷ Yn bersonol byddwn yn hoffi gweld cwmnïau a busnesau yng Ngorllewin Cymru yn gwneud mwy o ddefnydd ohono i hyrwyddo eu cynnyrch. Mae lle yma yn wir iddynt wneud hynny trwy gyfrwng *Golwg360*. Mae cyfle arbennig yma i hysbysebu ar wefan *Golwg360* i gael cyhoeddusrwydd eang.

Gall Facebook hefyd fod yn arf hynod bwerus i harnesu ewyllys da pobl mewn ffyrdd eraill, er enghraifft drwy hwyluso rhoi cymorth i elusennau ac achosion da.

²²⁶ Gweler Atodiad 9.

²²⁷ Ibid.

Fe ddangosodd Facebook pa mor ddylanwadol ydoedd fel cyfrwng yn y cydestun hwn Dydd Mawrth 18, 2014. Er nad oes neb yn sicr sut y dechreuodd hyn, penderfynodd nifer o ferched bostio hunlun (*selfie*) ohonynt eu hunain heb ddim colur ac annog eu ffrindiau i wneud yr un peth. O fewn 48 awr yr oedd Ymchwil Cancr UK wedi derbyn dwy filiwn o bunnoedd. Yn ystod y 24 awr cyntaf, derbyniodd Ymchwil Cancr UK dros 800,000 o negeseuon testun ar dudalen Facebook a Trydar yn addo arian tuag at yr achos. Yma gwelwyd grym a dylanwad y gymuned wrth ddefnyddio'r dechnoleg newydd.²²⁸

Pan gaiff ei ddefnyddio'n 'gywir' gall Facebook fod yn gyfrwng defnyddiol, ond mae'n rhaid cydnabod bod iddo ei anfanteision a pheryglon hefyd. Rhaid cydnabod bod treulio cyfnodau maith ar Facebook yn mynd â llawer o amser a hynny'n aml ar draul pethau eraill fel darllen neu gymryd rhan mewn chwaraeon neu weithgareddau cymunedol. Mae rhai'n dweud ei fod yn cael effaith nid annhebyg i'r teledu, sef cadw pobl rhag cymdeithasu yn y ffyrdd traddodiadol a dod ynghyd gyda chymdogion a thylwyth. Anfantaes arall yw y gellir creu proffil ffug arno, ac mae'n rhwydd gwneud hynny gyda llun sydd wedi ei ddwyn. Mae pobl yn defnyddio'r dull hwn i sarhau a phoeni eraill gyda chanlyniadau erchyll ar adegau. Yn aml bydd grwpiau yn cael eu creu er mwyn amharchu neu halogi personoliaeth, cenedl neu grefydd arbennig. Er mwyn osgoi bod rhywun yn cael ei boeni ar Facebook mae'n bwysig iawn peidio â rhannu manylion personol yn gyhoeddus. Yn nyddiau cynnar Facebook byddai rhywun yn edrych arno fel cyfrwng diniwed i gael gwybodaeth a hanesion hen ffrindiau a dangos efallai luniau o'ch anifeiliad anwes. Erbyn hyn mae'r cyfrwng wedi newid llawer ac yn aml fe ddangosir lluniau anwedus a threisgar. Hefyd fe anfonir negeseuon dilornus ac atgas.

Gwnaeth y darllenwraig newyddion Fiona Bruce ddweud ei bod am roi'r gorau i ddefnyddio cyfryngu fel Facebook oherwydd y sylwadau dilornus a wneir arnynt am fenywod gan ddynion. Meddai Bruce:

²²⁸ <http://www.ibtimes.co.uk/no-make-selfie-narcissistic-social-media-trend-raises-1-million-cancer-research-1441148> (cyrchwyd Mehefin 2014).

'I'm astonished at the freedom with which a depressingly large number of men feel they can just say what they want and write the most hideously misogynistic stuff about women'.²²⁹

Yn aml erbyn hyn mae rhywun yn cael y teimlad bod llawer yn defnyddio'r cyfrwng i gael sylw, ac i glochdar am eu llwyddiannau a brolio eu cysylltiadau.

Yn aml bydd pobl mewn swyddfeydd yn gwastraffu amser ar Facebook yn hytrach na chanolbwyntio ar eu gwaith, ac fel canlyniad i hyn mae nifer o gwmnïau wedi cael gwared ar Facebook o ryngrwyd y cwmni. Mae Tom Standage yn nodi bod mwy na hanner cwmnïau Prydain ac America wedi gwahardd eu gweithwyr rhag defnyddio Facebook a Trydar a safleoedd cymdeithasol eraill yn ystod oriau gwaith. Er hynny, noda Standage fod nifer o gwmnïau yn cydnabod bod gan gyfryngau fel Facebook ran i'w chwarae yn y gweithle o'u defnyddio'n gywir.²³⁰ Hefyd mae yna berygl o wario gormod o amser yn chwarae gemau arno a siarad gyda ffrindiau nes mynd yn gaeth i'r cyfrwng.

Cyhuddiad arall sydd wedi'i wneud yn erbyn Facebook, yn union fel y cyfryngau technolegol eraill, yw hwnnw sydd wedi'i grybwyll yn barod yn nghyd-destun cymunedau gwledig fel Ceredigion — sef fod Facebook a'u tebyg yn lladd sgwrs ac yn peri bod pobl yn llai parod i drafod wyneb yn wyneb. Yn ôl pŵl piniwn, yr oedd yn well gan 68% o'r rhai a holwyd ymdrin â phobl eraill drwy e-byst neu ar y ffôn, hyd yn oed os oeddent yn gweithio yn yr un adeilad.²³¹ Yr oedd nifer o'r rhai a holwyd yn osgoi cydweithwyr neu gleientiaid rhag ofn iddynt orfod ateb cwestiynau anodd neu orfod gwneud mwy o waith. O'r rhai a holwyd dim ond 32% oedd yn hoffi trafodaeth wyneb yn wyneb i ddatrys problem. Roedd 52% yn dweud eu bod nhw'n llai hyderus wrth ymdrin â phobl wyneb yn wyneb am eu bod wedi mynd mor ddibynnol ar y dechnoleg fodern.²³² Heb amheuaeth, mae datblygiadau technolegol wedi arwain at chwyldro yn y cyflymder yr ydym yn medru cyfathrebu â'n gilydd a hefyd faint o wybodaeth y medrwn ei rhannu mewn cyfnod byr ond a ydyw hynny ar draul cyfathrebu wyneb yn wyneb?

²²⁹ <http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/local-national/uk/bruce-slams-internet-misogyny-30396221.html> (cyrchwyd Awst 2014).

²³⁰ Standage, *Writing on the Wall*, tt. 244-45.

²³¹ <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/86505-e-byst-yn-lladd-y-sgwrs> (cyrchwyd Awst 2013).

²³² Ibid.

Rhaid cydnabod y gall fod yna ddeunydd ar Facebook na fydd yn addas i blant ac i bobl ifanc a bydd hyn o bryd i'w gilydd yn medru achosi pryder iddynt. Mae'n amlwg y dylai defnyddwyr fod yn ofalus iawn rhag achosi poen a phryder. Ond yn aml iawn gall pobl ddweud pethau heb sylweddoli fod goblygiadau peryglus i'r hyn maen nhw'n ei ddweud. Ar ôl cael ei ddewis ar reithgor mewn achos o gam-drin plant yn rhywiol, anfonodd Kasim Davey 21 oed o Lundain neges ar Facebook yn dweud ei fod wrth ei fodd yn cael cyfle i gosbi pedoffeil. Wrth amddiffyn ei weithred, fe ddywedodd Davey wrth ei gwrsel nad oedd yn sylweddoli iddo wneud dim o'i le.²³³

Yn ddiweddar (Chwefror 2014) fe ddechreuodd nifer chwarae gêm beryglus ar Facebook o'r enw Nekominate. Natur y gêm yfed yw gosod her i berson arall gyflawni rhyw dasg yn ymwneud ag yfed a hynny gyda chanlyniadau trychinebus mewn rhai achosion. Byddai'n rhaid i'r person oedd yn ateb yr her greu fideo ar Facebook yn ei ddangos yn gyflawni'r dasg. Gallai hyn arwain at fwlio a rhoi pwysau cymdeithasol (*peer pressure*) mawr ar unigolion fyddai'n gwrthod cymryd rhan. Byddai pobl yn aml yn ceisio cyflawni rhywbeth yn well ac yn fwy heriol na'r rhai oedd wedi gosod yr her iddynt. Canlyniad hyn mewn nifer o achosion oedd bod rhai yn neidio i afonydd neu yfed diod a allai achosi salwch difrifol neu farwolaeth. Yn aml gall rhywbeth sy'n dechrau'n ddiniwed orffen mewn trychineb wrth gamddefnyddio'r cyfrwng. Mae eraill wedi penderfynu troi'r cyfrwng er daioni. Fe gafodd un person ei herio yn Ne Affrig i gymryd rhan yn y gêm yfed a'r hyn a wnaeth oedd gwneud fideo yn herio pobl i gyflawni pethau da.²³⁴ Dyma enghraifft sy'n dangos pa mor ddylanwadol yw'r cyfrwng gan fod y ffenomenon hon wedi dylanwadu ar ymddygiad pobl.

Mae'n arferiad bellach i wasgu'r botwm 'hoffi' i ddweud eich bod yn cefnogi rhyw achos da, ond oni fyddai'n well gwneud rhywbeth ymarferol fel rhoi arian neu wirfoddoli i helpu fel bod yna ddaioni yn cael ei wneud? Rhaid gofyn o ddifrif ai gwastraff amser yw dymuno pen blwydd hapus ar Facebook i blentyn ifanc sy'n methu darllen y cyfarchion. Hefyd a oes yna unrhyw synnwyr mewn ymffrostio

²³³ <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/117081-dau-mewn-helynt-tros-wefannau-cymdeithasol> (cyrchwyd Awst 2013).

²³⁴ <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/10615052/Nekominate-South-Africans-turn-drinking-craze-into-force-for-good.html> (cyrchwyd Ebrill 2014).

am lwyddiant aelod o'r teulu mewn arholiadau? Mae'n werth gofyn a oes yna unrhyw bwrpas mewn cystadlu gyda 'ffrindiau' ar Facebook a hynny yn aml er mwyn cael sylw.

Mae Facebook yn honni ei fod yn gyfrwng sy'n medru cysylltu pobl â'i gilydd, ond byddai rhai'n dadlau a gofyn pam cynnal perthynas trwy gyfrwng peiriant a beth sydd o'i le mewn cadw mewn cysylltiad drwy gwrdd mewn neuadd bentref neu dafarn. Gellir gofyn a yw Facebook mewn gwirionedd yn cysylltu pobl â'i gilydd neu yn hytrach yn eu cadw ar wahân. Mae hyn yn gwestiwn perthnasol iawn mewn ardaloedd gwledig fel Ceredigion, i'r ysbryd cymunedol, a hefyd drwy hynny, i'r economi lleol. Mae'n bosibl dadlau bod yna elfen anghymdeithasol iawn yn perthyn i'r cyfrwng wrth i rywun dreulio amser ar ei ben ei hun yn anfon negeseuon ar Facebook at ei ffrindiau yn hytrach na bod allan yn cymdeithasu yn eu plith mewn lle bwyta neu gaffi neu dafarn neu ryw le cymdeithasol arall. Ond dadl o'r ochr arall yw fod Facebook a chyfryngau cymdeithasol eraill yn medru bod yn ffordd i hysbysebu digwyddiadau 'go-iawn' a chreu mwy o weithgareddau yn y gymuned.

Mae Facebook, wrth reswm, yn arf pwysig iawn i newyddiadurwyr. Yn ogystal a defnyddio Facebook i gysylltu â theulu a ffrindiau, bûm yn defnyddio cryn dipyn arno yn ystod fy nhynod gwaith ar y prosiect hwn gyda *Golwg360*. Wrth ymchwilio i ryw bwnc neu gilydd pan ddeuai stori ar Facebook byddwn yn ei dilyn a'i datblygu ymhellach. Wrth edrych ar Facebook prynhawn Dydd Gwener 26 Ebrill, 2013 gwelais fod tân ar do y Llyfrgell Genedlaethol yn Aberystwyth. Y cam nesaf wedyn oedd darganfod mwy o ffeithiau er mwyn cael y stori'n barod i *Golwg360*. Heb amheuaeth o'i ddefnyddio'n gywir mae'n gyfrwng nerthol ym myd busnes a newyddiadura, ac yn fodd i hybu gweithgareddau mewn ardal wledig fel Ceredigion.

Fe wnaeth y Cynghorydd Ceredig Davies (Aberystwyth) greu tudalen Facebook diddorol (2012) o dref Aberystwyth, sef Aberystwyth Town Centre. Ar y tudalen ceir lluniau a gwybodaeth am dref Aberystwyth. Yn bersonol rwyf o'r farn ei bod yn hynod o effeithiol a llwyddiannus o ran rhoi llawer o wybodaeth am y dref. Yr oedd 9,844 o ddefnyddwyr wedi hoffi'r tudalen erbyn y 9fed o Ebrill 2015. Mae'n

enghraifft ddelfrydol o wefan tra lleol sy'n defnyddio Facebook fel cyfrwng effeithiol i werthu a hyrwyddo'r dref fel y dangosir gan y ddwy enghraifft hyn.

Ar y 7 Ionawr 2014 cafwyd llun o'r difrod a'r llanast a wnaed gan y tywydd stormus yn Aberystwyth ei rannu. Gwelir bod 577 wedi hoffi'r llun, 415 wedi ei rannu a 47 wedi gwneud sylw arno. Ar y 29 Mehefin 2014 cafwyd llun o ddolffin yn neidio allan o'r dŵr yn ardal Aberystwyth. Gwelwyd bod 1,736 o ddefnyddwyr wedi hoffi'r llun, 177 o ddefnyddwyr wedi rhannu'r llun a 82 o ddefnyddwyr wedi gwneud sylw arno.

Ymhlith y lluniau sydd ar dudalen y wefan mae lluniau o'r storm fawr, pobl yn glanhau'r difrod, cyfarfod Ysbyty Bron-glais, Parêd Dydd Gŵyl Dewi, Marchnad y Ffermwyr, Ras am Fywyd, Ras Rafft Glengower, Ras yr Iaith a lluniau yn dangos cynlluniau o adeiladau newydd. Mae'r tudalen yn dangos pa mor effeithiol a dylanwadol y gall y dechnoleg fod. Byddai'n werth i gwmnïau, busnesau ac i unigolion ystyried y cyfrwng fel dull hysbysebu a marchnata. Hefyd mae'n syniad i eraill ei efelychu i ddangos beth sydd gan y gwahanol ardaloedd o Gymru i'w gynnig er mwyn hyrwyddo twristiaeth a gwella'r economi lleol. Un feirniadaeth o'r tudalen yw bod popeth yn Saesneg ynddi, ac yn fy marn i byddai cael tudalen dwyieithog yn llawer mwy buddiol ac yn dangos y gellir marchnata'r dref trwy gyfrwng y Gymraeg yn ogystal a'r Saesneg.

Trydar

Yn syml iawn, cyfres fer o gyhoeddiadau neu 'tweets' ar-lein yw Trydar (sef Twitter). Pan gyflwynodd dyfeiswyr Trydar y syniad gyntaf yr hyn oedd ganddynt mewn golwg oedd gwneud sylwadau mewn 140 o nodau cyfrifiadurol o'r hyn yr oedd pobl yn ei wneud ar y pryd. Er bod yr elfen honno yn dal i fodoli mae yna lawer mwy i'r cyfrwng erbyn hyn, ond symlrwydd y cyfrwng sydd wedi'i wneud mor effeithiol. Dau o sylfaenwyr Trydar yn 2006 oedd Evan Williams a Jack Dorsey. Fe sylweddolodd y ddau y byddai'r negeseuon ar Trydar yn llawer mwy defnyddiol ac yn rhoi mwy o wybodaeth pe byddai modd eu diweddarau pan fyddent i ffwrdd oddi wrth eu cyfrifiaduron. Mae'n werth nodi mai araf iawn fu Trydar ar y dechrau ond yna fe dyfodd y defnydd ohono ac fe ddaeth mewn rhai misoedd yn un o'r prif gyfryngau cymdeithasol. Er i'r cyfrwng ddechrau fel

gwasanaeth i bobl gael diweddarau gwybodaeth bersonol, mae bellach wedi datblygu yn gyfrwng allweddol i rannu newyddion. Yn ôl Alun Rhys Chivers, mae Trydar yn ffynhonnell gwybodaeth, fel unrhyw ffynhonnell fwy traddodiadol fu gan newyddiadurwyr ers cenedlaethau. Mae newyddiadurwr wrth reddf yn defnyddio pob dull posibl o gasglu straeon ac o gyfathrebu â phobl. Mae chwilio Trydar bellach yn rhan annatod o ddiwrnod gwaith newyddiadurwyr.²³⁵ Caiff Trydar ei ystyried yn ddull o gyhoeddi newyddion i'r newyddiadurwyr ac i'r cyhoedd ac fe fydd y neges i'w gweld ar draws y byd o fewn ychydig eiliadau. Mae'n ddull hynod o gyflym o ddosbarthu gwybodaeth a dyna'r fantais o ddefnyddio'r cyfrwng yn y gwahanol feysydd.

Ar y dechrau rhyw negeseuon digon diflas a geid, ond yna fe ddechreuodd pobl roi pethau mwy diddorol arno a hefyd fe wnaeth y sylfaenwyr ganiatáu i bobl ymateb i'r neges (tweet). Yn ôl Standage, yr oedd gan Trydar fwy na 200 miliwn o ddefnyddwyr erbyn 2013 a oedd yn anfon 400 miliwn 'tweets' yn ddyddiol.²³⁶ Erbyn hyn mae llawer o arweinwyr gwledydd y byd yn defnyddio Trydar, gan gynnwys y Pab Benedict XVI a ymunodd â Trydar yn Rhagfyr 2012. Mae Standage o'r farn bod Trydar yn cynnig cymysgedd o sgwrsio cyhoeddus a phreifat a hynny ar amrywiaeth o bynciau fel gwleidyddiaeth, chwaraeon neu raglenni teledu sy'n debyg iawn i'r hyn a gafwyd yn y tai coffi yn y ddeunawfed ganrif.²³⁷ Cytunaf â barn Tim O'Reilly a Sarah Milstein fod Trydar yn gyfrwng cyfathrebu hollbwysig yn ystod digwyddiadau mawr gwleidyddol ac wrth roi gwybodaeth am drychinebau naturiol.²³⁸

Mewn araith yn y Gerald R. Ford School of Public Policy yn yr Unol Daleithiau, yn Nhachwedd 2012 fe wnaeth Prif Weithredwr Trydar, Dick Costolo, gymharu Trydar i:

a global town square, a reinvention of the Roman Forum or Greek Agora in which public people can exchange views directly, rather than getting information from a small number of centralized, filtered sources such as newspapers, radio and television.²³⁹

²³⁵ <http://www.golwg360.com/blog/alun-rhys-chivers/144402-ddarllenwyr-golwg-pam-dyfynnu-eich-trydariadau> (cyrchwyd Mai 2014).

²³⁶ Standage, *Writing On The Wall*, t. 232.

²³⁷ Ibid, t. 232.

²³⁸ Tim O'Reilly a Sarah Milstein, *The Twitter Book* (Sebastapol, 2012), t. 5.

²³⁹ Standage, *Writing On The Wall*, t. 232.

Anodd anghytuno â barn Tim O'Reilly a Sarah Milstein wrth iddynt nodi mai Trydar yw papur newydd 'real time' mwyaf y byd ers Gorffennaf 2008. Yn ystod y daeargryn yn Los Angeles y mis hwnnw cafwyd adroddiadau ar Trydar am y digwyddiad tua deng munud o flaen adroddiadau'r cyfryngau traddodiadol.²⁴⁰

Mae arwyddo ar gyfer Trydar yn syml iawn, ac mewn dim o dro bydd rhestr dilynwyr yn tyfu ac fe fyddant yn eich cymeradwyo i eraill. Mae'n bwysig cofio mai cyfrwng cymdeithasol ydyw ac felly mae angen i chi gymryd rhan yn hytrach na rhoi negeseuon neu wybodaeth yn unig arno. Fe ddylid rhannu'r hyn sydd, yn eich barn chi, yn ddiddorol. Mae pobl yn defnyddio'r cyfrwng am sawl rheswm fel sgwrsio dyddiol, rhannu gwybodaeth ac adrodd y newyddion. Yn Eisteddfod Sir Gâr 2014 fe wnaeth bardd y Goron – Guto Dafydd - drydar ei bod yn bryd iddo sefyll ar ei draed ar ôl i'w ffugenw gael ei gyhoeddi. Dyma'r tro cyntaf i'r cyfrwng gael ei ddefnyddio yn y dull hwn, a gellir dadlau mai dyma'r 'tweet' enwocaf yn y Gymraeg hyd yn hyn.

Cyn mynd ar Trydar mae angen meddwl yn ofalus. Er ei bod yn ddyfais syml, yr hyn sy'n bwysig yw pa ddefnydd a wneir o'r cyfrwng. Fel gyda phob cyfrwng cymdeithasol mae'n werth nodi unwaith y bydd neges wedi'i hanfon gall fynd i unrhyw le felly mae angen bod yn hynod ofalus. Mae'n bwysig sicrhau bod nifer y dilynwyr yn tyfu'n gyson ond cofier bod ansawdd y dilynwyr yn bwysicach na'r nifer. Mae nifer fach o ddilynwyr dilys a dibynadwy'n llawer mwy gwerthfawr na niferoedd mawr o rai sydd heb fod â gwir ddiddordeb. Fe ddylid dewis dilynwyr yn ofalus ac os gallant fod yn ddefnyddiol i chi, mae'n werth eu dilyn. Mae'n werth gwrandao am gryn dipyn o amser ac edrych o gwmpas cyn mentro Trydar. Bydd hyn yn rhoi gwell syniad o gynnwys Trydar ac yn gwneud rhywun yn fwy cymwys i ddechrau Trydar. Un o fanteision mawr Trydar yw bod pob neges yn fyr. Gan mai dim ond 140 o nodau sydd yno, mae'n rhaid ystyried yn ofalus cyn anfon neges, felly mae'n bwysig peidio â thrydar pethau nad ydynt yn bwysig nac yn ychwanegu at y sgwrs.

²⁴⁰ O'Reilly a Milstein, *The Twitter Book*, t. 5.

Mae Erik Qualman yn nodi yn ei gyfrol fod yna nifer o fanteision wrth ddefnyddio Trydar yn ddoeth fel:²⁴¹

- i) Gall busnesau ddarganfod beth sy'n cael ei ddweud amdanynt.
- ii) Gellir cael y newyddion diweddaraf yn syth.
- iii) Gellir defnyddio Trydar ar gyfer codi arian tuag at elusennau. Mae'n cael ei wneud y dyddiau hyn gyda Her y Bwced Iâ. (Awst/Medi 2014).
- iv) Gall unigolion neu gwmnïau eu hyrwyddo eu hunain.
- v) Bellach gellir gwneud i bron bopeth ddigwydd ar Trydar.

Pan oeddwn yn gweithio gyda *Golwg360* byddwn yn gwneud llawer iawn o ddefnydd o Trydar ac yn ei gael yn ddefnyddiol fel ffynhonnell gwybodaeth am yr hyn a oedd yn digwydd ar y funud. Fe wnaeth Steve Buttry nodi sawl ffordd y gallai Trydar fod yn ddefnyddiol i newyddiadurwyr, ac mi gefais lawer o'r pwyntiau hyn yn werthfawr wrth adrodd ar y gwahanol storïau gyda *Golwg360*. Pan fydd newyddion yn torri yn y gymdeithas boed hynny yn lladrad, yn storm o eira neu newid yn amgylchiadau byw mewn neuadd breswyl prifysgol, mae pobl yn Trydar amdano.²⁴² Yr her sy'n wynebu newyddiadurwyr sy'n adrodd am y digwyddiad yw chwilio am bobl sydd wedi bod yn rhan o'r digwyddiad neu wedi eu heffeithio ganddo. Drwy ddefnyddio Trydar gellir dod o hyd i'r bobl hyn yn gyflym er mwyn cael cyfweiliad ynghyd ag adroddiad. Un o'r storïau cyntaf a gyhoeddais ar *Golwg360* oedd 'Gwelyau bync i fyfyrwyr Aberystwyth' (7 Medi, 2011) a oedd yn sôn bod rhai o fyfyrwyr Prifysgol Aberystwyth wedi cael gwybod y byddent yn gorfod rhannu ystafelloedd bync am nad oedd digon o le i bawb. Bu Trydar yn gymorth mawr i mi wrth lunio'r stori honno a chael llawer o wybodaeth berthnasol i'r digwyddiad.

Bellach mae pobl amlwg yn y gymdeithas yn defnyddio Trydar i rannu newyddion ac i fynegi barn, ac mae'n talu ffordd i newyddiadurwyr ddilyn y rhain. Mae'n bwysig hefyd cadw rhestr o gysylltiadau y medrir mynd atynt yn syth i gael newyddion a sylwadau. Gan mai canolbwyntio ar storïau o fyd chwaraeon y byddwn gyda *Golwg360*, adeiladais fanc o enwau y gallwn gysylltu â nhw'n syth pan fyddai angen, a chael atebion i'm cwestiynau mewn eiliadau. Gall hyn arbed

²⁴¹ Qualman, *Socialnomics*, t. 119.

²⁴² <http://stevebuttry.wordpress.com/2012/08/27/10-ways-twitter-is-valuable-to-journalists/> (cyrchwyd Awst 2014).

amser gwerthfawr sy'n hollbwysig yn y byd newyddiadurol. Byddwn yn defnyddio'r dechnoleg hon yn aml wrth weithio ar y gwahanol storïau i *Golwg360*, yn arbennig felly pan fyddai pwysau i gyhoeddi stori yn gyflym. Os nad yw eich dilynwyr yn gwybod yr ateb yr ydych yn chwilio amdano gallwch ddefnyddio 'advanced search' a hashnod (#) i chwilio am bobl yn y gymdeithas sydd â diddordeb yn y pwnc yr ydych yn ymchwilio iddo neu bobl sy'n gweithio i gwmni yr ydych yn adrodd arno. Mae hyn yn eich galluogi i roi cig ar yr asgwrn a gwneud y stori'n fwy diddorol i'r darllenydd. Wedi dechrau defnyddio Trydar y tebygrwydd yw na fydd yn rhaid aros yn hir cyn dod ar draws yr hashnod, sy'n edrych fel hyn #. Yn syml cyfrwng yw'r hashnod i gynorthwyo pobl i chwilio am negeseuon Trydar am bynciau penodol. Hefyd gellir defnyddio'r hashnod os am ddechrau trafodaeth am rywbeth penodol. Cafodd ei ddisgrifio fel:

...an anchor to group conversations that allows you to create communities of people all interested in the same topic.²⁴³

Os am nodi rhywbeth trwy hashnod y cyfan sydd angen ei wneud yw ychwanegu'r arwydd # o flaen y gair er enghraifft #prifysgolaberystwyth. Caiff yr hashnod ei ddefnyddio bellach gyda'r cyfryngau cymdeithasol eraill fel Instagram, Pinterest, Tumblr a Facebook.

Gan ei fod yn gyfrwng defnyddiol i rannu gwybodaeth ac adnoddau â cynulleidfa amrywiol nid yw'n syndod bod llawer o gwmnïau a busnesau yn ei ddefnyddio i hysbysebu nwyddau a chynnyrch. Gellir ei ddefnyddio i hysbysebu digwyddiadau i ganmol neu i feirniadau yn ogystal â thrafod unrhyw bwnc. Mae'n gyfrwng hefyd i gynnal gweithgareddau grŵp, pethau fel dosbarthiadau ysgol, cynadleddau, clybiau neu ddigwyddiadau ar-lein lle mae unigolion am rannu digwyddiadau ymysg ei gilydd trwy Trydar.

Hefyd gellir ei ddefnyddio i gynnal trafodaeth ar-lein fel yr Awr Gymraeg #yagym. Ar un nos Fercher ym mis Tachwedd 2012 fe wnaeth Huw Marshall sylwi ar hashnod #yorkshirehour ar ei ffrwd Trydar. Ar y pryd yr oedd yn dilyn cwmni dylunio o Holmfirth, a sylwi eu bod yn hysbysebu eu gwasanaethau gyda'r hashnod. Wrth edrych yn fanylach deallodd mai'r hyn a ddigwyddai oedd syniad syml o awr yr wythnos rhwng wyth a naw bob nos Fercher lle byddai busnesau

²⁴³ Carvill a Taylor, *The Business of Being Social*, t. 79.

Swydd Efrog yn hysbysebu eu gwasanaethau gan ychwanegu #yorkshirehour i bob neges. Ar ôl gwneud ymholiadau pellach deallodd mai wedi gweld awr debyg sef y #scottishhour a wnaethant a mynd ati i greu eu hawr eu hunain. Y cam nesaf i Huw Marshall oedd mynd ati i greu @yrawrgymraeg. Dewisiodd yr un amser â Swydd Efrog gan greu trydar ar gyfer yr awr a dechrau hysbysebu drwy Trydar yn unig. Yr hyn a wnâi oedd hysbysebu a hyrwyddo gwasanaethau a digwyddiadau drwy gyfrwng y Gymraeg. Fe wnaeth yr awr ei sefydlu ei hun yn weddol gyflym ag erbyn heddiw mae'r gwaith o redeg yr awr yn cael ei rannu rhwng aelodau'r gymuned sy'n defnyddio'r cyfrwng. Erbyn Mai 2015 mae gan y cyfrif 3,982 o ddilynwyr. Mae'n werth sylwi bod yna gwmnïau a busnesau o orllewin Cymru yn manteisio ar y cyfrwng. Yn ardal Llanbed mae Côrisma, Lan Lloft, *Clonc360*, papur bro *Clonc* a Gŵyl Golwg yn dilyn yr awr. Mae busnes Cwtsh Coffi o Aberaeron yn dilyn yr awr a hefyd Gŵyl Lân Dinefwr a Sblash PR o Landeilo.

Yn ôl Huw Marshall mae'r cwmnïau a'r mudiadau sy'n defnyddio'r awr i gysylltu'n rheolaidd yn dweud eu bod wedi denu busnes a dilynwyr newydd trwy'r cyfrwng. Y peth pwysicaf sydd wedi dod o'r fenter yw'r rhwydwaith busnes Cymraeg ei iaith sy'n rhoi'r cyfle i rannu gwybodaeth am arfer dda a galluogi unigolion i ofyn am gyngor i ddatblygu eu busnesau. Hefyd mae'r awr wedi dangos fod yna fudd mewn gweithredu busnes a hyrwyddo digwyddiadau drwy gyfrwng y Gymraeg yn unig.²⁴⁴

Yn aml, wrth imi adrodd ar ryw stori neu'i gilydd ni fyddai pobl am roi sylwadau i chi wyneb yn wyneb, ond yn ddigon parod ar y llaw arall i wneud sylwadau ar Trydar. Wrth i rywun edrych ar ei restr o 'tweets' gall un tweet roi'r syniad cychwynnol am stori dda. Hefyd os bydd yna nifer o 'tweets' ar yr un testun yn digwydd gall ddangos bod yna stori yn datblygu a bod gwerth ymchwilio iddi. Wrth lunio storïau i *Golwg360* byddwn bob amser yn cadw llygad ar hyn. Hefyd dysgais yn gynnwys iawn yn ystod fy nghyfnod gyda *Golwg360* ei bod yn bwysig defnyddio amser yn ddoeth ar Trydar. Mae hyn yn bwysig wrth ymchwilio ac ysgrifennu storïau, yn arbennig felly wrth weithio dan bwysau i gyhoeddi storïau. Ar ôl anfon stori neu adroddiad mae'n werth annog dilynwyr i ofyn cwestiynau neu ymateb i'ch stori. Efallai wrth wneud hyn ceir adborth defnyddiol ar gyfer

²⁴⁴ <https://yrhwydwaith.wordpress.com/tag/yr-awr-gymraeg/> (cyrchwyd Awst 2014).

gwaith pellach. Fel yn hanes pob newyddiadurwr a gohebydd bu'n rhaid i mi ddarllen beirniadaeth ar Trydar ar ambell stori a ysgrifennais ar *Golwg360* a hefyd ateb cwestiynau ar storïau eraill. Wrth drafod gyda chydweithwyr ac o brofiad personol dysgais yn gyflym y gall beirniadaeth adeiladol wneud rhywun yn well newyddiadurwr ac y gallai eich ymateb arwain at adeiladu perthynas dda gyda rhai o'r bobl sydd wedi cysylltu â chi. O bryd i'w gilydd gallai rhai o'r cwestiynau neu feirniadaeth esgor ar storïau eraill. Heb amheuaeth mae meistrolï Trydar fel cyfrwng yn ychwanegu at arfau'r newyddiadurwr a hefyd yn medru gwneud ei waith yn fwy diddorol. Wrth ymateb i storïau yn ystod fy ngwaith gyda *Golwg360* bu'n gyfrwng defnyddiol iawn i mi. Byddwn yn cytuno â barn Tim O'Reilly a Sarah Milstein: os am adeiladu perthynas dda a sicr ar Trydar fe ddylid trydar o leiaf ychydig weithiau yn ystod yr wythnos a darllen hefyd yn ddyddiol.²⁴⁵

Bellach mae nifer o ddigwyddiadau ym myd newyddiaduraeth wedi golygu bod llawer llai o gyllid ar gael a bod nifer o swyddi wedi eu colli. O gofio hyn mae nifer wedi dod o hyd i ffyrdd gwahanol i adrodd eu storïau a dyna lle mae'r dechnoleg newydd yn cymryd drosodd. Cafodd Trydar ei fabwysiadu'n gyflym yn yr ystafelloedd newyddion ac erbyn hyn mae'n gyfrwng hanfodol i newyddiadurwyr gan ei fod yn gyfrwng dosbarthu newyddion yn fyr yn gyflym ac yn gyson. Hefyd erbyn hyn bydd llawer ohonom yn derbyn y newyddion trwy gyfrwng Trydar a hynny gan amlaf ar ein ffonau symudol. Yr hyn sy'n dda am Trydar yw ei fod yn mynd i'r union leoliad y bydd person yn mynd.

Heb amheuaeth, un o fanteision Trydar ym myd busnes yw'r cyfle i gysylltu gyda chynulleidfau eang iawn ac mae'n ddull effeithiol o ran gwario amser yn ddoeth. Bellach mae Trydar wedi datblygu fel sianel bwysig ac unigryw sy'n caniatáu i gwmnïau busnes drafod yn uniongyrchol gyda chwsmeriaid, rhywbeth na ellir ei wneud ar yr un cyfrwng arall. Ym myd busnes medrwch ddangos eich cymeriad yn glir gyda chyn lleied â 140 o nodau cyfrifiadurol a gall cwsmeriaid weld beth sydd gennych i'w gynnig o ran cynnyrch. Mae Trydar yn caniatáu i chi gysylltu gyda chwsmeriaid ar lefel personol, ac mae'n gyfrwng i gwsmeriaid roi adborth defnyddiol ac adeiladol i'r busnes. Mae Michelle Carvill a David Taylor yn nodi bod byd busnes erbyn hyn wedi sylwi pa mor ddefnyddiol ac effeithiol yw

²⁴⁵ O'Reilly a Milstein, *The Twitter Book*, t. 129.

Trydar.²⁴⁶ Mae Trydar yn gyfle da i ddatblygu ac i adeiladu perthynas cyn i chi hyd yn oed gwrdd na siarad gyda phrynwyr a chwsmeriaid. Mae yna gymaint o wybodaeth ar gael erbyn hyn gyda'r rhan fwyaf yn rhad ac am ddim ac mae cymuned y rhai sy'n Trydar yn hoff iawn o gynorthwyo pobl sy'n gofyn cwestiynau.

Dadleua Erik Qualman fod Trydar fel cyfrwng yn rhoi'r gallu i filiynau ddarllen eich negeseuon.²⁴⁷ O ran busnes mae hyn yn well o lawer na bod rhai unigolion yn dweud wrth ffrindiau yn wythnosol am eich gwasanaeth neu gynnyrch. Nid oes rhaid treulio oriau bob dydd yn Trydar os ydych yn ei ddefnyddio ar gyfer busnes ond er mwyn cael y defnydd gorau ohono a chyrraedd eich amcanion mae'n rhaid ymrwymo iddo ac mae angen meddwl am adeiladu perthynas tymor hir. Hefyd mae angen meddwl yn ofalus sut i blethu Trydar yn effeithiol i'ch cynlluniau marchnata. Mae'n werth cofio bod yr hyn yr ydych yn ei drydar yn dod yn wybodaeth i nifer helaeth o bobl ac mewn busnes mae'n rhaid bod yn ymwybodol o sut yr ydych yn eich gwerthu eich hunain.

Mae'n rhaid penderfynu pwy fydd y gynulleidfa ddelfrydol. Prif bwrpas Trydar i berchennog pob math o fusnes yw ei ddefnyddio fel arf i adeiladu'r busnes ac mae hyn yn golygu adeiladu perthynas ac mae ansawdd y cwsmeriaid yn llawer pwysicach na'u nifer. Mae'n bwysig cofio bod pobl am ddod i'ch adnabod, eich hoffi ac ymddiried ynddoch. Yn ôl David Meerman Scott y ffordd orau i gael pobl i dalu sylw i chi wrth drydar yw cymryd rhan wrth ddilyn eraill ac ymateb iddynt.²⁴⁸ Mae Trydar yn beth cyhoeddus ac mae pobl yn hoffi cael gwybod bod rhywun wedi darllen eu Trydar, ac mae'n bwysig hefyd eich bod yn ateb rhyw gwestiwn sydd wedi ei holi. Mae'n gyfle i ddweud wrth rhywun eich bod yn cytuno â'i safbwynt neu medrwch ddweud mewn ffordd fonheddig eich bod yn anghytuno â nhw. Wrth drydar ym myd busnes mae'n bwysig peidio ag anobeithio a thorri eich calon os na fydd lawer o ymateb i ddechrau, gan mai proses o adeiladu dilynwyr yw hi.

²⁴⁶ Carvill a Taylor, *The Business of being Social*, t. 54.

²⁴⁷ Qualman, *Socialnomics*, t. 1.

²⁴⁸ Scott, *The New Rules of Marketing & PR*, t. 258.

Mae Carvill a Taylor yn nodi bod rhai busnesau wedi datgan nad ydynt am fynd ar Trydar rhag ofn y bydd pethau negyddol yn cael eu dweud amdanynt.²⁴⁹ Ond y gwir yw nad oes wahaniaeth os ydych ar Drydar neu beidio: fe fydd pobl yn trafod ac yn siarad amdanoch yn gadarnhaol ac yn negyddol. Y fantais o fod ar Trydar yw'r cyfle i weld barn eich cwsmeriaid ac ymateb i'r sylwadau. Byddwn yn cytuno â barn Erik Qualman pan ddywed fod busnesau da a blaengar yn ymateb yn gadarnhaol os oes yna feirniadaeth ac yn ceisio sicrhau bod y cwsmer yn cael ei blesio.²⁵⁰ Os byddwch yn defnyddio Trydar fel cyfrwng i gynnig gwasanaeth i'r cwsmeriaid mae'n bwysig bod y polisïau a'r camau priodol yn eu lle. Mae'r ffordd y mae cwynion yn cael eu trin yn hynod o bwysig. Yn aml ni fydd pobl yn disgwyl ateb yn syth ond maent am deimlo bod yna rywun yn gwrando ac yn cymryd sylw ohonynt. Mae'n bwysig ym myd busnes eich bod yn datblygu cynllun o'r hyn yr ydych yn gobeithio ei gyflawni wrth ddefnyddio Trydar. Mae'n syniad da gwario amser penodol arno yn wythnosol a cheisio cadw llygad ar y canlyniadau yn ystod yr amser hwnnw. Os nad oes gennych gynllun, gallwch wastraffu llawer o amser a gwneud drwg i'ch cynnyrch neu frand. Mae Trydar yn gyfrwng arbennig i rannu gwybodaeth a syniadau.

Elfen bwysig arall wrth drydar yw cofio bod llun yn arf grymus ac mae rhannu delweddu wedi dod yn rhywbeth mawr a phwysig ar Trydar. Ar y 4 Ionawr trydarodd y newyddiadurwraig Olivia Richwald lun o'r difrod a achoswyd gan y tonnau ar y prom yn Aberystwyth. Fe wnaeth 310 o bobl aildrydar y llun a nododd 64 fod y llun yn ffefryn ganddynt. Fe wnaeth nifer o fyfyrwyr a chyn fyfyrwyr Prifysgol Aberystwyth drafod y difrod oedd i'w weld ar y llun. Ar y pryd yr oedd gan Olivia Richwald 1,540 o ddilynwyr ar Trydar. Dywedir droeon bod llun yn werth mil o eiriau.²⁵¹ Yr oedd y ffermwr Gareth Wyn Jones yn cytuno'n llwyr â hyn mewn cyfweiliad â mi ar 19 Medi, 2013. Yn aml bydd yn dangos llun o oen neu ebol newydd ei eni ac mae ei ddilynwyr yn hoff iawn o'r syniad hwnnw. Mae'r hunlun (*selfies*) gydag anifeiliad – (*felfies*) yn boblogaidd iawn y dyddiau hyn. Mewn cyfweiliad â mi 15 Gorffennaf, 2013 dywedodd Rhian Dafydd, perchennog Ji-binc, Jac Do a Cwtsh Coffi ei bod yn pwysleisio wrth y staff fod

²⁴⁹ Carvill a Taylor, *The Business of being Social*, t. 58.

²⁵⁰ Qualman, *Socialnomics*, t. 31.

²⁵¹ Nicky Kriel, *How to Twitter for Business Success* (The Other Publishing Company, 2013), t. 40.

lluniau yn bwysig i hysbysebu'r busnes. Dywedodd y bydd hefyd yn dangos casgliad o'r dillad i ddangos beth sydd ar gael ganddynt yn siop ddillad Ji-binc.

Ym myd busnes mae'n bwysig defnyddio Trydar i ddiolch i bobl am rannu syniadau ac am eu sylwadau a hefyd llongyfarch pobl ar eu llwyddiant. Mae Clapperton yn annog pobl i rannu'r hyn y maent yn ei weld yn ddiddorol.²⁵² Mae'r un mor bwysig llongyfarch pobl am lwyddo ag yw hi i gwyno am rywbeth neu'i gilydd. Os bydd cwsmer yn fodlon ar y gwasanaeth sy'n cael ei gynnig gan gwmni, gallent drydar i gydnabod hynny. Mae'n bwysig bod neges y trydar yn dal eich sylw yn syth a gall fod yn fonws os byddwch yn defnyddio tipyn o hiwmor oherwydd fe all hynny wneud i rywun feddwl amdanoch fel personoliaeth gynnes a rhadlon ac fel canlyniad yn awyddus i drafod busnes gyda chi. Os na fydd cynnwys y trydar yn ddiddorol bydd pobl yn colli diddordeb ac yn gorffen dilyn. Mae D. Meerman Scott yn tynnu sylw at yr hyn a ddywedodd Scott Monty, pennaeth cwmni ceir Ford am y cyfryngau cymdeithasol ac anodd yw anghytuno ag ef:

If you want to use Twitter as a marketing channel, you have to put yourself out there as an interested member of the community.²⁵³

Heb amheuaeth mae Trydar yn gyfrwng da i gwrdd â phob math o bobl ac i greu cysylltiadau defnyddiol. Os yw Trydar i fod yn arf pwysig i farchnata unrhyw fusnes rhaid cymryd amser i drydar yn gyson. Mae'n werth cofio nad ydych yn cael eich cyfyngu gan gyllideb na daearyddiaeth wrth drydar a gall hyn fod yn fuddiol iawn ym myd busnes. Os ydych yn rhedeg busnesau bach fel nifer o rai yng ngorllewin Cymru gall Trydar eich cynorthwyo i ddod o hyd i bobl yr ydych yn eu hedmygu, sy'n gallu eich helpu i adeiladu rhwydweithiau busnes a meithrin cydweithio yn ogystal â rhoi gwybod beth sy'n digwydd yn eich diwydiant. Wrth ddefnyddio Trydar i hyrwyddo busnes mae'n rhaid sicrhau bod y peth yn cael ei wneud yn bwrpasol yn hytrach na siarad er mwyn siarad. Mae'n debyg erbyn hyn mai Trydar yw'r cyfrwng gorau i ennill ymwybyddiaeth mewn busnes. Mae'n gyfrwng defnyddiol i rannu newyddion perthnasol a gall gadw eich cwsmeriaid a'r darpar gwsmeriaid yn ymwybodol o'ch gweithgareddau.

²⁵² Clapperton, *This is Social Media*, t. 86.

²⁵³ Scott, *The New Rules of Marketing & PR*, t. 258.

Mewn cyfweliad gennyf ac wrth lenwi holiadur²⁵⁴ dywedodd sawl busnes eu bod yn defnyddio Trydar yn gyson i hyrwyddo'r busnes:

'Byddwn yn defnyddio Trydar i hyrwyddo'r busnes ac fel canlyniad wedi cael nifer o ymholiadau ynglŷn â'r fusnes. Mae safle Trydar gyda ni i'r grŵp a byddwn yn defnyddio'r cyfrwng i hyrwyddo busnesau ein gilydd. Pan fydd rhywbeth ymlaen gydag unrhyw un arall fe fyddwn yn hysbysebu'r digwyddiad, er enghraifft y farchnad leol yn Llandudoch. Byddwn yn rhoi gwybod pwy sy'n gwerthu pysgod yno, pwy sy'n gwneud y bara a phwy sy'n tyfu llysiau organig ymhlith pethau eraill. Hefyd, byddwn yn defnyddio llawer o Drydar i hyrwyddo ein busnes a dangos pa bethau newydd sydd gennym ar werth ac yr ydym yn cael llawer o fusnes allan o'r cyfrwng'. Siop Fferm Llwynhelyg (20 Awst, 2013).

'Byddwn. Mae'n gyfrwng effeithiol i hysbysebu pob math o fusnesau'. Black Lion – Tal-y-bont (9 Hydref, 2013).

'Rydym yn hysbysebu drwy ddefnyddio Trydar. Y rheswm am hyn yw ein bod yn medru cyfathrebu'n uniongyrchol gyda'n cwsmeriaid yn ogystal â thrio denu cwsmeriaid newydd'. Bythynnod gwyliau yn Mydroilyn (8 Ebrill 2014).

'Ein bwriad yw mynd ar Trydar yn y dyfodol agos er mwyn medru ei ddefnyddio i hysbysebu ac i roi negeseuon am 'gynigion arbennig' a beth sydd ar gael gennym yn y siop ar adegau penodol'. Sheila Ratray, Cigydd, Aberystwyth (5 Medi, 2013).

Er hynny mae'n rhaid bod yn ofalus oherwydd fel y dywedodd perchennog busnes *Chuckling Goat* wrthyf (2 Medi, 2014), gall un neges Trydar wael a negyddol ddinistrio eich busnes yn llwyr.

Er bod mwy a mwy yn ymuno â Trydar bob dydd gan drafod a lleisio barn am y gwahanol bynciau mae'n ymddangos mai siomedig iawn yw defnydd y cyrff rheoli chwaraeon o'r cyfrwng yn Gymraeg. Dangosodd ymchwil gan y rhaglen deledu *Hacio* nad yw'r mwyafrif llethol o gyrff rheoli chwaraeon Cymru yn defnyddio'r Gymraeg ar-lein. Yn ôl yr ymchwil dim ond tri allan o'r ugain corff rheoli chwaraeon sy'n derbyn y symiau mwyaf o arian cyhoeddus a oedd wedi defnyddio'r Gymraeg tra'n trydar. Nid oedd cyfrif Trydar gan un o'r cyrff, tra bod yr un ar bymtheg arall yn trydar yn uniaith Saesneg.²⁵⁵

Yn ôl Dr Cynog Prys, darlithydd cymdeithaseg ym Mhrifysgol Bangor ac awdur astudiaeth ddiweddar ar defnyddio'r Gymraeg mewn bywyd bob dydd, yr oedd canfyddiadau'r ymchwil yn sioc. Rhaid cytuno â'i farn pan ddywed:

²⁵⁴ Gweler Atodiad 12.

²⁵⁵ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/153448-cwynion-nad-yw-cyrff-chwaraeon-yn-trydar-yn-gymraeg> (cyrchwyd Medi 2014).

Mae'r ffaith nad ydyn nhw'n trydar yn Gymraeg yn rhoi'r argraff mai Saesneg ydy iaith chwaraeon yng Nghymru.²⁵⁶

Mae hefyd yn dadlau fod dewis iaith trydarwyr fel cyrff chwaraeon yn cael effaith bellgyrhaeddol ar sgysiau ar-lein a bod pobl yn dueddol o ymateb i negeseuon yn yr iaith yr oedd y neges wreiddiol wedi ei hysgrifennu. Mae pryderon Dr Prys yn adleisio'r cwynion cyson sydd ar-lein yn beirniadu cyrff chwaraeon cenedlaethol fel Undeb Rygbi Cymru am beidio â defnyddio'r Gymraeg ar-lein. Ar adeg yr ymchwiliad yr oedd gan Undeb Rygbi Cymru 139,000 o ddilynwyr ac wedi derbyn £410,000 o arian cyhoeddus yn ystod y flwyddyn flaenorol, ond eto i gyd yr oeddynt yn trydar yn uniaith Saesneg. Yn ôl llefarydd ar ran Undeb Rygbi Cymru nid oeddynt yn derbyn unrhyw arian allanol er mwyn hyrwyddo neu ymwneud â'r iaith Gymraeg ond bod ganddynt gysylltiad balch â'r iaith Gymraeg a'u bod yn llwyddo i greu ystod eang o gynnyrch dwyieithog wedi ei ariannu'n gyfan gwbl o'u hincwm eu hunain.²⁵⁷

Gwelwyd ar adeg yr ymchwiliad gan y rhaglen *Hacio* mai'r corff a oedd yn derbyn y swm mwyaf o arian cyhoeddus oedd Ymddiriedolaeth Bêl-Droed Cymru a gafodd £1,032,000 yn ystod y flwyddyn ariannol flaenorol. Wrth edrych ar y 100 trydariad diwethaf ganddynt, nid oedd yr un drwy gyfrwng y Gymraeg.²⁵⁸ Mewn ymateb dywedodd yr Ymddiriedolaeth Bêl-Droed mai prin iawn oedd yr ymateb pan fyddant wedi trydar yn y Gymraeg ac er mwyn gwneud y mwyaf o'u negeseuon fe wnaethant ganolbwyntio ar y Saesneg, ond pe byddai rhywun yn cysylltu yn Gymraeg fe fyddent yn ymateb yn Gymraeg. Yn ôl ymchwiliad y rhaglen *Hacio* dim ond tri o'r 19 corff rheoli chwaraeon oedd â chyfrifon Trydar oedd wedi trydar yn Gymraeg yn ystod eu 100 trydariad diwethaf. Fe wnaeth Beicio Cymru drydar yn Gymraeg naw gwaith, Hwyllo Cymru bum gwaith ac yr oedd Hoci Cymru wedi trydar yn Gymraeg unwaith.²⁵⁹ Yn ôl Hwyllo Cymru mae'r defnydd o'r Gymraeg ar eu cyfryngau cymdeithasol wedi cynyddu yn ystod y flwyddyn ac y bydd y defnydd o'r Gymraeg wrth drydar yn cynyddu dros y misoedd nesaf.²⁶⁰

²⁵⁶ Ibid.

²⁵⁷ Ibid.

²⁵⁸ Ibid.

²⁵⁹ Ibid.

²⁶⁰ Ibid.

Wrth ystyried y ffeithiau dywedodd Cymdeithas Chwaraeon Cymru, sy'n cynrychioli'r Cyrff Rheoli Chwaraeon, eu bod wedi gwneud gwaith cadarnhaol iawn gyda chefnogaeth swyddfa Comisiynydd y Gymraeg i edrych sut y medrant wella eu darpariaeth Gymraeg o ystyried eu gwahanol lefelau o adnoddau.²⁶¹

Mantais fawr defnyddio cyfrwng Trydar yw'r cyfle i siarad gydag unrhyw un wrth ei ddefnyddio. Mae Trydar bellach yn cael ei gydnabod fel cyfrwng arbennig o dda i gynnal sgwrs a thrafodaeth. Nid oes rhaid eu bod yn eich dilyn ac nid oes rhaid i chi eu dilyn nhw. Gellir darganfod pobl sydd o ddiddordeb i chi a chynnal sgwrs yn syth. Mae'n gyfrwng defnyddiol i gael sgwrs hamddenol gyda ffrindiau neu i drafod cynlluniau busnes. Gellir defnyddio'r cyfrwng i gysylltu gyda phobl newydd a hefyd cwsmeriaid newydd o bosibl a rhai fydd yn fodlon lledaenu'r newyddion am eich busnes. Mae Trydar yn llwyfan busnes arbennig o dda gan ei fod yn medru helpu'r cwsmer llawn cymaint â'r busnes. Yn sicr mae'n medru cynnig gwybodaeth werthfawr o'i drin yn gywir.

Byddwn yn dweud bod gan Trydar, am ei fod yn gyfrwng mwy diweddar fantais dros gyfrwng fel Facebook gan ei fod yn medru manteisio ar y camgymeriadau a wnaeth hwnnw ac yna eu hosgoi. Mae gwell cyfle i gyrraedd cynulleidfa drwy Trydar, a hefyd medrir darganfod pa amser o'r dydd yw'r gorau i drydar er mwyn cyrraedd y dilynwyr. Yn achos y farchnad ryngwladol mae'n bwysig bod yn ymwybodol o'r amser gorau i drafod busnes. Os ystyriwn mai platfformau symudol yw'r dyfodol mae gan Trydar well gafael arnynt na'r cyfryngau eraill. Gall pobl darganfod rhywun yn rhwydd wrth ddilyn Trydar, yn arbennig felly os ydynt yn chwilio am ryw bwnc arbennig.

Er ei holl fanteision mae'n rhaid cydnabod bod iddo rai diffygion hefyd. Bellach gall unrhyw un gyhoeddi ei sylwadau ar Trydar. Mae'n gyfrwng y gellir ei ddefnyddio i anfon bygythiadau a sarhad yn uniongyrchol at ddefnyddwyr eraill. Yn ystod mis Mai 2013, cafodd Ben Townsend 25 oed o Cheltenham ei gyhuddo o anfon negeseuon hiliol, sarhaus, anwedus a ffiaidd yn gyhoeddus ar Trydar at gyn-ymosodwr tîm pêl-droed dinas Abertawe, Ade Akinfenwa, a chadeirydd y

²⁶¹ Ibid.

Gymdeithas pêl-droedwyr proffesiynol, Clarke Carlisle.²⁶² Yn ôl Standage nid yw'n syndod ' [that] the internet is often likened to a sewer by politicians, clergymen and newspaper columnists'.²⁶³

Hefyd gall y cyfryngau cymdeithasol greu cymdeithas anghynnes o ran siarad a thrafod wyneb yn wyneb. Mae Erik Qualman yn weddol bendant ei farn am hyn:

However, there has been some erosion in terms of interpersonal communication skills, and that's a trend I hope stops.²⁶⁴

Ar ôl nodi hynny mae Trydar yn hynod o brysur ac mae ei amlochredd yn ei wneud yn gyfrwng sy'n rhaid ei gael ym myd busnes. Mae'n berffaith i rannu, i dargedu, i gysylltu ac i wrando. Gwelir gwerth Trydar ym myd yr Eisteddfod hefyd erbyn hyn. Wrth i nifer y cynulleidfaoedd a'r cystadleuwyr yn yr Eisteddfodau lleol ostwng yn sylweddol, mae pwyllgorau nifer o'r eisteddfodau wedi mynd ati i greu cyfrif Trydar i geisio codi ymwybyddiaeth y cyhoedd ac i ddenu cystadleuwyr. Mae cyfrif Trydar Eisteddfod Teulu James Pantyfedwen ym Mhontrhydfendigaid yn sôn am yr eisteddfod a gynhelir yn y pafiliwn (1-4 Mai, 2015) a hefyd ceir hanes eisteddfod sir yr Urdd a gynhaliwyd yno. Mae cyfrif yr eisteddfod ar hyn o bryd (Ebrill 2015) yn dilyn 888 ac mae ganddynt 278 o ddilynwyr. Mae cyfrif eisteddfod Tregaron yn dangos canlyniadau eisteddfod (2014) a hefyd yn sôn am Tregaroc ynghyd â gwahanol ddigwyddiadau yn yr ardal. Mae'r cyfrif yn dilyn 220 ac mae ganddynt 144 o ddilynwyr (Ebrill 2014). Ar gyfrif Trydar eisteddfod Llangadog ceir nifer o luniau eisteddfod 2015 ynghyd â'r canlyniadau. Mae'r cyfrif yn dilyn 167 ac mae ganddynt 45 o ddilynwyr. Yn sicr mae'r math yma o ddatblygiad i'w groesawu'n fawr.

Yn ystod mis Mawrth (2015) cafodd y gwasanaeth Trydar ei feirniadu'n llym am beidio â chynnig 'promoted tweets' drwy gyfrwng y Gymraeg. Fe wnaeth ymgyrchwyr dros y Gymraeg a nifer o fusnesau bach gyhuddo'r gwasanaeth o anwybyddu'r iaith drwy beidio â chynnig 'promoted tweets' drwy gyfrwng y Gymraeg. Caiff y 'promoted tweets' eu prynu gan yr hysbysebwyd a'u gosod

²⁶² <http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/110098-cyhuddo-dyn-o-anfon-negeseuon-trydar-hiliol> (cyrchwyd Awst 2013).

²⁶³ Standage, *Writing On The Wall*, t. 243.

²⁶⁴ Qualman, *Socialnomics*, t. 285.

uwchben y trafodaethau am y brandiau a'r cynnyrch sy'n cael eu hysbysebu. Fe wnaeth Meri Huws, Comisiynydd y Gymraeg, gadarnhau iddi dderbyn cwynion am y broblem a'i bod wedi cysylltu â Trydar ac yn disgwyl ymateb ganddynt. Mae Llywodraeth y Cynulliad wedi datgan ei bod am weld y cwmnïau a'r busnesau'n defnyddio'r Gymraeg yn ogystal â hysbysebu trwy gyfrwng yr iaith ac y byddent yn hapus o drafod y sefyllfa gyda Trydar er mwyn ceisio datrys y broblem.

Mae Craig Edwards, perchennog Jonah's Fishmarket a'r Pysgoty yn Aberystwyth, wedi datgan bod y cyfryngau cymdeithasol yn hollol hanfodol i'w fusnes. Dywed ei fod yn trydar yn Gymraeg a Saesneg yn ddyddiol a bod ei gwsmeriaid yn dweud wrtho eu bod yn gweld ei negeseuon ynglŷn â'r hyn sydd ganddo i'w gynnig. Wrth ei holi (25 Ebrill, 2015) dywedodd wrthyf eu bod fel busnes yn hoffi trydar gwybodaeth am 'Pysgod y Dydd' neu unrhyw newyddion y byddant am ei basio ymlaen i'r cwsmeriaid. Hefyd maent yn hoffi hyrwyddo busnesau bach eraill. Wrth ofyn iddo pam fod y cyfryngau cymdeithasol yn angenrheidiol i'w fusnes dywedodd y gallent:

'gysylltu yn uniongyrchol gyda cwsmeriaid a chyflenwyr mewn ffordd gyflym sydd yn rhad ac am ddim. Mae Trydar yn declyn defnyddiol i ni fel busnes bach i gysylltu gyda nifer o bobl'.

Pan holais ef ynglŷn â'r gŵyn oedd ganddo yn erbyn polisi presennol Trydar dyma beth oedd ganddo i'w ddweud:

'Rydym yn ceisio creu busnes gwbl ddwyieithog ac mae nifer o'n cwsmeriaid yn disgwyl gwasanaeth yn ddwyieithog bellach. Os y byddwn am greu hysbyseb proffesiynol i'w roi ar Trydar yna byddwn ond yn medru gwneud hynny yn Saesneg gan nad yw Trydar yn caniatáu hysbysebion Cymraeg ar hyn o bryd. Mae hyn yn groes i bolisi iaith Jonah's'.

Dadl Craig Edwards yw ei fod yn marchnata yng Nghymru ac y dylai fod yn medru hysbysebu ei gynnyrch trwy gyfrwng y Gymraeg. Ar ei wefan dywed Trydar ei bod yn cynnig y gwasanaeth 'promoted tweets' mewn deg iaith Ewropeaidd ar hyn o bryd ac y bydd y gwasanaeth ar gael mewn ieithoedd eraill yn y dyfodol.

YouTube

Fe gafodd YouTube ei gynllunio a'i ryddhau ym mis Tachwedd 2005 gan dri o gynweithwyr gwasanaeth ar-lein PayPal. Fe wnaeth y tri sef Chad Hurley, Steve Chen a Javed Kamim ddyfeisio'r cynllun o gael cynifer a phosibl o gynhyrchwyr preifat i

arddangos eu gwaith i'r cyhoedd. Yn fuan iawn sylweddolodd Google botensial y cyfrwng a'i brynu am \$1.65 biliwn ym mis Tachwedd 2006.

Safle cyfathrebu cyhoeddus ar-lein yw YouTube. Mae'r safle yn caniatáu i ddefnyddwyr cofrestredig i lanlwytho eu fideos fel eu bod yn gyfleus i'r cyhoedd eu gweld. Fe all unrhyw un sy'n ymweld â'r safle weld y fideos sydd wedi eu rhoi arno. Gall y fideos hyn amrywio o rai amaturaidd i'r rhai sy'n cael eu gwneud yn fwy proffesiynol. Teitl yr YouTube cyntaf oedd *Me at the Zoo* sy'n dangos un o'r sylfaenwyr Javed Kamim yn sŵ San Diego. Fe ddechreuodd YouTube fel cyfrwng i wyllo fideos ac mae'n parhau i fod yn wasanaeth fideo. Ar ôl i YouTube ddechrau fe ddaeth y cyhoedd yn ymwybodol wrth siarad â'i gilydd am y safle ardderchog yma a dechrau ymuno â hi. Mae'n rhyfeddol na chafodd llawer o arian ei wario ar farchnata'r cyfrwng gan i'w boblogrwydd sicrhau ei lwyddiant.

Yn ôl Guy Clapperton, yr oedd pawb ar y dechrau yn meddwl am YouTube fel cyfrwng i bobl ifanc, ond yn ystod Rhagfyr 2008 fe rododd y Frenhines ei neges Nadolig arno ac yna yn 2009 cyhoeddodd Gordon Brown, y Prif Weinidog ar y pryd, ddatganiad am gyflogau Aelodau Seneddol arno.²⁶⁵ Heb amheuaeth y newidiadau yn y byd technolegol sy'n golygu bod YouTube yn medru cael ei ddefnyddio mor llwyddiannus yn y gwahanol feysydd. O ganlyniad, gall unrhyw un nid yn unig saethu fideo drwy gyfrwng eu ffonau symudol ond gallant hefyd ddarlledu trwy ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol. Yn sicr, y platform gorau i ddangos pa mor bwysig yw dylanwad fideo erbyn hyn yw YouTube a bellach mae ganddo'r asedau i gymryd drosodd oddi wrth y teledu fel prif gyfrwng delweddu symudol.

Mae Carvill a Taylor yn nodi bod 90% o boblogaeth Prydain sy'n defnyddio'r rhyngrwyd eisioes yn gwyllo fideo fel rhan o'u gweithgaredd ar-lein. YouTube sy'n arwain o ran y rhai sy'n gwyllo fideos gyda 48% o'r farchnad ac yna daw Facebook ar 27%. Ni ellir anwybyddu'r cyfrwng fel ffynhonnell newyddion bwysig bellach.²⁶⁶ Fel y cyfryngau eraill mae YouTube yn galluogi pobl o bob rhan o'r byd i gysylltu â'i gilydd, rhannu a chreu deunydd drwy gyfrwng y cymdeithasau ar-lein.

²⁶⁵ Clapperton, *This is Social Media*, t. 88.

²⁶⁶ Carvill a Taylor, *The Business of Being Social*, t. 115.

Dyma ffordd rwydd a rhad i gyrraedd y cyhoedd ac mae hynny yn ffactor pwysig wrth gofio cyflwr yr economi, yn enwedig yng nghefn gwlad Cymru. Nid oes wahaniaeth pa fath o fideo y byddwch yn ei wyllo neu ei roi ar y safle, gellir gwneud y cyfan ar YouTube. Mae yna amrywiaeth mawr o fideos ar gael fel rhai addysgiadol, rhai yn ymwneud â cherddoriaeth a chomedi yn ogystal â rhai sy'n diddanu. Ond hefyd ceir fideos sy'n ymwneud â busnes a marchnata, a gall y rhain fod yn arf farchnata bwerus. Mae lanlwytho a lawrlwytho yn rhwydd ac yn broses gyflym.

Ond mae angen bod yn eglur beth yw'r rhesymau dros greu fideo, er enghraifft hyrwyddo busnes neu gynnyrch ac at bwy mae'r fideo wedi ei anelu, pwy sydd wedi ei dargedu. Mae angen bod yn glir beth sydd angen i'r cyhoedd ei wneud ar ôl gweld rhyw fideo arbennig. Rhaid penderfynu pwy sydd yn mynd i ymddangos ar y fideo, a sicrhau bod y sawl fydd yn ymddangos arno yn medru trosglwyddo'r neges yn effeithiol ac yn afaelgar.

Mae dangos creadigrwydd trwy gyfrwng YouTube yn medru bod yn fanteisiol. Yn aml bydd rhywun yn cael trafferth mawr i roi celfi neu degan plentyn at ei gilydd wrth ddilyn cyfarwyddiadau ar bapur tra y gallai ffilm fer ar YouTube egluro a hwyluso y gwaith yn fawr iawn a dangos sut mae'r peth yn gweithio. Mae cwmni LEGO wedi llwyddo i greu ei sianel YouTube yn offeryn effeithiol i ddenu cwsmeriaid a'u diddanu gan eu hannog i aros a gwyllo mwy o'r sianel. Bydd darnau byr yn apelio at fwy o gynulleidfa ac mae'n bwysig gwneud y fideo yn atyniadol er mwyn i'r neges gael y sylw haeddiannol. Yn sicr bydd fideo ar safle cwmni neu fusnes yn rhoi argraff broffesiynol. Yn ystod fy nghyfnod gyda Golwg360 bûm yn ceisio darbwyllo nifer o gwmnïau a busnesau i ddefnyddio'r cyfrwng i hyrwyddo eu cynnyrch. Y gwaith mwyaf ynglŷn â'r fideo fydd meddwl am y deunydd i'w roi arno. Erbyn hyn mae unigolion a nifer o gwmnïau wedi sylweddoli bod defnyddio YouTube yn fuddiol er mwyn cynhyddu eu cynulleidfa. Ym mis Gorffennaf 2006 yr oedd mwy na 65,000 o fideos newydd yn cael eu llwytho fyny ar y cyfrwng yn ddyddiol. Mae YouTube yn hawlio bod 100 awr o ddeunydd fideo newydd yn cael eu lanwytho bob munud. Yn ôl Owain Schiavone (Prif Weithredwr *Golwg360*) (11 Chwefror, 2015) mae'r defnydd o YouTube ar hyn o bryd ym myd busnesau a mudiadau bach yn eithaf isel ar lefel Gymraeg a

Chymreig. Mae yna dipyn o gwmnïau a sefydliadau canolig fel cwmnïau teledu yn amlwg yn gwneud defnydd helaeth ohono. Mae yna gwmnïau sy'n llogi llety ac yn medru gwneud defnydd effeithiol o YouTube ar gyfer dangos yr ystafelloedd sydd ar gael ganddynt, pethau na fyddent yn medru eu gwneud mewn lluniau llonydd. Yn sicr mae yna gyfle ac angen i fusnesau llai wneud mwy o ddefnydd o YouTube er mwyn apelio at gynulleidfa newydd. Nid oes yn rhaid iddynt fod yn fideos sydd wedi eu cynhyrchu'n broffesiynol. Gallant fod yn ddim ond sgwrs gyda chwsmeriaid sy'n canmol neu yn rhoi eu profiadau o ddefnyddio'r gwasanaethau y mae gwesty yn medru eu cynnig. Oherwydd ei boblogrwydd fe all YouTube fod yn gyfrwng marchnata defnyddiol a rhad iawn ar gyfer y gwahanol fusnesau. Mae'n ffordd o ddal sylw'r cwsmeriaid arferol ac i ddenu llygad rhai newydd drwy sôn am gynnyrch neu nwyddau newydd.

Ond dywed Owain Schiavone fod y defnydd o YouTube ar hyn o bryd o ran busnesau bach yn weddol isel; serch hynny, mae nifer gynyddol yn dod at y cyfrwng, ac yn sicr mae cyfleoedd ardderchog i bobl sy'n barod mentro. Fe ellir gwyllo fideos ar YouTube erbyn hyn ar y mwyafrif o'r ffonau symudol a hynny trwy gyfrwng app. Yr oedd YouTube yn cael ei ddefnyddio gan 35% o berchnogion ffonau symudol rhwng Ebrill a Mehefin 2013, a oedd yn ei wneud y trydydd app y gwneir y defnydd mwyaf ohono.

Yn fy ngwaith gyda *Golwg360* roedd tipyn o ddefnydd yn cael ei wneud o YouTube. Wrth weithio ar dîm yr wythnos mewn campau fel rygbi, pêl-droed, hoci a pêl-rhwyd, byddai cyfweiliadau'n cael eu gwneud gyda'r gwahanol chwaraewyr â'r iPad. Yna byddai'r rhain yn cael eu llwytho i gyfrif *Golwg360* ar YouTube. Pan fu Protest Achub Neuadd Pantycelyn cafwyd cyfweiliadau â'r myfyrwyr ac yna fideo o'r brotest gyda'r myfyrwyr a'r cefnogwyr yn cerdded drwy dref Aberystwyth: roedd hyn ar gael i'w wyllo o fewn oriau i'r digwyddiad ei hun.

Cyn Eisteddfod Genedlaethol yr Urdd yng Nghrymmych (2013) yr oeddwn yn aelod o dîm *Golwg360* a fu'n ymweld ag Ysgol y Presely. Pwrpas yr ymweliad oedd cwrdd â rhai o'r myfyrwyr a'u hyfforddi sut i ddefnyddio iPad i greu fideo ac i dynnu lluniau o'r gwahanol ddigwyddiadau ar faes yr Eisteddfod. Yr oedd y gwaith yn cynnwys ymysg pethau eraill gynnal cyfweiliadau gyda swyddogion yr Eisteddfod ac enillwyr y gwahanol gystadlaethau. Hefyd byddem yn dangos i'r

disgyblion sut i gasglu'r deunydd perthnasol o gwmpas y maes er mwyn ei ychwanegu at galendr *Golwg360*. Bu'r gwaith hwn yn hynod o lwyddiannus ac yn rhoi golwg arall ar y ffordd y gellir cofnodi digwyddiadau a chasglu newyddion yn ymwneud â'r Eisteddfod. Hefyd yr oedd yn gyfle ardderchog i wasanaeth *Golwg360* ddangos yr hyn oedd yn bosibl trwy ddefnyddio'r dechnoleg newydd.

Golyga marchnata llwyddiannus chwilio am ffyrdd newydd a gwahanol i hyrwyddo busnes neu gynnyrch a chan fod YouTube yn gyfrwng digon rhad i'w ddefnyddio mae'n werth meddwl amdano fel cyfrwng hysbysebu. Wrth ofyn i Owain Schiavone (11 Chwefror, 2015) sut y gallai *Golwg360* annog busnesau lleol ac yng Nghymru benbaladr i greu deunydd YouTube a allai gael ei gysylltu â'r safle dyma oedd ganddo i'w ddweud:

'Mae hyn yn gysylltiedig â'n syniadau fel cwmni i greu rhyw fath o le neu ofod ar gyfer busnes o fewn *Golwg360*. Y weledigaeth sydd gennym yw ein bod yn medru rhoi rhyw hafan ar flaen tudalen i fusnesau sy'n cynnig gwasanaeth Cymraeg rywle ar *Golwg360*, a wedyn eu bod yn gallu creu cynnwys yn uniongyrchol ar gyfer y tudalen yna ond hefyd yn cysylltu â chyfryngau fel Trydar, Facebook, YouTube, Soundcloud neu unrhyw gyfryngau tebyg a hwnnw wedyn yn bwydo i'w hafan ar *Golwg360*. Fe wnaeth *Golwg360* ryw fath o ymdrech i wneud hyn gyda lle busnes rai blynyddoedd yn ôl, ond mae'r dechnoleg wedi symud yn ei flaen dipyn ers hynny ac felly mae hyn ar ein rhestr o flaenoriaethau technegol yn y cyfnod nesaf. Byddwn fel cwmni yn diweddarau beth yr ydym yn ei gynnig ar y lle busnes fel ei fod yn cadw i fyny gyda'r datblygiadau technegol a'r cyfryngau newydd sy'n newid yn gyflym iawn. Yn sicr mae'r cyfle yma a byddwn yn annog pobl i ddefnyddio YouTube o fewn y gofod hwnnw achos mae'n cyfoethogi yr adnodd ac yn rhoi gwell perspectif o beth mae'r cwmni yn gallu ei gynnig, rhywbeth nad sy'n medru cael ei drosglwyddo mewn ysgrifen neu luniau llonydd. Dyna yw ein nod fel cwmni ond yn cydnabod ar yr un pryd bod adnoddau busnesau bach yn brin. Byddwn yn hoffi pe gallai *Golwg360* gynnig y gwasanaeth yma a chodi tâl bychan ar fusnesau neu fudiadau am ddefnyddio'r gwasanaeth. Gallai *Golwg360* gynnig cymorth a chynghor i greu y deunydd ar y cyfryngau a bod hynny yn cynnwys YouTube. Dyna fel y byddai'r cwmni yn hoffi gweld ei lwyfan i fusnesau'n datblygu. Wrth gwrs, amser ac adnoddau yw'r broblem ond dyna'n sicr lle mae'r potensial ar gyfer y dyfodol ac mae yna gyfle i *Golwg360* gyfrannu at hynny'.

Yn ôl Clapperton mae'n bwysig cadw'r fideo ar YouTube yn syml ac i'r pwynt er mwyn bod yn effeithiol.²⁶⁷ Dyma un o'r pwyntiau y byddem yn ei ddweud wrth y myfyrwyr yn Ysgol y Presely wrth iddynt baratoi deunydd ar gyfer Eisteddfod yr Urdd yng Nghrymych. Hefyd mae'n talu'r ffordd i gadw'r fideo yn fyr gan nad yw pobl yn debygol o wyllo fideo cyhyd wrth eu desg ag y byddant ar y teledu.

²⁶⁷ Clapperton, *This is Social Media*, t. 90.

Mantais arall o ddefnyddio YouTube yw y medrwch ymarfer creu fideos eich hunan a sylwi fel mae'r farchnad yn ymateb iddynt a hynny yn rhad. Mae'n gyfle i gyflwyno cynnyrch i filoedd o bobl a hynny heb ddim cost. Ar yr un pryd mae'n werth nodi nad yr hyn yr ydych chi yn ei ddweud am eich cynnyrch neu eich gwasanaeth sy'n bwysig ond beth mae eraill yn ei ddweud amdanynt. Mae pobl yn prynu gan bobl eraill ac mae'n bwysig iawn trosglwyddo eich personoliaeth i'r cwsmeriaid a pha ffordd well i wneud hynny na defnyddio fideo ar YouTube.

Gall defnyddio YouTube fod yn gyfrwng cryf i drin a thrafod materion cymhleth sy'n anodd eu disgrifio a'u hegluro mewn ysgrifen. Fel ym myd busnes mae yna faterion cymhleth i'w trafod ym myd newyddiaduraeth ac yn ôl Owain Schiavone (8 Chwefror, 2015), gall YouTube fod yn gyfrwng ardderchog i'w trin. Camp newyddiadurwr yw dadansoddi gwybodaeth a'i chyflwyno mewn ffordd ddealladwy i'r darllenwyr ac i'r gynulleidfa. Ym marn Owain Schiavone dyma fantais sain a fideo. Gellir defnyddio dau berson i gynnal cyfweiliad neu gall newyddiadurwr fod yn holi arbenigwr mewn rhyw faes neu'i gilydd ar fideos neu ar sain i egluro'r pwnc yn fanylach. Hefyd gellir cael trafodaeth rhwng dau berson a chanddynt farn wahanol am ryw bwnc. Mae llawer yn sôn ar hyn o bryd (Chwefror 2015) am y trafodaethau gwleidyddol rhwng arweinwyr y pleidiau cyn yr etholiad cyffredinol. Byddai defnyddio fideos ar YouTube yn dangos ffordd wahanol i drosglwyddo negeseuon gwleidyddol fel y medr etholwyr wneud gwell penderfyniadau gwleidyddol. Dyma un rheswm mae'n debyg pam y mae gwleidyddion yn cytuno i wneud y math yma o beth am eu bod yn ei weld yn gyfrwng da i gyflwyno gwybodaeth mewn ffordd ddealladwy i'r etholwyr ac i gael trafodaeth a dadl. Dyna'r fantais sydd o ddefnyddio cyfrwng fel YouTube ar gyfer dadansoddi', effeithiol, ac yn sicr mae cyfle i *Golwg360* arbrofi mwy yn y maes hwn. Gall yr etholiad ar gyfer y Cynulliad y flwyddyn nesaf (2016) fod yn gyfle gwych i arbrofi gyda'r math hwn o weithgaredd.

Mae defnyddio YouTube yn ddefnyddiol hefyd i godi proffil aelodau'r staff a dangos i'r cyhoedd pwy sy'n gweithio i gwmni neu fusnes arbennig. Bydd angen cadw llygad manwl i weld a oes yna sylwadau wedi eu rhoi am eich fideo. Yn ddelfrydol mae angen i bobl wneud sylw a rhannu eich fideo. Byddwn yn cytuno â barn Carvill a Taylor ei bod yn bwysig ymateb yn gyflym i unrhyw sylwadau

cadarnhaol neu negyddol.²⁶⁸ Hefyd bydd angen cael dulliau yn eu lle i drafod ac ymateb i sylwadau negyddol. Er y gall rhywun feddwl bod cynnwys y fideo'n dda ac yn ateb y gofynion os nad yw yn cael llawer o ymateb nid yw ei werth cystal â hynny i hyrwyddo busnes neu gynnyrch ac mae angen felly edrych eto ar y cynnwys. Wrth ddefnyddio cyfrwng YouTube gellir cael ystadegau manwl ynglŷn â nifer y bobl sy'n gwyllo a sawl un sy'n rhannu'r cynnwys. Gan fod modd gadael sylwadau hefyd, mae rhywun yn medru mesur effeithlonrwydd ymgyrch hysbysebu. Yn wahanol i hysbysebion teledu traddodiadol mae modd asesu gwerth deunydd YouTube a gwella'r cynnyrch.

Cyn y Nadolig 2014 gwnaeth cwmni Cymreig o ogledd Cymru sy'n gwerthu cynnyrch tŷ fideos o hysbyseb 'sbwff' o hysbyseb cwmni John Lewis — enghraifft sy'n dangos bod cwmni bach yn medru cystadlu o ran sylw â chwmni gwirioneddol fawr. Felly mae YouTube yn medru bod yn arf effeithiol iawn i hybu busnesau a mudiadau o'i wneud yn iawn. Am bob hysbyseb lwyddiannus ceir degau sy'n methu. Gall deunydd syml fod yn effeithiol ac mae modd ei fonitro'n fanwl hefyd. Dyma faes y gallai busnesau lleol yn ogystal â thrwy Gymru ei ddatblygu trwy eu hysbysebu eu hunain a chael dolennau ar *Golwg360*. Mantais fawr hynny fyddai cael cyhoeddusrwydd a hefyd ffigurau manwl yn dangos traffig digidol y busnes.

Ym myd cerddoriaeth mae YouTube wedi hen brofi ei werth. Mae'n bosibl rhoi fideo ar YouTube ar gyfer y cyhoedd a hynny am bris bach iawn. Pan fydd fideo ar-lein mae'n hawdd cael adborth amdano, a chreu cynulleidfa ffyddlon. Erbyn hyn mae llawer iawn o artistiaid yn recordio gwaith yn y stiwdio ac yna yn ei lwytho ar YouTube. Mae cylchgrawn *Y Selar* yn gwneud defnydd helaeth o'r cyfrwng wrth ddangos fideos o'r artistiaid sy'n cymryd rhan yn noson *Gwobrau'r Selar*. Mae'r cyhoeddusrwydd a gaiff y bandiau, y grwpiau a'r unigolion yn sicr yn werthfawr iddynt ac yn fodd i'r cyhoedd weld beth sydd ganddynt i'w gynnig. Hefyd gallai ymddangosiad ffafriol ar y fideo trwy gyfrwng YouTube arwain at yr artistiaid yn cael gwaith mewn amrywiaeth o gigs a gwyliau cerddorol. Wrth drafod y cyfrwng gyda mi, dywedodd Owain Schiavone (8 Rhagfyr, 2015) ei fod yn teimlo mai cynnwys y fideo sy'n bwysig ac nad oes rhaid poeni'n ormodol am

²⁶⁸ Carvill a Taylor, *The Business of Being Social*, t. 128.

safon y cynhyrchu a'r saethu. Yn ôl Owain Schiavone mae'r neges yn medru cael ei throsglwyddo yr un mor effeithiol pan fydd safon y cynhyrchu heb ei gynllunio'n ofalus, ond yn cael eu gwneud yn *ad hoc* – rhywbeth sy'n digwydd ar y pryd, yn ddigymell, drwy ddefnyddio ffôn, er enghraifft. Gall y rhain fod yr un mor effeithiol ar y we heb safon uchel HD gan fod y sgriniau'n weddol fychan. Er hynny mae dwy ffordd o edrych ar bethau. Er enghraifft os ydyw rhywun yn ei werthu ei hun fel cynhyrchydd fideo mae'n amlwg y byddai disgwyl i safon y fideo fod yn uchel, neu os ydy rhywun yn ceisio ei werthu ei hun fel sgriptiwr, bydd disgwyl i'r sgript fod yn dda. Mae cyfle ardderchog yma i fusnesau a mudiadau o bob maint greu fideos i hyrwyddo eu cynnyrch ar YouTube. Os bydd rhywun yn rhedeg caffi, gall greu fideo yn cynnwys rhai o'r cwsmeriaid gyda'i caniatâd, yn mwynhau te neu goffi o gwmpas y bwrdd. Byddai hyn yn dal yr awyrgylch ac yn creu delwedd dda a denu mwy o gwsmeriaid. Yn yr un modd byddai'n bosibl i'r cigydd lleol ffilmio'r cwsmeriaid a'r gwahanol gymeriadau sy'n dod i'w siop. Gallent roi eu hargraffiadau o'r gwasanaeth sydd gan y busnes i'w gynnig a thrwy hynny godi proffil y siop. Mae creu delwedd ac awyrgylch ffafriol yn hynod o bwysig yn arbennig felly i'r busnesau bach cefn gwlad. Yn sicr mae creu fideo yn ffordd effeithiol iawn o wneud hynny ac yn rhagori ar nifer o ffyrdd eraill. Wrth weithio ar y cyd gyda *Golwg360* bydd yna gyfleoedd i fusnesau yng Ngorllewin Cymru a thu hwnt fanteisio ar y cyfrwng i farchnata eu busnes.

Er bod yna fanteision lu o ddefnyddio'r cyfrwng mae'n rhaid cydnabod bod yna rai anfanteision a bod angen bod yn ofalus. Er bod gan YouTube ganllawiau pendant sydd wedi eu creu i osgoi camddefnydd o'r cyfrwng, mae yna rai sy'n mynnu torri'r rheolau. Wrth lwytho deunydd arno mae yna neges yn cael ei dangos i beidio â chamddefnyddio deddf hawlfraint ond nid yw pawb yn parchu hynny. Mae beirniadaeth wedi bod ar y cyfrwng hefyd oherwydd y deunydd a allai achosi loes a phoen gan cynnwys deunydd o natur rywiol, cam-drin anifeiliaid a deunydd sy'n cynnwys casineb. Mae'n bosibl hefyd y gall rheolau sy'n ymwneud â phreifatrwydd gael eu torri. Ni ddylid rhoi enw iawn na gwybodaeth bersonol wrth bostio fideo ac fe ddylid defnyddio e-bost nad yw'n cynnwys unrhyw fanylion personol. Mae'n bwysig cadw mewn cof bod yna ganllawiau pendant i'w dilyn wrth greu fideo. Yr oedd yn bwysig inni dynnu sylw disgyblion Ysgol y Presely at y pethau hyn cyn iddynt fynd ati i baratoi fideo ar gyfer Eisteddfod yr

Urdd yng Nghrymmych. Mae'n hollol hanfodol hefyd fod monitro pob deunydd yn digwydd cyn y bydd gwylwyr ifanc a phlant yn ei wyllo. Pe byddai mwy o fideos yn cael eu dangos neu ddolenni iddynt yn cael eu rhoi ar y safle gan fusnesau mae'n amlwg y byddai gofyn i *Golwg360* gadw golwg ofalus ar y cynnwys. Mewn cyfweiliad â mi (8 Chwefror, 2015) dywedodd Owain Schiavone:

'Mae monitro pob deunydd yn amlwg yn bwysig iawn i *Golwg360* gan fod plant a phobl ifanc yn gwneud defnydd helaeth o'r gwasanaeth. Mae'n rhaid bod yn ofalus o ran y cynnwys a sain y fideos sy'n cael eu cyhoeddi ynghyd â'r deunydd ysgrifenedig. Bydd y cwmni yn sicrhau bod pob fideo yn cael ei wirio gan olygydd cyn mynd ar y gwasanaeth'.

Mae rhai gwledydd wedi gwahardd y defnydd o YouTube yn gyfan gwbl gan eu bod yn honni ei fod yn medru esgor ar derfysg gwleidyddol a thor cyfraith. Mae gwledydd eraill wedi cyfyngu ar y deunydd o YouTube am resymau gwleidyddol — er enghraifft, drwy wahardd fideos sy'n beirniadau'r llywodraeth, arweinwyr gwleidyddol neu grefyddol. Hefyd ceir gwaharddiad ar y deunydd nad yw'n addas i blant neu bobl ifanc yn ogystal â'r deunydd a allai arwain at ddiffyg sylw a chanolbwyntio yn y gweithle ac yn yr ysgol. Rhaid cydnabod hefyd i nifer o'r prif ddynion sy'n creu deunydd ar gyfer YouTube gyfarfod â'r Arlywydd Obama yn y Tŷ Gwyn i drafod sut y gallai'r Llywodraeth gysylltu'n well gyda 'cenhedlaeth yr YouTube'. Yn ôl Owain Schiavone (Prif Weithredwr *Golwg360*) mae fideo ac YouTube yn medru bod yn ffordd effeithiol iawn o gyrraedd pobl ifanc, yn fwy felly erbyn hyn na'r ffordd draddodiadol fel y teledu. O gynhyrchu deunydd yn y Gymraeg, gallai hybu'r Gymraeg mewn lleoedd newydd, cyffrous gan wella delwedd yr iaith leiafrifol. Mae Ofcom wedi cyhoeddi ei hadroddiad marchnad yn ddiweddar (2011) sy'n dangos bod 48% o bobl Cymru erbyn hyn yn dweud eu bod yn gwyllo fideo ar-lein o ryw fath sy'n dangos bod bron hanner y boblogaeth yn gyfarwydd â'r cyfrwng. Mae 35% bellach yn gwyllo teledu trwy 'ddal i fyny' yn hytrach nag ar y sgrîn yn fyw. Felly mae yna symudiad clir wedi bod yn y ffordd mae pobl yn gwyllo a gwrando. O'r 48% sy'n gwyllo cynnwys fideo a theledu ar-lein gellir cymryd yn ganiataol fod canran uchel o'r cyfanswm yn bobl ifanc sy'n fwy cyfarwydd â'r dechnoleg newydd. Felly yn sicr, o ran cyrraedd cynulleidfa iau mae YouTube yn ffordd hynod o effeithiol. Fe geir tystiolaeth o hyn wrth edrych ar rai o bloggers y fideo sy'n cyhoeddi ac wedi dod yn hynod o boblogaidd ar

YouTube. Mae Zoella²⁶⁹ yn un o'r rhai mwyaf amlwg ac mae ganddi hi a'i brawd sianeli hynod o boblogaidd gyda miloedd o bobl yn eu gwyllo wrth iddi ymhlith pethau eraill drin colur a gwallt. Mae'r rhain yn ddylanwadol iawn ac mae pobl yn gwneud bywoliaeth dda o'r fideo blogs yma. Yn sicr mae lle yn y farchnad i arbrofi gyda hyn trwy gyfrwng y Gymraeg. I bobl sy'n creu cynnwys ac yn targedu pobl ifanc yn benodol mae fideo bellach yn gwbl allweddol. Y wers yma yw fod yn rhaid i wleidyddion a newyddiadurwyr wneud mwy o ddefnydd ymarferol ohono.

Erbyn hyn mae YouTube yn gyfrwng defnyddiol iawn i gasglu a dosbarthu newyddion ar draws y byd. Gwelwyd hyn yn glir pan wnaeth daeargryn daro gogledd-ddwyrain Siapan ar 11 Mawrth, 2011. Cafodd y daeargryn ei ddilyn gan tsunami a laddodd fwy na 18,000 o bobl a gadael gwerth rhyw \$180 biliwn o ddifrod. Fe wnaeth y cyfryngau ar draws y byd adrodd am hyn a dangos y difrod ond yn ogystal fe gafwyd llawer o ddeunydd am y drychineb ei rannu ar YouTube. Yn sgil hynny wedyn, cafwyd ymateb da iawn i'r galwadau am gymorth ariannol.²⁷⁰

Yr oedd yr hyn a welodd pobl ar y fideos yma'n cynrychioli math newydd o newyddiaduraeth weledol. Yr oedd llawer o'r deunydd a ddangoswyd wedi ei gofnodi gan lygad dystion a oedd yno'n rhan o'r drychineb, ac fe fanteisiwyd ar gryn dipyn ohono gan newyddiadurwyr proffesiynol hefyd. Erbyn hyn, mae'r cyfrwng yn un o'r prif lwyfannau i dderbyn a darlledu newyddion.

Bellach, ceir tipyn o ddeunydd Cymraeg ar YouTube, er enghraifft: *Golwg360*; *Plaid TV*; *Menter Caerdydd*; prifysgolion gwahanol Cymru; *Sianel 62*; *Cwmni Da*; *Fferm Ffactor*; *Noson Lawen*; *Cynulliad Cenedlaethol Cymru*; *Clonc360*; *Darganfod Ceredigion*; *Coleg Ceredigion*. Dechreuodd sianel YouTube, *Clonc360*, sef cyfuniad o'r papur bro *Clonc* a chwmni *Golwg360*, ym mis Mehefin 2014, ac fe geir ddeunydd Cymraeg amrywiol arni, megis *Gŵyl Golwg*, *Aelwyd yr Urdd Llanbed*, *Parti'r Aelwyd* yn canu yn oedfa Sul yr Urdd 2014. Mae yna hefyd bigion o Eisteddfod Ysgol Bro Pedr, ac yn ogystal â hyn gellir gweld a gwrando ar sgysiau yn ystod *Gŵyl Golwg* a hefyd y gwirfoddolwyr sy'n plygu'r papur bro, *Clonc*. Gellir gweld rhan o'r *Ŵyl Gwrw* yn Llanbed a chlywed cyfweliad gyda

²⁶⁹ <https://www.youtube.com/user/zoella280390?gl=GB&hl=en-GB> (cyrchwyd Medi 2014).

²⁷⁰ <http://www.journalism.org/2012/07/16/youtube-news/> (cyrchwyd Medi 2014).

threfnydd yr Ŵyl. Felly mae'n gyfle ardderchog i fusnesau, cwmnïau a mudiadau gael cyhoeddusrwydd. Wrth edrych ar sianel Darganfod Ceredigion ceir fideo o'r gwahanol fwytai sydd yng Ngheredigion. Gall hyn fod yn ddefnyddiol iawn i ymwelwyr sy'n dod i'r sir. Mae yna fideo o'r arfordir a'r traethau a gwybodaeth am y gwahanol ddigwyddiadau fel y sioeau amaethyddol, y rasmus ceffylau a'r llwybrau cerdded. Mae YouTube *Golwg360* yn dangos tîm yr wythnos mewn chwaraeon fel rygbi, pêl-droed a hoci gyda chyfweiliadau gyda'r gwahanol chwaraewyr gan gynnwys rhai chwaraewyr rhyngwladol. Mae sgysiau gydag enillwyr Eisteddfodau'r Urdd, a'r Eisteddfodau Genedlaethol, a chyfweiliadau o faes yr eisteddfodau ac o rai o'r gigs. Ymhlith pethau eraill ceir Rali Achub Pantycelyn, Gemau Cymru 2012 a Ras yr Iaith.

Daeth Youtube yn arf marchnata i'r holl brifysgolion erbyn hyn. Ar sianel YouTube Prifysgol Aberystwyth eglurir y prif resymau dros astudio yn Aberystwyth drwy gyfweled â myfyrwyr yn y gwahanol adrannau. Rhoddir blas ar Ddiwrnod Agored y Coleg trwy gynnal cyfweiliadau gyda rhai o'r tywyswyr a dangos beth sydd gan y gwahanol adrannau i'w gynnig. Mae yna awgrymiadau ar gyllid a chyllidebau gan rai o'r myfyrwyr. Yn ogystal â hyn mae yna olwg ar yr amrywiaeth o chwaraeon y gellir cymryd rhan ynddynt, a chipolwg ar rai o'r ystafelloedd yn y neuaddau. Mae'r sianel felly o'i defnyddio'n gywir yn arf go bwerus i hysbysebu a marchnata'r Brifysgol. Yn yr un modd, mae sianel YouTube Coleg Ceredigion yn dangos myfyrwyr wrthi'n gwneud gwaith coed, tra bo eraill yn perfformio mewn dramâu ac eraill yn paratoi ffilmiau byrion. Gwelir felly fod y cyfrwng hwn yn hynod o effeithiol i ddwyn sylw i'r gwahanol weithgareddau. Yn sicr byddai'n werth i fusnesau, cwmnïau a mudiadau edrych o ddifrif arno fel cyfrwng i ennill cyhoeddusrwydd.

Instagram

Gwasanaeth rhyngrwyd cymdeithasol yw Instagram a grëwyd gan Kevin Systrom a Mike Krieger. Fe'i defnyddiwyd gyntaf yn Hydref 2010. Fe ddaeth y gwasanaeth yn boblogaidd iawn yn fuan gyda dros filiwn o ddefnyddwyr erbyn Ebrill 2012, a thros dair miliwn erbyn Rhagfyr 2014. Cafodd y cyfrwng ei brynu gan Facebook yn Ebrill 2012. Yn ystod 2013 fe wnaeth Instagram dyfu 23% tra mai dim ond 3% fu twf Facebook.

Cyfrwng rhad cymdeithasol ar-lein ydyw sy'n galluogi'r defnyddiwr i olygu ac i rannu lluniau gyda defnyddwyr eraill trwy gyfrwng rhynggrwyd Instagram, e-bost a safleoedd cyfryngau cymdeithasol fel Trydar, Facebook, Tumblr, Foursquare a Flickr. Gellir rhannu'r lluniau ar nifer o safleoedd cymdeithasol ar yr un pryd gydag un clic. Gall aelodau o gymdeithas Instagram rannu lluniau a fideos oddi wrth app symudol sydd ar gael ar gyfer iOS a ffonau Android. Mae'r defnyddwyr yn medru defnyddio gwefan *Instagram.com* i weld yn hollol yr hyn sydd ar gael.

Mae Instagram bellach yn chwarae rhan amlwg ym myd y cyfryngau cymdeithasol. Erbyn hyn mae brandiau yn defnyddio Instagram fel offer marchnata ochr yn ochr â Facebook, Trydar, Pinterest, Tumblr, Google+, LinkedIn a Foursquare. Ar 3 Hydref 2013, cyhoeddodd Instagram y byddai'n ychwanegu hysbysebu fel rhan o'r cyfrwng. Heb amheuaeth mae'n gyfrwng buddiol i arddangos cynnwys gweledol ac mae hyn yn beth da i bob cwmni a brand hysbysebu cynnyrch. Bellach mae 75% o'r brandiau mwyaf amlwg yn ei ddefnyddio gan ei fod yn gyfrwng arbennig i hyrwyddo marchnata. Er mwyn cael y budd mwyaf o'r cyfrwng Instagram mae'r amseru'n bwysig: byddaf innau'n anfon lluniau y peth cyntaf yn y bore, amser cinio neu yn hwyr y nos. Y fantais o anfon lluniau yn hwyr y nos yw y bydd yna lai o ddefnydd yn cael ei wneud o'r rhynggrwyd. Efallai mai'r ffordd orau i wneud lluniau a fideos yn weladwy ar Instagram yw ychwanegu hashnod atynt: rhyw sylw fel 'Bore oer #parcdinefwr'. Bydd fy nilynwyr ar y cyfrwng yn medru ei weld ynghyd â'r bobl sy'n chwilio gyda'r hashnod penodol sy'n gallu cyrraedd cynulleidfia eang gan fod modd i bobl weld lluniau rhywun heb orfod dilyn y sawl sy'n eu postio. Fel yn achos Youtube, mae cyfyngiadau ar y cyfrwng er mwyn diogelu'r cyhoedd rhag trais: ni chaiff neb dan 13 oed ei ddefnyddio.

Er bod Instagram yn gyfrwng nerthol erbyn hyn ym myd hysbysebu a chyfathrebu mae'n syndod cyn lleied o ddefnydd a wneir ohono yn y tair tref y bûm yn edrych arnynt. Er nad oes llawer o fusnesau yn nhref Llandeilo yn defnyddio'r cyfrwng, mae yna lawer iawn o luniau yn cynnwys yr hashnod - #llandeilo er enghraifft: #llandeilo = 2,223 llun, #llandeilorfc = 43 llun, #llandeilojazz = 25 llun a #llandeiloshow = 36 llun. Mae Gwesty'r Cawdor yn dangos lluniau o'r adeilad yn ogystal â'r bwyd a ddarperir yno. Hefyd mae'r bwyty *The Loft* yn dangos trwy luniau pa fath o fwyd a geir yno. Mae busnes Nyth y Gwcw yn dangos ei gynnrych,

gan gynnwys cardiau, bagiau, lluniau a deunydd celf a chrefft. Fel tref sy'n dibynnu ar y diwydiant twristiaeth ac ymwelwyr nid yw'n syndod bod yna lawer iawn o luniau yn hysbysebu tref Aberaeron: #aberaeron = 5,029 llun, #aberaeronharbour = 25 llun, #aberaeroncarnival = 16 llun a #aberaeron7s = 15 llun. Mae bwyty *The Hive* yn hysbysebu digwyddiadau trwy luniau a phoster. Hefyd mae lluniau o'r bwyd y gellir ei gael yno, a hefyd o'r môr a'r golygfeydd ysblennydd.

Mae'n syndod gweld nad yw busnesau mewn tref fel Llanbed sy'n dioddef yn economaidd ar hyn o bryd yn defnyddio Instagram i hyrwyddo eu cynnyrch ac o bosibl yn colli cyfle i fanteisio ar y dechnoleg newydd. Er hynny mae yna nifer o luniau o'r dref ar y cyfrwng er enghraifft #lampeter = 1,782 llun, #lampeterfair = 454 llun, #llanbed = 41 llun a #llanbedrpontsteffan = 4 llun. O ystyried grym Instagram fel cyfrwng i hysbysebu, mae'n syndod nad oes mwy o ddefnydd yn cael ei wneud ohono ym myd gwaith a busnes trwy gyfrwng y Gymraeg yn arbennig felly gan y busnesau bach yng ngorllewin Cymru.

Mae'r heddlu yn Sir Gaerfyrddin wedi penderfynu ymuno â'r safle Instagram (14 Mai, 2015). er mwyn ceisio cyfathrebu yn fwy effeithiol â'r genhedlaeth iau. Bydd tri aelod o'r heddlu yn cymryd rhan yn yr arbrawf i ddechrau ac os bydd yn llwyddiant caiff ei ddefnyddio ar draws ardal Heddlu Dyfed-Powys. Mae un swyddog wedi ei leoli yn Rhydaman, un arall yn Llanelli a'r trydydd yng Nghaerfyrddin. Bydd lluniau'n ymddangos y tu mewn i'r gorsafoedd heddlu a hefyd y tu mewn i geir yr heddlu. Mae'r heddlu yn ceisio dangos ochr wahanol i'r swydd ac yn gobeithio y bydd defnyddwyr Instagram yn edrych arnynt fel pobl sy'n gwneud eu dyletswyddau yn hytrach na phobl mewn 'uniform'! Mewn datganiad ar ran Heddlu Dyfed-Powys dywedodd yr Arolygydd Claire Parmenter sydd yng ngofal yr arbrawf yn Sir Gaerfyrddin:

'Digital engagement is a rapidly growing, continually developing area of communications that Dyfed-Powys Police want to be part of'.²⁷¹

Gellir dilyn y cyfrif ar @dyfedpowyscarms i gael golwg ar fywyd yr heddlu. Mae gan Heddlu Dyfed-Powys gyfrif ar Trydar, Facebook a YouTube sy'n golygu eu bod yn gweld y posibiliadau o wella'u delwedd drwy ddefnyddio'r cyfryngau digidol.

²⁷¹ <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/dyfed-powys-police-join-instagram-9262771> (cyrchwyd Mai 2015).

Y Dyfeisiau Digidol Symudol

Mae'r cynnydd mewn dyfeisiau digidol symudol wedi trawsnewid yr wybodaeth sydd ar gael am newyddion lleol. Yn ôl Jason Farman mae'u hanes yn gysylltiedig â thechnoleg mor gynnar â'r adeg pan gafodd hesgfrwyn ei ddarganfod a'i gwneud yn bosibl i'r newyddion yn ei ffurf ysgrifenedig gael ei gario ar draws ardal ddaearyddol enfawr.²⁷² Dyfeisiau bach cyfrifiadurol y gellir eu cario yn y llaw neu ar y pen yw'r dyfeisiau digidol symudol. Mae Eric Gordon ac Adriana de Souza e Silva yn nodi bod Spohrer wedi rhagweld y gwahanol fathau o ddyfeisiau symudol.²⁷³ Byddai rhai yn cael eu gwisgo ar y pen fel Google glass a byddai eraill yn declynnau ysgafn a fyddai'n cael eu cario o le i le fel y ffonau symudol a'r llechen. Mae'r dechnoleg yn datblygu'n fwy cyflym yn y maes symudol na'r un dull marchnata digidol arall. Byddai'n werth i farchnatwyr o gwmpas y byd yn ogystal â busnesau bach cefn gwlad baratoi ar gyfer dyfodol sy'n mynd i gael ei reoli gan y cyfrwng digidol symudol. Ym mis Tachwedd 2009 diweddarodd Cymdeithas Marchnata Symudol ei diffiniad o farchnata symudol:

Mobile Marketing is a set of practices that enables organizations to communicate and engage with their audience in an interactive and relevant manner through any mobile device or network.²⁷⁴

Mae'r dull symudol yn gweithio gan ei fod yn gwneud bywydau pobl yn rhwyddach. Gellir eu cario yn rhwydd, maent yn hygyrch, maent ymlaen trwy gydol yr amser ac felly gellir eu defnyddio yn gyson. Mae Jason Farman yn nodi sylw Rich Ling:

With mobile communication, we call to individuals, not to locations. With traditional land-line telephony, we called to specific places in the sometimes misbegotten hope that our intended interlocutor would be somewhere near the phone...such is not the case with mobile telephony. I call to the individual.²⁷⁵

Mae datblygiadau ym myd technoleg yn ei gwneud yn bosibl bellach i'r dyfeisiau hyn wneud bron y cyfan o'r gwaith yr arferai'r cyfrifiadur mawr personol ei wneud. Bellach mae pobl yn gwneud mwy o ddefnydd o'r dulliau digidol symudol nag o'r cyfrifiadur traddodiadol. Ceir system weithredol (OS) ar y dyfeisiau hyn

²⁷² Jason Farman, *Mobile Interface Theory: Embodied Space and Locative Media* (New York, 2012), t.1.

²⁷³ Eric Gordon ac Adriana de Souza e Silva, *Net Locality* (Chichester, 2011), t. 42.

²⁷⁴ Ryan, *Understanding Digital Marketing*, t. 206.

²⁷⁵ Farman, *Mobile Interface Theory*, t. 19.

sy'n medru gweithredu nifer o apps ac fe ellir cael y rhyngwrwyd dros 3G a 4G ar y ffonau symudol. Maent yn hynod o ddefnyddiol i dderbyn ac anfon anfonebau, recordio llofnod wrth dderbyn llythyr neu barsel a hefyd i sganio *barcodes*. Yn maes meddygaeth maent yn gyfrwng pwysig iawn i ddod o hyd i wybodaeth am bethau fel cyffuriau a'r gwahanol driniaethau. Wrth edrych ar y fyddin mae'r dyfeisiau digidol symudol wedi creu cyfle i'r swyddogion hyfforddi'r milwyr a rhoi deunydd addysgol iddynt ymhob rhan o'r byd. Gan fod gemau fel *Candy Crush* yn boblogaidd ar y dyfeisiau symudol, mae'r casinos sydd ar-lein wedi gweld eu cyfle ac yn cynnig gemau ar y cyfrwng. Fe ellir gweld y gemau hyn ar iPhone, Android, Windows Phone a hefyd ar y llechen.

Bellach mae'r cyfryngau traddodiadol yn ceisio ymateb i ddiddordeb y cyhoedd yn y dulliau newydd wrth gyflwyno newyddion lleol. Defnyddir dyfeisiau symudol i gael newyddion lleol a hefyd i gael gwybodaeth i ateb gofynion ar y pryd. Mae'n debyg y bydd y dyfeisiau symudol yn llawer mwy nerthol ar gyfer newyddion yn y dyfodol. Mae defnyddwyr y dyfeisiau symudol diweddaraf yn teimlo bod y dechnoleg wedi gwneud derbyn newyddion yn rhwyddach o lawer, boed am y tywydd, y tai bwyta a'r busnesau lleol yn ogystal â derbyn y newyddion cyffredinol a lleol.

Yn y gorffennol yr oedd yn rhaid i bobl a mudiadau ddibynnu ar drydydd parti os oeddynt am gysylltu â chynulleidfa fawr. Y drefn arferol o wneud hynny oedd hysbysebu trwy gyfrwng taflenni, pamffledi, y papur newydd, cylchgronau, radio a theledu. Fe ddaeth y gallu i lais rhywun gael ei glywed newid gyda dyfodiad y rhyngwrwyd ac fe ddaeth pethau llawer yn rhwyddach gyda dyfodiad y ffonau symudol a'r dyfeisiau symudol eraill. Bellach mae marchnata digidol yn golygu hysbysebu mewn dull gwahanol – erbyn hyn drwy ymestyn allan i gysylltu a rhyngweithio â'r defnyddwyr drwy eu dyfeisiau electronig symudol. Diddorol yw pwyslais Ryan:

As with everything in digital, it is the human element of the mobile equation that makes it so powerful, the technology is the bit in the middle that helps that human connection to happen in new and more interesting ways.²⁷⁶

²⁷⁶ Ryan, *Understanding Digital Marketing*, t. 210.

Yn syml iawn mae yna drawsnewid llwyr wedi bod yn y ffordd yr ydym yn cysylltu â'n gilydd. Mae'n anodd anghytuno â gosodiad Carvill a Taylor:

With just a phone and internet access, anyone in the world can be a publisher, broadcaster or editor.²⁷⁷

Wrth i'r byd newid yn gyflym ac i dechnoleg ddatblygu yn barhaus mae Carvill a Taylor yn nodi: 'The world's consumption of the media is in a constant state of flux'.²⁷⁸ Ac yn sicr mae'r dyfeisiau symudol yn gyfrifol am lawer iawn o'r newid hwn, fel y dywed Brian Solis, 'We are in the age of digital Darwinism – organisations need to adapt or die'.²⁷⁹ Mae'n rhaid i'r cwmnïau a'r busnesau bach gofio hynny neu byddant yn cael eu trechu gan y cwmnïau mawr.

O ran y manteision penodol, mae Gordon a de Souza Silva yn nodi sut y mae 'mobile phones and GPS devices facilitate social mobility as they provide communication and connection to places'.²⁸⁰ Ond mwy perthnasol yw sylw Edward Casey a ddyfynnir gan Farman:

Human beings are among the most mobile of animals. We are beings of the between, always on the move between places.²⁸¹

Wrth edrych yn ôl mae'r awgrym a wnaeth y cymdeithasegwr Barry Wellman yn 2001 wedi dod yn wir ac wedi datblygu llawer ers hynny:

Mobile phones afford a fundamental liberation from place, and they soon will be joined by wireless computers and personalized software.²⁸²

Sylwodd Hans Geser yn ôl yn 2004 fod y ffôn symudol yn medru rhyddhau person o ryw fan arbennig.²⁸³ Yn sgil y ffonau symudol a'r llechen mae'r newyddion wedi dod yn fwy 'real-time', yn fwy cymdeithasol ac yn fwy symudol gan roi mwy o reolaeth i'r rhai sy'n derbyn y newyddion a gobaith i'r cyhoeddwyr y gall newyddion digidol fod yn gyfrwng i wneud elw yn y dyfodol, ac felly yn mynd i yrru datblygiad y cyfrwng.

²⁷⁷ Carvill a Taylor, *The Business of being Social*, t. 8.

²⁷⁸ Ibid., t. 207.

²⁷⁹ Ibid., t. 10.

²⁸⁰ Gordon a de Souza Silva, *Net Locality*, t. 178.

²⁸¹ Farman, *Mobile Interface Theory*, t. 131.

²⁸² Gordon a de Souza Silva, *Net Locality*, t. 40.

²⁸³ Ibid.

Yn ôl D. M. Scott mae'r dyfeisiau symudol fel Blackberry, Androids, iPhones ac iPads yn caniatáu chwilio am gynnyrch a gwasanaethau wrth deithio ac yn naturiol mae hyn o fantais.²⁸⁴ Ym myd busnes mae'r dyfeisiau yn hwyluso rhannu syniadau a meddyliau yn uniongyrchol gyda busnesau a chwmnïau eraill yn ogystal â rhannu syniadau gyda pwy bynnag sy'n fodlon gwranddo, boed hynny yn deulu, ffrindiau neu hyd yn oed ddieithriaid. Ym myd busnes gall profiad pleserus neu ddiflas gael ei rannu gyda nifer fawr o bobl mewn eiliad â chyffyrddiad botwm. Ni ellir dianc mwyach rhag gwranddo ar beth mae'r cwsmer yn dymuno ei gael gan fod yna sgysio yn digwydd drwy'r amser. Ym myd busnes rhaid gofyn a yw'r cwmnïau yn gwranddo ar eu cwsmeriaid. Un peth sy'n sicr yw bod cwsmeriaid yn siarad â'i gilydd am y gwahanol fusnesau a'u cynnyrch. Mae'r drafodaeth yn digwydd, a dewis y busnes yw cymryd rhan neu beidio. Mae'n well bod yn ymwybodol o'r hyn sy'n cael ei ddweud, gwranddo a ffurfio perthynas adeiladol gyda'r cwsmeriaid na bod ar yr ymylon. Mae cwmnïau a busnesau yn defnyddio'r dyfeisiau symudol ymhlith pethau eraill i wneud mwy o elw, lleihau costau a chysylltu gyda'u cwsmeriaid.

Mae D. M. Scott yn nodi yn ôl Undeb Rhyngwladol Telethrebu fod 5.9 biliwn o danysgrifwyr ffonau symudol ar draws y byd yn 2011, a bod rhyngrwyd symudol ar gael i fwy na 90% o boblogaeth y byd.²⁸⁵ Golyga hyn fod oblygiadau enfawr i bob math o fusnes rhyngwladol. Hefyd mae'r dyfeisiau symudol yn cyrraedd pob haen o gymdeithas ac yn fwy democrataidd felly. Yn ôl Christopher S. Penn, Is-lywydd asiantaeth PR Shift Communications:

You want to use mobile to capture and build your audience as quickly as possible. The faster you can get someone to act on their initial curiosity by using a mobile application that's related to your marketing, the more likely it is that you're going to be able to kick off a relationship with a customer.²⁸⁶

Mae pob rhwydwaith ffôn symudol yn hawlio eu bod yn gwasanaethu canran o'r boblogaeth er bod cryfder y signal yn amrywio o le i le. Mae signal 2G yn galluogi rhywun i wneud galwadau ac anfon negeseuon testun a hefyd derbyn gwasanaeth rhyngrwyd araf. Mae signal 3G yn rhoi'r un gwasanaeth a hefyd mae'r gwasanaeth

²⁸⁴ Scott, *The New Rules of Marketing and PR*, t. 232.

²⁸⁵ Ibid., tt. 232-3.

²⁸⁶ Ibid., t. 234.

rhynggrwyd llawer cyflymach. Dyma wasanaeth rhai cwmnïau yn ôl *Best Mobile Coverage – Compare the Networks* yn Ebrill 2013.

Rhynggrwyd	Signal 2G	Signal 3G	Signal 4G
EE	99.80%	98%	50%
3	99%	93%	–
02	99%	80%	–
Virgin	99%	80%	–
Vodafone	99%	80%	–

Gellir dweud bod canran uchel iawn o'r boblogaeth yn defnyddio rhai o'r dyfeisiau symudol erbyn hyn ac yn ol un arolwg, 'The Untethered Executives: Business Information in the Age of Mobility', mae mwy na hanner y prif weithredwyr yn dweud mai eu dyfais symudol oedd eu prif ddull o gyfathrebu bellach.²⁸⁷ Dywedodd dau o bob tri y byddent yn gyfforddus i brynu ym myd busnes ar eu dyfais symudol.

Erbyn hyn mae llawer mwy o newyddiadurwyr yn defnyddio'r dyfeisiau symudol fel iPads i gymryd nodiadau yn ystod cyfarfodydd. Wrth wneud fy ngwaith gyda *Golwg360* byddwn yn defnyddio llawer arnynt yn enwedig wrth gynnal cyfweiliad neu'n paratoi podlediad i drafod y gwahanol chwaraeon. O'r swyddfa yn Llanbedd byddwn yn defnyddio'r gwahanol ddyfeisiau symudol er mwyn cysylltu â'r cyfranwyr yng Nghaerdydd neu Ffrainc. Wrth gasglu tystiolaeth ar gyfer fy ngwaith ymchwil a hefyd gyda'm gwaith yn *Golwg360* byddwn yn cynnal llawer o gyfweiliadau ar fy ffôn symudol, ac yn derbyn y newyddion diweddaraf trwyddo

²⁸⁷ Scott, *The New Rules of Marketing and PR*, t. 233.

Nodwyd rhai darganfyddiadau yn adroddiad Nic Newman, *Reuters Institute Digital News Report* yn 2013.²⁸⁸ Gwnaethpwyd arolwg ar-lein o 11,000 o bobl mewn naw gwlad gan gynnwys Prydain a gwledydd eraill Ewrop, America, a Siapan.

Dangoswyd bod 29% yn defnyddio ffonau symudol o leiaf unwaith yr wythnos i dderbyn newyddion ac yr oedd y ffigwr hwn yn codi i 40% i'r rhai dan 45 oed. Roedd 30% o'r rhai rhwng 25-34 yn dweud mai'r ffonau symudol oedd eu prif gyfrwng neu'r un pwysicaf iddynt wrth dderbyn newyddion digidol. Mae'r defnydd o'r llechen i dderbyn newyddion hefyd yn tyfu'n gyflym. Dywedodd 16% o'r bobl ym Mhrydain eu bod yn derbyn eu newyddion yn wythnosol arno o'i gymharu â 8% yn 2012. Roedd tua threian o'r rhai a holwyd yn defnyddio dau gyfrwng digidol i dderbyn newyddion gyda 9% yn defnyddio tri neu fwy o gyfryngau'n wythnosol. Hefyd mae'n ymddangos bod y cyfryngau digidol yn newid arferiad ac ymddygiad pobl. Bellach mae pobl yn defnyddio'r cyfryngau digidol yn amlach ac os bydd nifer o gyfryngau ganddynt byddant yn chwilio am fwy o newyddion yn ogystal â dyfnder newyddion. Yn yr arolwg yr oedd 79% o ddefnyddwyr ffonau symudol yn cytuno â'r datganiad eu bod yn defnyddio'r dyfeisiau symudol i gael y newyddion diweddaraf yn gyflym ac yr oedd 19% yn cytuno â'r datganiad eu bod yn defnyddio ffonau symudol i gael dyfnder o newyddion. Nid yw'r ffaith bod pobl yn derbyn newyddion yn amlach ar ffonau symudol a llechen yn golygu nad ydynt yn defnyddio cyfryngau traddodiadol fel y radio, teledu, y papurau newydd a'r papurau bro i dderbyn newyddion. Yr oedd y rhan fwyaf ohonynt yn derbyn newyddion ar y cyfryngau traddodiadol a'r dyfeisiau symudol.

Cafwyd bod 80% o'r rhai sy'n defnyddio llechen yn gwylio teledu o leiaf unwaith yr wythnos a tua 50% yn darllen papur newydd. Dangosodd yr arolwg fod dros 40% o ddefnyddwyr llechen a ffonau symudol yn dal i wrando ar newyddion ar y radio. Efallai nad ffonau symudol a llechen yw'r dyfodol yn llwyr i dderbyn a chyhoeddi newyddion ond yn sicr maent yn mynd i chwarae rhan amlwg iawn yn y maes. Fel y dywedodd Gordon a de Souza e Silva: 'We no longer 'enter' the web, we carry it with us'.²⁸⁹

²⁸⁸<http://reutersinstitute.politics.ox.ac.uk/sites/default/files/Digital%20News%20Report%202013.pdf> (cyrchwyd Chwefror 2014).

²⁸⁹ Gordon a de Souza Silva, *Net Locality*, t. 172.

Yn ôl Damian Ryan, 2013 oedd blwyddyn y dyfeisiau symudol.²⁹⁰ Gyda dyfeisgarwch pobl fel Steve Jobs yn dod â newidiadau i gynlluniau'r ffonau symudol, mae'n gyfrwng mor amryddawn fel na all llawer o bobl feddwl am fywyd hebddo bellach. Nid oes gwahaniaeth ble mae rhywun – yn gwyllo teledu gartref, yn teithio i'r gwaith neu allan yn mwynhau, y cyfryngau symudol yw'r dewis amlwg i gysylltu â'r rhyngrwyd bellach.

Mae Jason Farman yn nodi fel y gwnaeth Howard Rheingold sôn yn ei lyfr *Smart Mobs* fel iddo sylwi ar y newid a oedd ar gerdded ym myd y dyfeisiau symudol, gyda phobl yn syllu ar eu ffonau symudol yn lle gwrando arnynt. Yr oedd y cyfrwng yn newid o fod yn beth i wrando arno i declyn i ddarllen gwybodaeth oddi arno. Mantaïs neges destun yn hytrach na 'voice call' yw y gall person ymateb i'r neges pan fydd amgylchiadau ac amser yn caniatáu yn ystod y dydd.

Er bod y dyfeisiau symudol yn hynod o effeithiol ac yn ddefnyddiol mae derbyn y signal mewn rhai ardaloedd yng Nghymru yn medru bod yn anodd iawn a gall hynny amharu ar fyd busnes. Adroddodd Rhodri Barker yn y *Daily Post* 22 Ionawr 2014 fod nifer o bobl ar draws Gogledd Cymru wedi cysylltu â'r papur i gwyno am y gwasanaeth gwael a oedd yn yr ardal — rhai wedi eu gadael heb wasanaeth am ddyddiau ac eraill yn dweud bod y signal yn diflannu'n llwyr. Yr oedd y cwmnïau ffonau symudol yn cydnabod bod yna broblemau heriol oherwydd natur fynyddig rhai ardaloedd neu eu bod mor anghysbell. Er hynny yr oeddynt yn honni eu bod yn gwario miliynau yn ddyddiol i geisio gwella'r sefyllfa ac yn gobeithio dod â gwasanaeth 3G i'r holl boblogaeth ymhen rhai blynnyddoedd. Cwynodd William Davies, perchennog Cwmni Gwasanaeth IT Interweb Limited, am y gwasanaeth gwael wrth y *Daily Post* gan ddweud:

02 drops out frequently in Talacre and EE has a poor signal in Prestatyn. This affects both my offices, and therefore my business in a bad way when businesses can't get through with their urgent IT problems. It's an awful service.²⁹¹

Yn aml byddent yn derbyn e-byst gan gwsmeriaid yn dweud eu bod wedi ceisio cysylltu ond wedi methu â gwneud. Mae'n debyg meddai, fod rhai busnesau wedi cadw draw o'r ardal am nad oeddynt yn medru dibynnu ar y gwasanaeth. Fe

²⁹⁰ Ryan, *Understanding Digital Marketing*, t. 215.

²⁹¹ <http://www.dailypost.co.uk/news/north-wales-news/mobile-phone-signal-blackspots-north-6540154?pageNumber=2> (cyrchwyd Chwefror 2014).

wnaeth y *Daily Post* gefnogi'r ymgyrch i gael gwell gwasanaeth i Gymru gyda'r ymgyrch 'Up to Speed'. Mewn ateb i'r cwynion dywedodd llefarydd ar ran Vodafone:

Although we work hard to make sure customers can use their phones when and where they want to, the nature of communications technology means that we cannot guarantee a faultfree service at all times...We are currently spending £2.5m a day on improvements to the network. Over the next few years, we aim to bring good indoor 3G coverage to 98% of people.²⁹²

Dyma oedd gan Tracy Cawthray i'w ddweud am y gwasanaeth:

Llangollen is appalling, was there with my business last week and I had to travel around to find a signal to be able to make an urgent call.²⁹³

Gallaf ddweud mai'r un oedd fy mhrofiad innau ar adegau wrth weithio gyda *Golwg360* ac wrth ymchwilio ar lawr gwlad. Ar y pryd yr oedd ardal Pontrhydfendigaid yn un lle gwael am signal. Wrth weithio gyda *Golwg360* yn y gwahanol eisteddfodau byddai angen ar adegau gysylltu â'r swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan a gallai hynny fod yn peri rhwystredigaeth a cholli amser.

Y rhwydwaith EE 'Everything Everywhere' oedd y cyntaf ym Mhrydain i gynnig gwasanaeth rhyngwrdd cyflym iawn 4G. Er nad oedd y defnyddwyr mor frwdfrydig a hynny ynglŷn â'r gwasanaeth fe gyhoeddodd EE yn Ionawr 2014 iddynt gyrraedd dwy filiwn o danysgrifwyr. Fe wnaeth rhyngwrdd 4G, gwasanaeth EE gyrraedd 72% o boblogaeth Prydain ar y 25ain Ebrill 2014, pan ddaeth y Rhyl yn swyddogol i amlygrwydd fel y ddau canfed lle i dderbyn y gwasanaeth. Rhaid i 80% o ryw le penodol dderbyn y gwasanaeth cyn y bydd yn cael ei gydnabod yn swyddogol fel lle sy'n medru cael gwasanaeth 4G. Meddai Olaf Swantee ar ran cwmni EE:

We now have over 2 million customers using superfast 4G. That's the fastest rollout and uptake of any technology in Britain, and means that the UK mobile digital infrastructure is now ahead of many other nations.²⁹⁴

Fe ddylai Cymru ac yn arbennig yr ardaloedd gwledig elwa'n fawr o'r £5 biliwn a ddyfarnwyd gan y Llywodraeth (17 Rhagfyr, 2014) i wella'r modd y gellir cael signal ar y ffonau symudol ar draws Prydain. Yn ôl Sajid Javid, yr Ysgrifennydd

²⁹² Ibid.

²⁹³ Ibid.

²⁹⁴ <http://www.simplifydigital.co.uk/news/articles/2014/05/ee-s-4g-network-reaches-200-towns/> (cyrchwyd Ionawr 2015).

Diwylliannol ar y pryd, mae'r fargen a wnaethpwyd gyda EE, O2, Three a Vodafone yn sicrhau y bydd 90% o ddaear Prydain yn medru derbyn neges llais a neges destun erbyn 2017.²⁹⁵ Mae medru cael signal ar y ffonau symudol yn amrywio'n fawr yng Nghymru ac yn ôl Ofcom, Cymru sydd â'r gwasanaeth 3G a 4G gwaethaf ym Mhrydain. Yn ôl Alun Cairns, Gweinidog yn Swyddfa Cymru, mae'r cytundeb yn gwella'r gwasanaeth yn fawr ac yn fodd i gael mwy o fuddsoddiad yng Nghymru.²⁹⁶ Yn ôl Alun Cairns yr oedd y gwasanaeth hyd yn hyn i Gymru yn gwbl annerbyniol:

'Improved coverage is essential for businesses and a key part of our long term economic plan to make Wales an attractive place to invest, create jobs and give people the security of regular wage'.²⁹⁷

Yn ôl Sajid Javid yr oedd y Llywodraeth a busnesau wedi datgan yn hollol glir fod gwasanaeth y ffonau symudol yn flaenoriaeth, ac y byddai'r cytundeb yn rhoi i Brydain y gwasanaeth a oedd angen arni, ac un yr oedd yn ei haeddu.²⁹⁸ Dywedodd Derek McManus, Prif Swyddog Gweithredol O2:

'A partnership between government and the mobile operators is required to maximise coverage across the UK, so this agreement is a good outcome for our customers'.²⁹⁹

Y gobaith yw na fydd rhannau o'r Gymru wledig yn cael eu hanghofio pan fydd y cytundeb yma'n cael ei weithredu ac y bydd busnesau a mudiadau'r gorllewin yn elwa o'r gwasanaeth. Yn ôl Olaf Swantee, Prif Weithredwr EE, mae'r cytundeb hwn yn sicrhau bod y cwsmeriaid yn medru 'stay connected in even more places up and down the country'.³⁰⁰

Dywedodd llefarydd ar ran Vodafone UK ei bod yn cefnogi'r Llywodraeth i gael gwell gwasanaeth ar gyfer y ffonau symudol yn yr ardaloedd gwledig.³⁰¹ Y gwasanaeth Ofcom sydd wedi derbyn y cyfrifoldeb o sicrhau bod y cytundeb yn cael ei weithredu. Er hynny nid yw pawb yn hapus gyda'r cytundeb. Yn ôl Albert

²⁹⁵ <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/significant-mobile-phone-coverage-boost-8314169> (cyrchwyd Ionawr 2015).

²⁹⁶ http://www.southwalesguardian.co.uk/news/11770787.Phone_deal_to_improve_mobile_coverage_in_rural_Wales/ (cyrchwyd Chwefror 2015).

²⁹⁷ Ibid.

²⁹⁸ <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/significant-mobile-phone-coverage-boost-8314169> (cyrchwyd Ionawr 2015).

²⁹⁹ Ibid.

³⁰⁰ <http://www.bbc.co.uk/news/business-30528381> (cyrchwyd Ionawr 2015).

³⁰¹ Ibid.

Owen, Aelod Seneddol Ynys Môn, sydd wedi ymgyrchu'n frwd i geisio gwella gwasanaeth y ffonau symudol yng Nghymru:

'This is jam tomorrow, and a desperate attempt to say they are doing something'.³⁰²

Heb amheuaeth, mae'r cytundeb hwn yn gam sylweddol ymlaen ond mae'n rhaid sicrhau ei fod yn cael ei weithredu'n drwyadl. Bydd angen i'r pleidiau gwleidyddol gadw golwg ofalus ar y sefyllfa a sicrhau bod pob rhan o Gymru yn derbyn gwasanaeth symudol teilwng er mwyn cael y cyfle i gystadlu ym myd busnes ac ati. Wrth i'r pleidiau gwleidyddol a'r cwmnïau sy'n rheoli'r ffonau symudol gydweithio gellir gwella'r gwasanaeth ymhob rhan o'r wlad a'i wneud yn gyfrwng derbyniol i bawb.

Fel mae'r llechen yn datblygu ac yn ehangu ar draws y byd mae ymchwil yn dangos bod darllenwyr yr Iseldiroedd yn troi fwyfwy at blatfform amlgyfrwng i dderbyn eu newyddion. Dangosodd canlyniad y chweched argraffiad o arolwg GFK 'Trends in Digital Media' fod y cynnydd mewn defnydd o'r llechen wedi trawsnewid y ffordd y byddwn yn derbyn ein newyddion.³⁰³ Yn ei erthygl 'Growth of tablets redefines news consumption overnight', dywed Erik Grimm fod y mwyafrif o bobl yr Iseldiroedd yn berchen llechen yn Rhagfyr 2013.³⁰⁴ Gwelwyd bod un o bob tri yn defnyddio'r cyfrwng i dderbyn newyddion sawl gwaith yr wythnos.

Wrth i nifer o berchnogion llechen godi mae derbyn y newyddion wedi datblygu yn weithgaredd amlygyfrwng. Yn ôl Erik Grimm, mae mwyafrif poblogaeth yr Iseldiroedd yn defnyddio'r papur newydd a'r dyfeisiau digidol i gael y newyddion. Mae'r grŵp sy'n defnyddio papur newydd yn unig wedi gostwng i 20%. Yn ôl Grimm, y llechen sy'n gyfrifol am y cynnydd mwyaf wrth ddarllen y newyddion. Mewn blwyddyn yr oedd yna 2.5 miliwn o ddefnyddwyr newydd yn gwneud cyfanswm o 6.8 miliwn o ddefnyddwyr.³⁰⁵ Yn ogystal â hyn mae yna ddau ddatblygiad arall sydd wedi bod yn gyfrifol am y cynnydd mewn derbyn

³⁰² <http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/significant-mobile-phone-coverage-boost-8314169> (cyrchwyd Ionawr 2015).

³⁰³ <http://www.inma.org/blogs/research/post.cfm/growth-of-tablets-redefines-news-consumption-overnight> (cyrchwyd Ionawr 2015).

³⁰⁴ Ibid.

³⁰⁵ Ibid.

newyddion yn ddigidol, sef y defnydd helaeth o 'news alerts' ar gyfer ffonau symudol a llechen. Yn ôl yr arolwg mae mwy na 25% o ddilynwyr newyddion yn derbyn 'breaking news alerts'. Hefyd mae traean o'r rhai sy'n derbyn newyddion yn ei gael o gyfryngau y gellir ymddiried ynddynt trwy gyfrwng Trydar, Facebook a phlatfformau cymdeithasol eraill.

Yn ôl yr arolwg, nid yw'r cyfrwng digidol yn mynd i ddisodli'r papur newydd ond yn hytrach mae'r ddau'n mynd i gydweithio. Mewn poblogaeth o 14 miliwn mae 12.5 miliwn yn parhau i ddarllen y papurau print, gyda 8.2 miliwn yn eu darllen yn ddyddiol. Dangosodd yr arolwg mai mantais y newyddion digidol yw'r cyflymder y caiff ei dderbyn a hefyd y modd y gellir ei ddiweddarau yn gyson. Wrth weithio gyda *Golwg360* gwelwn fod stori y byddwn wedi gweithio arni yn y bore wedi newid a datblygu gryn dipyn erbyn y prynhawn ac wrth ddefnyddio'r dull digidol gallwn ei diweddarau yn rhwydd ac yn gyson. Yn ôl arolwg GFK yr oedd pobl yn chwilio ymhob man am newyddion a'u bod yn defnyddio sawl cyfrwng i sicrhau eu bod yn cael y wybodaeth ddiweddaraf.

Mewn arolwg a gyhoeddwyd gan BBC World News 20 Chwefror, 2014 o ddefnydd y cyfoethog o ddyfeisiau symudol, gwelwyd bod cynnydd o 15% yn flynyddol yn y rhai sy'n dewis defnyddio eu ffôn symudol i dderbyn y newyddion tra bod gostyngiad o 17% yn y rhai sy'n cael y newyddion oddi ar y cyfrifiadur. Gwelwyd yn yr arolwg fod 39% yn mynychu'r rhyngwrdd o leiaf unwaith yr awr a bod hysbysebu bedair gwaith yn fwy effeithiol drwy'r dyfeisiadau symudol. Yn yr arolwg gyntaf yma i ddarganfod defnydd y cyfoethog o'r cyfryngau symudol yr oedd y rhai a ddywedodd mai'r ffôn oedd y ffordd orau ganddynt o dderbyn y newyddion wedi codi 15% ers y flwyddyn 2012, ar llechen wedi codi 9%. Yr oedd 33% yn credu os oedd cyfrwng am fod yn gyfoes yr oedd yn rhaid iddo fod yn symudol.

Mae defnyddio mapiau ar y dyfeisiau symudol yn ddefnyddiol iawn i ddarganfod union leoliad rhywun, sut i gyrraedd man arbennig neu chwilio am dŷ bwyta neu sinema. Mae gemau ar y dyfeisiau symudol yn fusnes enfawr erbyn hyn oherwydd gellir mynd â nhw i bob man, fel aros mewn ciw yn yr archfarchnad neu aros am fws. Y tebygrwyd yw os bydd amser ar eich dwylo byddwch yn chwarae gêm ar y ffôn.

Yn ôl Farman mae pobl fel Mizuko Ito wedi dadlau bod dyfeisiau symudol fel yr iPad yn medru ein neilltuo oddi wrth eraill mewn sefyllfaoedd cymdeithasol ac nad oes rhaid cymysgu ag eraill mewn torf.³⁰⁶ Mae hyn yn medru ein gwneud yn bobl anghymdeithasol. Ac meddai Farman ei hun:

The contemporary era of computing is social, the social practices in the digital world don't always translate well onto face to face encounters.³⁰⁷

Rhaid cytuno â Carvill a Taylor a'u datganiad bachog: 'However, this is a social age and cheetahs will outrun the sloths'.³⁰⁸ Neu mewn geiriau eraill, mae'n rhaid newid a symud gyda'r oes ac adeiladu ar y datblygiadau digidol.

Bellach mae Heddlu Dyfed–Powys wedi mabwysiadu dyfeisiau digidol symudol er mwyn cyflawni llawer o'i waith. Erbyn hyn (Chwefror 2015) mae tua 500 o swyddogion rheng flaen yr heddlu wedi derbyn Galaxy 3 *smartphones* sy'n eu galluogi i gyflawni'r rhan fwyaf o'u dyletswyddau pan fyddant allan ar batrôl. Erbyn mis Ebrill bydd y rhif yn codi i 650. Gwelir erbyn hyn fod y nodiaduron Samsung Galaxy 3 wedi cymryd lle'r llyfr nodiadau poced traddodiadol. Mae modd eu defnyddio ar gyfer nifer o ddyletswyddau fel cofnodi troseddau a gwrthdrawiadau traffig ar y ffyrdd ynghyd â rhoi rhybudd am ddefnyddio'r cyffur cannabis. Yn ôl P.C Ben Ashton, swyddog plismona'r ffyrdd yn Sir Gaerfyrddin a hyfforddwr plismona digidol symudol:

'Mae'r ddyfais newydd yn newid y ffordd y mae swyddogion heddlu rheng flaen yn cynnal eu busnes yn llwyr. Gellir gwneud pob dim pan fyddwn ar hyd y lle, ac mae hynny'n ein galluogi i ddarparu presenoldeb heddlu llawer mwy amlwg ar y strydoedd'.³⁰⁹

Bydd defnyddio'r ffonau symudol yn golygu tipyn llai o waith papur sy'n cymryd amser, ac ni fydd angen mynd yn ôl i'r orsaf heddlu mor aml er mwyn cwblhau rhai tasgau penodol. Mae cyflwyno'r ffonau symudol yn rhan o'r strategaeth i wneud yr heddlu yn gwbl ddigidol erbyn y flwyddyn 2016.

Mae'r swyddogion sydd newydd eu recriwtio yn derbyn hyfforddiant ar hyn o bryd ar sut i ddefnyddio y dyfeisiau symudol a nhw fydd y rhai cyntaf i'w

³⁰⁶ Farman, *Mobile Interface Theory*, t. 4.

³⁰⁷ Ibid., t. 56.

³⁰⁸ Carvill a Taylor, *The Business of Being Social*, t. 208.

³⁰⁹ <http://www.dyfed-powys.police.uk/cy/newyddion/datganiadau-ir-wasg/technoleg-newydd-i-swyddogion-heddlu-dyfed-powys/> (cyrchwyd Chwefror 2015).

defnyddio yn lle'r llyfr nodiadau traddodiadol. Yn ôl Catherine Davies, Rheolwr Prosiect Plismona Digidol Symudol, bydd hyn

'yn newid diwylliannol anferth ar gyfer Heddlu Dyfed-Powys ac yn un sydd wedi derbyn ymateb cadarnhaol gan y rhan fwyaf o swyddogion heddlu sydd wedi derbyn y dyfeisiau'.³¹⁰

Y gobaith yw y bydd hyn yn arbed arian pan fo'r sefyllfa economaidd yn anodd ymhob maes, a hefyd yn lleihau'r amser gweinyddu mewn gorsafoedd heddlu, ac felly yn galluogi aelodau o'r heddlu i dreulio mwy o amser allan yn eu cymunedau. Mae'r cyhoedd yn galw'n barhaus am weld mwy o bresenoldeb yr heddlu allan ar ddyletswydd yn y cymunedau a'r gobaith yw y bydd hyn yn bosibl trwy ddefnyddio'r dechnoleg newydd. Mae yna sawl datblygiad arall ynglŷn â gwaith yr heddlu yn cael ei gynllunio ar hyn o bryd. Mae'r rhain yn cynnwys y defnydd o arfau, chwilio am bobl sydd ar goll yn ogystal â delio gyda mân droseddau ac ymddygiad gwrthgymdeithasol.

Cafwyd enghraifft arall o'r dyfeisiau digidol symudol ar waith wrth i chwe aelod o'r heddlu arbrofi trwy wisgo camerâu ar ddyletswydd yn dilyn gêm rygbi Cymru yn erbyn Iwerddon (14 Mawrth, 2015) yng nghystadleuaeth Pencampwriaeth y Chwe Gwlad. Pwrpas cario'r camerâu yw casglu tystiolaeth os bydd yna droseddu ac ymddygiad gwrthgymdeithasol. Hefyd caiff ei ddefnyddio fel arf i rybuddio'r rhai fyddai'n meddwl am dorri'r gyfraith. Gwisgai aelodau'r heddlu gamerâu wrth gerdded strydoedd Caerdydd a mynychu tafarndai nos Sadwrn ac oriau mân fore Sul. Cafodd y cyfrwng ei ddefnyddio fel arbrawf i ddarganfod pa mor effeithiol ydoedd. Mae'n rhwydd i'w ddefnyddio ac fe fydd golau gwyrdd yn fflachio fel rhybudd i'r cyhoedd bod y camerâu ar waith ac yn recordio. Mae dyddiau gemau rhyngwladol yn creu awyrgylch arbennig ond mae rhai'n goryfed ac yn camymddwyn. Gobaith yr heddlu yw y bydd y dechnoleg newydd trwy gyfrwng y camerâu hyn yn llwyddo i leihau'r digwyddiadau treisgar. Yn ôl Alun Michael, Comisiynydd Heddlu De Cymru, mae'r cynllun hwn yn cyd-fynd â'r ymgyrch i annog pobl i yfed yn rhesymol ac i fwynhau mwy – *know the score – drink less, enjoy more*.

³¹⁰ Ibid.

Bellach mae pob agwedd o gymdeithas yn gweld manteision defnyddio'r dechnoleg newydd. Oherwydd trais geiriol a chorfforol yn erbyn aelodau o'r staff mae Bwrdd Iechyd Prifysgol Caerdydd a'r Fro wedi troi ati i amddiffyn ei weithwyr gan fuddsoddi mewn pum camera CCTV ar gyfer staff diogelwch yn yr Adran Damweiniau ac Argyfwng i'w defnyddio pan fyddant yn meddwl bod yna drais ar ddigwydd. Yn ôl yr ysbyty mae tua 2,500-3,000 o ymosodiadau treisgar yn erbyn y staff yn flynyddol ac mae 46% ohonynt yn fwriadol.³¹¹ Mae'r gweithwyr yn gwisgo'r camerâu sy'n costio £600,00 yr un. Cafodd y camerâu eu defnyddio yn barod i erlid ymwelwyr a chleifion treisgar, a phrofa'r sain sydd ar y camerâu yn ddefnyddiol iawn wrth erlid troseddwy.³¹² Yn ôl un nyrs yn yr ysbyty bydd y camerâu yn gwneud iddi hi a'i chydweithwyr deimlo'n fwy diogel wrth wneud eu dyletswyddau. Dywedodd y nyrs Jacqui Westermoreland ei bod wedi dioddef trais geiriol a chorfforol gyda phobl yn poeri arni wrth iddi wneud ei gwaith.³¹³ Yn dilyn yr holl achosion o drais mae'n fwriad i roi camerâu i staff mewn ysbytai eraill yn y brifddinas yn y dyfodol agos a diau y bydd hyn ar gynydd mewn busnesau, canolfannau iechyd a sefydliadau addysgol ymhob rhan o'r wlad.

Mae yna waith arbrolf ar y gweill i gysylltu'r rhynggrwyd â'r gwahanol bethau yng nghefn gwlad Cymru. Rhoddwyd £171,000,00 i dîm yr Athro Gordon Blair ym Mhrifysgol Caerhirfryn i ymchwilio i weld a allai 'r syniad o 'the Internet of Things' (IoT) gael ei ymestyn i gefn gwlad. Yn ôl yr Athro Blair mae'r posibilïadau'n ddi-ben-draw. Mae technoleg (IoT) yn galluogi gwrthrychau bob dydd fel rhewgelloedd a goleuadau i gael eu rheoli trwy ddefnyddio ffonau symudol yn gweithredu system dwy-ffordd o wybodaeth trwy gyfrwng apps. Fe ddechreuodd y cynllun yn ystod mis Rhagfyr 2014 yng Ngogledd Cymru pan roddwyd teimlyddion (*sensors*) yng nglan yr afonydd i fonitro ac i fesur faint o law a oedd yn syrthio. Y bwriad gydag amser yw ymestyn y cynllun i ddau neu dri lleoliad. Os bydd y cynllun yn llwyddiant gellir troi caeau'r ffermydd yn ardaloedd digidol gyda help yr anifeiliaid. Y bwriad yw cysylltu'r rhynggrwyd â'r gwahanol bethau fel bod trigolion cefn gwlad yn medru mwynhau manteision yr oes ddigidol fel pobl y

³¹¹ <http://www.walesonline.co.uk/news/health/hospital-staff-wear-mini-cctv-8650943> (cyrchwyd Mawrth 2015).

³¹² Ibid.

³¹³ Ibid.

ddinas. Bydd yna goleri yn cael eu rhoi am wddf y defaid fel y gellir dilyn eu lleoliad, caiff teimlyddion eu rhoi yn y pridd i rybuddio os bydd yna berygl o erydiad, bydd dyfeisiau ar lan yr afon i rybuddio rhag llifogydd a bydd yna dagiau yn cael eu rhoi ar y moch daear i rybuddio os byddant yn cario'r haint TB. Wrth dderbyn y wybodaeth a fydd ar goleri'r defaid gellir monitro eu symudiadau a'u harferion a gellir eu defnyddio i greu nifer o bwyntiau mynediad wi-fi. Yn ôl Yr Athro Blair, prif bwrpas y cynllun yw asesu'r budd i'r amgylchfyd yn hytrach na'i ddefnydd cyffredinol i'r cyhoedd. Dadl yr Athro Blair yw bod ein dinasoedd wedi elwa llawer o ganlyniad i'r math hyn o dechnoleg —i sicrhau llif y traffig, monitro'r llygredd yn yr awyr a hyd yn oed ddod o hyd i le parcio.

Mae yna sawl her sydd angen eu datrys yn codi yng nghefn gwlad fel anifeiliaid yn llygru'r afonydd. Yn ystod y cynllun fe osodwyd coleri electronig ar wddf y defaid a bydd y wybodaeth a geir arno yn medru cael ei throsglwyddo tros bellter o 5 km. Mae hyn yn rhoi posibilrwydd iddynt gael eu defnyddio fel 'hotspots' symudol. Ni fydd defnyddio'r dechnoleg hon yn rhwydd yng nghefn gwlad ond mae ymchwilwyr yn bendant y gall fod o fudd enfawr. O ystyried sawl ardal digon diarffordd yng ngorllewin Cymru byddai'r defnydd o'r math yma o dechnoleg yn medru gwneud pethau dipyn yn haws. Wrth ofyn i'r ffarmwr Gareth Wyn Jones (23 Chwefror, 2015) am ei farn am y cynllun o roi coleri ar y defaid dywedodd fod y syniad yn un gwych ond fe allai fod yn dipyn o orchwyl. Gan ei fod yn cadw dros dair mil o ddefaid byddai'n dasg hynod o gostus iddo roi coler ar bob un. Yr oedd yn sicr bod yna fanteision o ddefnyddio'r cyfrwng gan y byddai'n help i gadw mewn cysylltiad ond y broblem oedd y byddai'r defaid yn colli'r coleri a hefyd yn medru mynd yn sownd mewn gwrych a ffens.

Erbyn hyn mae band eang ffeibr cyflym ar gael i tua 24,000 o gartrefi a busnesau mewn sawl ardal yn Sir Benfro trwy raglen *Cyflymu Cymru*. Mae'r dechnoleg hon yn newid yn llwyr sut mae pobl yn defnyddio'r rhyngrwyd. Bydd modd i sawl aelod o'r teulu wneud amrywiaeth o bethau ar yr un pryd, er enghraifft gall un lawrlwytho ffilm, tra bo aelod arall yn gwneud gwaith ymchwil ar-lein a gall un arall ddefnyddio'r we. Mae'r band eang yn galluogi busnesau i weithio mewn ffordd mwy effeithiol, eu marchnata eu hunain yn fwy llwyddiannus yn ogystal â dod o hyd i gwsmeriaid newydd a bod yn fwy cystadleuol.

Cyflymu Cymru, sef y bartneriaeth rhwng Llywodraeth Cymru BT, Llywodraeth y DU a Chronfa Datblygu Rhanbarthol Ewrop, yw'r fwyaf o'i math yn y DU. Nod y bartneriaeth yw cyflawni amcan Llywodraeth Cymru a darparu band eang ffeibr cyflym ar gyfer 96% o eiddo Cymru erbyn diwedd Gwanwyn 2016, o gyfuno'r rhaglen â rhaglenni masnachol y sector preifat. Yn sicr mae rhaglen *Cyflymu Cymru* yn newid tirlun digidol Cymru yn sylweddol ac mae'r posibilrwydd yma o weld Cymru yn genedl hollol ddigidol. Fe geir yna ystod helaeth o ddarparwyr sy'n cynnig band eang ffeibr yng Nghymru ac fel canlyniad gall y cwsmeriaid ddewis yr un sy'n addas iddyn nhw.

Google glass

Google Glass yw enw'r cyfrwng lle gall cyfrifiadur gael ei wisgo fel sbectol. Dyma un o'r dyfeisiau mwyaf diweddar a blaengar i'w ryddhau ym myd technoleg gan gwmni Google yn ystod 2014. Fe greodd lawer o ddiddordeb pan ymddangosodd gyntaf, ond byr fu ei boblogrwydd. Adeiladwyd Google Glass er mwyn hwyluso bywyd fel y gellid dod o hyd i bob gwybodaeth mewn un man.

Un o fanteision pennaf Google Glass yw ei fod mor gyfleus. Gall y defnyddwyr anfon negeseuon yn rhwydd heb orfod defnyddio eu dwylo. Golyga hyn fod modd anfon negeseuon gyda help neges destun llais pan fyddwch yn gwneud rhyw orchwyl arall. Mantais arall o ddefnyddio'r cyfrwng yw medru dal yr eiliadau pwysig hynny yn eich bywyd mewn ffordd rwydd a syml. Mae'r fideo a'r camera sydd gan y system o safon uchel er mwyn cofnodi'r holl ddigwyddiadau hynny ynghyd a chofnodi eu manylion. Mae ansawdd y sŵn yn dda iawn o'i gymharu â'r clustffonau a'r seinyddion cyffredin. Mae sawl app y gellir eu defnyddio gyda'r cyfrwng – rhai sy'n gysylltiedig â'r newyddion a rhai sy'n rhoi cyfeiriadau. Hefyd gall y rhai sy'n darparu apps baratoi mwy o rai i'w defnyddio gyda'r cyfrwng. Gellid gwneud galwadau ffôn ac e-byst drwy gyfrwng Google Glass ac felly ni fydd angen ffôn symudol.

Mae'n deg nodi bod yna sawl agwedd o Google Glass y mae pobl yn poeni amdanynt. Un o'r prif anfanteision yw y gall amharu ar breifatrwydd. Mae pâr o sbectol gyda sgrîn fach gyfrifiadurol uwchben un llygad yn sicr yn mynd i godi cwestiynau am ddiogelwch, preifatrwydd a hefyd iechyd a diogelwch y person sy'n

gwisgo'r ddyfais. Fe ellir camddefnyddio'r fideo a'r camera ac fe all unrhyw un gael yr wybodaeth heb roi gwybod i'r person arall. Ni fydd pobl yn aml yn ymwybodol pan fyddant yn cael eu recordio ar Google Glass. Hefyd ni chaniateir ei ddefnyddio mewn nifer o sefydliadau fel bariau cyhoeddus a thai bwyta, felly mae cyfyngu ar y defnydd oherwydd yr angen am breifatrwydd. Mae swyddogion diogelwch yn ymwybodol y gallai defnyddwyr dynnu lluniau'n gyfrinachol o leoedd cyhoeddus fel meysydd awyr neu fanciau a gallai hyn arwain at ladrad neu ymosodiad gan derfysgwyr.³¹⁴

Mewn arolwg gan Toluna (11 Gorffennaf, 2014) datgelwyd bod pryderon gan lawer iawn o ddefnyddwyr Prydain ynglŷn â gwisgo Google Glass. Dywedodd bron 46% o'r mil a holwyd yn yr arolwg y byddent yn teimlo'n bryderus ac yn ofnus o ddioddef ymosodiad treisgar pe byddent yn gwisgo'r ddyfais yn gyhoeddus. Dyma oedd y canran uchaf o unrhyw wlad a gymerodd ran yn yr arolwg. Gwelwyd mai 34% oedd yn mynegi pryder yn yr Amerig gyda 38% yn Awstralia a Singapore. Yr oedd yr arolwg yn dangos bod nifer o'r defnyddwyr yn ofni effaith negyddol ar eu diogelwch a'u preifatrwydd. Yn ogystal â mynegi ofn a phryder y byddai rhywun yn ymosod arnynt dywedodd 50% o'r defnyddwyr a gymerodd ran yn yr arolwg o Brydain y byddai'r rhai oedd yn gwisgo'r ddyfais ar y ffordd fawr yn medru achosi damwain iddynt hwy eu hunain neu i eraill. Yr oedd pryder am ddiogelwch gwybodaeth a phreifatrwydd yn poeni 69% o'r rhai a gymerodd ran yn yr arolwg. Yn bersonol byddwn yn cytuno â'r 60% o'r rhai a gymerodd ran o Brydain na fyddent yn teimlo'n hapus i wisgo'r ddyfais drwy'r amser. Ystyriaeth arall yw blinder i'r llygaid, ac o bosibl, gancr yr ymennydd er na phrofwyd dim hyd yma. Poena eraill am ddiogelwch ar y ffordd oherwydd diffyg canolbwytio. Oherwydd eu bod yn ddrud fe allai lladron ymosod ar y rheini sy'n eu gwisgo er mwyn eu dwyn, ond mae'n werth nodi bod yna ddyfais gwrth-ladrad arnynt fyddai'n cysylltu gyda'r awdurdodau pe byddent yn cael eu dwyn.

Mae eraill o'r farn y byddai defnyddio Google Glass wrth feicio yn medru bod o gymorth wrth roi gwybodaeth ddefnyddiol i'r beicwyr ynglŷn â mapiau, traffig, cyflymdra a rhagolygon y tywydd. Hefyd gall y rhai sy'n defnyddio'r cyfrwng wrth gerdded gael gwybodaeth werthfawr am dai bwyta, siopau ac adeiladu

³¹⁴ <http://www.thedrum.com/news/2014/03/20/google-glass-could-increase-rates-mugging-say-uk-consumers> (cyrchwyd Chwefror 2015).

hanesyddol. Mae pennaeth prosiect Google Glass, Bapak Parviz, wedi dweud ei fod ef a'i dîm yn edrych yn ofalus ar sgil effeithiau gwisgo unrhyw ddyfais ar y pen. Mae'r Athro Eli Peli o Ysgol Feddygol Harvard wedi bod yn ymchwilio i effaith gwisgo pethau ar y pen ac ar y llygaid ers ugain mlynedd, ac wedi bod yn gweithio gyda tîm Google Glass ers dwy flynedd a'i farn ef yw:

Google Glass has a more advanced design for safety and comfort than any of the previous head-mounted displays I've evaluated.³¹⁵

Ar y cyfan mae Google Glass yn ddyfais hynod o flaengar, ac wrth ei gwisgo mae modd creu tipyn o argraff, ond hefyd gall awgrymu bod y gwsigwr yn anghymdeithasol. Mae'n werth nodi bod yna ostyngiad yn nifer y rhai sy'n defnyddio'r ddyfais yn ddiweddar.³¹⁶ Mewn erthygl o dan y teitl 'Rest in Peace, Google Glass 2012-2014', gofynnodd John C. Dvorak (8 Hydref, 2014) beth a ddigwyddodd i'r holl bobl a arferai wisgo Google Glass. Er bod y bobl hynny wedi bod yn canu clodydd y ddyfais mae ef yn nodi iddo ddweud o'r cychwyn mai twyll oedd y cyfan. Yn ôl Dvorak, pwysau cymdeithasol negyddol sy'n gyfrifol eu bod yn diflannu yn gyflym a dywed y bydd yn synnu os na fydd y ddyfais wedi 'i chladdu o fewn y flwyddyn.³¹⁷

Fel gyda phob dyfais newydd yr oedd yna gryn ddiddordeb ar y dechrau ond fe ddiflannodd y brwdfrydedd yn fuan iawn. Er bod agweddau da iddo fel y camera, y teimlad oedd ei fod yn gwneud i'r rhai oedd yn ei wisgo edrych yn hurt ac felly ni fyddai fel cyfrwng yn apelio at gynulleidfa eang.

³¹⁵ <http://www.cio.com/article/2380562/internet/does-google-glass-pose-safety--health-and-security-risks-.html> (cyrchwyd Rhagfyr 2014).

³¹⁶ <http://uk.pcmag.com/wearable-tech/36416/opinion/rest-in-peace-google-glass-2012-2014> (cyrchwyd Rhagfyr 2014).

³¹⁷ Ibid.

Pennod 5

Yr hyn sy'n bosibl:

i) Clybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion

Fel mudiad sy'n weithgar iawn yng Nghereidigion yr oeddwn yn awyddus trwy gyfrwng fy ngwaith ymchwil i ddarganfod pa ddefnydd a wna Clybiau Ffermwyr Ifainc y sir o'r dechnoleg newydd a hefyd y defnydd a wneir o'r Gymraeg yn eu gweithgareddau. Er mwyn cael mwy o wybodaeth ar y materion hyn penderfynais anfon holiadur i bob clwb yn y sir. Hefyd trefnais gyfarfod gyda Mared Jones, Swyddog Datblygu Ffermwyr Ifainc Ceredigion. Cafwyd atebion gan 89% o'r Clybiau a dangosodd yr atebion hynny a'r drafodaeth â Mared Jones bod y clybiau yn gwneud defnydd helaeth o'r dechnoleg newydd a bod lle blaenllaw i'r Gymraeg yng ngweithgareddau'r mudiad.

Syniad yr Arglwydd Northcliffe oedd sefydlu'r mudiad ieuenctid hwn yn nechrau'r 1920au gyda golwg ar greu mudiad ieuenctid ym Mhrydain a fyddai'n debyg i'r clybiau 4H yng Ngogledd America. Bu'r cymorth ariannol a gafwyd gan y Weinyddiaeth Amaeth ac Ymddiriedolaeth Carnegie yn gymorth mawr i ffurfio'r Ffederasiwn Cenedlaethol Prydeinig, a ddaeth yn gorff annibynnol yn 1932. Pan ffurfiwyd y mudiad yr oedd y wlad yn dal i ddioddef effaith y Rhyfel Byd Cyntaf. Fel canlyniad i hyn byddai'r gweithgareddau'n canolbwyntio ar bethau fel gwneud menyn, barnu stoc, plygu perth a chadw gwenyn. Tyfodd nifer y clybiau yn gyflym a rhoddwyd cyfleoedd cymdeithasol i bobl ifainc rhwng deg ac ugain oed yn yr ardaloedd gwledig.³¹⁸ Rhaid cydnabod nad yw'r mudiad wedi sefyll yn ei unfan ond yn hytrach mae wedi newid yn gyson i ateb gofynion yr aelodau a'r gymdeithas.

Dechreuodd y mudiad yng Nghymru yn Sir Benfro yn 1929. Mr E. R. Phillips, Rhywoga oedd y cawr a gododd ac a gadwodd Glwb Ffermwyr Ifainc Clynderwen ar ei draed. Llwyddodd i argyhoeddi eraill bod llwyddiant o'r fath o fewn eu gallu hwythau ond iddynt ddyfalbarhau yn y gwaith. Erbyn diwedd y 1930au yr oedd

³¹⁸ *Gwyddoniadur Cymru*, t. 354.

yna nifer o glybiau wedi eu sefydlu yng Nghymru.³¹⁹ Ddiwedd yr Ail Ryfel Byd yr oedd tua 200 o glybiau unigol a thros 10,000 o aelodau a chodwyd oedran yr aelodau hynaf o 20 i 26 oed. Roedd y mudiad bellach yn cynnig amrywiaeth helaeth o weithgareddau gan gynnwys siarad cyhoeddus, coginio a gweithgareddau drama ac eisteddfodol.³²⁰ Mae pobl ifainc o bob cefndir yn rhan o'r mudiad erbyn hyn. Bydd aelodau'r clybiau yn codi arian tuag at y gwahanol elusennau ac fe drefnir ymweliadau cyfnewid â gwledydd tramor, gan gynnwys gwledydd pellennig megis Seland Newydd. Mae'r aelodau sydd wedi bod yn ymwneud â'r mudiad wedi cael amrywiaeth o gyfleoedd i feithrin eu doniau a datblygu sgiliau newydd, ac i ehangu eu gorwelion.

Erbyn 1941, yr oedd ychydig o glybiau wedi'u sefydlu yng Ngheredigion ac ar Hydref 16 y flwyddyn honno sefydlwyd Ffederasiwn o Glybiau Ffermwyr Ifainc a hynny yn Neuadd y Sir, Aberaeron. Cyn hynny yr oedd y clybiau wedi bod ar wahân ond bellach byddent yn dod at ei gilydd o dan gyfansoddiad ffurfiol. Yn dilyn hyn cafwyd cynnydd sylweddol a chyflym yn y mudiad yng Ngheredigion. Yn dilyn y penderfyniad yn niwedd 1945 i agor cyfrif banc yn enw'r Ffederasiwn byddai'r holl arian yn mynd trwy hwnnw a'r Pwyllgor Cyllid yn gorfod dilysu pob bil yn fisol er bod gan y clybiau unigol eu pwyllgorau a'u trefn hefyd.

Er mae Cymry Cymraeg oedd y mwyafrif llethol a fynychai'r Clybiau Ffermwyr Ifainc, uniaith Saesneg yw'r llyfrau cofnodion cynnar, rhywbeth cyffredin yn y cyfnod cyn sefydlu addysg uwch drwy gyfrwng y Gymraeg gan nad oedd pobl yn teimlo'n hyderus yn defnyddio'r iaith safonol, ysgrifenedig bob tro. Byddai cyfarfodydd pwyllgorau'r sir yn cael eu cynnal drwy gyfrwng y Gymraeg ond byddai'r cofnodion yn cael eu hysgrifennu yn Saesneg ynghyd ag unrhyw ohebiaeth. Yn 1979 dechreuwyd newid y drefn ac yn ystod yr 1980au cafwyd cofnodion Cymraeg a dwyieithog am y tro cyntaf yn hanes y mudiad yng Ngheredigion. Yn raddol fe gryfhodd statws y Gymraeg yn weinyddol o fewn y sir ac erbyn Tachwedd 1992 roedd cofnodion y Pwyllgor Gwaith yn cael eu llunio yn uniaith Gymraeg.

³¹⁹ E. Davies, *Mudiad Clybiau Ffermwyr Ieuaing Cymru 1929-1982* (Llanelwedd, 1982), t. 14-15.

³²⁰ *Gwyddoniadur Cymru*, t. 354.

Bu campws Coleg Addysg Bellach a Theatr Felin-fach yn adnodd pwysig i'r mudiad. Yno y lleolid y brif swyddfa a gallai'r ieuencid a oedd yn astudio yn y coleg alw gyda Bryn James yr Ysgrifennydd i gasglu unrhyw wybodaeth a oedd ar gael i'r clybiau. Cyn oes yr e-byst, gwefannau a negeseuon testun, roedd y cyswllt yma'n werthfawr iawn i'r clybiau. Byddai nifer o glybiau'n trefnu teithiau cyfnewid gyda chlybiau eraill o fewn y Deyrnas Unedig fel arfer, yn yr oes annhechnolegol honno, drwy osod hysbyseb yn *The Young Farmer*, cylchgrawn cenedlaethol y mudiad.

Yn ystod y 1990au gwelwyd y mudiad yn ymateb i'r datblygiadau technolegol. Er enghraifft, cynhaliwyd cystadleuaeth yn defnyddio fideo VHS yn Rali Lledrod 1992. Ar ddechrau'r 1990au cafwyd llawer o drafodaethau ynglyn â phrynu prosesydd geiriau a oedd yn costio tua £1,500 ac yn 1995 fe brynwyd ffôn symudol am y tro cyntaf at ddefnydd y Trefnydd a gwaith y Swyddfa Sirol. Erbyn diwedd 1998 penderfynodd y Pwyllgor Cyllid fuddsoddi mewn cyfrifiadur newydd fel rhan o Gynllun Technoleg a Gwybodaeth C.F.F.I Cymru a ariannwyd gan y Loteri Genedlaethol. Hyn a'i gwnaeth yn bosibl i bob Ffederasiwn sirol, gan gynnwys Ceredigion, i gael mynediad i'r we am y tro cyntaf. Daeth datblygiadau eraill yn sgil hynny, ac erbyn tua 2005, y ffordd fwyaf cyffredin o gysylltu â'r swyddfa sirol oedd trwy e-bost. Mae Clwb Llanddeiniol yn nodi yn eu hadroddiad yn *Cwysi 2000* iddynt gynnal noson o syrffio'r we.³²¹ Cafwyd yng nghofnodion mis Ionawr 2002, fod y sir wedi llwyddo i sicrhau pecyn nawdd gan Samsung a Safeway, a oedd yn cynnwys cyfrifiadur pen-glin, gwe-gamera, ffôn digidol a pheiriant a oedd yn argraffydd, sganiwr a ffacs.³²² Byddai'r pecyn hwn at ddefnydd y clybiau i gyd, ac nid yn unig at ddefnydd y swyddfa sirol. Byddai'r holl adnoddau hyn yn hwyluso llawer ar waith y mudiad. Cafwyd datblygiad arall yn y defnydd o'r dechnoleg newydd pan wnaeth y Pwyllgor Gwaith gais i'r aelodau nodi eu cyfeiriadau e-bost er mwyn i'r Swyddfa fedru anfon canran o'r cofnodion allan trwy'r cyfrwng hwnnw yn hytrach na thrwy'r post.³²³ Erbyn 2009 yn dilyn argymhelliad gan y

³²¹ *Llafur Cariad – Dathlu 70 mlynedd Clybiau Ffermwyr Ifanc Ceredigion* (Talybont, 2011), t. 167.

³²² *Ibid.*

³²³ *Ibid.*

Pwyllgor Rheoli a Chyllid, penderfynwyd anfon yr agenda a'r holl gofnodion trwy e-bost.³²⁴

Gwelwn arwydd arall o'r chwyldro technolegol pan dderbyniodd y Ffederasiwn nawdd gan y Cynllun Adfer Gwledig trwy law C.FF.I. Cymru a Llywodraeth y Cynulliad ym mis Ebrill 2002.³²⁵ Bwriad y cyllid hwn oedd galluogi'r siroedd i ailgydio yn y gweithgareddau wedi clwy'r Traed a'r Genau. Ar argymhelliad y Pwyllgor Gwaith dechreuwyd cyrsiau hyfforddiant mewn 'creu gwefannau', i'r clybiau. Cafwyd sesiynau hyfforddi ym mis Hydref 2002 ar gyfer yr aelodau ac yn mis Hydref 2003 lansiwyd gwefan gyntaf C.FF.I. Ceredigion. Roedd y wefan hon yn cynnwys fforwm poblogaidd i roi'r cyfle i'r aelodau drafod cynnwys nosweithiau clwb, hanesion a storïau difyr.

Erbyn hyn, defnyddir y dechnoleg yn ddyddiol, fel y tystiodd Mared Jones, Swyddog Datblygu Clybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion yn Felin-fach.³²⁶ Mae'n rhywbeth sy'n dod yn naturiol erbyn hyn ac fe fydd ar yr e-bost drwy'r dydd. Bydd y Clybiau'n cysylltu â'r Swyddfa yn feunyddiol trwy gyfrwng e-bost, Facebook a Trydar. Bydd yn hysbysu pawb yn rheolaidd drwy gyfrwng y rhwydweithiau hyn a thrwy e-bost y bydd y cylchlythyr yn cael ei anfon yn wythnosol at ysgrifenyddion y clybiau gan arbed costau ac amser. Bydd gwefan y sir yn cynnwys agenda a chofnodion y pwyllgorau, rheolau cystadlu a ffurflenni ar gyfer y gwahanol gystadlaethau, rhaglenni'r clybiau a llawer mwy. Hefyd ceir yno lawer o luniau o'r gwahanol weithgareddau sydd wedi eu cynnal. Ymhen amser bydd popeth ar y wefan yn lle gorfod e-bostio.

Fel y gwelwyd, cafwyd mwy o le i'r Gymraeg yng ngweithgareddau'r mudiad yn ystod y blynyddoedd. Erbyn hyn mae'r teitlau ar y wefan yn ddwyieithog, ond mae'r cynnwys yn uniaith Gymraeg am mai dyna oedd dymuniad yr aelodau. Bellach bydd y swyddfa sirol yn Felin-fach yn cysylltu â Chymdeithas Ffermwyr Ifainc Cymru drwy e-bost a hefyd byddant yn cysylltu â siroedd eraill os byddant am gael rhyw fath o gymorth drwy'r dechnoleg newydd. Yn ôl Mared Jones mae'r dechnoleg newydd wedi hwyluso ei gwaith yn fawr iawn. Pan ddechreuodd hi yn y swydd yn 2004 dim ond rhyw ddwy waith y dydd y byddai'n edrych ar y wefan

³²⁴ Ibid.

³²⁵ Ibid.

³²⁶ Cyfweiliad gyda Mared Jones (19/11/2013).

am negeseuon ond bellach mae rhywbeth yn dod drwy'r amser, a sgil-effaith hynny, wrth gwrs, yw fod disgwyl ateb yn syth. Heb amheuaeth hefyd, meddai Mared Jones, mae'r dechnoleg newydd wedi arbed llawer o arian ac amser i'r clybiau yng Ngheredigion.

Erbyn hyn y mae'r 19 clwb sydd bellach gan y mudiad yng Ngheredigion i gyd yn manteisio'n fawr ar y dechnoleg — mae 100% â thudalen Facebook, er enghraifft:

Mae gennym fel clwb grŵp Facebook, sydd yn ein galluogi i gadw mewn cysylltiad â phob aelod o'r clwb gan gynnwys rhai rhieni a chyn aelodau. *C.F.F.I. Mydroilyn*

Fel clwb rydym yn gwneud llawer o ddefnydd o Facebook er mwyn darparu negeseuon am yr hyn sydd ymlaen a digwyddiadau sydd ar y gweill. *C.F.F.I. Llangeitho*

Byddwn yn cadw mewn cysylltiad a gwneud trefniadau trwy Facebook. *C.F.F.I. Pontsian*

Eto i gyd, a barnu wrth yr atebion i'm holiadur³²⁷, dim ond 11% o'r clybiau sydd â'u gwefan eu hun. Dywedodd yr holl glybiau y byddant yn cysylltu ag aelodau'r clwb drwy gyfrwng y rhwydweithiau cymdeithasol i'w hysbysu am ddigwyddiadau'r clwb. Wrth ofyn pa fath o bethau yn ymwneud â'r clwb fyddai ar gael, yr un atebion a gafwyd:

'Negeseuon sy'n hysbysebu beth sy'n digwydd nesaf e.e. trefniadau ymarferion, cyfarfodydd, gweithgareddau a.y.b.' *C.F.F.I. Llanddewi Brefi*

'Gweithgareddau, newyddion a lluniau'. *C.F.F.I. Pennant*

'Lluniau, dyddiadau pwysig i'w cofio, ffrwd Trydar, calendr, copi o'n rhaglen, dogfennau megis rheolau a ffurflenni o'r sir/Cymru, rhestr o swyddogion y clwb a manylion cysylltu'. *C.F.F.I. Llanddeiniol*

Wrth ofyn y cwestiwn yn fy holiadur (gweler atodiad) at holl Glybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion:

Fel clwb pa iaith y byddwch yn ei defnyddio ar eich gwefan?

Cymraeg

Saesneg

yn ddwyieithog

Atebodd pob clwb a ddychwelodd yr holiadur sef 89%, mai'r Gymraeg oedd iaith y wefan.

³²⁷ Gweler Atodiad 13.

O gofio mai ychydig o ddefnydd a wnaethpwyd o'r Gymraeg yn y dyddiau cynnar, roedd yr ateb hwn yn galonddid. Wrth ofyn i'r clybiau a oeddynt yn cysylltu gyda Chlybiau Ffermwyr Ifainc eraill o fewn y sir neu yn genedlaethol drwy gyfrwng y rhyngrwyd dywedodd 100% eu bod:

'Ydyn drwy Facebook a thrwy tudalen gwefan C.FF.I Ceredigion a Chymru'. *C.FF.I. Troed-yr-aur*

'Ydyn, fel ysgrifenyddes rwy'n ei gweld yn haws anfon e-byst i'r swyddfa yn sirol neu i'r swyddfa yng Nghymru. Hefyd rwy'n dueddol o anfon negeseuon ar Facebook i nifer o swyddogion o glybiau eraill.' *C.FF.I. Llangeitho*

'Rydym yn cysylltu efo'r sir trwy e-bost, Facebook a Trydar ac aelodau o glybiau eraill yn bennaf drwy e-bost'. *C.FF.I. Bro'r Dderi*

Yr oedd pob un o'r clybiau yn bendant bod y dechnoleg newydd yn hwyluso'r gwaith iddynt fel clwb:

'Mae Facebook yn ein galluogi i gysylltu yn rhad ac am ddim yn gyflym. Mae'n dangos faint sydd wedi darllen y negeseuon yr ydym yn eu postio, sy'n dyst fod pob aelod wedi darllen y neges.' *C.FF.I. Lledrod*

'Ydy mae'n arbed tipyn o amser ac arian. Dim angen ffonio pob aelod yn unigol, modd danfon e-bost neu neges destun at bawb'. *C.FF.I. Felin-fach*

'Mae ein grŵp Facebook yn hwyluso fy ngwaith fel ysgrifenyddes yn fawr iawn. Ychydig flynyddoedd yn ôl roedd rhaid i ni gysylltu â phawb dros y ffôn neu tecstio. Felly mae Facebook yn arbed lot fawr o arian i'r clwb. Mae hefyd yn llwyfan gwyh i drafod unrhyw bwnc sy'n dod ar ein traws lle mae angen ateb cyflym lle nad oes amser i drefnu cyfarfod byr rybudd.' *C.FF.I. Mydroilyn*

Gwelwyd hefyd yn yr atebion a ddaeth i'm holiadur fod 100% o'r clybiau yn cael gwybodaeth gan y swyddfa ganolog yn Felin-fach drwy gyfrwng y dechnoleg newydd bellach:

'Mae'r swyddfa ganolog yn cysylltu gyda ni â e-byst yn ddyddiol a dyma yw'r ffordd fwyaf arferol erbyn hyn i gysylltu â ni.' *C.FF.I. Llangeitho*

'Rydym yn derbyn rhan fwyaf o'r wybodaeth o'r sir trwy e-bost neu ar gwefan y sir'. *C.FF.I. Dihewyd*

'Gall y swyddfa bostio dolen ar Facebook i bawb gael gweld, ond yn fwy aml na dim cysylltu â mi fydd y swyddfa ar ffurf e-bost'. *C.FF.I. Tregaron*

Daeth yn amlwg mai'r rhwydweithiau cymdeithasol sy'n cael eu defnyddio gan y swyddfa yn ganolog a gyda'r clybiau unigol i gysylltu â'r aelodau. Mae hefyd yn amlwg fod potensial pellach i asio â'r rhwydweithiau hynny er lles newyddiaduraeth ac er lles yr economi lleol, pe dymunid. Dywedodd Mared Jones wrthyf (29 Ebrill, 2015) y byddai gwefan *Clonc360* a sefydlwyd yn ystod Ebrill

2015 ynghyd â *Golwg360* yn ffordd hwylus i fwydo newyddion y mudiad ac i ffilmio ei wahanol weithgareddau ac yn gyffredinol i hyrwyddo gwaith y mudiad yng Ngheredigion. Ei gobaith oedd y byddai defnyddio'r ddau gyfrwng *Clonc360* a *Golwg360* yn codi proffil y mudiad ac yn denu mwy o aelodau. Hefyd mae'n gyfrwng delfrydol i'r clybiau unigol rannu gwybodaeth yn gyflym. Ceir adroddiadau gan y gwahanol glybiau ynghyd â fideo YouTube o'r gweithgareddau a gynhelir. Wrth edrych ar gwefan *Clonc360* mae'n amlwg bod nifer o glybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion a Sir Gaerfyrddin wedi elwa'n barod. Dyma enghreifftiau o'r math o bethau sydd i'w gweld ar y wefan:

Rasys Moch Clwb Ffermwyr Ifainc Cwm-ann (Nos Wener 10 Ebrill) yng nglwb Rygbi Llanbed gyda'r bwriad o godi arian tuag at y clwb ac i gymdeithas clefyd motor niwron.

Clwb Ffermwyr Ifainc Llanwenog – 'Helfa Drysor wedi codi £100,00. Diolch i bawb am gefnogi. Llongyfarchiadau i gar Huw Rees am ennill'.

Rali Sir Gaerfyrddin – C.F.F.I. LLanllwni: 'Wel, am benwythnos prysur i aelodau C.F.F.I Sir Gâr! (Dydd Sadwrn, 2 Mai), cynhaliwyd Rali Clybiau Ffermwyr Ifainc Sir Gaerfyrddin a bu holl aelodau Clwb Ffermwyr Ifainc Llanllwni yn brysur iawn yn ymarfer ac yn paratoi ar gyfer y diwrnod mawr. Cafodd y clwb sawl canlyniad da iawn ac ar ddiwedd y dydd, cipiodd clwb Llanllwni yr 2il wobwr yn Adran Hŷn y Rali! Canlyniad gwych! Diolch i bawb sydd wedi ein cefnogi mewn unrhyw ffordd'.

ii) Lle ar y We i Llanbed: *Clonc360*

Fel rhan o'm gwaith ymchwil yr oeddwn yn awyddus i weld faint o ddiddordeb a fyddai gan gwmnïau, busnesau a'r gwahanol fudiadau o gwmpas Llanbed mewn creu cyfrwng cymdeithasol Cymraeg newydd. Wedi trafod gyda'm tiwtor, y cam nesaf oedd ymgynghori â Dylan Iorwerth (Golwg) ac Owain Schiavone (*Golwg360*). Hefyd bûm yn trafod y syniad gyda Dylan Lewis sy'n rhan o dîm golygyddol y papur bro *Clonc* a Siôn Richards a fu'n gwneud gwaith ymchwil yn yr un maes â mi dan nawdd KESS. Roedd *Golwg360* a'r papur bro *Clonc* eisoes wedi cytuno i gydweithio gyda'r bobl leol i geisio creu cyfrwng cymdeithasol Cymraeg newydd a'r bwriad yn y pen draw yw defnyddio amrywiaeth o gyfryngau newydd i atgyfnerthu'r math o waith y mae'r papurau bro wedi ei wneud ac yn parhau i'w gyflawni gyda golwg hefyd ar gyrraedd cynulleidfaoedd newydd.

Y cam nesaf oedd penderfynu ar leolaid i gynnal cyfarfod a gweithdy i egluro'r bwriad a'r syniadau oedd gennym. Wedi edrych ar sawl lle posibl penderfynwyd cynnal y diwrnod yng nghaffi'r Hedyn Mwstard yng nghanol tref Llanbed ar Stryd y Coleg —lle cyfleus i gynnal y math o ddiwrnod oedd gennym mewn golwg ac yn fwy anffurfiol nag ysgol neu goleg. Fe drefnwyd cynnal y diwrnod cyntaf ar 24 Mehefin, 2014. Anfonwyd gwahoddiadau allan ar ffurf llythyr i'r cymdeithasau a'r clybiau lleol yn estyn gwahoddiad iddynt fynychu sesiynau gwybodaeth a thrafod am gynllun Lle ar y We i Llanbed, dan adain *Golwg360* a'r papur bro *Clonc*. Yr oedd croeso i unrhyw un fynychu'r sesiynau yn yr Hedyn Mwstard. Cafodd y diwrnod ei rannu rhwng sesiynau taro i mewn, sef cyfle i drafod a chael cyngor am ddefnyddio'r cyfryngau digidol, a rhoi tro ar eu defnyddio, a chyflwyniadau i'r cyfryngau cymdeithasol, a thrafodaeth i gloi am sefydlu gwasanaeth yn Llanbed.

Yr oedd gennym dri cham ar gyfer y cynllun sef :

- i) Annog a helpu'r cymdeithasau a'r unigolion i ddefnyddio gwefannau fel Trydar a Facebook yn Gymraeg.
- ii) Yr ail gam, petai pobl o blaid y cynllun, fyddai creu'r cyfrifon lle byddai modd i'r holl negeseuon o'r ardal fynd i'r un lle.
- iii) Y trydydd cam posibl fyddai creu gwefan yn llwyfan i'r negeseuon ac i bob math o storïau newyddion, gwybodaeth a hyd yn oed hysbysebion.

Gan fod *Clonc* yn weithgar ar y we yn barod, y gobaith oedd y byddai'r papur yn defnyddio'r gwasanaeth newydd i ychwanegu at ei gylchrediad. Bydd *Golwg360* yn defnyddio'r gwasanaeth i gyhoeddi'r storïau hynny sydd o ddiddordeb lleol. Wrth annerch y sesiynau yn ystod y dydd fe wnaeth Cadeirydd *Clonc*, Dylan Lewis, annog cymdeithasau ac unigolion i wneud defnydd o'r gwasanaeth. Gobeithiai y byddai cymdeithasau fel Merched y Wawr, Clybiau Ffermwyr Ifainc, Sefydliad y Merched, capeli, timoedd chwaraeon ac yn y blaen yn ddefnyddio Trydar yn y Gymraeg. Erbyn hyn mae canran uchel o'r bobl leol yn medru tynnu lluniau ar eu ffonau symudol, ond bellach bydd yna gyfle i'w rannu trwy gyfrwng y Gymraeg ar Trydar neu Facebook fel y gall *Golwg360* rannu'r negeseuon perthnasol y tu allan i'r grŵp ffrindiau gyda chysylltiadau lleol ehangach. Yn ôl Dylan Iorwerth, Golygydd Gyfarwyddwr *Golwg* a *Golwg360*, mae datblygiadau o'r math hwn yn gwbl hanfodol i gymunedau Cymraeg:

'Mae'n bosib creu Lle ar y We i ni i gyd ei ddefnyddio, i rannu gwybodaeth â *Clonc* a chadw cysylltiad â'n gilydd a hynny yn Gymraeg'.³²⁸

Bydd creu Lle ar y We fel cael hysbysfwrdd anferth sydd ar gael i bawb am ddim i wneud rhywbeth mor syml â dweud 'pen blwydd hapus' neu i dynnu sylw at newyddion pwysig. Mae'n deg nodi bod *Golwg360* wedi bod yn dadlau o blaid creu rhwydwaith o wasanaethau tebyg trwy Gymru ac wedi ceisio'n aflwyddiannus yn y gorffennol i gael cefnogaeth ariannol i wneud hynny.

Fy rôl i yn y gweithdy oedd rhoi braslun o sut yr oedd modd defnyddio Facebook fel cyfrwng i gasglu a dosbarthu newyddion a hefyd i hyrwyddo busnes. Bu Siôn Richards yn trafod y manteision sydd yna o ddefnyddio Trydar fel cyfrwng. Dangoswyd diddordeb brwd yn y diwrnod a daeth aelodau o nifer o glybiau, a chymdeithasau draw i weld beth oedd yn digwydd. Cafwyd cynrychiolaeth o'r ysgol i'r Cyngor Tref, o Glybiau Ffermwyr Ifainc i'r eisteddfod leol, o gynghrair darts i gapeli lleol, a oedd yn rhoi croesdoriad da o'r gymdeithas. Dyna'r union fath o gynrychiolaeth amrywiol yr oeddem yn gobeithio amdani a dyna oedd ei angen i droi'r syniad yn ffaith — ychwanegu at fywyd cymdeithasol Cymraeg ardal *Clonc*, a chreu cyfle ardderchog i fusnesau bach lleol gystadlu ar y we. Syniad y cynllun yn y pen draw yw creu lle ar y we i'r ardal gyfan a bydd hyn yn arwain at greu gwasanaeth llawn o newyddion, gwybodaeth, lluniau a fideos am fywyd yn yr ardal a fydd ymysg pethau eraill yn cynnwys newyddion a gwybodaeth am y carnifal lleol, y gwahanol glybiau chwaraeon a hefyd y cymdeithasau diwylliannol.

Er mai *Clonc* a *Golwg360* a gynhaliodd y gweithdy, y peth pwysig oedd fod pawb yn cymryd rhan, gan ddefnyddio'r gwasanaeth newydd. Ar y dechrau, roedd hyn yn golygu creu cyfrifon canolog ar gyfryngau fel Trydar, Facebook a YouTube lle gallai pawb ail anfon eu negeseuon – creu un lle i grynhoi'r holl newyddion a gwybodaeth am ardal Llanbed. Y gobaith yw y bydd y gwasanaeth yn mynd yn fyw yn fuan a bod y lle newydd ar gael tua diwedd Awst neu ddechrau Medi 2015. Er nad ydyw'r enw wedi ei gadarnhau eto mae'n debyg mai *Clonc360* fydd yr enw swyddogol. Yn y cyfamser bydd aelodau staff *Golwg360* a *Clonc* yn fodlon rhoi cymorth i'r bobl sydd am ddefnyddio'r cyfryngau cymdeithasol newydd ond sydd ychydig yn rhy ddihyder i wneud hynny ar hyn o bryd. Mae hyn yn rhoi cyfle

³²⁸ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/151874-cynllunio-gwasanaeth-newydd-i-gymuned-gymraeg> (cyrchwyd Tachwedd 2014).

gwyh i gwmni *Golwg360* fynd allan i'r gymdeithas ac i chwarae rhan flaenllaw wrth gyflwyno'r dechnoleg newydd i'r gymdeithas leol.

Yn ystod y cyfarfod yn yr Hedyn Mwstard dywedodd sawl un nad oeddynt yn teimlo bod safon eu Cymraeg ysgrifenedig yn ddigon da i weithredu drwy'r Gymraeg. Y neges a roddwyd i'r bobl hynny oedd iddynt beidio â phoeni'n ormodol ond iddynt ysgrifennu fel y maent yn siarad. Pwysleisiwyd mai'r hyn sy'n bwysig yw fod y cyfan yn digwydd trwy'r Gymraeg ac fel canlyniad fe fydd yna fywiogrwydd newydd i fywyd Cymraeg ardal Llanbed. Y gobaith hefyd oedd y byddai hyn yn creu cyfle i siopau a'r busnesau lleol gystadlu yn erbyn y cadwyni mawr fel Sainsbury's ac yn enwedig Tesco sydd erbyn hyn yn cario bwyd a nwyddau eraill i bob rhan o Geredigion .

Cynhaliwyd yr ail ddiwrnod ar gyfer paratoi Lle ar y We i Llanbed ar 8 Medi yng nghlwb rygbi Llanbed. Pwrpas y diwrnod hwn oedd helpu unigolion a mudiadau i ymgysguddo â chyfrwng Trydar. Anfonwyd y gwahaoddiadau allan trwy gyfrwng e-bost a bu'r ymateb yn galonogol iawn gyda chynrychiolaeth o fudiadau megis y Clybiau Ffermwyr Ifainc, Merched y Wawr, y Côr Meibion Lleol, y papur bro *Clonc* a hefyd gan y Cyngor Tref a'r eisteddfod leol. Yn ystod y dydd a oedd yng ngofal Owain Schiavone (*Golwg360*), Dylan Lewis (papur bro *Clonc*) a minnau trafodwyd y cyfrwng gan egluro a dangos sut i greu cyfrif Trydar, a beth oedd ei fanteision. Roedd cyfle i unigolion a mudiadau unigol gael sylw personol i weld sut y byddai'r cyfrwng yn addas iddyn nhw: er enghraifft, gynrychiolydd o Merched y Wawr, gan egluro wrthi sut y gallai Trydar fod o gymorth yn lleol, yn sirol ac yn genedlaethol. Wrth asesu'r diwrnod, y farn oedd iddo fod yn ddefnyddiol iawn a bod yr ymateb wedi bod yn hynod o gadarnhaol. Y bwriad yn awr yw cynnal sesiynau bob rhyw fis i sicrhau bod y mudiadau a'r cymdeithasau yn hapus ac i gynnig cyngor a chymorth os bydd angen. Hefyd bydd yna gyfle inni asesu ymateb y gwahanol fudiadau, y clybiau a'r busnesau i'r fenter newydd hon.

Cafodd y gwasanaeth arloesol newydd Lle ar y We i ardal Llanbed ei lansio yn Llanbedr Pont Steffan ddydd Sul, 14 Medi, 2014 fel rhan o Wyl Golwg yn ystod sesiwn i drafod y berthynas sy'n bodoli rhwng cyhoeddiadau print a'r cyfryngau digidol. Sefydlwyd cyfrif Trydar *Clonc360*, a fydd yn creu llwyfan ar gyfer gwybodaeth, lluniau, newyddion a sylwadau am faterion yr ardal. Er bod y papur

bro *Clonc* wedi bod yn aildrydar negeseuon perthnasol ar ei gyfrif cyn hyn, fe fydd y cyfrif newydd yn gam ymlaen. Hefyd fe fydd *Golwg360* yn trydar straeon newyddion sy'n ymwneud â'r ardal. Yr hyn sy'n galonogol yw bod nifer o gymdeithasau a chlybiau wedi ymuno yn y cynllun. Y bwriad a'r cam nesaf fydd creu cyfrifon YouTube a Facebook gan obeithio sefydlu gwefan lle bydd modd crynhoi'r holl weithgaredd ac ychwanegu storïau a gwybodaeth fwy traddodiadol a newyddion llawnach. Dywedodd Dylan Iorwerth, Golygydd Gyfarwyddwr *Golwg* a *Golwg360* fod:

'y ddau wasanaeth wedi bod wrthi ers blynnyddoedd yn ceisio cael cefnogaeth arian cyhoeddus i'r syniad o rwydwaith o wefannau lleol Cymraeg a fyddai'n ailadrodd llwyddiant y papurau bro, ond mewn ffordd ddigidol. Mae hwn yn gam bychan, cynta' ar y daith honno.'³²⁹

Yn ôl Dylan Iorwerth a hefyd a barnu wrth yr ymateb a gefais yn bersonol, mae yna nifer o ardaloedd a phapurau bro eraill sy'n awyddus i gydweithio. Y gobaith yw y bydd modd i'r patrwm sydd wedi'i greu yn Llanbed gael ei ddilyn mewn ardaloedd eraill hefyd fel Aberaeron ac Aberystwyth. Mae'n rhaid cydnabod mai *Clonc* oedd un o'r papurau bro mwyaf blaengar o ran defnyddio'r cyfryngau digidol: bu'n trydar, yn cyhoeddi'n gyson ar y we ac yn cynnig archif digidol. Felly roedd y tir wedi'i fraenaru i raddau'n barod.

Mae'r cynllun yn sicr o weithio os bydd pawb yn fodlon cymryd rhan a manteisio ar y cyfle. Cynhaliwyd sesiwn arall i drafod y fenter yn ystod dydd Mawrth 14/10/2014 yng Nghlwb Rygbi Llanbed. Gweithdy oedd hwn yng ngofal Owain Schiavone, Iolo Cheung, Siôn Richards a minnau. Pwrpas y gweithdy hwn oedd gwahodd aelodau o'r gwahanol glybiau, mudiadau a busnesau i ddangos sut yr oedd YouTube yn gweithio, sut oedd mynd ati i recordio fideo (IC a SR) a sut i drin yr iPad wrth recordio (minnau). Dangoswyd sut i greu cyfrif YouTube a dod o hyd i ddiddordebau pobl ar y ddyfais, a chafwyd cyfle i hyfforddi unigolion wyneb yn wyneb. Bydd sesiynau ychwanegol yn cael eu cynnig yn y gymuned rafod potesial y dechnoleg, a'r datblygiadau diweddaraf.

Cynhaliwyd y trydydd gweithdy i drafod Lle ar y We i Llanbed yn Swyddfa *Golwg* a *Golwg360* ar 11 Tachwedd 2014. Yr oedd yna gyfle yn ystod y sesiwn hon i bobl

³²⁹ <http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/161375-lansio-gwasanaeth-trydar-newydd> (cyrchwyd Rhagyfr 2014).

alw fewn i drafod cyfrwng Facebook a sut y medr y gwahanol gymdeithasau, mudiadau a chlybiau elwa'n llawn arno. Mewn trafodaeth ar ddiwedd y gweithdy fe ddaeth yn amlwg mai'r cwestiynau canlynol oedd yn achosi ychydig o bryder, sef (i) Sut i wneud y proffil yn gyfrinachol? (ii) Sut i chwilio am ddigwyddiad lleol? (iii) Sut i ddarganfod ffrindiau newydd? Ar ddiwedd y gweithdy y teimlad oedd bod pawb yn fwy hyderus ac yn gweld ei fanteision amlwg mewn sawl maes wrth iddo gael ei ddefnyddio'n ddoeth ac yn synhwyrol.

Yn dilyn y gweithdai penderfynais anfon holiadur at rai a fu'n bresennol er mwyn cael eu hymateb i'r hyn a ddarparwyd.³³⁰ Yr oedd yn dda deall bod y rhai a fynychodd y sesiynau wedi elwa o'r profiad. Meddai Nia Davies, Trysorydd papur bro *Clonc*, eu bod:

'wedi sefydlu cyfrif Trydar personol yn y gweithdy. Rwy'n dal i'w ddefnyddio yn ddyddiol ers hynny. Erbyn hyn rwyf wedi bod yn trydaru canlyniadau Eisteddfod C.F.F.I., Panto, swyddogion newydd Ceredigion a Chymru yn enw @clonc360 ac mae gennym ddilynwyr clybiau ar draws Cymru yn ein dilyn yn sgil hyn'.

Ac yn ôl Siwan Davies, Uwch Swyddog Cyfathrebu Sir Ceredigion, yr oedd wedi elwa o fynychu'r gweithdai trwy ddysgu mwy am y ffordd yr oedd Facebook, Trydar a YouTube yn gweithio. Cwestiwn arall yn yr holiadur oedd: 'A oedd y gweithdai yn ateb eich gofynion? Mewn ateb, dywedodd Nia eu bod yn ei barn hi, ac y byddai'n gwerthfawrogi cael mwy o weithdai tebyg yn yr ardal. Teimlai Siwan fod y gweithdai wedi ateb ei gofynion a'i bod wedi ei helpu i fynd ati i ddefnyddio mwy o'r cyfryngau yma yn ei dyletswyddau. Dywedodd Nia y byddai'n syniad mynd allan at y cymdeithasau er mwyn cynnal gweithdai ac i ddyfalbarhau gyda'r fenter. Yn ôl Siwan byddai modd gwella'r gweithdai drwy roi gwybodaeth fel pa mor aml y dylid rhoi gwybodaeth ar y gwefannau a hefyd sut i ddefnyddio lluniau. Mynegodd Nia awydd i gwrdd eto'n fuan i asesu'r cynnydd, canfod unrhyw broblemau a gweld sydd orau y mae helpu'r rheini sy'n cael trafferth. Dywedodd Siwan y byddai'n hoffi gweld mwy o gymdeithasau ar draws Ceredigion yn defnyddio'r cyfryngau cymdeithasol er mwyn hybu a rhannu newyddion lleol. Holais hefyd: 'A ydych yn teimlo'n fwy hyderus yn defnyddio'r dechnoleg newydd ar ôl bod yn y gweithdai?'. Yr oedd yn galonogol iawn darllen ateb Nia:

³³⁰ Gweler Atodiad 14.

‘Ydw yn bendant. Roeddwn wedi clywed llawer yn sôn am Trydar, ond roedd yn haws i rywun esbonio mewn cyfarfod 1 i 1.’

Ar ôl bod yn y gweithdai teimlai Siwan yn fwy hyderus wrth ddefnyddio’r dechnoleg newydd a hefyd yn fwy parod i arbrofi arnynt.

Yr oeddwn yn gobeithio cael ymateb cadarnhaol i’r cwestiwn: ‘A ydych wedi gweld mwy o ddiddordeb yn eich mudiad/busnes wrth ddefnyddio’r dechnoleg newydd?’, ac ni chefais fy siomi yn ateb Nia:

‘Ydw yn bendant. Ar ôl Eisteddfod C.F.F.I ar y nos Iau, fe wnaeth un neu ddau o glybiau sefydlu cyfrif Trydar ac erbyn y dydd Sadwrn yr oedd sawl un ychwanegol wedi gwneud hefyd. Felly mae grŵp newydd yn defnyddio Trydar erbyn hyn. Fel y dywedwyd yng nghyfarfod mis Mehefin mae aelodau C.F.F.I. Sir Gâr yn trydaru a bod aelodau C.F.F.I. Ceredigion yn defnyddio Facebook. Ond erbyn hyn mae aelodau Ceredigion yn defnyddio’r ddau’.

Dywedodd Siwan hefyd ei bod wedi cynyddu’r defnydd a wna o Facebook a Trydar yn ei gwaith dyddiol ac wedi gweld cynnydd yn nifer y dilynwyr a’r hoffwyr. Wrth yr ymateb llafar ac ysgrifenedig mae’n amlwg bod y gweithdai wedi bod yn fuddiol, ac y byddai galw am ragor ohonynt, er mwyn codi ymwybyddiaeth mwy o bobl eto.

Wedi llawer o waith paratoi, yr oedd yn brofiad dymunol gweld gwefan *Clonc360* yn cael ei lansio 13 Ebrill 2015. Un o’r storïau a ymddangosodd (19 Ebrill, 2015) oedd ‘Sgandal Parcio Llanbed’, sef stori yn ymwneud â phenderfyniad y Cyngor Sir i gyflwyno taliadau parcio ar y Cwmins. Fel canlyniad mae’r lle parcio bron yn wag a’r ceir wedi parcio ar hyd y strydoedd. Stori arall ar y wefan oedd ‘Hystings Etholiad Cyffredinol Ceredigion’ yn Llanbed (20 Ebrill, 2015) pan ddaeth pump o’r chwe ymgeisydd yn yr Etholiad Cyffredinol i Neuadd y Celfyddydau a’r gampws Llanbed, Prifysgol Cymru y Drindod Dewi Sant i ateb cwestiynau. Hefyd cafwyd stori o’r byd chwaraeon (20 Ebrill, 2015), sef hanes Agoriad Swyddogol Clwb Bowlïo Llanbed ar gyfer y tymor newydd. Yn ogystal â’r storïau, ceir nifer o fideos YouTube *Clonc360* ar y wefan, i gyd yn rhai Cymraeg. Ymhlith y fideos mae cyfweiliad gyda John Green, Cadeirydd y Sioe Feirch a gynhelir yn flynyddol yn Llanbed, fideo o noson gymdeithasol yng Nghlwb Rygbi Llanybydder yng nghwmni Clive Edwards a Corisma, ac un arall sy’n rhoi blas ar Eisteddfod Ysgol Gyfun Bro Pedr.

Mae'r wefan yn cynnwys negeseuon Trydar fel yr un gan y Welsh Quilt Centre: 'Rydym wedi croesawu ymwelwyr o America, Awstralia a'r Almaen yn Llanbed y mis hwn!'. Mae tudalen Facebook *Clonc360* yn cynnwys y rhain ymhlith pethau eraill: 'Beth am roi cynnig ar chwarae bowls eleni? Adroddiad gan Alis Butten' (20 Ebrill, 2015). A hefyd 'Ai protest yn erbyn taliadau parcio yw'r peiriant golchi ar y Cwmins y bore yma? (19 Ebrill, 2015). Er ei bod yn ddyddiau cynnar mae'n ymddangos bod y wefan yn cael sylw gyda nifer dda'n ymweld â hi. Yr hyn sydd ei angen bellach yw bod pobl yn fodlon cyfrannu iddi a'i defnyddio. Gellir clicio linc arni i fynd i wefan *Clonc* neu i wefan *Golwg360*. Yn sicr mae'n adnodd pwysig i ardal Llanbed ac yn dangos yr hyn sy'n bosibl trwy gyfrwng y dechnoleg fodern. Gobeithio y bydd ardaloedd eraill nawr yn efelychu'r hyn sydd wedi ei wneud yn Llanbed.

Pennod 6

Tair Tref: Llanbedr, Aberaeron a Llandeilo

Llanbedr Pont Steffan

Tref prifysgol a thref marchnad hanesyddol yng nghanol Dyffryn Teifi, Ceredigion yw Llanbedr Pont Steffan. Gwelwyd bod yna ychydig o gynnydd wedi bod ym mhoblogaeth y dref yn ystod y tri Cyfrifiad diwethaf:

<u>Cyfrifiad</u>	<u>Poblogaeth</u>
1991	1989
2001	2894
2011	2970

Er ei bod yn y Fro Gymraeg a'r Gymraeg yn iaith gymunedol mae yna lawer iawn o fewnfudwyr wedi symud i'r dref ar cyffiniau. Yn ystod Cyfrifiad 2011 gwelwyd mai 46.9 o'r boblogaeth dair oed a throsodd a oedd yn medru siarad Cymraeg.

Tref yw hi o ryw 3,000 ac er ei bod yn y Fro Gymraeg a'r Gymraeg yn iaith gymunedol mae yna lawer iawn o fewnfudwyr wedi symud i'r dref a'r cyffiniau. Mewn cyfweiliad â mi (22 Ebrill, 2015) dywedodd y Parchedig Goronwy Evans fod y Gymraeg yn parhau i fod yn gryf yn y dref er bod llawer o Saesneg i'w glywed ar y strydoedd erbyn hyn. Ceir yno nifer o fudiadau sy'n cynnal gweithgareddau trwy gyfrwng y Gymraeg fel y Cylch Cinio a Merched y Wawr, Adran ac Aelwyd yr Urdd ynghyd â chymdeithasau'r capeli Cymraeg. Digon teg yw nodi hefyd y gellir mynd mewn i bron pob siop yn y dref a chael gwasanaeth trwy gyfrwng y Gymraeg. Hefyd mae yna lawer o Bwyliaid wedi symud i'r ardal i weithio yng ngwaith Dunbia yn Llanybydder gan ychwanegu at y boblogaeth Bwyliaid sydd yma ers yr Ail Ryfed Byd. Mae nifer o'r ymfudwyr yn gwneud ymdrech i ddysgu'r Gymraeg ac yn awyddus i'w plant gael addysg Gymraeg. Canlyniad hyn yw bod yna lythyron yn mynd allan yn achlysurol o Ysgol Bro Pedr yn Gymraeg, Saesneg a Phwyleg. Erbyn hyn mae'r dref yn gartref i gampws Prifysgol Cymru y Drindod

Dewi Sant, ond y mae'r mwyafrif o'r myfyrwyr bellach yn astudio ar gampws Caerfyrddin; nid erys ond ambell adran weinyddol, ac ychydig o adrannau academiaidd. Cynhelir eisteddfod lewyrchus Teulu James Pantyfedwen yn y dref yn flynyddol ac mae'r papur bro *Clonc* yn cofnodi newyddion lleol yr ardal ynghyd â hysbysebu busnesau a chwmnïau'r ardal.

Fel y trafodwyd yn y bennod flaenorol, lansiwyd gwefan *Clonc360* yn Ebrill 2015, pan ddaeth gwasanaeth newyddion *Golwg360* a'r papur bro lleol *Clonc* at ei gilydd i greu 'Lle ar y We' i'r ardal. Bydd y wefan yn creu llwyfan ar gyfer gwybodaeth, lluniau, newyddion a sylwadau am faterion sy'n ymwneud â thref Llanbed a'r ardal gyfagos. Ar y cyfan mae hon yn gymuned gweddol fywiog er bod cyfnodau hynod o dawel i nifer o siopau a busnesau annibynnol lleol. Yn sicr yn y gorffennol mae cael sefydliad fel y Brifysgol wedi bod yn help mawr i'r economi lleol gan dynnu ymwelwyr i'r dref. Dywedodd Janet Evans wrthyf (15 Ebrill, 2015) fod y Brifysgol yn fodd i ddenu ymwelwyr a busnes i'r dref. Byddai colli myfyrwyr o'r Brifysgol yn ergyd drom oherwydd bod llawer o bobl yn cael gwaith yno; rhaid cydnabod bod swyddi wedi eu colli ar ôl ymuno â'r Drindod Dewi Sant a bod llawer llai o fyfyrwr ar y campws yno. Yn y gorffennol yr oedd nifer o bobl Llanbed yn prynu tai ar gyfer eu rhentu i'r myfyrwyr er mwyn ennill ychydig o incwm ond bellach mae digon o le i'r myfyrwyr ar gampws y Brifysgol ac o ganlyniad mae llawer o'r tai yn wag. Teimlai'r Parchedig Goronwy Evans nad oedd y berthynas rhwng y Brifysgol a'r dref mor gryf erbyn hyn ac y gallai'r Brifysgol agor lan mwy i ddenu pobl er ei fod yn cydnabod bod y myfyrwyr yn gymorth i'r economi lleol. Barn eraill y bûm yn trafod gyda nhw oedd fod sawl cynhadledd yn cael eu cynnal yn y Brifysgol dros yr haf fel Cyfarfod Merched y Wawr ond bod y niferoedd yn lleihau a bod gostyngiad yn y nifer a oedd yn mynd allan i wario yn y dref. Mae'n dal i fod yn dref brysur iawn ar adegau, ac mae yna lawer o gaffis a siopau trin gwallt. Hefyd mae yna unedau ar gyrion y dref fel *Golwg360* sy'n cynnig bywoliaeth i ganran o'r boblogaeth.

Gall y dref fod yn dawel iawn dros y penwythnos gyda phobl yn dueddol o fynd i leoedd fel Caerfyrddin lle mae canolfan siopa newydd, ac i Aberystwyth sy'n cynnig mwy o ddewis ar gyfer siopa. Wrth holi yn y dref, dywedodd nifer wrthyf eu bod yn mynd i leoedd fel Trostre ar brynhawn Sadwrn. Yr oedd sawl mantais i

hynny: nid oedd yn rhaid talu am barcio ac yr oedd digon o ddewis o siopau. Bydd llawer yn cyfuno siopa a mynd i wyllo'r Scarlets yn chwarae. Hefyd bydd llawer yn teithio i Landeilo i weld beth sydd gan y siopau bach annibynnol yno i'w gynnig. Y gŵyn yn Llanbed, fel mewn sawl lle arall yng Nghymru, yw fod yn rhaid i bobl dalu am barcio ac nid yw hynny'n help i ddenu pobl i mewn i'r dref. Dywedodd cynrychiolydd un cwmni bysiau wrthyf y dylai'r bysiau gael parcio am ddim yn y dref am y rheswm syml eu bod yn dod â phobl i'r dref ac yn cynnig hwb i'r economi lleol. Heb amheuaeth mae codi tâl am barcio ar y Cwmins wedi cythruddo llawer o bobl Llanbed ac maent yn dadlau y bydd pobl yn gyrru trwy'r dref bellach yn hytrach na threulio ychydig o amser i gael golwg beth sydd ar gael. Wrth drafod y mater gyda nifer o'r trigolion a rhai perchnogion busnesau yr oeddynt o'r un farn â'r Parchedig Goronwy Evans y gellir cyfaddawdu a chaniatáu parcio am ddim am ddwy awr: byddai hynny'n rhoi cyfle i'r bobl wneud eu siopa a chael golwg o gwmpas y dref. Dadl llawer oedd bod y Cwmins wedi ei roi i bobl Llanbed flynyddoedd yn ôl gan deulu Falcondale, ac nad oedd hawl gan y Cyngor i godi tâl am barcio arno.

Yn ystod y misoedd diwethaf hyn (Gaeaf 2014 - Gwanwyn 2015) mae nifer o siopau wedi cau yn Llanbed oherwydd trafferthion ariannol ac yn sicr mae hynny wedi cael effaith andwyol ar gymuned fusnes y dref. Yn dilyn hyn cafwyd deiseb ar-lein i dorri trethi ar fusnesau a buddsoddi o'r newydd yn y dref er mwyn iddi ffynnu'n economaidd unwaith eto. Cafwyd dros bum cant o enwau ar y ddeiseb a oedd yn cynnwys y geiriau canlynol:

'Not that long ago Lampeter was a busy town with a diverse range of shops. It now more closely resembles a ghost town'.³³¹

Wrth holi yn y dref beth oedd y prif reswm y mae llawer o'r siopau a'r busnesau'n cau, daeth yn amlwg mae'r trethi uchel oedd yn cael y bai. Yr oedd llawer o'r un farn ag Ivor Williams a Menna Morgan-Isaac, dau sy'n rhedeg busnes, fod y trethi uchel yn gorfodi pethau i gau. Canlyniad hynny wrth gwrs yw bod pobl yn colli swyddi.

³³¹ <http://www.carmarthenjournal.co.uk/Mayor-backs-drive-reduce-business-rates/story-20963745-detail/story.html> (cyrchwyd Mehefin 2014).

Fe wnaeth Dorothy Williams, Maer y dref, gefnogi'r ddeiseb gan ddweud ei bod yn bryd i'r Cyngor wynebu ffeithiau a buddsoddi yn y dref cyn y byddai'n rhy hwyr. Dywedodd fod gan y dref ddigon i'w gynnig ac y dylasai pob tref ystyried lleihau trethi busnes i sicrhau twf economaidd. Yn ôl Dorothy Williams mae gan y dref nifer o siopau nas ceir yn unman arall ac fe soniodd am siop ddillad Calico Kate a oedd wedi ennill gwobr am y siop ddillad annibynnol orau yng Nghymru.³³² Hefyd soniodd fel yr oedd pobl o bob rhan o'r wlad yn ymweld â'r Ganolfan Gwiltio a'i bod yn bwysig felly fod y pethau hyn yn cael eu hysbysebu'n dda. Cytunai Goronwy Evans â Dorothy Williams gan ddweud ei bod yn bwysig tynnu sylw at y siopau hyn sy'n unigryw i Lanbed ac yn bwysig i hyrwyddo'r dref. Yr oedd Menna Morgan-Isaac o'r farn fod y Ganolfan Gwiltio yn adnodd arbennig i ddenu pobl o bob rhan o'r byd i'r ardal. Ychwanegodd fod y siop Lan Lofft yn bwysig gan ei bod yn gwerthu dillad 'cool' a phoblogaidd ac yn denu'r merched ifainc a fyddai fel arall yn gorfod mynd i dref arall. Wrth ateb holiadur i mi 10 Ionawr, 2015, dywedodd aelod o'r Ganolfan Gwiltio eu bod yn hysbysebu gweithgareddau, digwyddiadau ac arddangosfeydd yr amgueddfa ar Trydar a Facebook. Mewn ymateb i hyn maent yn cael ymwelwyr o bedwar ban byd. Mae'n sicr o'r farn na fyddent yn denu cynifer o ymwelwyr heb y rhynggrwyd. Cyn dyddiau'r dechnoleg newydd byddent yn mynd i'r ffeiriau mawr yn Llundain er mwyn i bobl ddod i wybod amdanynt. Yn sicr mae'n rhaid hysbysebu i ddenu sylw a bellach mae ganddynt swyddog marchnata sy'n medru'r Gymraeg, felly mae'r wybodaeth ar gael yn ddwyieithog. Yn ogystal â hyn dywedodd y dylai pensaerniaeth ac ymddangosiad y dref gael eu defnyddio fel cyfrwng i ddenu ymwelwyr i'r dref a byddai hyn wedyn yn gymorth i hybu'r economi lleol.

Yn y flwyddyn 2000 cyhoeddodd Cangen Llanbed Cymdeithas y Cerddwyr lyfryn *Llwybrau Llanbed* lle ceir disgrifiad o'r holl deithiau cerdded sydd ar gael o amgylch y dref. Fe ddewiswyd y teithiau cerdded er mwyn rhoi:

'cyfle i drigolion lleol ac ymwelwyr â'r ardal brofi tirweddau toreithiog ac amrywiol pen uchaf dyffryn Teifi, o amgylch tref Llanbedr Pont Steffan'.³³³

³³² Ibid.

³³³ *Llwybrau Llanbed*, Cyhoeddiad Cymdeithas y Cerddwyr Cangen Llanbed (Llandysul, 2000), t. 6.

Ceir teithiau diddorol fel Teithiau Glan yr Afon, Teithiau Cerdded Caerau'r Oes Haearn a Theithiau'r Goedwig Uchaf. Wrth i bobl dreulio amser yn mwynhau'r teithiau hyn y gobaith yw y byddant yn ychwanegu ychydig at economi'r dref.

Fe gaeodd siop nwyddau Ffarmers ym Mehefin 2014. Bu'r siop ar Stryd Fawr Llanbed ers 1970 ond yn ôl y perchennog Judy Jenkins mae arferion masnach pobl wedi newid yn ystod y blynyddoedd olaf hyn.³³⁴ Heb amheuaeth byddai gostwng y trethi yn gymhelliad i fusnesau newydd ddod i'r dref. Yn y dyfodol bydd siop y Ffarmers yn cael ei rhannu'n ddwy. Bydd siop flodau mewn un rhan ond ar y funud (Ebrill 2015) nid oes neb wedi dangos diddordeb yn y llall. Ym marn Judy Jenkins, byddai'n werth i Lanbed edrych i gyfeiriad Llandeilo lle mae nifer o siopau bach 'niche' wedi eu sefydlu i ddenu pobl i'r dref. Mae Alwyn Roberts, perchennog siop sy'n gwerthu nwyddau trydan, sef J. H. Roberts, yn cytuno â barn Judy Jenkins y byddai gostwng y trethi busnes o gymorth mawr. Hefyd byddai gwell gwasanaeth bysiau i ddod â phobl i'r dref yn beth da.³³⁵

Yn ôl Josie Smith, perchennog busnes Mulberry Bush a chadeirydd Siambr Fasnach Llanbed, yr hyn sy'n gwneud pob lle'n unigryw yw ei siopau annibynnol.³³⁶ Heb amheuaeth mae nifer o gwmnïau a busnesau yn ei chael yn anodd gwneud elw bellach oherwydd bod mwy a mwy yn siopa ar y we; hefyd nid ydynt yn medru cystadlu â'r archfarchnadoedd o ran dewis a phris. Yr oedd pawb a holais yn gytûn bod siopa ar-lein wedi cael effaith andwyol ar nifer o'r siopau a'r busnesau yn y dref. Yn ôl Janet Evans roedd siopa ar-lein wedi effeithio ar Lanbed ac yr oedd y dref fel nifer o drefi eraill wedi tawelu o ganlyniad i hyn. Yn ôl Menna Morgan-Isaac, Ivor Williams, ac eraill mae'r ffaith bod cymaint o faniau Asda a Tesco yn dosbarthu nwyddau yn y dref a'r cyffiniau'n ddyddiol yn brawf pendant bod siopa ar-lein ar gynnydd yn yr ardal. Hefyd mae'r faniau sy'n dosbarthu parseli yn byw a bod yn y dref a hynny'n brawf pellach o boblogrwydd siopa ar-lein.

Dywedodd Goronwy Evans ei fod wedi gweld gwahaniaeth mawr yn siop Y Smotyn Du o ran gwerthiant llyfrau plant ers i bobl ddechrau siopa ar-lein. Er bod

³³⁴ Ibid.

³³⁵ Ibid.

³³⁶ <http://www.carmarthenjournal.co.uk/Traders-change-help-revitalise-town/story-20963746-detail/story.html> (cyrchwyd Mehefin 2014).

gwerthiant llyfrau Cymraeg i oedolion yn parhau i fod yn dda, yr hyn a welir gyda llyfrau plant yw bod rhieni yn ymweld â'r siop i edrych ar y prisiau ac yn prynu ar-lein am eu bod yn rhatach. Ar y llaw arall mae'n cydnabod bod siopa ar-lein yn gyfleus ac yn medru cael ei wneud heb symud o'r tŷ a hefyd caiff y nwyddau eu dosbarthu i'ch cartref. Yn ogystal â hyn nid yw'r datblygiadau siopa cyffrous sydd wedi digwydd yng Nghaerfyrddin wedi gwneud lles i achos Llanbed. Credai llawer o'r rhai y bŵm yn eu holi fod y ganolfan siopa newydd yng Nghaerfyrddin wedi cael effaith negyddol ar economi'r dref. Wrth grwydro'r dref dywedodd mwy nag un person wrthyf nad oes modd cael esgidiau plant yn Llanbed, ac felly mae'n rhaid mynd i Gaerfyrddin neu Aberystwyth. Canlyniad hynny yw bod pobl yn prynu nwyddau eraill hefyd wrth fynd i'r lleoedd hynny. Un syniad a allai gynnig ychydig o gymorth a denu pobl i siopa'n lleol fyddai cerdyn teyrngarwch siopa yn Llanbed. Byddai'r cerdyn yn ei gwneud yn bosibl i'r siopwyr gael ei gwobrwyo am siopa'n lleol ac yn rhoi ychydig o ysgogiad iddynt wneud hynny.

Efallai un argymhelliad fyddai trefnu ychydig o ddigwyddiadau mawr a rhoi digon o gyhoeddusrwydd iddynt ar bob cyfrwng, gan ddefnyddio'r dechnoleg fodern yn ogystal â'r ffyrdd traddodiadol o hybyssebu i gyrraedd cynulleidfaoedd mor eang â phosibl. Byddai modd cydweithio yma gyda cwmni *Golwg360* i sicrhau cyhoeddusrwydd eang i'r digwyddiadau hyn. Wrth weld yr holl siopau ac adeiladau gwag yn y dref mae'n demtasiwn gref i bobl sy'n gyrru drwyddi benderfynu peidio ag aros a gyrru ymlaen i gyfeiriad Caerfyrddin, Aberaeron neu Aberystwyth. Mewn cyfarfod yng nghlwb rygbi Llanbed (25 Medi, 2014) a drefnwyd gan Antur Teifi a Siambr Fasnach Llanbed fel rhan o wythnos y Llywodraeth, Cefnogwch y Stryd Fawr, un o'r siaradwyr oedd Bill Grimsey, Cyfarwyddwr Gwasanaeth Cwsmeriaid cyntaf Tesco ac un a fu'n bennaeth busnesau fel Wickes, Iceland a Focus. Galwodd Grimsey am ddiddymu'r dreth fusnes a thâl am barcio yng nghanol trefi gan nodi hefyd ei bod yn destun cywilydd nad oes gan lywodraethau Prydain na Chymru weinidogion sydd â'r cyfrifoldeb o adfywio busnesau'r stryd fawr.³³⁷

Wrth ddweud wrth fusnesau fod angen iddynt droi siopa yn 'brofiad', roedd yn pwysleisio bod swyddogaeth bwysig gan lywodraeth leol i'w chwarae. Yn ystod ei

³³⁷ <http://www.golwg360.com/newyddion/arian-a-busnes/162973-cywilydd-nad-oes-gweinidog-i-helpu-siopau> (cyrchwyd Tachwedd 2014).

anerchiad fe gondemiodd Gyngor Sir Ceredigion am ddechrau codi tâl am barcio mewn rhai llefydd a chynyddu'r gost mewn llefydd eraill. Cred Mr. Grimsey y dylai meysydd parcio gael eu gweld yn adnoddau i ddenu siopwyr yn hytrach nag yn ffordd o wneud arian. Dywedodd hefyd nad oedd y dreth fusnes yn ateb y diben bellach, ac mae hon oedd yr unig dâl i 'w godi, ni waeth beth sy'n digwydd i'r economi.

Yn ôl Goronwy Evans, Menna Morgan-Isaac ac amryw o rai eraill cafodd economi Llanbed ergyd drom pan ddaeth busnes ddillad B. J. Jones i ben rai blynyddoedd yn ôl. Byddai pobl o bob cwr o Gymru a thros Glawdd Offa yn siopa yno ac ar adegau'r 'Sales' byddai'r niferoedd yn dod i gael borgen ac fel canlyniad byddai'r caffis a'r siopau eraill yn elwa. Yr oedd pawb y bûm yn eu holi o'r farn bod y dref wedi newid llawer ers canol y 1990au. Dywedodd Janet Evans fod y lle yn arfer bod yn llawn bwrlwm, gyda marchnad ar y Cwmins gyda dwsinau o stondinau amrywiol yno. Hefyd yr oedd marchnad yr anifeiliad lle mae Sainsbury's nawr, felly byddai'r dynion yn mynychu'r farchnad a'r gwragedd yn mynd o gwmpas y siopau. Ymhen amser symudodd y farchnad anifeiliaid i Heol yr Orsaf, ond mae wedi gorffen ers rhai blynyddoedd bellach ac fe gafodd hynny dipyn o effaith ar yr economi lleol. Yr oedd rhai o'r farn nad oedd y busnesau a'r siopau lleol yn cael digon o gefnogaeth gan y trigolion. Hefyd gan fod siopau yn cau, a'r economi'n gyffredinol ar i lawr, yr oedd mwy o bobl yn ddi-waith.

Yr oedd nifer hefyd yn dweud eu bod yn ofni gwario gormod rhag ofn y byddent yn colli eu gwaith yn y dyfodol agos oherwydd cyflwr bregus nifer o siopau a busnesau ar hyn o bryd. Gellir cytuno â Goronwy Evans fod colli ugain o swyddi mewn tref fel Llanbed yn ergyd drom. Yn ôl llawer y bûm yn eu holi mae'n bwysig i Lanbed gadw'r siopau teuluol ar agor oherwydd nhw sy'n bwysig i'r dref ac wedi bod yn gryfder i'r lle ar hyd y blynyddoedd. Fe wnaeth nifer fynegi siom bod siop llestri enwog J. H. Williams yn cau yn y dyfodol agos gan fod y perchnogion yn ymddeol. Y gofid gan lawer oedd beth fyddai yno wedyn. Roedd yna ganmol i'r busnesau teuluol fel siop ddodrefn Gwilym Price a'i deulu a hefyd y gwasanaeth gan Siop Nwyddau Trydan J. H. Roberts. Wrth lenwi holiadur i mi (21 Ionawr, 2015) dywedodd perchennog y siop nad oeddynt yn hysbysebu ar y rhyngrwyd gan ei bod yn cael digon o fusnes a gwaith ar hyn o bryd gan bobl yr ardal. Cwyn a

glywais gan lawer oedd bod y siopau bach yn methu â chystadlu â'r archfarchnadoedd ac fel canlyniad yn cau. Yr oedd llawer yn anfodlon bod y Swyddfa Bost wedi symud allan o ganol y dref a bod y gwasanaeth i'w gael bellach yn yr archfarchnad sydd ar y ffordd allan o'r dref. Hefyd mae Banc Barclays ar gau un diwrnod yr wythnos sy'n newyddion gwael i'r dref. Er hynny yr oedd Janet Evans yn gweld bod siop Sainsbury's yn tynnu llawer o bobl i'r dref o gryn bellter er nad oedd yn sicr faint o'r siopau eraill a oedd yn elwa o hynny. Yr oedd pawb yn gytûn bod gan Lanbed ddigon o gaffis a lleoedd bwyta a hefyd siopau trin gwallt.

Mae yna ddigon o bethau i ddenu ymwelwyr i Lanbed ond y trueni yw mai pethau achlysurol ydynt. Fe gynhelir ffair fwyd arbennig bob mis Gorffennaf yn y dref gydag ugeiniau o stondinau bwyd o bob math ac fe wnaeth y digwyddiad ddenu bron i fil o bobl yn 2014. Mae'r Sioe Amaethyddol a'r Carnifal yn tynnu llawer i'r dref ac yn hwb gwerthfawr i'r economi. Camgymeriad yn ôl llawer yw bod y Sioe Feirch flynyddol wedi symud allan i Temple Bar ac fel canlyniad ni fydd y mwyafrif o'r rhai sy'n mynychu'r sioe yn aros i wario yn y dref. Yn ôl Goronwy Evans bu colli'r gwyliau Saga a ddeuai i'r dref yn flynyddol yn dipyn o ergyd. Byddai'r bobl hynny'n aros yn y dref am rai dyddiau ac yn gwario yn y siopau lleol.

Aberaeron

Yn ôl Cyfrifiad 2011, poblogaeth Aberaeron oedd 1422 a dywedodd 59.9% ohonynt eu bod yn medru siarad y Gymraeg. Mae'r tai Sioraidd lliwgar a'r harbwr yn ei gwneud yn un o drefi glan môr harddaf Cymru ac yn denu miloedd o ymwelwyr bob blwyddyn. Mae'n dref hynod o brysur yn arbennig felly yn ystod misoedd yr haf ac yn ôl llawer y bûm yn siarad â nhw mae'n brysur hefyd ar y penwythnosau yn ystod y gaeaf. Ar y 1 Mawrth 2015 cyhoeddodd y *Sunday Times* eu 'Guide to the 50 Best Places to live in Britain' ac yr oedd Aberaeron ynghyd â phum lle arall yng Nghymru ymhlith y mannau mwyaf delfrydol i fyw ynddynt a hefyd y lle oedd yn cynnig safon byw uchel. Erbyn 1811 yr oedd William Green o Aberystwyth a Edward Ellis, Chancery wedi cwblhau'r prif waith o adeiladu a dyma ddechrau'r dref fel y gwelir hi heddiw. Canol y bedwaredd ganrif ar bymtheg oedd oes aur adeiladu tai yn Aberaeron, a phrif bensaer y dref oedd Edward Haycock o'r Amwythig.

Yn dilyn datblygiad yr harbwr yn 1811, daeth Aberaeron yn ganolfan adeiladu llongau pwysig gyda dwy iard y naill ochr i'r harbwr. Fe wnaeth harbwr Aberaeron barhau'n brysur ar ôl i nifer o rai eraill ym Mae Ceredigion dawelu o ran busnes. Adeiladwyd 93 o longau yn Aberaeron gan deuluoedd Jones a Harris, a gwnaeth llongau fel Hetty Ellen hwylio o Aberaeron a Chei Newydd i bob rhan o'r byd yn ail hanner y bedwaredd ganrif ar bymtheg.³³⁸ Mae'r môr wedi chwarae rhan bwysig yn hanes y dref o'r dechrau ac mae'n parhau i wneud hyd heddiw gyda'r diwydiant twristiaeth llwyddiannus. Yn 1911 daeth y rheilffordd i Aberaeron a dyma bellach oedd y prif gyfrwng o gludo nwyddau ac ati ond yn anffodus daeth bwyell Dr Beeching ag oes y rheilffordd i ben yn y dref fel mewn sawl lle arall yn 1963.

Erbyn heddiw ymwelwyr yw prif ddiwydiant y dref ac mae'r parciau carafanau, y siopau crefft, y gwestai a'r caffis niferus yn tystio i hynny. Wrth holi nifer o'r bobl leol a oedd y dref wedi newid yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn, yr oedd pob un ohonynt yn bendant ei bod hi. Barn llawer fel Ifor Lloyd oedd eu bod yn gweld eisiau'r siopau a oedd yn gwerthu nwyddau trydan a'r siopau traddodiadol a oedd yn gwerthu tipyn o bopeth. Cytunai llawer â Megan Richards fod angen siop ddillad dda yn y dref a hefyd siop esgidiau a oedd yn cynnig mwy o ddewis. Teimlai eraill fod rhai siopau yn y dref yn dioddef am fod pobl yn mynd i edrych ar y pris yn y siopau ac yna'n archebu ar-lein. Yn ôl Ifor Lloyd pan oedd ei dad yn fachgen ifanc ar ddechrau'r ugeinfed ganrif, câi Aberaeron ei hystyried fel tref arbennig o ran safon y siopau ac yr oedd yn bosibl prynu popeth yna. Ystyried hi fel y dref siopa bwysicaf yng ngorllewin Cymru, hyd yn oed yn well nag Aberystwyth, ond daeth tro ar fyd.

Bellach nid oes gan Aberaeron lawer i'w gynnig o ran y siopau. Tref yw hi'n bennaf i ymddeol iddi neu i fwynhau gwyliau. Mae'n boblogaidd iawn gan y rhai sydd wedi ymddeol gan fod y rhan fwyaf ohoni'n wastad. Yn ôl Roger Bryan ac eraill, siopau i ddiwallu anghenion yr ymwelwyr sydd yn y dref bellach. Roedd rhai o'r farn bod y ganolfan siopa yng Nghaerfyrddin wedi effeithio ar nifer o'r busnesau lleol, ac mai i Gaerfyrddin yn hytrach nag i Aberystwyth a Llanbed y byddai pobl yn dueddol o fynd. Wrth fynd i leoedd fel Caerfyrddin i chwilio am

³³⁸ J. Geraint Jenkins, *Welcome to Aberaeron/Ceinewydd* (Llwyndyrys, 2007) t. 14-16.

bethau fel dillad ac esgidiau byddai tuedd i brynu pethau eraill ac felly roedd economi Aberaeron yn dioddef. Yr oedd yna gytundeb bod siopa ar-lein wedi cael effaith ar lawer o'r busnesau lleol fel mewn llawer ardal arall. Yn ôl Megan Richards ac eraill yr oedd y genhedlaeth iau yn gwneud llawer mwy o siopa ar-lein. Bydd rhai siopau'n elwa fel y rhai sy'n gwerthu melysion a sglodion pan fydd y plant yn dod i'r dref i wario yn ystod yr awr ginio a hefyd pan fyddant ar eu ffordd adref o'r ysgol. Mae gwasanaeth da o fysiau yn y dref gyda rhai yn mynd yn rheolaidd i Aberystwyth, Caerfyrddin, Llanbed a Chaerdydd. Canlyniad hynny wrth gwrs yw fod y busnesau lleol yn dioddef.

Fel tref sy'n dibynnu ar ymwelwyr a thwristiaeth mae'n bwysig ei bod yn medru cynnig y cyfleusterau gorau i sicrhau bod y croeso yn gynnes a'r profiad yn gofiadwy. Y gobaith yw os byddant yn mwynhau y byddant am ddychwelyd ac yn sôn wrth eraill am y profiad. Mae'n bwysig i le fel Aberaeron ddefnyddio'r dechnoleg ddigidol i ddosbarthu a marchnata'r hyn sydd ganddynt i'w cynnig. A bod yn deg ag Aberaeron, maent wedi cynllunio calendr o ddigwyddiadau cyffrous yn ystod yr haf ac wedi ei gyhoeddi ymlaen llaw. Bydd cyfle yma i'r ymwelwyr a'r bobl leol fwynhau gyda'i gilydd. Rhai enghreifftiau o'r arlwy yw Gŵyl Bwyd Môr Bae Ceredigion Dydd Sul 5 Gorffennaf. Mae hon bellach yn un o brif wyliau bwyd Cymru. Yna dydd Sul 9 Awst fe gynhelir diwrnod i arddangos y cobiau Cymreig, ac ar nos Wener 14 Awst fe gynhelir cystadleuaeth Tynnu Rhaff ar draws yr harbwr. Gallai'r dref ystyried gwneud mwy o ddefnydd o *Golwg360* a gwefan *Clonc360* i roi mwy o gyhoeddusrwydd i'r digwyddiadau hyn gan fod ymwelwyr mor bwysig i'r economi lleol ac i'r swyddi sydd ar gael. Gan fod y gystadleuaeth yn y maes mor ffyrnig, dim ond y lleoedd a all fodloni disgwyliadau'r ymwelwyr sy'n mynd i lwyddo. Yn aml iawn, yr arian sy'n cael ei wario gan yr ymwelwyr sy'n gwneud y gwahaniaeth rhwng llwyddiant a methiant i nifer o fusnesau bach. Ym mis Mai 1995 fe brynodd Cyngor Tref Aberaeron Coedlan Allt y Graig. Fel canlyniad i hyn, gall aelodau'r cyhoedd a'r ymwelwyr fwynhau cerdded ar hyd llwybr trwy'r goedlan 15 erw. Mae'r ffordd yn cysylltu'n gyfleus iawn â'r llwybr cerdded a beicio sy'n arwain i Ystad Llannerchaeron sydd ym meddiant yr Ymddiriedolaeth Genedlaethol. Mae digon o lwybrau i'w cerdded yn yr ardal ac mae'n bosibl cerdded o Aberaeron i Lanrhystud yn y gogledd, ac i Gei Newydd yn y de a gellir mynd ymhellach i Langrannog a gorffen yn Ynys Lochdyn.

Mae rhai'n ennill bywoliaeth yn yr haf drwy fynd ag ymwelwyr allan ar deithiau ar y môr i fwynhau golygfeydd Bae Ceredigion a'r bywyd gwyllt. Hefyd mae'n borthladd pwysig ar gyfer pysgota, ac ar 22 Awst 2015, fe gynhelir yr Ŵyl Facrell yn y dref. Un elfen bwysig sy'n rhaid i leoedd fel Aberaeron ei chynnig yw gwestai moethus a bwyd a diod o'r radd flaenaf. Dywedodd Roger Bryan a nifer o rai eraill wrthyf fod y dref wedi gwneud ymdrech dda i sicrhau bod y gwestai a'r tai bwyta yn rhoi gwasanaeth o safon uchel ac mae gwesty'r Harbwr Feistr yn cael ei ystyried fel un o'r rhai mwyaf adnabyddus yng Nghymru. Fel lle sy'n dibynnu ar ymwelwyr mae'n bwysig i'r busnesau ddefnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf i gyrraedd cwsmeriaid posibl a dylanwadu arnynt. Yn ôl Rhian Dafydd (15 Gorffennaf, 2013) perchennog Ji-Binc, Jac-Do a Cwtsh Coffi: '...mae'n rhaid defnyddio'r We er mwyn bod yn gystadleuol'. A dywedodd Lona Briely, perchennog Bwyty Bach wrthyf (15 Gorffennaf, 2013):

'Mae llawer o'r galwadau ffôn a gawn yn dod gan bobl sydd wedi gweld ein gwefan. Maent wedi gweld ein bwydlenni ac yn rhoi galwad i gael mwy o wybodaeth'.

Ac yn ôl perchennog Llund Plât (15 Gorffennaf, 2013) mae'r dechnoleg newydd 'yn gyfrwng cryf i hybu busnes'. Y perygl mewn lle fel Aberaeron, lle mae cynifer o ymwelwyr yn dod yw fod y Gymraeg yn dioddef. Yn ôl y rhai y bûm yn siarad â nhw mae yna lawer o Gymraeg i'w glywed o hyd, ac mae'n bosibl cael gwasanaeth Cymraeg mewn nifer o'r siopau a'r busnesau. Drwy ddefnydd blaengar o'r cyfryngau cymdeithasol ac o wefannau pwrpasol, gellid dod â'r blas Cymraeg i sylw pobl ar draws Cymru sy'n dymuno treulio gwyliau yn eu glwad eu hun.

Llandeilo

Tref farchnad weddol fach yn Sir Gaerfyrddin yw Llandeilo. Mae'r dref wedi cadw ei chymeriad pensaernïol o'r cyfnod Sioraidd / Oes Fictoria hyd heddiw. Mae'n dref lewyrchus wedi ei lleoli ar ymylon Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog. Mantais fawr y dref yw ei bod o fewn cyrraedd cyfleus i'r mynyddoedd a'r arfordir yn ogystal ag i reilffordd Calon Cymru a thraffordd yr M4 sy'n ei chysylltu a chanolfannau poblog y De. Mae pob trên sy'n rhedeg ar reilffordd Calon Cymru o Abertawe i Amwythig yn galw yng ngorsaf Llandeilo. Fel y dywedodd Elinor Jones wrthyf pan fydd ei gŵr yn mynd dramor ar fusnes, gall ddal y trên yn Llandeilo

yna ymlaen i Abertawe ac oddi yno i Heathrow, felly mae'n gyfleus iawn. Yn y tri Chyfrifiad diwethaf dyma oedd poblogaeth Llandeilo:

<u>Cyfrifiad</u>	<u>Poblogaeth</u>
1991	1666
2001	1731
2011	1795

Yn ôl Cyfrifiad 2011 fe welwyd bod 50.3% o'r boblogaeth yn medru'r Gymraeg.

Gwelir bod yna gyfleusterau da ar eu cyfer sy'n cynnwys nifer o siopau a busnesau cyfeillgar sy'n cynnig gwasanaeth arbennig. Nid yw'r cwmnïau mawr a'r archfarchnadoedd wedi dod i'r dref hyd yn hyn, ac y mae hyn yn diogelu naws hynafol y dref farchnad. Ac eto, mae yna ddigon o amrywiaeth wrth siopa am ddillad neu wrth chwilio am anrhegion a nwyddau o safon yn y siopau a'r orielau bach unigryw sy'n y dref. Wrth ei holi dywedodd y darlledwr Aled Sam (5 Mai, 2015) wrthyf ei fod ef yn credu bod llawer o bobl yn dod i siopa yn y dref am fod pethau gwahanol ar gael yma. Un atyniad i'r merched yw siop ddillad Toast sy'n enwog ar-lein hefyd. Mae'r holl orielau bach a'r siopau hen geiriau bellach yn gwneud llawer o fusnes ar-lein, ac mae hyn yn dod â mwy o incwm iddynt ac mae'n fodd hefyd i ddenu ymwelwyr i'r dref.

Mae digon o bethau yn y dref a'r cyffiniau i ddenu'r cyhoedd ac mae hyn o gymorth mawr i'r economi lleol. Gellir ymweld â Pharc Dinefwr a Thŷ'r Drenwydd sy'n perthyn i'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol lle y gellir gweld y gwartheg gwyn a pharc y ceirw yn ogystal ag olion hen gastell yr Arglwydd Rhys. Mae'r Ymddiriedolaeth Genedlaethol wedi dechrau Teithiau Treilar Tractor Safari Gwartheg. Mae hyn yn rhoi cyfle i'r ymwelwyr â Pharc Dinefwr gael golwg agos ar y gwartheg gwyn. Yn ôl yr hanes mae'r gwartheg yma wedi bod yn Dinefwr am ryw 950 o flynyddoedd, er nad pawb sy'n credu hyny bellach. Yn ystod yr Ail Ryfel Byd bu'n rhaid eu symud i'r Amerig oherwydd bod yr awyrenau rhyfel a ddeuai dros yr ardal yn eu defnyddio fel 'markers'. Mae'r teithiau tractor yma yn digwydd am hanner dydd bob dydd Mercher a dydd Gwener. Mae hon yn ffordd wych o farchnata'r lle ac yn sicr yn ychwanegu at yr incwm lleol. Gan fod hawl tynnu

lluniau'r gwartheg yn ystod y teithiau hyn mae'n ffordd dda i gael cyhoeddusrwydd ac i ddenu mwy o ymwelwyr. Yn y dref ei hun, y mae eglwys hynafol Teilo gydag arddangosfa'n coffáu'r Llyfr Efengylau a oedd unwaith yn yr eglwys, ond sydd bellach yn eglwys Caerlwytgoed (Lichfield). Hefyd nid nepell o'r dref, mae'r Gerddi Botaneg yn Llanarthne a Chastell Carreg Cennen sy'n denu nifer fawr o ymwelwyr yn flynyddol. Yn ogystal â hyn, mae Parc Gwledig Gelli Aur o fewn cyrraedd ac mae yna nifer o deithiau cerdded hyfryd wedi'u cynllunio yn yr ardal. Ceir yn y dref ddigon o dafarndai a bwytaï safonol sydd o gymorth mawr i ddenu ymwelwyr i'r ardal. Yn ogystal â nifer o ddigwyddiadau achlysurol mae yna wyliau blynyddol fel Gŵyl Jazz Llandeilo ar ddechrau Gorffennaf a Gŵyl Gerdd Flynyddol Llandeilo. Yna ceir Gŵyl y Synhwyrâu tua diwedd Tachwedd ynghyd â'r farchnad bob mis. Mae'r cyfan o gymorth mawr i'r economi lleol.

Yr oedd y rhan fwyaf o'r bobl y bûm yn siarad â nhw o'r farn bod mwy o fusnesau yma erbyn hyn a bod rhywbeth ar gyfer pawb yn y dref. Teimlai rhai fod gormod o siopau efallai yn gwerthu'r un math o nwyddau, pethau y bydd ymwelwyr yn eu gwerthfawrogi yn hytrach na'r bobl leol. Ar y cyfan yr oedd cytundeb bod yna ddarpariaeth dda o siopau yn y dref. Barn Aled Sam oedd mai ychydig iawn o siopau a busnesau oedd yn y dref i ddenu pobl pan wnaeth ef a'i deulu symud i fyw i'r ardal dwy flynedd ar bymtheg yn ôl, ond bod pethau dipyn yn wahanol erbyn hyn. Bellach mae'n dref brysur a llewyrchus. Efallai fod angen marchnata rhai o'r siopau sydd oddi ar y stryd fawr yn well er mwyn iddynt gael mwy o siâr o'r farchnad. Er hynny yr oedd rhai fel Becky Davies-Guillet o'r farn y gallai'r dref wneud â siop yn gwerthu dillad llai ffurfiol i ddynion a hefyd siop esgidiau.

Dywedodd sawl un y gallai'r dref elwa o gael tafarn arall fel lle i gymdeithasu a byddai llawer yn dymuno clywed mwy o Gymraeg yn y lleoedd bwyta, y gwestai, y tafarndai a'r siopau. Yr oedd rhai yn bendant o'r farn fod siopa ar-lein wedi effeithio ar y busnesau lleol tra bod eraill yn dadlau bod pobl yn parhau'n ffyddlon i'r siopau a'r busnesau lleol. Dywedodd perchennog Igam Ogam wrthyf (2 Medi, 2014) ei bod wedi derbyn archebion gan bobl o bob oed ar ôl iddynt weld ei gwefan. Hefyd yr oedd perchennog busnes Nyth y Gwcw (2 Medi, 2014) yn gweld mantais y dechnoleg newydd o ran gwerthu cynnyrch. Dywedodd Richard Gange sy'n berchen y Gampfa leol ei fod yn dibynnu llawer ar y dechnoleg fodern i ddenu busnes. Bydd yn rhoi ar y wefan ymhlith pethau eraill, restr o'r dosbarthiadau

sydd ar gael, yr amseroedd y bydd y lle ar agor a hefyd yn cymryd archebion am ddosbarthiadau. Bu hefyd mewn dosbarthiadau er mwyn gwella ei ddealltwriaeth o'r dechnoleg ac i gael gwell gwerth ei arian.

Dywedodd llawer wrthyf na fyddent yn gwneud eu siopa bwyd ar-lein gan eu bod yn hoffi gweld y cynnyrch cyn ei brynu. Yr oedd y mwyafrif o'r rhai a holais o'r farn fod y ganolfan siopa newydd yng Nghaerfyrddin wedi niweidio nifer o'r busnesau lleol. Yn ôl Elinor Jones ac eraill ni fydd llawer o'r bobl sy'n byw ar gyrion y dref yn trafferthu i ddod i mewn i weld beth sydd ar gael ond yn hytrach mynd yn syth i leoedd fel Cross Hands, Caerfyrddin, Llanelli neu Abertawe tra bod y rhai sy'n byw yn y dref wrth eu bodd gyda'r dewis sydd ar gael. Teimlai eraill fel Dewi Roberts fod y canolfannau fel sydd yng Nghaerfyrddin a Pharc Trostre yn rhy debyg i'w gilydd ac y gellir cael llawer gwell dewis yn siopau bach unigryw Llandeilo. Rhanedig oedd y farn ynglŷn â thalu am barcio. Yr oedd llawer o'r un farn ag Elinor Jones a Becky Davies-Guillet fod yn rhaid talu ymhob man bellach. Mae'r lleoedd o gwmpas Llandeilo fel Rhydaman, Llanymddyfri a Chaerfyrddin i gyd yn codi tâl am barcio. Dadl eraill fel Dewi Roberts oedd bod talu am barcio yn colli busnes i'r dref. Credai ef fod angen lle addas i barcio fel bo pobl yn medru ymweld â'r dref a mwynhau'r profiad. Os oedd rhaid codi tâl am barcio dylid ei ostwng yn sylweddol. Cytunai Aled Sam yn llwyr â Dewi Roberts gan ddweud bod problem barcio enbyd yn y dref. Yr oedd Aled Sam yn credu'n bendant bod y dref yn colli busnes oherwydd hyn. Dau ateb i'r broblem yn ôl Aled Sam fyddai cael y ffordd osgoi sydd wedi ei chrybwyll ers blynyddoedd, ac adeiladu lle parcio uwchben yr un presennol.

Ffactor arall sydd wedi effeithio ar rai busnesau yw'r toriadau sydd wedi bod yn y gwasanaeth bysiau. Fel gyda nifer o drefi eraill byddai'r bysiau yn arfer dod â siopwyr i mewn yn gyson o'r ardaloedd o gwmpas ond mae'r arfer bron wedi diflannu erbyn hyn. Yr oedd yna gytundeb bod plant ysgol yn help i'r economi lleol, yn arbennig felly yn ystod yr awr ginio ac ar ddiwedd y dydd pan fydd rhai rhieni'n codi'u plant ac yn gwario yn aml wrth ddisgwyl i'r ysgol gau. Er i Llandeilo ddioddef yn sgil y dirwasgaid ryw ddeng mlynedd ar hugain yn ôl, mae pethau yn bur lewyrchus erbyn heddiw ac mae'n dda gweld nad oes yr un siop wag yn y dref ar hyn o bryd (Ebrill, 2015). Yn ôl Aled Sam byddai cael Canolfan

Chwaraeon yn adnodd gwerthfawr a buddiol i'r dref a lle y gallai'r plant a oedolion ei mynychu.

Barn llawer o'r rhai a holais oedd bod yr agwedd tuag at y Gymraeg wedi newid llawer yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn. Dywedodd rhai y câi Llandeilo ei galw'n dref grachaid ar un adeg ac mai ychydig iawn o Gymraeg oedd i'w glywed. Bellach er bod llawer o Gymraeg i'w glywed mae'r dref wedi Seisnigo yn ddybryd wrth i bobl ddi-Gymraeg symud i mewn. Er tegwch mae nifer o'r rhain yn gwneud ymdrech i ddysgu'r iaith ac yn awyddus i'w plant gael addysg trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae ysgol gynradd cyfrwng Cymraeg yn y dref ac mae llawer mwy o gyfleoedd drwy'r Gymraeg erbyn hyn yn yr ysgol gyfun leol, Ysgol Bro Ddinefwr sydd wedi ehangu i gynnwys Ysgol Pantycelyn (Llanymddyfri). Bellach mae nifer o'r busnesau a'r siopau yn rhoi'r teitlau'n ddwyieithog uwchben y drws, rhywbeth na fyddai wedi digwydd rai blynyddoedd yn ôl. Teimlai rhai y gallai Menter Dinefwr wneud mwy i hybu'r Gymraeg yn yr ardal, ac un awgrym oedd cael bwydlenni'n ddwyieithog ymhob man yn gyson, yn hytrach nag un sioe fawr adeg Dydd Gŵyl Dewi. Wrth i'r agwedd newid, y gobaith yw y bydd pethau eraill yn dilyn.

Wrth edrych ar y tri lle, gwelir bod Aberaeron yn bur lewyrchus ar hyn o bryd yn arbennig felly o edrych ar y diwydiant ymwelwyr. Mae'n amlwg bod y dref yn gweithio'n galed i ddenu ymwelwyr a bod yna ddigon o weithgareddau wedi eu cynllunio ar eu cyfer. Hefyd gwneir y gorau o'r adnoddau naturiol fel y môr a'r llwybrau cerdded i hybu'r economi. Mae'n amlwg bod y dref yn cael ei marchnata'n dda gan ddefnyddio'r gwahanol gyfryngau. Mae Pwyllgor Neuadd Goffa Aberaeron wedi cyhoeddi llyfryn bach defnyddiol iawn i werthu'r dref sef: *Croeso i / Welcome to Aberaeron 2015 – www.aberaeron.info*. Gwendid y llyfr hwn yw prinder y Gymraeg ynddo. Mae yna lyfryn defnyddiol arall sy'n rhoi cyhoeddusrwydd da i'r dref sef *Welcome to Aberaeron/Cei Newydd – New Quay*. Er mai Saesneg yw'r cyfrwng mae ychydig o Gymraeg ar y dudalen olaf. Ceir tipyn o sôn am yr hyn sydd gan y dref i'w gynnig yn y llyfryn a gyhoeddir gan Gyngor Sir Ceredigion – *Darganfod Ceredigion – www.darganfodceredigion.co.uk*. Er bod y rhain yn rhoi cyhoeddusrwydd da i'r dref, yn sicr, mae yna le yma i gael deunydd Cymraeg i hyrwyddo Aberaeron. Hefyd gwneir defnydd da o'r dechnoleg newydd i

ddenu sylw'r ymwelwyr at yr hyn sydd yno. Er bod rhai'n cwyno nad oes digon o siopau yn gwerthu nwyddau traddodiadol, mae'n amlwg bod y gwestai a'r caffis niferus yn ateb anghenion yr ymwelwyr sy'n mynychu'r dref.

Mae pethau i'w gweld yn bur lewyrchus yn nhref Llandeilo hefyd. Fe geir yno nifer o siopau bach teuluol ynghyd â sawl oriel sy'n denu ymwelwyr, ac mae'r ffaith nad oes yr un siop wag yn y dref yn dangos bod yr economi lleol yn bur gadarn. Mae'r dref hefyd yn manteisio ar fannau fel Parc Dinefwr a Chastell Carreg Cennen i ddenu ymwelwyr ac mae digon o leoedd bwyta ar eu cyfer. Mae digon o ddiwyddiadau yn cael eu trefnu i gadw'r bobl leol a'r ymwelwyr fel ei gilydd yn hapus. Mae'n amlwg hefyd yn ôl yr hyn a welais fod y cwmnïau a'r busnesau yn defnyddio'r dechnoleg fodern i hyrwyddo a marchnata'r dref yn llwyddiannus. Yn sicr mae cyfle i'r trefi hyn ac i *Golwg360* gydweithio yma i geisio codi eu proffil ac i ddangos beth sydd ar gael er mwyn ceisio denu mwy eto o ymwelwyr.

O'r tair tref yn y gorllewin y bûm yn edrych arnynt, mae'n ymddangos mai Llanbed sy'n cael yr amser mwyaf anodd ar hyn o bryd. Mae'r siopau gwag ynghyd â'r nifer o dai ar werth yn dangos nad yw'r economi lleol yn mwynhau'r amser gorau ar hyn o bryd. Mae'n ymddangos bod y ganolfan siopa newydd yng Nghaerfyrddin wedi effeithio'n bur drwm ar y dref. Hefyd mae llawer yn anhapus iawn am benderfyniad y Cyngor i godi tâl am barcio ar y Cwmins ac yn dadlau y bydd hyn eto yn achosi i'r dref golli busnes.

Wrth ddadansoddi ym mha iaith y bydd busnesau a chwmnïau yn ei ddefnyddio ar Trydar, Facebook ac ar eu gwefannau dyma'r canlyniadau:

Facebook

	Cymraeg	Saesneg	Dwyieithog
Aberaeron	–	60%	40%
Llanbed	7%	59%	34%
Llandeilo	4%	84%	12%

Trydar

	Cymraeg	Saesneg	Dwyieithog
Aberaeron	–	48%	52%
Llanbed	13%	48%	39%
Llandeilo	–	56%	44%

Gwefannau

	Cymraeg	Saesneg	Dwyieithog
Aberaeron	–	54%	46%
Llanbed	5%	63%	32%
Llandeilo	–	87%	13%

Efallai nad oedd hi'n gymaint o syndod mai ychydig iawn sy'n defnyddio'r Gymraeg yn unig. Yr hyn a oedd yn galonogol oedd bod canran dda bellach yn hysbysebu'n ddwyieithog trwy gyfrwng y dechnoleg newydd.

Canran y rhai sydd mewn gwaith

	Blwyddyn yn gorffen (31/12/2012)	Blwyddyn yn gorffen (31/12/2013)	Blwyddyn yn gorffen (06/2014)
Ceredigion	60.3	62.8	63.4
Sir Gaerfyrddin	68.0	67.4	69.4

Canran y rhai sy'n siarad Cymraeg (Cyfrifiad 2011)

	Medru siarad Cymraeg	Ddim yn medru siarad Cymraeg	Canran yn medru siarad Cymraeg
Ceredigion	34,964	38,883	47.3
Sir Gaerfyrddin	78,048	99,594	43.9

Casgliadau

Wrth wneud y gwaith ymchwil daeth nifer o ffactorau yn weddol eglur o ran grym a dylanwad y dechnoleg newydd. Yn sicr, mae'r cyfrifiadur a'r rhynggrwyd wedi hwyluso newididau enfawr yn y ffordd yr ydym yn byw ac wedi ein galluogi i gamu i mewn i'r oes ddigidol. Erbyn hyn mae ystod eang o wybodaeth ar gael yn syth i fwy o'r boblogaeth nag erioed o'r blaen ac mae'r byd yn cael ei newid yn barhaus gyda'r dyfeisiau technolegol diweddaraf. Wrth i'r dechnoleg ddatblygu mae'n anodd dyfalu beth fydd y ddyfais neu'r rhwydwaith gymdeithasol nesaf a fydd yn gafael yn y byd.

Gwelwyd yn y gwaith hwn fod y wasg brint yn brwydro am ei heinioes wrth i'r cyfryngau digidol gryfhau ymhob agwedd. Bydd llawer yn cyfeirio at y wasg brint erbyn hyn fel deinosaurs sy'n nychu byw wrth i'r wasg ddigidol wneud cynnydd cyson. Daeth yn amlwg o'r ystadegau fod gostyngiad sylweddol yng nghylchrediad y papurau newydd drwy Brydain gyda phob un yng Nghymru ar i lawr. Bellach mae cwmni Trinity Mirror wedi sylweddoli y perygl sydd yna i'r wasg brint ac yn cydnabod bod pwyslais y cwmni yn symud tuag at y wasg ddigidol.

Daeth yn amlwg hefyd fod y papur bro Cymraeg yn ei ffurf bresennol yn wynebu amser anodd fel cyfrwng i ddosbarthu newyddion lleol. Gan mai dim ond unwaith y mis mae'n cael eu cyhoeddi, mae llawer iawn o'r deunydd yn hen cyn iddo ymddangos. Mae'n anodd iawn iddo fod yn gyfredol, felly yn yr oes ddigidol hon gellid dadlau mai unig ffordd iddo oroesi'n llwyddiannus yw drwy fabwysiadu'r dechnoleg newydd a/neu gynnig rhywbeth gwahanol i newyddion y dydd. Gallai hynny fod o fudd er mwyn dod o hyd i gynulleidfa newydd ac i gysylltu â'r genhedlaeth ifanc. Wrth gyhoeddi'r papur bro yn ddigidol fe ellir dangos bod yr iaith Gymraeg yn gyfrwng creadigol, pwerus, modern sy'n hawdd ei addasu i anghenion y byd modern. Dangosodd canlyniadau holiadur a anfonais at ddisgyblion Blwyddyn 13 mewn tair ysgol gyfun yn Sir Gaerfyrddin mai dim ond 31% a oedd yn darllen papur bro, gyda 19% yn dweud y byddent yn ei ddarllen weithiau; roedd 50% yn ateb na fyddent byth yn edrych ar bapur bro ac nid oedd 86% yn cyfrannu mewn unrhyw fodd tuag ato. Mae'n amlwg felly fod angen

cymryd camau breision i gyfeiriadau newydd os yw'r papurau bro'n mynd i barhau mewn rhyw ffordd neu'i gilydd.

Daeth y potensial yn amlwg pan ddaeth papur bro ardal Llanbed, *Clonc* a *Golwg360* ynghyd i gydweithio a sefydlu gwefan *Clonc360*. Profiad braf oedd gweld menter y bûm yn ymwneud â hi yn dwyn ffrwyth a gweld defnydd da yn cael ei wneud yn barod ohoni. Fe fydd yn ddiddorol dilyn datblygiad y wefan yn y dyfodol a sylwi ar y nifer fydd yn ei defnyddio i hybu'r economi lleol drwy gyfrwng y Gymraeg. Wrth edrych ar wefan *Golwg360* gwelir bod yna lawer iawn o ddeunydd cenedlaethol arni a hynny ar amrywiaeth eang o bynciau. Rhaid cydnabod hefyd nad oes eto gymaint â hynny o ddeunydd lleol a thra lleol arni. Gyda'r datblygiadau ym maes y cyfryngau cymdeithasol mae busnesau a chwmnïau yn medru hysbysebu eu cynnyrch ar eu gwefannau eu hunain yn rhad yn hytrach na thalu cwmni fel *Golwg360* i hysbysebu drostynt. O ganlyniad i hyn mae'n anodd iawn i *Golwg360* gael arian gan y busnesau. Ar y llaw arall mae gwefan *Clonc360* yn denu llawer o ddefnyddwyr lleol ers ei sefydlu yn ystod mis Ebrill 2015. Os bydd y wefan yn profi'n llwyddiant — ac mae pethau'n edrych yn addawol iawn ar hyn o bryd — byddai'n werth meddwl o ddifrif am sefydlu gwefannau tebyg yn y gwahanol ardaloedd yng ngorllewin Cymru. Byddai cyfle ardderchog yma i *Golwg360* gydweithio â rhai o'r papurau bro eraill i greu gwefannau eraill tebyg i *Clonc360*. Daeth yn glir yn ystod y gwaith ymchwil hwn fod gan y cyhoedd ddiddordeb mawr o hyd mewn newyddion lleol a thra lleol. Er bod y papurau newydd — fel y *Cambrian News* yng Ngheredigion — wedi torri'n ôl yn aruthrol ar faint o newyddion lleol a ddarperir, mae'r gwefannau lleol fel *Pobl Caerdydd* a *Pobl Aberystwyth* yn datblygu'n gyson, ac mae *Newyddion Dinefwr* ar fin cael ei lansio. Mae'r rhain yn sicrhau bod yna sylw a chyhoeddusrwydd yn cael eu rhoi i'r materion lleol a hynny drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'r cyfrwng hwn yn galluogi aelodau'r gymdeithas i fod yn rhan o'r fenter; trwy fywiocáu'r cyfathrebu rhwng pobl ar raddfa leol mae modd rhoi hwb i'r economi hefyd ac ennyn balchder bro ac ewyllys i weld yr ardal yn llwyddo.

Fe welwyd yn y gwaith hwn fod yn rhaid cael llawer gwell signal i'r ffonau symudol mewn sawl ardal o Gymru. Yn sicr mae diffyg signal yn gosod busnesau dan anfantais yn arbennig felly yn ardaloedd gwledig y gorllewin. Galwodd

Jonathan Edwards, Aelod Seneddol dros Orllewin Caerfyrddin a Dinefwr, am £5 biliwn o fuddsoddiad i wella signal y ffonau symudol yng Nghymru. Yn ôl Mr Edwards mae'n rhaid rhoi blaenoriaeth i'r cymunedau sydd heb signal o gwbl. Ar hyn o bryd mae'n debyg mai dim ond 63% o Gymru sy'n medru derbyn signal ffonau symudol.³³⁹ Yn ôl Jonathan Edwards, mae yna ardaloedd gwael iawn yn ardaloedd y Gwendraeth ac yn Nyffryn Teifi lle nad oes signal ffonau symudol ar gael.³⁴⁰ Wrth weithio gyda *Golwg360* fe wynebwn broblemau mewn sawl rhan o Gymru wrth geisio cysylltu â'r Swyddfa yn Llanbedr Pont Steffan.

Ffactor arall a ddaeth i'r amlwg oedd y gallai band llydan uwchgyflym fod o gymorth mawr i fudiadau a busnesau yn yr ardal wledig hon. Yn sicr byddai cysylltiad cyflym band llydan ffeibr yn hwyluso gweithio o gartref neu mewn mannau i ffwrdd o'r swyddfa. Byddai hyn yn ei dro yn golygu torri i lawr ar oriau o deithio a chaniatáu dulliau gweithio mwy hyblyg, yn enwedig i rieni ifainc neu bobl eraill â chyfrifoldebau gofal.

Bydd Cyflymu Cymru, ynghyd â BT yng Nghymru yn buddsoddi £425 miliwn i ddarparu band llydan uwchgyflym ar draws y wlad. Newyddion arbennig o dda i Gymru yw mai nod Cyflymu Cymru yw darparu band llydan cyflymach ar gyfer 96% o gartrefi a busnesau'r wlad erbyn 2016. Bydd y buddsoddiad hwn yn hwb enfawr i'r economi leol gan hwyluso marchnata digidol gyda'r gallu i gyrraedd cwsmeriaid yn gyflym. Gobeithio felly y bydd hyn yn trawsnewid rhwydwaith band llydan Cymru gan symbylu tyfiant economaidd a swyddi cynaliadwy ar draws y wlad. Mae'r marchnata digidol yn gwella'r cysylltiadau gyda'r cwsmeriaid am nad oes unrhyw rwystrau daearyddol ac felly gall y cwsmeriaid fod mewn unrhyw le. Fe all cyfryngau cymdeithasol fel Facebook a Trydar fod o gymorth amhrisiadwy i gyrraedd cynulleidfau newydd a hynny'n hawdd ac yn rhad. Yn ogystal â hyn mae hysbysebu ar-lein trwy gyfrwng band llydan ffeibr yn effeithiol am ei fod yn cyrraedd cynulleidfau darged yn well na'r dulliau hysbysebu traddodiadol.

Bydd band llydan uwchgyflym yn galluogi busnesau i fod yn llawer mwy llwyddiannus ac effeithiol yn ardaloedd gwledig gorllewin Cymru sy'n dioddef yn

³³⁹http://www.southwalesguardian.co.uk/news/11733846.Investment_must_boost_county_mobile_coverage/?ref=mr (cyrchwyd Chwefror 2015).

³⁴⁰ Ibid.

economaidd ar hyn o bryd. Heb amheuaeth fe all y band uwchgyflym wella cynhyrchiant busnesau wrth iddynt ddefnyddio amser yn fwy effeithiol ac fe all drawsnewid rhai busnesau yn llwyr. Bydd y dulliau gweithio newydd o gymorth i wneud busnes yn gyflymach ac fe fydd y cwsmeriaid yn sylwi ac yn gwerthfawrogi'r gwahaniaeth. Elfen bwysig arall yw y bydd hi'n bosibl i gwmnïau ymateb yn gyflymach pan fydd cwsmeriaid yn cysylltu â hwy.

Mae byd busnes yn un cystadleuol iawn erbyn hyn ac mae'n rhaid manteisio ar bob cyfle y mae'r dechnoleg newydd yn ei gynnig. Mae hyn yn wir iawn am yr ardaloedd gwledig. Gan fod gwasanaeth band llydan yn gwella'r ddarpariaeth ar gyfer y cwsmeriaid, byddant o ganlyniad yn hapus ac felly'n parhau i fod yn ffyddlon i'r cwmni neu'r busnes. Byddwn yn dadlau bod cael band llydan ffeibr yn hanfodol bellach i ddatblygiad a llwyddiant busnesau a chwmnïau. Yn sicr bydd yn gymorth i'r wlad gystadlu ar farchnadoedd digidol y byd a hyrwyddo Cymru fel lle gwyh i fyw, gweithio a buddsoddi ynddi.

Wrth ymweld â nifer fawr o gwmnïau a busnesau yng ngorllewn Cymru, y teimlad cyffredinol a gefais oedd nad yw llawer ohonynt wedi gweld a deall gwir botensial y cyfryngau cymdeithasol eto fel arf nerthol ar gyfer hysbysebu a marchnata. Er bod pethau'n dechrau gwella, yn sicr mae angen gwneud llawer mwy o ddefnydd o'r cyfryngau i gael y budd mwyaf ohonynt. Gwelir bod nifer o gwmnïau a busnesau yn defnyddio rhai elfennau o'r cyfrwng ond gellir gwneud llawer mwy o ddefnydd o bethau fel YouTube ac Instagram. Byddai gwneud mwy o ddefnydd o YouTube yn enwedig yn gaffaeliad i nifer o gwmnïau i ddangos i'r cwsmer trwy gyfrwng fideo beth sydd ar gael ganddynt o ran cynnyrch. Gan ei fod yn medru cael ei wneud yn weddol rwydd byddai'n werth ei ystyried fel cyfrwng defnyddiol iawn ar gyfer marchnata. Yr oedd yn syndod clywed gan rai busnesau yn y cyfnod anodd hwn o ran cyflwr yr economi nad oeddynt yn gwneud unrhyw ddefnydd o'r dechnoleg newydd. Y prif resymau am hyn yn ôl y rhai y bûm yn eu cyfweld oedd:

- 1) Yr ydym yn dibynnu'n llwyr ar bobl leol am fusnes, ac felly nid oes angen inni geisio torri i mewn i farchnadoedd newydd.
- 2) Yr ydym yn cael digon o fusnes ar hyn o bryd heb orfod defnyddio'r dechnoleg newydd. Dyna oedd yr ymateb a gefais gan un cwmni oedd yn gwerthu nwyddau trydan. Fy ateb i hynny oedd y byddai'n dda iddynt edrych ar y sefyllfa ar gyfer y dyfodol a dechrau cyfarwyddo gyda'r dechnoleg newydd.

3) Nid ydym yn gwybod sut i wneud y pethau hyn.

Yn ystod y gwaith ymchwil credwn ei bod yn hynod o bwysig mynd allan i'r gymdeithas i drafod gyda'r cwmnïau a'r busnesau botensial y dechnoleg newydd a'r cyfryngau digidol. Mae'n hanfodol creu cyswllt da gyda'r bobl er mwyn cael cydweithio i sicrhau y budd gorau o'r dechnoleg newydd. Yn ystod y cyfarfodydd hyn byddwn yn ceisio dwyn perswâd ar y gwahanol gwmnïau i fabwysiadu'r dechnoleg newydd gan ganolbwyntio ar sut y gallai'r cyfrwng fod o gymorth iddynt. Mae'n rhaid cydnabod i mi ddarganfod yn ystod yr ymweliadau hyn fod nifer o'r rhai a oedd yn defnyddio'r cyfrwng yn awyddus i wybod mwy er mwyn gwella eu dealltwriaeth o'r gwahanol agweddau ar dechnoleg. Hefyd fe ddaeth yn amlwg iawn nad oedd nifer ohonynt yn hollol gartrefol yn defnyddio'r gwahanol gyfryngau, a rhai heb sylweddoli beth oedd eu potensial. Dywedodd amryw wrthyf y byddent yn dymuno gwneud mwy gyda'r dechnoleg ond nad oedd ganddynt yr amser na'r hyder ar y funud. Yn ystod y gweithdai a gynhaliwyd yn Llanbedr Pont Steffan i sefydlu gwefan *Clonc360* dywedodd nifer o unigolion y byddent yn dymuno cael mwy o'r gweithdai hynny lle y medrent weithio mewn grwpiau bach neu gael sylw unigol ar y gwahanol faterion. Yn sicr byddai darparu rhagor o'r gweithdai yn rhywbeth gwerth ei ystyried at y dyfodol fel bo dilyniant i wefan *Clonc360* a bod ardaloedd eraill yn medru elwa o'r cynllun. Hefyd mae'n werth nodi bod y cyfan wedi ei wneud trwy gyfrwng y Gymraeg, sydd ynddo ei hun yn cyfoethogi'r defnydd o'r iaith yn ei chadarnleoedd, ac yn ei chysylltu'n glir ym meddyliau pobl â dulliau blaengar a deniadol o weithio a chyfathrebu a gwneud busnes. Yr ateb delfrydol i hyn fyddai ceisio denu arian mewn rhyw ffordd gan y Cynulliad er mwyn sefydlu gweithdai a mentrau i ateb y gofynion hyn. Byddai hyn yn caniatáu i Gwmni *Golwg360* ddefnyddio ei brofiad a'i arbenigedd i gydweithio gyda'r gwahanol bapurau bro fel yn achos y papur bro *Clonc* i sefydlu *Clonc360*. O weld llwyddiant *Clonc360* byddai ardaloedd eraill yn sicr o fod â diddordeb i efelychu'r patrwm. Gyda'r math hwn o waith fe ellir edrych ar *Golwg360* fel cyfrwng sy'n sicrhau eu bod yn cynnwys y newyddion cenedlaethol ond ei fod hefyd yn gyfrwng ar gyfer dyfodol y newyddion lleol a thra lleol. Hefyd byddai'n gyfrwng i sicrhau bod y gweithgaredd a'r digwyddiadau lleol yn cael cyhoeddusrwydd ar y cyfryngau cymdeithasol.

Yn eironig, fe welwyd yn glir yn ystod y gwaith ymchwil fod y cyhoedd yn gwneud llawer o ddefnydd o'r dechnoleg newydd wrth siopa ar-lein gan fynd â busnes i ffwrdd o'r gymuned leol. Mae'n amlwg bellach wrth weld nifer o faniau cwmnïau fel *Tesco* ac *Asda* yng ngorllewin Cymru fod y rhain yn mynd â llawer iawn o fusnes oddi ar y siopau bach ac yn un o'r rhesymau pam y mae cymaint o siopau gwag yn yr ardaloedd gwledig fel yn Llanbedr Pont Steffan. Mae'n rhwydd bellach wneud yr archeb ar-lein a threfnu amser cyfleus i'r nwyddau gael eu dosbarthu. Wrth drafod y mater hwn gyda nifer o bobl yn ardaloedd Aberaeron, Llanbedr Pont Steffan a Llandeilo, yr oeddynt yn cydnabod bod siopa ar-lein yn hynod o gyfleus a hwylus er eu bod ar yr un pryd yn cyfaddef ei fod yn gwneud niwed mawr i'r economi lleol. Oherwydd hynny mae'n rhaid i'r busnesau lleol fanteisio i'r eithaf ar y dechnoleg newydd i hysbysebu eu cynnyrch gan gynnig o bosibl wasanaethau ychwanegol (cyngor, er enghraifft). Rhaid sylweddoli yn yr oes ddigidol hon fod y cyfryngau cymdeithasol yn rhoi'r cyfle iddynt ryngweithio â chwsmeriaid ar draws y byd yn ogystal â'r rhai sydd yn agos atynt. Mae'n amser bellach i bob busnes farchnata eu cynnyrch trwy elwa ar y manteision a geir wrth ddefnyddio'r dechnoleg ddigidol. Fel y nodwyd eisoes, os oedd modd cael cyllid digonol o ryw ffynhonnell byddai yma gyfle da i'r cwmnïau lleol gydweithio â *Golwg360* er mwyn cael presenoldeb amlwg ar wefan *Golwg360*.

Nid rhywbeth ychwanegol yw marchnata digidol bellach ond ffordd y bydd cwmnïau yn estyn allan i gyrraedd eu cwsmeriaid. Drwy'r cyfrwng hwn mae'n bosibl i'r gwahanol frandiau a busnesau adeiladu perthynas gyda'r cwsmeriaid a gwneud iddynt ddychwelyd dro ar ôl tro. Bellach os bydd gan gwsmer neu ddarpar gwsmer rywbeth i'w ddweud wrth gwmni, boed yn dda neu'n ddrwg, mae gan y cwmni y gallu i ymateb yn syth.

Yn ystod yr ymchwil fe ddeuthum ar draws sawl busnes llwyddiannus sy'n manteisio ar bosibiliadau'r dechnoleg newydd. Un o'r rhain oedd Bythynnod Gwyliau yn Mydroilyn. Dywedodd y perchennog ei bod yn gwneud llawer o ddefnydd o'r gwasanaeth Trydar a Facebook er mwyn cyfathrebu'n uniongyrchol gyda'r cwsmeriaid rheolaidd a hefyd wrth geisio denu rhai newydd. Yr oedd yn bendant o'r farn fod y dechnoleg yn hanfodol i ddatblygiad a llwyddiant y busnes. Yr oedd wedi gweld cynnydd aruthrol yn y busnes ers datblygu marchnata ar y we

ac ar wefannau cymdeithasol eraill. Bydd yn hysbysebu'n ddwyieithog gan ei bod yn credu'n gryf bod ei gwreiddiau fel busnes lleol Gymreig yn cael ei adlewyrchu ymhob agwedd o'r marchnata. Busnes arall sydd wedi elwa'n fawr yw Cardiau Gwenan (Aberaeron) y mae'r dechnoleg yn ei galluogi i uwchlwytho lluniau yn syml ac yn gyflym, a gweld yr ymateb. Yr oedd y dechnoleg yn ffordd hawdd i dderbyn archeb ar unrhyw adeg o'r dydd. Yn ôl Gwenan mae'r dechnoleg yn ffordd effeithiol o gyfathrebu gyda'r cwsmeriaid.

Mae perchennog Siop Fferm Llwynhelyg yn hapus iawn gyda'r ffordd y mae technoleg wedi bod o gymorth iddynt fel busnes. Dywedodd wrthyf (20 Awst, 2013) ei fod yn defnyddio llawer ar y cyfrwng i hyrwyddo'r cwmni ac yn cael llawer o ymholiadau ynglŷn â'r cynnyrch sydd ganddynt ar werth. Yr oedd yn gweld cynnydd cyson dros y deunaw mis diwethaf yn nifer y bobl sy'n archebu o'r siop dros y we. Byddai pobl yn cysylltu gyda nhw dros y ffôn, safle'r we, Trydar a Facebook ac erbyn hyn mae'r dechnoleg yn allweddol i lwyddiant y busnes.

Yr hyn a ddaeth yn glir yn y gwaith ymchwil oedd bod Mudiad Y Ffermwyr Ifainc yng Ngheredigion yn gwneud defnydd da o'r dechnoleg o'r dechrau un. Yr oedd yn dda deall bod Mared Jones, Swyddog Datblygu Clybiau Ffermwyr Ifanc Ceredigion yn anfon pob gohebiaeth allan o'r swyddfa yn Felinfach drwy gyfrwng y dechnoleg, a hynny yn Gymraeg. Wrth gysylltu â holl glybiau'r mudiad yn y sir deallais fod pob un ohonynt yn gwneud defnydd helaeth o'r dechnoleg newydd bellach. Erbyn hyn bydd pob clwb yn cysylltu â'r aelodau trwy gyfrwng y Gymraeg sy'n dangos bod yr iaith yn medru bod ar waith trwy gyfrwng y dechnoleg ac yn dangos tipyn o newid yn agwedd y mudiad. Pleser i mi oedd darganfod bod Clybiau Ceredigion a Chaerfyrddin yn gwneud defnydd helaeth o *Clonc360* i ddangos yr hyn sy'n digwydd o fewn y clybiau ac fel y ffordd ymlaen yn natblygiad y mudiad ar lefel clwb ac yn sirol.

Yn ystod y gwaith y bûm yn ei wneud daeth yn glir nad oedd pob dyfais sy'n ymwneud â'r dechnoleg newydd wedi profi'n llwyddiant. Un o'r dyfeisiau hynny oedd Google Glass. Er bod tipyn o frwdfrydedd ynghylch y ddyfais ar y dechrau a bod yna agweddau derbyniol iddi, ni lwyddodd i afael yn y cyhoedd a rhoddwyd y gorau i'w chynhyrchu am y tro.

Mae'r gwaith ymchwil yn dangos bod y datblygiadau ym myd y dyfeisiau digidol symudol wedi gwneud bywydau pobl yn llawer iawn rhwyddach ac yn fwy hwylus. Gwelwyd bod yna drawsnewid mawr wedi digwydd yn y ffordd y medrwn dderbyn a rhannu newyddion. Bydd hyn yn fwy grymus eto pan fydd gwell signal i'w gael drwy'r wlad, ac fel y gwelwyd yn barod, mae yna gynlluniau ar droed i wneud hynny. Oherwydd y dirywiad mewn ymddygiad yn y gymdeithas mae dyfeisiau symudol fel camerâu a ffonau yn hynod o ddefnyddiol i amddiffyn gweithwyr yn yr ysbyty a hefyd yr heddlu pan fyddant ar ddyletswydd. Gall gwylwyr y glannau ddefnyddio camerâu wedi'u gosod ar gŵn chwilio wrth iddynt geisio dod o hyd i bobl mewn safleoedd peryglus. Mae'r defnydd o'r gwahanol offer yma yn eang ac yn sicr fe welir datblygiadau mawr yn y maes hwn yn y dyfodol agos.

Gyda'r economi lleol yn crebachu mewn sawl ardal daeth yn amlwg yn y gwaith ymchwil y gall y dechnoleg fodern fod yn achubiaeth i lawer busnes a chwmni yn ardaloedd Aberaeron, Llanbedr Pont Steffan a Llandeilo, ynghyd â sawl ardal arall yng ngorllewin Cymru. Bu'n galondid gweld wrth fynd o gwmpas nifer o fusnesau yn yr ardaloedd hyn fod yna gryn dipyn o ddefnydd yn cael ei wneud o'r dechnoleg newydd er bod llawer o le i wella, a gobeithio fy mod wedi darbwyllo rhai i wneud mwy o ddefnydd o'r dechnoleg yn eu gwaith o ddydd i ddydd.

Ar un olwg, y peth pwysicaf a ddaeth o'r gwaith ymchwil oedd bod y Gymraeg yn cael ei defnyddio'n helaeth wrth drafod y dechnoleg newydd. Yr oedd yn braf deall bod nifer o gwmnïau a busnesau yn defnyddio'r Gymraeg wrth hysbysebu eu cynnyrch. Hefyd fe wna eraill hysbysebu'n ddwyieithog, a hynny hefyd yn sicrhau sylw i'r iaith. Braf gweld perchennog siop *Jonah's* yn Aberystwyth sy'n gwerthu pysgod yn herio cwmni fel Trydar ynglŷn â'r hawl i ddefnyddio'r Gymraeg wrth drafod ei fusnes. Cafodd gryn sylw oherwydd ei waith ar Trdyar, ac erbyn hyn, mae bwyty Pysgoty ar y prom yn Aberystwyth yn dibynnu ar y cyfryngau cymdeithasol yn enwedig i dargedu eu cwsmeriaid.³⁴¹ Er bod sefyllfa'r Gymraeg yn fregus mewn sawl ardal mae'n galondid gweld bod yr iaith yn cael ei defnyddio ar y cyfryngau digidol. Heb amheuaeth, mae gan *Clonc360* a *Golwg360* ran bwysig

³⁴¹ <http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-32091621> (cyrchwyd Ebrill 2015).

i sicrhau bod yr iaith yn cael ei gweld fel cyfrwng y gellir trafod pethau ynddi trwy gyfrwng y dechnoleg newydd.

Atodiadau

Atodiad 1

Cyfweliad gyda Gwilym ac Eleri Huws 20/9/2012, golygyddion cyntaf *Papur Pawb* (1974) sef y papur bro Cymraeg cyntaf i fod ar werth i'r cyhoedd yn ei ardal sef Tal-y-bont, Taliesin, Tre'r-ddôl, Ffwrnais, Eglwys Fach a Glandyfi.

1. Beth yn eich barn chi yw swyddogaeth y Papur Bro?

“Ei brif swyddogaeth yw adlewyrchu bywyd cymdeithasol a diwylliannol ardal a cheisio cyfleu hynny i'r darllenwyr mewn gair a llun. Wrth feddwl yn ôl i'r cyfnod cyn dyddiau'r papur bro, nid oedd pawb yn gwybod beth oedd yn digwydd yn yr ardal, ond unwaith y daeth y papur bro yr oedd yna siawns y byddai pawb yn clywed am hynt a helynt yr ardal. O ystyried hynny yr oedd y papur bro yn fodd i glymu'r gymdeithas wrth ei gilydd. Fe ddaeth y papur bro mewn cyfnod pan oedd newid cymdeithasol mawr yn digwydd mewn pentrefi. Byddai mwy a mwy yn teithio i'w gwaith ac felly yn treulio llai o amser yn eu cymuned. Wrth gwrs yr oedd y rhwydweithiau traddodiadol yn parhau i fod yn gryf iawn, yn arbennig yn y gymdeithas amaethyddol, ond rhaid cofio bod y gymdeithas honno yn mynd yn llai ac yn llai canolog i fywyd cymdeithasol yr ardal.

Wrth symud i'r ardal doedden ni ddim yn ymwybodol o bethau oedd yn mynd ymlaen yma am nad oeddem yn rhan o'r gwahanol rwydweithiau a byddem yn clywed am bethau oedd wedi digwydd rhyw chwe wythnos yn gynt! Swyddogaeth cwbwl allweddol arall y papur bro oedd diogelu yr iaith Gymraeg. Yr oedd yr holl gyfryngau newyddion lleol drwy gyfrwng y Saesneg, er bod tua 90% o'r gweithgareddau yn yr ardal yn digwydd yn Gymraeg. Câi'r digwyddiadau hyn eu cofnodi yn Saesneg yn y papur lleol sef y *Cambrian News*. Yr oedd rhywun yn teimlo y byddai cael y newyddion am yr ardal wedi ei ysgrifennu trwy gyfrwng y Gymraeg yn peri i'r bobl ei ddarllen yn Gymraeg a meddwl amdano yn y Gymraeg, yn hytrach nag yn y Saesneg a hynny efallai am y tro cyntaf.

Fel mam ifanc ar y pryd yr oeddwn yn teimlo bod llawer o bethau yn digwydd yn yr ardal, nad oeddwn yn ymwybodol ohonynt. Unwaith y daeth *Papur Pawb* byddai rhywun yn cael ei dynnu fewn i sawl cymdeithas a byddai pobl yn trin a thrafod pethau yn Gymraeg. Hefyd yr oedd llawer yn cael y cyfle i ddarllen Cymraeg am y tro cyntaf, yn arbennig y math yma o ddarllen sef am ddigwyddiadau lleol oedd yn digwydd ar y pryd.”

2. A ydych yn credu bod newyddion y Papurau Bro yn rhy 'neis' a bod eisiau iddynt mewn gwirionedd ddelio gyda newyddion mwy caled a chynnal trafodaeth ar bynciau llosg y dydd trwy gyfrwng y Gymraeg?

“Dydw i ddim yn derbyn bod y papurau bro yn rhy 'neis': y peth mae'r papur bro yn dueddol o wneud yw adrodd y pethau da sy'n digwydd yn y gymdeithas. Yr unig dro y byddai'r ardal hon yn cael sylw yn y *Cambrian News* oedd os y byddai rhywun o flaen y llys. Wrth edrych ar nifer o bapurau Saesneg ar draws Cymru, byddech yn meddwl mai'r unig bethau fyddai'n digwydd yno oedd troseddau. Yr oedd y papur bro yn adrodd am y pethau gwych oedd yn digwydd o ran gweithgareddau diwylliannol ac am yr ymdrechion i godi arian at y gwahanol achosion, hefyd byddai'n cofnodi llwyddiannau unigolion lleol. Fel canlyniad yr oedd yr ardal yn ymfalchïo yn y pethau da oedd yn digwydd, ac yr oedd yn bwysig ei fod yn cael ei gofnodi. Mae yna le pwysig iawn i foli ardal yn y papurau bro.

Wrth gwrs bod lle i drafod pynciau llosg ynddo, ac fe fyddwn yn dadlau bod *Papur Pawb* wedi trafod pynciau llosg ar hyd y blynyddoedd. Rhoddwyd sylw i'r newidiadau cymdeithasol ac am y perygl i'r iaith a pheryglon ar y ffordd. Mae pynciau fel cadwraeth a melinau gwynt wedi cael eu gwyntyllu hefyd. Ambell waith byddem yn cael ymateb i'r sylwadau golygyddol yn ysgrifenedig a thro arall yn cael sylwadau llafar wrth fynd o gwmpas yr ardal. Byddem bob amser yn ceisio codi materion cyffredinol oedd o ddiddordeb i'r ardal.”

3. A ydych yn cytuno â Leighton Andrews bod yn rhaid i'r Papur Bro symud ymlaen a defnyddio llawer mwy o'r dechnoleg newydd?

“Mae *Papur Pawb* ar y we ac yn defnyddio y dechnoleg newydd i gasglu newyddion, i drosglwyddo ac i gyflwyno newyddion yn y dulliau digidol. Mae hyn yn digwydd yn hanes llawer o'r Papurau Bro erbyn hyn. Fe allwn gofio'n ôl i'r dechrau pan oedd paratoi y papur bro yn gwbwl wahanol o ran techneg i'r hyn ydyw heddiw. Byddem yn defnyddio siswrn a 'Cow Gum' a doedd y lluniau ddim yn ddigidol, byddai pob llun yn cael ei dynnu yn unigol. Byddai'n rhaid mynd o gwmpas yr ardal i gasglu'r newyddion gan y gohebwyd lleol – bellach mae'r newyddion a'r lluniau yn dod ar e-bost. Erbyn hyn does dim cymhariaeth rhwng casglu'r newyddion a'i gynhyrchu fel a ddigwyddai yn nyddiau cynnar y papur.

Unwaith y byddem yn cael yr holl newyddion byddem yn ei olygu cyn ei drosglwyddo i'r ferch fyddai yn ei deipio mewn colofnau tair modfedd o led. Roedd y colofnau hyn wedyn yn cael eu torri'n sribedi hir cyn cael eu gosod ynghyd â'r penawdau, y lluniau a'r hysbysebion ar gardfwrdd o faint arbennig a'u gludo i lawr gyda 'Cow Gum' yn barod i'w hargraffu gan y

Lolfa. Erbyn hyn mae'r broses yn digwydd ar sgrin yn electronig, yn lân ac yn daclus."

4. A ydych yn credu y byddai creu Cymdeithas ar gyfer y Papurau Bro yn gymorth i hwyluso'r gwaith ac i sicrhau eu parhad?

"Mae yna sawl ymgais wedi ei gwneud i sefydlu rhyw fath o gymdeithas ar gyfer y papurau bro. Mi fuon ni yn gysylltiedig fel *Papur Pawb* â hyn ar un adeg ond ni wnaethom weld bod y deunydd o gymorth i ni. Mae cynhyrchu papur bro yn gymaint o waith ac yn mynd â llawer iawn o amser rhywun. Mae'r bobl sy'n ymwneud â'r papur bro yn aml mewn swyddi a hefyd gyda gofal teulu ac felly ddim am fynychu cyfarfodydd ychwanegol i drafod pethau nad sydd efallai yn berthnasol i'w papur nhw. Mae'r syniad yn dda ac mae llawer o waith yn cael ei roi fewn i geisio sefydlu rhyw fath o gymdeithas ond yn y pen draw mae gan bawb ei broblemau ei hun ac yn y diwedd mae'n gwestiwn o amser ac ymrwymiad gyda'r gwahanol bethau. Yn aml y rhai sy'n cynnal y papur bro yw'r bobl sy'n brysur gyda'r gweithgareddau eraill yn y gymdeithas fel yr Ysgol leol, y Capel, yr Ysgol Feithrin a'r Ffermwyr Ifainc.

Fe wnaed adroddiad gan Emyr W. Williams *Y Papurau Bro a'r Farchnad Hysbysebu*, 1992 lle yr oedd yn nodi os llwyddir i gael hysbysebion gan sefydliadau mawr a'u bod yn mynd i fewn i'r papurau bro y byddai'r arian hynny yn help i gynnal y papurau. Yr oedd yn dadlau hefyd y potensial oedd yna i gael newyddion ar y cyd i helpu i gynnal y papurau. Ond y gwir amdani yw mai cryfder y papurau bro yw ei bod wedi eu gwreiddio yn eu hardaloedd. Maent wedi ei sefydlu i wasanaethu ardal arbennig a hwnna ydy'r peth pwysig."

5. Beth yw'r pleser a'r mwynhad yr ydych wedi ei gael o fod yn ymwneud â *Papur Pawb*?

"Heb amheuaeth ymateb y bobl i'r papur. Erbyn hyn mae pawb yn ei gymryd yn ganiataol ond pan ddaeth allan gyntaf 38 mlynedd yn ôl yr oedd yn rhywbeth newydd ac fe gafodd groeso cynnes iawn. Mae pobl yn dal i'w brynu yn ddefodol gan fod ganddynt ddiddordeb yn yr hyn sydd ynddo. Mae yna bobl nad sy'n darllen fawr o Gymraeg ond yn darllen *Papur Pawb* yn gyson. Byddai yna golled fawr i'r ardal os na fyddai yn cael ei gyhoeddi gan ei fod yn un o'r pethau pwysicaf i gadw'r gymdeithas gyda'i gilydd. Mae wedi bod yn help i do ar ôl to o newydd-ddyfodiaid i'r ardal ddod i adnabod y lle'n well a dod yn rhan o'r gymdeithas. Hefyd mae'n braf gweld

y criw bach oedd yna ar y dechrau wedi tyfu cryn dipyn erbyn hyn a bod pobl ifanc wedi dod i ymwneud a pharatoi y papur.”

6. Beth yn eich barn chi yw cyfraniad pennaf *Papur Pawb* yn yr ardal?

“Yn sicr mae wedi bod yn help i gadw’r gymdeithas gyda’i gilydd mewn adeg pan oedd y gymdeithas wledig yn dadfeilio a gwanhau. Mae *Papur Pawb* fel math o glud i gadw’r gymdeithas gyda’i gilydd. Mae hefyd wedi bod yn llwyfan pwysig i gofnodi ac ysgrifennu pethau yn y Gymraeg. Mae’n bapur i bawb yn y gymdeithas ac nid yw wedi ei gyfyngu i unrhyw blaid, carfan neu ddosbarth o’r gymdeithas. Mae pawb a phopeth yn cael yr un sylw.

Mae llawer o le wedi ei roi ynddo i chwaraeon o’r cychwyn am ein bod am ddangos bod y Gymraeg yn cael ei chysylltu â phethau heblaw’r capel a llenyddiaeth. Cafodd ei sefydlu am ein bod eisiau i’r Gymraeg fod yn berthnasol i’r oes yma. Byddem yn defnyddio nifer o dermau chwaraeon yn y Gymraeg ac yn cael hwyl gan na fyddai llawer oedd â diddordeb mewn chwaraeon wedi darllen amdanynt yn y Gymraeg cyn hyn.”

7. Sut ydych chi’n gweld natur *Papur Pawb* wedi newid dros y blynyddoedd diwethaf?

“Y newid mwyaf yw’r dechnoleg newydd. Yn ei hanfod mae o yr un fath yn union ag yr oedd ar y dechrau. Yr un blaenoriaethau sydd iddo sef tynnu pobl at ei gilydd ac erbyn hyn mae mwy o sylw yn cael ei roi i weithgareddau a digwyddiadau’r ysgolion lleol. Mae rhywun yn ceisio cofnodi beth sy’n digwydd heddiw yn yr ardal ac mae diddordeb pobl yn yr hyn sydd ynddo yn parhau.

Efallai bod yna duedd yn y blynyddoedd cynnar i roi mwy o sylw i’r hyn oedd yn digwydd yn y gorffennol sef erthyglau hanes ond gan bod llawer mwy o weithgareddau yn digwydd nawr mae adroddiadau am y digwyddiadau hyn wedi disodli y pethau hanesyddol.”

Atodiad 2

Fe fu yr Arglwydd Dafydd Elis Thomas yn bur feirniadol o'r Papurau Bro yn y gorffennol. Tybed beth yw ei agwedd a'i farn erbyn hyn?

Cyfweliad gyda'r Arglwydd Dafydd Elis Thomas 18/9/2012.

1. Fe fuoch yn feirniadol iawn o'r Papurau Bro am nad oeddynt yn ddigon gwleidyddol. A ydych yn parhau i gredu hynny? Pa mor wleidyddol yr hoffech eu gweld?

“Erbyn hyn fe fyddwn yn anghytuno â mi fy hun. Yr hyn oedd gen i mewn golwg ar y pryd (1983) oedd nad oedd llawer o drafod materion dadleuol ynddynt ar wahân i faterion diwylliannol. Byddaf yn darllen *Yr Odyn* (Papur Bro Nant Conwy) yn gyson er mwyn cael gwybod beth sy'n digwydd yn y pentrefi o gwmpas fy nghartref. Credaf bod parhad y Papurau Bro yn rhywbeth rhyfeddol iawn o gofio bod cymaint o'r gwaith yn cael ei wneud yn wirfoddol a bod yna godi arian sylweddol i'w cyhoeddi. Maent yn eang iawn yn y math o gymdeithas y maent yn digwydd – mae yna bapurau bro yn y cymoedd, yn y dinasoedd ac yn y pentrefi gwledig. Yr wyf yn meddwl eu bod wedi llwyddo a mwy na llwyddo a dweud y gwir.”

2. Yn y *Faner*, Awst 1983, fe wnaethoch ddweud bod y Papurau Bro yn codi'r felan arnoch ac mai profiad diflas oedd eu darllen. Beth wnaeth I chi ddweud hynny? A ydych yn dal i gredu hynny?

“Na dydw i ddim yn dal i gredu hynny, ond fy rheswm dros ddweud hynny ar y pryd oedd fy mod yn teimlo bod llawer iawn o ysgrifau am hanes lleol a hanes ardal a lluniau hen bethau ynddynt ar un cyfnod a dim digon o sylw i faterion cyfredol yn y cymunedau. Mae hynny wedi newid cryn dipyn erbyn hyn, ond mae'n dibynnu pwy yw'r golygydd gwadd. Yr wyf yn eu cael mor ddefnyddiol i'w darllen â'r papurau lleol Saesneg y byddaf yn eu darllen sef y *North Wales Weekly News*, *Y Cambrian News* a'r *Caernarvon and Denbigh Herald*.”

3. Fe wnaethoch hefyd amddiffyn y Papurau Bro gan ddweud eu bod yn gyfrwng i filoedd o bobl ddarllen Cymraeg am y tro cyntaf. A ydy'r elfen hon yn parhau yn allweddol yn hanes y Papurau Bro?

“Ydi, dwi’n meddwl ei bod hi. Yr argraff a gaf yw bod llawer o ‘basio rownd’ yn digwydd yn hanes y Papurau Bro, er enghraifft, mae fy mam yng nghyfraith sydd ddim yn byw yn ei hardal enedigol bellach, yn cael copi yn gyson er mwyn dilyn yr hyn sydd wedi digwydd yn yr ardal, ac mae lle i gredu bod llawer yn gwneud hynny. Dwi’n gwybod am bobl sy’n byw yn yr Unol Daliaethau ac yn Awstralia sy’n derbyn copi drwy’r post yn gyson. Mae cysylltiad cymunedol da rhwng pobl a’i gilydd drwy gyfrwng y Papurau Bro. Yr argraff a gaf yw eu bod yn ffordd dda o ddod o hyd i bobl ac i ail-wneud cysylltiadau. Os ydych yn ceisio dod o hyd i rywun mae’r papur bro yn gystal dull â dim.”

4. Pa ran sydd gan y Papurau Bro i’w chwarae yn yr oes ddigidol hon. Sut y gallant fod yn fwy effeithiol i sicrhau eu bod yn cyrraedd ystod eang o ddarlennwyr?

“Rwy’n meddwl bod pobl yn dal yn awyddus i ddarllen print yn ogystal â defnyddio sgrin. Mae arferion llawer ohonom wedi newid yn llwyr yn y cyfeiriad yma. Fe ddechreuais gael diddordeb yn y cyfryngau cymdeithasol newydd, Facebook a Twitter yn arbennig yn ystod ymgyrch y Refferendwm. Yr oedd gennym ymgyrch i sicrhau bod pobl yn cofrestru er mwyn pleidleisio ac fe ddaeth y syniad y byddem yn cyrraedd cynulleidfahanol pe byddem yn mynd ar gyfryngau gwahanol ac fe ddaeth tipyn o ymateb wrth wneud hynny. Rhaid gwneud yn siwr bod unrhyw iaith beth bynnag fo nifer ei siaradwyr hi yn ymddangos ar gynifer o lwyfannau ag sy’n bosibl. Dwi’n cytuno â’r hyn a ddywed yr Athro David Crystal, yr arbenigwr ar iaith, sef bod mwy yn ysgrifennu Cymraeg erbyn hyn nag ugain mlynedd yn ôl gan eu bod yn tecstio, ac yn ysgrifennu pethau ar Facebook a Twitter ac mae hwnna’n beth arbennig iawn, ac mae’n bwysig i bob iaith lai ei niferoedd. Y cwestiwn pwysig i mi yw sawl un o’r papurau bro sydd gan wefan a bod y papur yn cael ei gynhyrchu yn ddigidol ochr yn ochr â’r testun – dyna’r her fawr i bapurau fel y *Western Mail* a’r *Echo*. Mae Spencer Feeney o’r *Evening Post* wedi bod yn awyddus ers blynnyddoedd i ddatblygu gwefan ochr yn ochr â’r papur. Mi fyddaf yn derbyn llawer o’r newyddion dyddiol ar bethau fel Facebook a Twitter.”

5. A ydych yn meddwl y byddai sefydlu cymdeithas papurau bro yn gymorth iddynt wrth wynebu gostyngiad yn y gwerthiant a hefyd i geisio denu mwy o wirfoddolwyr i ymgymryd â’r gwaith?

“Rwy’n credu bod cefnogi efo argraffu a chynhyrchu y papur yn hanfodol ac mae’n rhaid sicrhau bod cefnogaeth iddynt. “Dwi’n meddwl mai buddsoddi mewn gwefannau fyddai’r peth pwysig. Byddai’n ffordd rhwydd o gysodi a

rhwydd wedyn ei brintio a'i droi'n gopi caled i'r rhai sy'n dymuno hynny. Wrth fod rhywbeth ar y wefan mae pobl yn medru cael y wybodaeth llawer yn gynt."

6. Ydych chi'n meddwl y gall pethau fel Twitter a Blogiau fod o gymorth i'r Papurau Bro?

"Yn sicr byddai rhain o gymorth iddynt. Byddwn yn medru cael stori yn gynt, er enghraifft medru gweld stori am un ar ddeg y nos yn hytrach na'i gweld yn y bore. Gellir cael storïau am ddamweiniau mynydd ac ati yn gyflym drwy'r cyfryngau newydd a byddai defnyddio'r wefan yn help i'r papur bro ledaenu ei lwyfan. Mae Golwg 360 yn ddefnyddiol iawn ac yn llwyddiant mawr. Mae'n dda buddsoddi mewn gwefan sy'n rhoi newyddion allan yn gyson a hefyd yn medru sbarduno trafodaeth. Y peth cadarnhaol am Twitter a Facebook yw eu bod yn agor y drws i ateb yn ôl. Gellir cael ymateb yn syth heb orfod aros i'r golofn lythyrau yn y papur ymhen rhai dyddiau neu wythnosau."

Atodiad 3

Yn ystod 2011 - 2012 fe fu tipyn o bryder am ddyfodol dau o'r papurau bro sef *Y Barcud* (Papur bro Tregaron a'r Cylch) a *Llais Aeron* (Papur bro Dyffryn Aeron). Er mwyn cael gweld beth oedd y sefyllfa, mi benderfynais gwrdd â chynrychiolwyr o'r ddau bapur.

Cyfarfod â Swyddogion *Y Barcud* 11/10/12, Yr Athro Ioan Williams (Is-Gadeirydd), Mrs Neli Jones a Mrs Celia Jones.

1. Ar ôl pryder y misoedd diwethaf beth yw'r sefyllfa erbyn hyn?

"Yn ffodus iawn mae'r sefyllfa wedi gwella llawer erbyn hyn ac mae parhad *Y Barcud* yn weddol sicr yn y dyfodol agos. Mi roddwyd gwybodaeth yn sawl rhifyn o'r papur y gallai ddod i ben os na fyddai rhywun yn cymryd at yr olygyddiaeth ar ôl mis Gorffennaf eleni (2012). Ni wnaethpwyd llawer o sylw o'r wybodaeth hon, ac yna fe roddwyd y newyddion ar dudalen flaen y papur yn dweud mai rhifyn Gorffennaf fyddai'r olaf. Yn dilyn hyn fe gafwyd cyfarfod cyhoeddus i drafod y sefyllfa. Canlyniad y cyfarfod hwn oedd i nifer ddatgan y byddent yn fodlon cynhorthwyo gydag ochr olygyddol y papur. Erbyn hyn naw set o olygyddion i ofalu am y deg rhifyn o'r papur sy'n ymddangos yn flynddyol. Mae hyn yn golygu na fydd yr un golygydd yn gyfrifol am yr un mis bob blwyddyn. Sefydlwyd rota o olygyddion o fis Medi hyd Gorffennaf. Os y bydd y cynllun yn llwyddiannus bydd yn ailddechrau am yr ail flwyddyn."

2. Beth oedd y teimladau yn yr ardal wrth ddeall y gallai'r *Barcud* ddod i ben?

"Mae'n deg dweud mai digon llugoer oedd yr ymateb ar y dechrau. Er bod y rhybudd wedi ei roi y gallai'r diwedd fod yn agos os na fyddai yna wirfoddolwyr yn fodlon ymgymryd â'r gwaith yr oedd llawer yn dal i gredu na fyddai'r papur yn dod i ben. Wedyn fe ddaeth yna rhyw deimlad o bryder y gallai pethau fod yn ddrwg ac fe gafwyd cyfarfod i drafod y sefyllfa. Yn dilyn y cyfarfod hwn cafwyd panel o olygyddion a hefyd ymateb digon derbyniol gan rai fyddai yn fodlon cynorthwyo gyda'r gwaith."

3. Beth yw cyfraniad y papur i'r ardal?

"Y farn yw ei fod yn rhan bwysig iawn o'r ardal ac o gefn gwlad ac y byddai cymdeithas yn llawer tlotach hebddo. Y teimlad yw ei fod yn gweithio fel

rhyw fath o sment i gadw'r gymdeithas gyda'i gilydd. Mae'r genhedlaeth hŷn yn hoffi cael copi ohono i ddilyn hynt a helynt yr ardal. Mae'n cynnwys adroddiadau o hanesion yr ardal ac yn gwneud hynny trwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'n rhaid cofio nad yw llawer o'r bobl hŷn yn medru defnyddio y dechnoleg newydd ac yn aml yn dibynnu ar y papur bro am y newyddion lleol."

4. Beth sydd yn gyfrifol am y gostyngiad yn y gwerthiant dros y blynyddoedd?

"Pan ymddangosodd *Y Barcud* gyntaf ym mis Ebrill 1976 yr oedd y gwerthiant o gwmpas 1,200 y mis ond erbyn hyn tua 850-900 sy'n cael eu gwerthu. Gellir dweud bod yna nifer o resymau dros y gostyngiad yn ystod y blynyddoedd. Yn sicr mae'r mewnfudiad i ardal *Y Barcud* yn un ffactor pwysig wrth edrych ar y gwerthiant. Mae'n bur eglur erbyn hyn bod y gwerthiant yn gostwng ymhob ardal sy'n cyfrannu iddo. Hefyd mae llawer o'r Cymry Cymraeg oedd yn gefnogol iawn ar y dechrau wedi marw, ac mae nifer o'r bobl ifanc fyddai'n fodlon helpu a'i brynu wedi symud o'r ardal naill ai i brifysgol neu i chwilio am waith. Rhaid cydnabod hefyd bod rhai yn ei feirniadu gan ddweud mai hen newyddion sydd ynddo a'u bod wedi darllen y cyfan yn y papurau lleol Saesneg fel y *Cambrian News* cyn i'r papur bro ymddangos."

5. Mae yna newid wedi bod ym mhatrwm ieithyddol yr ardal yn ddiweddar, sut mae hynny wedi effeithio ar y papur?

"Heb amheuaeth mae yna newid sylweddol wedi bod ym mhatrwm ieithyddol yr ardal gyda llawer iawn o fewnfudwyr yn symud fewn i'r ardaloedd y mae'r *Barcud* yn eu gwasanaethu. Mae'n rhaid nodi bod nifer o ddysgwyr wedi bod ac yn parhau i fod yn weithgar iawn gyda'r papur. Yn wir mae dysgwraig wedi gwneud gwaith arbennig fel golygydd y papur am saith mlynedd ar hugain. Mae'n werth dweud bod yna nifer o ddysgwyr yn prynu ac yn darllen *Y Barcud*. Hefyd mae ambell i ddosbarth ar gyfer y dysgwyr yn ei brynu ac yn gwneud defnydd ohono, a thrwy hynny yn dod i adnabod y gwahanol ardaloedd. Yn y modd hwn mae'n medru bod yn adnodd addysg gwerthfawr."

6. Faint o broblem yw hi i ddenu swyddogion a gohebwyd lleol i ymgymryd â'r gwaith?

"Mae hon wedi bod yn dipyn o broblem yn arbennig felly yn y blynyddoedd diwethaf hyn. Teimlai llawer o'r rhai oedd wedi bod wrthi am flynyddoedd

y byddent yn dymuno gorffen, ac y byddai cael gwaed newydd i'r papur yn fuddiol ond yr oedd cael eraill yn eu lle yn profi yn anodd iawn mewn rhai ardaloedd. Mae'n deg dweud ei bod hi'n anodd cael pobl i wirfoddoli ac i gymryd cyfrifoldeb gyda'r gwahanol fudiadau yn yr ardal ac nid rhywbeth yn perthyn i'r papur bro yn unig yw'r broblem. Cyn belled ag y mae'r *Barcud* yn y cwestiwn, mae'r sefyllfa olygyddol yn bur iachus ar gyfer y dyfodol agos ond mae'n broblem o hyd i ddenu gohebwy'r lleol mewn rhai ardaloedd. Yn aml bydd pobl yn disgwyl gweld newyddion yn y papur ond heb drafferthu rhoi gwybod am y newyddion hwnnw i'r gohebwy'r lleol. Wrth gwrs mae'n ddefnyddiol iawn cael gohebwy'r lleol sy'n gyfarwydd â digwyddiadau a hanes yr ardal, ond ar ddiwedd y dydd gwaith tîm sydd ei angen gyda phawb o fewn y gymdeithas yn cydweithio a bwydo y gohebwy'r lleol gyda'r newyddion. Rhaid cydnabod hefyd bod yna elfen o ddifaterwch a bod pobl yn cymryd yn ganiataol y bydd rhywun arall yn gwneud."

7. A ydych yn ei chael yn anodd i ddenu pobl ifanc i fod yn rhan o'r papur bro ac i'w ddarllen?

"Yn ôl y wybodaeth a gawn ni ychydig iawn o bobl ifanc sy'n mynd allan i brynu'r *Barcud*. Ar ôl dweud hynny mae hyn yn wir am y papurau bro eraill hefyd er mae'n deg nodi y bydd yna rai yn darllen copi os y bydd un yn dod i'r tŷ. Mae'n anodd iawn denu yr ifanc i fod yn rhan o'r fenter gan fod y mwyafrif ohonynt yn brysur iawn gyda'r gwahanol weithgareddau ac efallai ddim yn gweld y papur bro fel un o'i blaenoriaethau ar hyn o bryd."

8. Faint o gydweithio sydd rhwng *Y Barcud* ar papurau bro eraill?

"Cyn belled â bod *Y Barcud* yn y cwestiwn, ychydig iawn o gydweithio sy'n digwydd gyda'r papurau bro eraill. Fe fydd yna dipyn o drin a thrafod anffurfiol yn digwydd o bryd i'w gilydd ond dim mwy na hynny. Mae pob papur yn dueddol o ofalu am ardal ei hunan a rhaid cofio bod pob ardal dipyn yn wahanol. Hefyd mae gan nifer o'r rhai sy'n ymwneud â'r *Barcud* gyfrifoldebau teuluol a gwaith ac felly heb yr amser i fynd i gyfarfodydd ychwanegol. Efallai y gellir edrych ar yr elfen o gymdeithas papurau bro eto fel y mae y dechnoleg newydd yn gwneud pethau yn haws."

9. A ydy hi'n hawdd denu hysbysebion?

"Yn ffodus iawn mae gennym ddigon o hysbysebion ar gyfer y papur, yn wir mae nifer yr hysbysebion wedi cynyddu yn ddiweddar sy'n awgrymu

bod busnesau lleol yn gweld budd i hysbysebu ynddo. Mae'n berygl y gellir cynnwys gormod o hysbysebion ac y gall fynd yn bapur o hysbysebion yn hytrach nag yn bapur o hanesion a storïau lleol."

10. Pa mor obeithiol a hyderus yr ydych am ddyfodol *Y Barcud*?

"Ar y funud mae pethau yn obeithiol iawn ar ôl cyfnod digon pryderus. Fel swyddogion a phawb sy'n ymwneud â'r *Barcud* mae'n rhaid bod yn obeithiol a hyderus ar gyfer y dyfodol. Yn sicr heb fod yn gadarnhaol ein hagwedd mae'r papur yn mynd i wynebu trafferthion. Rhaid cofio hefyd bod y papur yn hynod o bwysig i hybu'r Gymraeg yn yr ardal. Mewn nifer o achosion dyma'r unig ddeunydd y bydd pobl yn ei ddarllen drwy gyfrwng y Gymraeg. Mae'r *Barcud* yn sefydliad yn yr ardaloedd hyn ac fe fyddai'n sefyllfa wael iawn arnom pe na fyddem yn medru ei gynnal."

Atodiad 4

Cyfweliad gyda Mrs Beti Davies, cynrychiolydd *Llais Aeron* (Papur Bro Dyffryn Aeron) 24/10/2012

1. Fe fu yna ychydig o bryder am ddyfodol *Llais Aeron* yn ystod y misoedd diwethaf. Beth yw'r sefyllfa erbyn hyn?

“Mae'r papur yn dal i ymddangos a'n gobaith ni fel pwyllgor yw y bydd yn dal i fynd. Mewn gwirionedd yr ydym yn yr un sefyllfa o hyd er mae'n deg dweud bod nifer fach o bobl wedi bodloni i gynorthwyo gyda'r gwaith.”

2. Beth oedd y teimladau yn yr ardal wrth ddeall y gallai *Llais Aeron* ddod i ben? A gafwyd unrhyw gyfarfodydd cyhoeddus i drafod y mater?

“Ychydig iawn o ymateb cyhoeddus a gafwyd pan ddaeth y newyddion y gallai'r papur ddod i ben. Efallai nad yw pobl wedi sylweddoli pa mor ddrwg yw pethe a hynny er gwaetha'r ffaith bod y sefyllfa wedi ei gosod yn glir yn sawl rhifyn o'r papur. Fe wnaethpwyd yna gais arbennig ar i bobl ddod i'r cyfarfod cyhoeddus i drafod y sefyllfa ond mewn gwirionedd gwan iawn fu'r ymateb. Y teimlad yn gyffredinol yw bod pobl am weld parhad y papur a'i bod o'r farn bod yna rhywun arall yn mynd i gymryd at y gwaith ond nad ydyn nhw yn barod i wneud eu rhan.”

3. Yn eich barn chi beth yw cyfraniad *Llais Aeron* wedi bod ac yn dal i fod i'r ardal?

“Yn sicr fe wnaeth y papur gyfraniad mawr i'r ardal ar hyd y blynyddoedd. Mae'n rhaid dweud bod yr ysgolion, y capeli a'r gwahanol gymdeithasau yn awyddus iawn bod eu newyddion a'u digwyddiadau yn ymddangos ynddo yn rheolaidd. Heb os mae'n ddogfen bwysig i gofnodi yn Gymraeg yr hyn sy'n digwydd yn y gymdeithas leol.”

4. Yn ôl y ffigurau mae yna dipyn o ostyngiad wedi bod yn y gwerthiant yn ystod y blynyddoedd. Beth fydd chi'n dweud sydd yn gyfrifol am hyn?

“Pan ymddangosodd y Papur gyntaf yn Hydref 1976 yr oedd y gwerthiant tua 950 ond erbyn heddiw tua 650 sy'n cael eu gwerthu. Yn sicr mae'r

ffaith bod yna lawer o fewnfudwyr wedi dod i'r ardal yn un factor pwysig yn y gostyngiad. Hefyd mae'r genhedlaeth hŷn yn marw a dyna oedd craidd y bobl oedd yn ei brynu a'i ddarllen."

5. Gyda'r datblygiadau cyson yn y dechnoleg newydd beth yw lle Papur Bro fel *Llais Aeron*?

"Yn sicr mae'r papur yn parhau i fod yn bwysig iawn i'r rhai nad sy'n gyfarwydd â defnyddio y dechnoleg newydd. Efallai nad yw mor bwysig i'r genhedlaeth iau gan eu bod yn medru derbyn y newyddion wrth ddefnyddio'r dechnoleg newydd."

6. A oes dipyn o newid wedi bod ym mhatrwm ieithyddol yr ardal yn ddiweddar e.e. mewnfudwyr. A ydy hynny wedi cael effaith ar y papur mewn unrhyw ffordd e.e. yn y gwerthiant a gwirfoddolwyr fel gohebwyrr lleol a swyddogion?

"Yn ystod y blynyddoedd diwethaf hyn mae yna lawer o fewnfudwyr wedi dod i'r ardal ac ar y cyfan nid oes ganddynt lawer o ddiddordeb yn y papur bro. Mae'n deg dweud y byddant yn prynu copi os y bydd yna luniau o'u plant ynddo wrth iddynt fod yn ymwneud â rhyw weithgaredd yn yr ysgolion neu yn y gymdeithas leol."

7. Faint o ymdrech sy'n cael ei gwneud i ddarparu ar gyfer y dysgwyr? A fydd yna ddysgwyr yn ymwneud â'r papur?

"Mae yna rai dysgwyr wedi bod yn ffyddlon iawn i'r papur o'r cychwyn cyntaf ond ychydig iawn o'r dysgwyr presennol sy'n dangos unrhyw ddiddordeb yn ei ymddangosiad misol."

8. Faint o broblem yw hi i ddenu swyddogion a gohebwyrr lleol i ymgymryd â'r gwaith?

"Mae hon yn broblem fawr, dyma'n wir yw'r broblem fwyaf sy'n gwynebu *Llais Aeron* ac mae'n wir dweud nifer o bapurau bro eraill. Yn ôl yr hanes, denu swyddogion a gohebwyrr lleol yw'r prif fygythiad sy'n gwynebu dyfodol y papurau bro. Mae'n anodd cael pobl i wneud unrhyw ymrwymiad gyda menter o'r fath, ac mae'n rhaid cael ymrwymiad gyda gwaith y papur bro. Yn ffodus iawn mae gyda ni fel papur ddosbarthwyr da ond mae'n anodd cael rhai i lenwi y swyddi eraill."

9. Mae'r papurau bro ar y cyfan yn ei chael yn anodd i ddenu y bobl ifanc i fod yn rhan o'r papur bro ac i'w ddarllen. Beth yw'r sefyllfa cyn belled ag y mae *Llais Aeron* yn bod?

"Yn ôl y dystiolaeth ychydig iawn o'r bobl ifanc sydd yn dangos diddordeb yno. Mae yna rai sydd wedi bod yn weithgar iawn gyda'r fenter ac yn fodlon cyfrannu tuag at ei barhad."

10. Faint o gydweithio sydd rhwng *Llais Aeron* a'r paprau eraill?

"Fel pwyllgor yr ydym yn rhan o fforwm papurau bro Ceredigion. Mae yna elfen ddigon derbyniol o gydweithio rhwng y papurau cyfagos pan fydd angen."

11. A ydy hi'n hawdd denu hysbysebion i'r papur?

"Nid yw hwn yn broblem i ni fel papur. Mae gyda ni wraig sydd yng ngofal yr hysbysebion ac mae pobl yn ddigon parod i ddefnyddio'r papur fel gyfrwng o hysbysebu. Byddwn yn codi tâl o £30.00 y flwyddyn am roi hysbyseb yn y papur. Y broblem yma yn Nyffryn Aeron yw nad oes gyda ni gwmnïau a busnesau mawr ond mae'r rhai bach lleol yn gefnogol iawn."

12. Pa mor obeithiol a hyderus yr ydych am ddyfodol *Llais Aeron*?

"Mae'n rhaid bod yn obeithiol am y dyfodol. Efallai mai yr hyn sydd ei angen bellach yw ein bod ni y to hyn yn symud o'r ffordd ac y daw yna bobl newydd i ymgymryd â'r gwaith a symud y papur yn ei flaen gyda'r gwahanol ddatblygiadau."

Atodiad 5

Cyfweliad gyda Leighton Andrews AC, Y Gweinidog Addysg a Sgiliau, 7 Tachwedd 2012.

1. Am ba hyd y byddwch yn fodlon cefnogi'r papurau bro yn ariannol os na fyddant yn manteisio ar y dechnoleg newydd?

“Mae'r cynllun grant ar gyfer papurau bro (sydd eisoes ar agor) yn cynnig grant am gyfnod o dair blynedd, 2013-2016. Yn ystod y cyfnod hwn, rydym yn awyddus i annog y papurau bro i gymryd camau cadarnhaol tuag at ddarparu gwasanaeth digidol. Mae lefel llythrennedd digidol yr unigolion sy'n cynhyrchu'r papurau bro'n amrywiol iawn - ein bwriad yw darparu cymorth er mwyn sicrhau fod pob papur a lefel o ddealltwriaeth O'r dechnoleg sydd angen i ddarparu'r gwasanaeth digidol sy'n gweddu eu gallu. Nid yw'n fwriad i wrthod ariannu papur bro os na fydd yn manteisio ar y dechnoleg newydd — ond mawr obeithiaf y byddent yn awyddus i wneud hynny.”

2. A fyddwch yn edrych ar bob papur bro yn unigol wrth benderfynu ary cyllid?

“Rwy'n amgáu copi o'r pecyn ymgeisio grantiau sydd yn rhoi manylion am arncanion y grant, pwy sy'n gymwys i wneud cais, y lefelau ariannu a'r broses asesu. Bydd pob cais yn cael ei asesu yr-I unigol er mwyn sicrhau ei fod yn gymwys ac yn cyfrannu tuag at amcanion y grant ac mae lefel y grant yn ddibynnol ar sawl rhifyn sydd yn cael ei gynhyrchu.”

3. A ydych yn credu y bydd y papurau bro yn apelio at fwy o bobl wrth ddefnyddio'r dechnoleg newydd ac y bydd mwy o werthu arnynt?

“Ydw. Mae'r papurau bro yn draddodiad pwysig Cymreig a Chymraeg, ond wrth i nifer gynyddol o bobl droi at y dechnoleg newydd am eu newyddion, mae'n hanfodol fod y papurau bro yn gwneud defnydd o'r cyfryngau cyfathrebu newydd hyn. Fel cynulleidfa, rydym wedi dod i ddisgwyl newyddion cyfoes, cyfredol ar y we ac rwy'n argyhoeddedig y byddai papur bro digidol Cymraeg yn denu darllenwyr newydd sydd yn hyddysg mewn technoleg ddigidol na fyddai'n draddodiadol yn darllen papur wedi ei argraffu, ond hefyd, yn apelio at ddarllenwyr sydd eisoes yn tanysgrifio i'r

fersiwn wedi ei argraffu ond a hoffai gael mynediad mwy cyflym i'r wybodaeth."

4. Wrth gofio nad pawb yn gyfforddus gyda'r dechnoleg newydd faint o gyfaddawdu fydd ar eich rhan chi?

"Fel rhan o'r cais am grant rydym yn gofyn i ymgeiswyr gwblhau holiadur yn mesur eu defnydd cyfredol o dechnoleg newydd a'u gobeithion ar gyfer y dyfodol. Bydd hyn yn ein galluogi i osod gwaelodlin o'r hyn sydd yn digwydd ar hyn o bryd a mesur cynnydd yn y dyfodol. Ein dymuniad yw bod pob papur bro yn cymryd camau cadarnhaol i gynyddu eu defnydd o'r dechnoleg newydd a bydd yr hyn a gyflawnir yn amrywio o un papur i'r llall. Er mwyn hwyluso hyn rydym yn edrych ar ddichonoldeb datblygu hyfforddiant ac adnoddau i hybu a hwyluso cyhoeddi ar lein."

5. A ydych yn credu y bydd y papurau bro yn apelio'n fwy at y genhedlaeth iau wrth iddynt ddefnyddio y dechnoleg newydd?

"Mae Llywodraeth Cymru am sicrhau fod y Gymraeg yn iaith fodern, byw. Er mwyn cyflawni hyn, mae angen iddi fod yn iaith sydd ar gael ym mhob ffurf cyfathrebu mae hyn yn wir am y papurau bro. Mae pobl ifanc yn fwyfwy cyfarwydd a defnyddio'r dechnoleg ddiweddaraf ac a mynediad i'r wybodaeth ddiweddaraf ar gyffyrddiad sgrin. Wrth sicrhau fod newyddion lleol, cyfoes a pherthnasol i'r genhedlaeth iau yn cael ei gynnwys ar safle digidol, y gobaith yw annog diddordeb pobl ifanc yn eu cymuned a'u hysgogi i gyfrannu at y papur bro mewn ffordd ryngweithiol, Gellir defnyddio'r dechnoleg sydd eisoes ar gael, megis y rhwydweithiau cymdeithasol a safleoedd blogio, lle mae pobl iau yn treulio canran gynyddol o'u hamser ar-lein, er mwyn denu cynulleidfaoedd newydd a rhoi gofod iddynt i leisio'u barn trwy gyfrwng y Gymraeg."

6. A fydddech yn ystyried rhoi arian ar gyfer hyfforddi'r rhai sy'n ymwneud a'r papurau bro ond sydd heb fod yn gyfforddus gyda'r dechnoleg newydd?

"Yn Eisteddfod Genedlaethol y Fro eleni, cyhoeddais y byddwn yn lansio Cronfa yn y man i gynorthwyo datblygu technoleg a'r cyfryngau digidol Cymraeg, gan gynnwys gwella ansawdd y teclynnau sydd ar gael i awduron a chynhyrchwyr cynnwys Cymraeg. Un o'r meysydd sydd dan ystyriaeth yw sut y gallwn gynorthwyo'r papurau bro yn ogystal a sefydliadau cyrnunedol i sicrhau fod ganddynt y sgiliau a'r ddealltwriaeth i fynd

ati i greu a chynnal safleoedd tra-leol. Byddwn yn cyhoeddi manylion pellach am ein cynlluniau yng nghyswllt y Gronfa newydd yn ystod y misoedd nesaf.”

7. A yw eich pwyslais ar ddefnyddio'r dechnoleg newydd i gasglu neu i gyflwyno newyddion ar gyfer y papurau bro?

“Rydym yn awyddus i gyflawni'r ddwy elfen - casglu yn ogystal â chyflwyno gwybodaeth. Mae'n bwysig fod modd i gyfranwyr i bapur bro lleol fedru darparu stori ar ffurf electroneg — mae hyn er enghraifft yn osgoi dyblygu'r gwaith o ail-deipio deunydd, yn galluogi'r defnydd o becyn meddalwedd megis Cysill i wirio cywirdeb iaith, ond hefyd yn sicrhau fod stori yn cyrraedd golygydd mewn da bryd i adrodd yn gyflym. Mae cyflwyno newyddion trwy ddefnyddio'r dechnoleg newydd yn hanfodol er mwyn sicrhau fod y traddodiad o rannu newyddion lleol yn parhau yn yr oes ddigidol.”

Atodiad 6

Cyfweliad gyda Dylan Iorwerth am y cylchgrawn *Golwg*. (19/5/2013)

1. Beth oedd yr egwyddorion y tu ôl i sefydlu'r cylchgrawn *Golwg*?

“Yr angen am gylchgrawn materion cyfoes newyddiadurol, bachog, modern.”

2. Sut y mae'r cylchgrawn *Golwg* yn cyfrannu tuag at yr economi lleol?

“Yn y lle cynta' trwy gyflogi pobol lleol, trwy brynu gwasanaethau'n lleol (er enghraifft gwaith argraffu), trwy dalu trethi lleol a thrwy hyrwyddo enw Llanbed.”

3. At pa gynulleidfa yr oeddech yn targedu y cylchgrawn?

“Pobol sydd â diddordeb yng Nghymru a materion cyfoes Cymreig. Pobol agored eu meddyliau, yn iau na chyfartaledd oedran darllenwyr y cylchgronau eraill oedd yn bod ar y pryd.”

4. Wrth ystyried bod gostyngiad yng ngwerthiant papurau print, beth yw sefyllfa *Golwg* erbyn hyn? Ydy'r gwerthiant yn statig neu oes yna newid wedi bod ers dechrau y Cylchgrawn?

“Mae cylchrediad y cylchgrawn wedi aros yn rhyfeddol o gyson, o amgylch 3,000. Mi fydd yn gostwng ychydig yn raddol o dro i dro, ond yn codi eto pan fydd gynnon ni ymgyrchoedd marchnata. O gofio cymaint o siaradwyr a darllenwyr Cymraeg selog sydd wedi marw, ryden ni'n ystyried fod hynny'n dda.”

5. A ydych yn gweld amser yn dod pryd y bydd y cylchgrawn papur yn dod i ben a phopeth yn digwydd ar *Golwg* 360? A fydd y costau yn gorfodi canolbwyntio ar y naill neu'r llall?

“Ar hyn o bryd dydw i ddim yn gweld y cylchgrawn papur yn dod i ben. Wrth lansio 360 roedden ni'n ofalus i wneud yn siŵr fod y ddau wasanaeth

yn gwneud pethau gwahanol – y wefan yn torri newyddion y funud, y cylchgrawn yn fwy dadansoddol a dyfnach. Mae'r rôl honno'n parhau.

Yn y dyfodol, fe allai'r costau olygu bod fersiwn papur yn anymarferol ond mi fyddai angen o hyd am y deunydd – deunydd mwy dadansoddol, mwy parhaol. Mi allai hynny gael ei gyflwyno ar y we hefyd. Mae angen gwahaniaethu rhwng y cynnwys a'r dechnoleg. Mi fydd angen am y math o gynnwys sydd yn y cylchgrawn a tra bydd digon o farchnad i'r fersiwn papur, mi fydd yn parhau."

Atodiad 7

Cyfweliad gyda Owain Schiavone (Prif Weithredwr/ Cyfarwyddwr) *Golwg360*.

1. Pa bryd y sefydlwyd *Golwg360* a beth oedd y syniad y tu ôl i'w sefydlu?

“Cafodd *Golwg360* ei sefydlu yn 2009 gyda'r bwriad o gynnig gwasanaeth newyddion a materion cyfoes cyflawn yn Gymraeg a hynny am y tro cyntaf trwy gyfrwng y We. Mae'n cynnwys newyddion Cymru, gwledydd Prydain a'r byd a hefyd chwaraeon, y celfyddydau, llyfrau, cerddoriaeth a ffordd o fyw. Mae'n cynnwys hysbysebion calendr a gwefannau bach i bob math o fudiadau. Felly er Mai 2009 mae yna wasanaeth newyddion llwyddiannus di-dor ar-lein wedi bod ac yn wir, erbyn hyn mae wedi tyfu mewn poblogrwydd.”

2. A'i gwell fyddai cael papur newydd dyddiol mewn print?

“Mae yna ymdrechion wedi bod i sefydlu papur newydd print trwy gyfrwng y Gymraeg cyn i'r Llywodraeth neilltuo arian ar gyfer y gwasanaeth newyddion ond fe welwyd nad oedd y swm o arian a neilltuwyd yn mynd i fod yn ddigonol ar gyfer cyhoeddi papur dyddiol. Wrth ystyried hyn mae'n debyg bod y ceisiadau am yr arian wedi bod ar ffurf rhyw fath o wasanaeth electronig ar-lein. Yn sicr, bwriad cais *Golwg360* oedd cael gwasanaeth newyddion ar-lein gan mai yno mae'r dyfodol.”

3. Pa fath o storïau a newyddion sydd yn cael sylw ar wefan Golwg 360?

“Byddwn yn cyhoeddi pob math o storïau newyddion a fydd o ddiddordeb i'n darllenwyr, sef y Cymry Cymraeg neu unrhyw un sy'n medru siarad a darllen Cymraeg. Erbyn hyn byddwn yn canolbwyntio ein hegri ar storïau Cymreig gwreiddiol, a hefyd yn cyhoeddi storïau Cymraeg yn gynt nag unrhyw un arall. Mae'r ymchwil a wnaethpwyd a'r ymateb a gafwyd gan y darllenwyr yn awgrymu'n gryf mai yno y dylid defnyddio a blaenoriaethu'r amser. Hefyd fe gyhoeddir storïau Prydeinig a rhyngwladol yn ddyddiol, mae'r rheiny yn crynhoi y prif bethau sy'n digwydd yn y byd, ac fe gred y cwmni ei bod yn bwysig cyhoeddi'r storïau hynny drwy'r Gymraeg yn lle bod rhywun yn gorfod mynd i leoedd eraill i'w cael. Y flaenoriaeth ydy cyhoeddi'r storïau Cymreig, ond mae'r rhai Prydeinig a rhyngwladol yn bwysig hefyd gan fod y gwasanaeth i fod yn un cyflawn. Hefyd fe gyhoeddir

storïau celfyddydol, storïau chwaraeon gan ganolbwyntio ar y chwaraeon Cymreig. Yn ogystal â hyn mae yna nifer o flogiau lle mae pobl yn cael cyfle i fynegi barn ar y blog os ydynt yn teimlo'n gryf am rywbeth. Mae yna dipyn o amrywiaeth ac mae'n wasanaeth newyddion cynhwysfawr erbyn hyn."

4. Pa fath o iaith a ddefnyddir wrth ysgrifennu storïau ar gyfer Golwg 360?

"Y peth pwysig yw bod y gwasanaeth yn hygyrch, ac felly ni allwn fod yn rhy ffurfiol ein hiaith. Credwn ei bod yn bwysig apelio at drawsdoriaid eang o Gymry Cymraeg a denu mwy o bobl i ddarllen ac i ddefnyddio'r Gymraeg. Y nod a'r bwriad yn y pen draw yw gwneud y Gymraeg yn hygyrch i fwy o bobl i wneud defnydd ohoni o ddydd i ddydd ac i ddefnyddio'r Gymraeg ar-lein. Mae'r We wedi cynnig cyfle i'r Gymraeg ond hefyd mae'n fygythiad oherwydd mae nifer o'r cyfryngau cymdeithasol yn Saesneg, ac mae llawer yn teimlo rheidrwydd i wneud cyfraniadau drwy'r Saesneg fel bod pawb yn eu deall. Wrth drafod materion cyfoes a'r newyddion trwy gyfrwng y Gymraeg mae'n dod yn rhywbeth naturiol i bobl ddefnyddio'r Gymraeg ar-lein. Mae'n bwysig cadw'r iaith yn gymharol ysgafn, gyda'r storïau yn fyr ac yn fachog. Mae tystiolaeth yn dangos bod pobl yn dueddol o sgimio'r newyddion ar y We yn hytrach na darllen deunydd mewn print. Efallai nad yw hynny at ddant pawb, ond yr hyn sy'n bwysig yw denu mwy o bobl i ddarllen ac i ddefnyddio'r Gymraeg."

5. A oes yna ymchwil yn cael ei gwneud i ddarganfod pa mor boblogaidd yw *Golwg360* a pwy yw'r darllenwyr?

"Fe wnaeth Cyngor Llyfrau Cymru gomisiynu ymchwil gan Gwmni Wavehill ar ôl blwyddyn i'r gwasanaeth gael ei lansio i ddarganfod beth oedd llwyddiannau a methiannau y gwasanaeth yn ystod y cyfnod hwnnw. Mae'r adroddiad hwnnw i'w gael ar wefan y Cyngor Llyfrau a hefyd mae yna gopïau print ar gael. Fe fydd yna fonitro cyson o'r sefyllfa yn digwydd ac fe fydd adroddiadau sy'n cynnwys ystadegau am nifer y defnyddwyr yn mynd i'r Cyngor Llyfrau ac oddi wrthynt hwy i'r Llywodraeth. Er ei bod yn anodd monitro'r ystadegau yn fanwl ar y We daw'n amlwg wrth edrych ar y math o bobl sy'n trafod y storïau ar y cyfryngau cymdeithasol bod y gynulleidfa yn un weddol ifanc. O ran poblogrwydd mae *Golwg360* wedi tyfu o'r dyddiau cynnar, pan oedd tua 1,000 o ddefnyddwyr yn defnyddio'r wefan yn ddyddiol. Erbyn hyn mae ar gyfartaledd rhyw 7,000 yn defnyddio'r gwasanaeth yn ddyddiol. Mae'r niferoedd yn fwy yn ystod yr wythnos waith nag ar y penwythnos, ac mae modd gweld pa amser o'r dydd yw'r prysuraf lle mae pobl yn defnyddio'r gwasanaeth. Wrth weld

hyn mae modd targedu yr amser hwnnw i gyhoeddi'r newyddion a sicrhau bod y newyddion yn ffres bob tro y bydd rhywun yn defnyddio'r gwasanaeth. Mae yna fonitro gofalus yn digwydd o'r gwasanaeth a'r peth cadarnhaol yw bod y nifer yn cynyddu yn raddol."

6. Pan fydd beirniadaeth ar rai o'r storïau pa mor sensitif yw'r cwmni o'r feirniadaeth honno?

"Ni fedrwn fforddio bod yn orsensitif. Fe fyddwn yn cyhoeddi y math o storïau a gredwn sy'n bwysig i'n darllenwyr, ac ar ddiwedd y dydd nhw yw'r rhai pwysicaf o lawer mewn unrhyw gyhoeddiad. Cryfder y We yw bod rhywun yn medru dewis a dethol beth i'w ddarllen, gyda phapur print maent wedi talu amdano ac felly yn dueddol i'w ddarllen, gyda'r We mae'r newyddion am ddim ac nid oes rhaid darllen stori nad yw o ddiddordeb iddynt. Weithiau ceir y cwestiwn: 'A ydyw hon yn stori?' a'r ateb yw mae'n rhaid ei bod hi neu ni fyddai'r person hwnnw wedi clicio arni yn y lle cyntaf. Mae'n anochel y bydd camgymeriadau weithiau yn cael eu gwneud, dyna yw natur cyhoeddi a theipio o ran cyhoeddi ar y We. Bydd y cwmni yn fodlon derbyn y feirniadaeth os oes sail iddi. Y flaenoriaeth ydy cyhoeddi nifer o storïau newyddion yn gyflym trwy gyfrwng y Gymraeg."

7. Beth yw manteision defnyddio *Golwg360*?

"Y brif fantais ydy medru darllen llawer o gynnwys yn Gymraeg o ddydd i ddydd a gobeithio cadw pobl i ddarllen am Gymru a thu hwnt heb orfod mynd i ddefnyddio gwasanaeth Saesneg nac unrhyw iaith arall. Adnodd pwysig iawn arall ar y gwasanaeth ydy'r adnodd sylwadau lle mae cyfle i'r darllenwyr drin a thrafod y newyddion a'r hyn sy'n digwydd. Mae darllen y storïau'n bwysig iawn ond nid eu darllen yn unig ond hefyd eu trin a'u trafod a mynegi barn amdanynt. Mae'n bwysig nad yw'r iaith Gymraeg yn mynd yn iaith lenyddol ac iaith addysg yn unig. Teimlad y cwmni yw bod yr adnodd sylwadau yn rhoi cyfle i'r darllenwyr drafod y cynnwys. Mae hyn yn fantais gan nad yw yr un gwasanaeth newyddion ar-lein arall yn cynnig hynny. Mantais arall wrth ddefnyddio *Golwg360* yw cael storïau gwreiddiol na fyddai rhywun ddim yn eu cael yn unlle arall. Mae'n bwysig nad yw pobl yn dibynnu ar un gwasanaeth newyddion yn unig. Mae'n debyg bod *Golwg360* yn cyhoeddi storïau na fyddai yn gweld golau dydd fel arall ac mae hynny'n bwysig. Yn ogystal bydd *Golwg360* yn ceisio llenwi bylchau sy'n bodoli yn y ddarpariaeth. Mae'n debyg nad oes neb yn cyhoeddi cymaint o storïau am y celfyddydau, felly mae'n fodd i bobl wybod am yr hyn sy'n digwydd yn y byd hwnnw. Mae'n gyfle gwych i roi

llwyfan i'r celfyddydau Cymraeg, ac mae'r un peth yn wir am y byd chwaraeon hefyd."

8. Pa fath o bethau sy'n boblogaidd ar *Golwg360*?

"Mae'r ymateb yn awgrymu mai'r storïau Cymreig sy'n fwyaf poblogaidd. Gan ei bod yn bosibl monitro faint sy'n darllen storïau, mae'n amlwg mai'r rhai sy'n ymwneud â'r byd a'r pethau Cymreig yw'r rhai sy'n denu y mwyaf o ddarllenwyr a hefyd yn denu mwy o sylwadau arnynt, felly mae trwch y darllenwyr â diddordeb yn y pethau gwreiddiol Cymreig, pethau fel y cyfryngau Cymraeg a mudiadau Cymru fel yr Urdd a mudiad y Ffermwyr Ifainc. Hefyd mae'r storïau ysgafn yn denu sylw. Mae gan y cwmni draddodiad o gyhoeddi stori Ffŵl Ebrill yn flynyddol ac mae'r rheiny yn profi yn hynod o boblogaidd. Yn aml bydd storïau sy'n ymddangos ar yr wyneb yn rhai lleol yn profi yn hynod o boblogaidd am y byddant yn trafod rhywbeth sy'n perthyn i un ardal, ond efallai y bydd y mater hwnnw yn poeni ardaloedd eraill hefyd ac fel canlyniad bydd stori leol yn cael ei dyrchafu i lefel genedlaethol a hefyd yn denu llawer iawn o sylwadau."

9. A oes cyfle i ymateb ac i drafod y storïau sy'n ymddangos ar *Golwg 360*?

"Oes mae yna gyfle ac wedi i'r cwmni lansio fersiwn newydd o'r wefan sy'n cynnwys adnodd sylwadau mae traffig y gwasanaeth wedi cynyddu yn fawr. Ar y dechrau, ychydig iawn o bobl oedd yn defnyddio'r adnodd sylwadau, ond bellach mae'n adnodd hynod o boblogaidd, ac mae'n anochel bod pobl yn dychwelyd i weld beth yw barn eraill am ryw stori. Mae hynny'n cynyddu'r traffig ac felly mae pawb yn ennill. Mae'n anodd i'w reoli oherwydd mae'n lle mor agored, ond fel cyhoeddwr mae'n rhaid monitro y sefyllfa mor ofalus â phosibl. Mae yna ganllawiau ar sut i ddefnyddio'r adnodd yn ddeallus a rhesymol. Mae'n rhaid cydnabod nad yw'r adnodd sylwadau yn fêl i gyd ond ar yr un pryd mae'n adnodd hynod o bwysig. Mae'n deg nodi bod y cyhoeddwr mawr Prydeinig yn cael problemau gyda hyn o bryd i'w gilydd. Ar y cyfan mae'r drafodaeth ar *Golwg360* yn un synhwyrol a lleiafrif bach sy'n camddefnyddio'r adnodd. Wrth bwysu a mesur mae'n fwy o fantais nag o anfantais."

10. Sut y mae'r storïau a'r hanesion ar wasanaeth *Golwg360* yn gwahaniaethu i'r rhai sy'n ymddangos yn y cylchgrawn *Golwg*?

“Yn sicr yr oedd yna'r posibilrwydd o fygythiad i gylchgrawn *Golwg*, wrth lansio gwasanaeth *Golwg360* a rhaid cofio bod y cylchrediad print yn disgyn yn gyson. Er hynny llwyddodd y cylchgrawn i gynnal ei werthiant yn rhyfeddol o dda. Fe wnaethpwyd y penderfyniad o'r cychwyn y byddai cynnwys y cylchgrawn *Golwg* yn hollol wahanol i gynnwys gwasanaeth ar-lein *Golwg360*. Fe wnaeth y cylchgrawn addasu ei gynnwys yn syth ar ôl lansio *Golwg360*. Mae yna lai o newyddion newydd ynddo, rhaid cofio mai cylchgrawn wythnosol ydyw ac wrth gwrs mae'r byd newyddion wedi newid cymaint, er mae yna gyfleoedd o hyd am sgŵps ynddo. Bu'n rhaid i'r cylchgrawn symud i gyfeiriad pethau fel rhaglenni nodwedd, erthyglau celfyddydol ac erthyglau dadansoddol. Ar y llaw arall mae gwasanaeth *Golwg360* yn canolbwyntio ar yr ochr newyddion – newyddion i'r funud fel petai ac felly mae yna lai o ddadansoddi a llai o erthyglau nodwedd. Mae y ddau felly yn byw yn weddol gyfforddus gyda'i gilydd ochr yn ochr. Mae yna gyfle yn *Golwg360* i dynnu sylw at yr erthyglau sydd yn y cylchgrawn, ac mae modd i'r cylchgrawn gyfeirio at yr hyn sydd ar wefan *Golwg360*. Yn sicr mae *Golwg* wedi bod yn flaengar yn y ffordd y maent yn cynnal y ddau gyfrwng.”

11. Sut y gall *Golwg360* gyfranu tuag at wella economi Gorllewin Cymru?

“Pan gafodd cwmni *Golwg* ei ffurfio bedair blynedd ar hugain yn ôl y ddau brif nod oedd:

- 1) Cyhoeddi cynnwys gwerth chweil trwy gyfrwng y Gymraeg mewn print ar y pryd ond erbyn heddiw mae shift wedi bod i gynnwys yr ochr electronig hefyd.
- 2) Cynnig cyfleoedd gwaith i Gymry Cymraeg yn y Gorllewin.

Yn ystod y cyfnod hwn llwyddodd *Golwg* i roi y cyfleoedd hynny ac felly bu'n hwb i'r economi ac annog rhai pobl, gobeithio, i aros yn yr ardal. Mae *Golwg* yn ailfuddsoddi incwm mewn ffyrdd eraill hefyd yn yr economi lleol, trwy ddefnyddio darparwyr mor lleol ag sy'n bosibl fel argraffwyr neu gwmnïau sy'n darparu offer technolegol. O ran *Golwg360* mae'n chwilio am gyfle i gynnig cyfleoedd i fusnesau ar-lein. Yn ddiweddar cafodd adnodd ar-lein ei lansio sy'n rhoi cyfle i gwmnïau Cymreig hyrwyddo eu hunain ar-lein. Mae yna berygl i gwmnïau bach golli eu cwsmeriaid i gwmnïau mwy o ganlyniad i'r We gan fod grym marchnata y cwmnïau mwy yn gymaint

cryfach ar-lein, felly gobaith *Golwg360* yw rhoi llwyfan a chyfleoedd i gwmnïau Cymreig.”

12. Pa mor boblogaidd yw Ap *Golwg* ac a yw *Golwg360* yn gweld ei fanteision?

“Nid yw’r Ap mor boblogaidd ar hyn o bryd ag y byddem yn hoffi iddo fod. Mae wedi bod yn araf wrth ddenu defnyddwyr a darllenwyr hyd yn hyn. Ar hyn o bryd mae nifer y rhai sy’n prynu’r cylchgrawn yn wythnosol mewn tanysgrifiad braidd yn siomedig. Gellir dweud bod yna ddau reswm am hyn. Yn gyntaf mae pobl yn dal i ffafrio darllen cylchgrawn print, ac yn ail mae cymaint o aps i’w cael am ddim, ac felly dydy pobl ddim yn awyddus i dalu am un, ond mae’n debyg y bydd yr agwedd hon yn newid yn y dyfodol. Am nad yw *Golwg360* am danseilio’r cylchgrawn print maent wedi penderfynu codi yr un pris namyn ceiniog am y cylchgrawn ar ffurf yr Ap. Mae App *Golwg* yn rhoi cyfle i gynnwys fideos a ffeiliau sain yn rhan o’r cylchgrawn electronig a hynny heb unrhyw gost ychwanegol. Fe ellir cael y cylchgrawn cyfan ar sgrîn o’r funud y mae’n cael ei gyhoeddi a hynny ymhob man ar draws y byd. Mae modd symud yn rhwydd o dudalen i dudalen ac ar draws tudalennau gan chwyddo neu leihau’r ysgrifen trwy gyffyrddiad bys. Hefyd mae’n archif pwysig a gellir prynu rhifynnau a ymddangosodd yn y gorffennol. Rhaid cofio y bydd costau argraffu yn codi, ac felly mae’n debyg y bydd yna fantais ariannol i bobl danysgrifio i’r fersiwn Ap yn y dyfodol. Mae’n bwysig bod y cwmni wedi darparu’r Ap i ddangos bod *Golwg* yn gwmni blaengar ac yn cynllunio ar gyfer y dyfodol a gobeithio y bydd yn talu ffordd yn y pen draw. Wrth geisio denu darllenwyr newydd mae’r dyfeisiadau symudol yn mynd i fod mwy at ddant y gynulleidfa iau ac yn y tymor byr rhaid dal ati i geisio cael mwy o gylchrediad.”

Atodiad 8

Cyfweliad gydag Emma Meese (Swyddog Datblygu yng Nghanolfan
Newyddiaduraeth Gymunedol Prifysgol Caerdydd) 19.6.13

1. Beth yw ystyr y term 'hyper lleol' i chi?

“Ystyr y term i mi yw newyddion sy'n addas i un ardal ddaearyddol arbennig, naill ai i stryd, pentref, tref neu hyd yn oed dinas. Mae'r newyddion lleol yn bwysig iddyn nhw.”

2. Ydy newyddion hyper lleol yn hanfodol i hybu'r economi lleol?

“Ydy. Mae pobl wedi newid y ffordd y maent yn siopa, a'r ffordd y maent yn cael y newyddion. Wrth feddwl am yr economi lleol, efallai nad yw pobl yn ymwybodol o beth sydd yn mynd ymlaen – wrth feddwl am drefi fel Llanelli – mae canol y dref wedi mynd - dyna oedd curiad calon y dref ar un adeg, ond nid yw hynny ddim yn bodoli bellach – dim ond siopau elusennau a siopau wedi cau sydd yna bellach. Mae newyddion hyper lleol yn hanfodol i hybu'r economi er mwyn cael gwybod beth sydd ar gael allan yna. Gyda ardaloedd siopa fel Parc Trostre – nid yw'r gymuned yno, nid oes er engraifft Swyddfa Bost yno fel y gallwch fynd fewn i gael y 'clecs' diweddaraf – mae modd cael trafodaethau yn y siopau lleol, nid yw'r math yna o deimlad o gymuned yn bodoli mwyach. Erbyn hyn mae llawer o bobl yn siopa ar-lein, felly os oes gyda chi fusnes lleol, mae'n hanfodol eich bod yn defnyddio'r platfformau digidol i gael y neges ar draws ynglŷn a'ch busnes chi.”

3. A yw hi'n bosibl i newyddion hyper lleol godi delwedd cefn gwlad?

“Ydy o achos natur cefn gwlad. Efallai bod rhywun yn byw 2 filltir oddi wrth eich cymydog agosaf, felly mae'n un ffordd o ddarganfod beth sy'n digwydd yn y gymuned. Os oes yna wefannau lleol mae'n ffordd o wybod beth sy'n digwydd yn y gymuned leol ac mae hynny'n bwysig er mwyn cael gwybod beth sy'n cymryd lle ac i gadw mewn cysylltiad.”

4. Oes dyfodol i newyddion hyper lleol?

“Newyddion hyper lleol yw dyfodol y newyddion. Mae’r papurau lleol yn dueddol o gau lawr am fod cwmnïau enfawr wedi eu prynu ac wedi penderfynu dros nos fel petai nad ydynt yn werth y buddsoddiad. Y canlyniad yw eu cau lawr ac felly mae’n gadael ‘deficit democrataidd,’ yn yr ardal neu’r gymuned. Mae’n bwysig cael gwybod beth sy’n digwydd yn y Cyngor lleol- os dyweder eu bod yn penderfynnu cau yr ysbyty lleol - pwy sy’n gwneud y Cyngor yn atebol - fe gawn bellach y gwefannau a’r blogwyr (unigol) yn ysgrifennu beth sy’n digwydd yn y cyngor. Mae mwy o ystrwythur i’r peth erbyn hyn a’r bobl yn gweld ei bwysigrwydd. Mae Wrecsam.Com a Port Talbot Magnet yn gwneud arian ohono.”

5. Sut mae’r rhwydweithiau cymdeithasol wedi newid y ffordd y mae newyddiadurwyr yn casglu ac yn derbyn newyddion a hefyd yn ei gyhoeddi?

“Mae’r peth wedi newid yn gyfan gwbl achos nawr mae pobl yn rhannu newyddion heb sylweddoli eu bod yn gwneud. Yn y gorffennol byddai newyddiadurwyr yn eistedd mewn ystafell newyddion draddodiadol - a meddwl beth rown ni yn y papur yr wythnos yma, a’u swydd drwy’r dydd oedd chwilio am storïau, ond erbyn heddiw nid oes gwahaniaeth lle ydych chi – yn yr ysgol, mewn caffi neu ganolfan siopa, gallwch dynnu lluniau – e.e. os byddai tân yn digwydd, bydd pobl yn cymryd llun a’i roi ar Facebook neu ar Trydar. Er hynny bydd dal angen newyddiadurwyr traddodiadol i sicrhau bod yr adroddiadau yn ffeithiol gywir. Mae’r system ddigidol yn ein galluogi i ddod o hyd i rywun yn y man penodol – lle yr oedd y digwyddiad yn digwydd a gellir chwilio am y person mwyaf addas ar gyfer y stori. Os bydd newyddion yn torri ar Twitter, bydd y newyddiadurwyr traddodiadol yn cael eu beio yn aml pan na fyddent yn adrodd yr hanes – ond y rheswm yn syml yw nad oedd yr un newyddiadurwr yno. Mae pethau wedi newid fel y mae’r newyddion yn dod fewn a sut y mae’n cael ei roi allan.”

6. Sut y gall y rhwydweithiau ddarparu newyddion hyper lleol yn effeithiol i’r gymuned?

“Mae’r newyddion yna bellach i bawb, gellir ei gael yn yr ystafell ac yn eich poced. Os bydd digwydd i chi fod mewn ciw traffig am amser hir, gallwch anfon Tweet i ddweud ble mae’r broblem ac i rybuddio bod angen cymryd gofal. Ceir y newyddion i’r funud bellach. Os oes rhywbeth wedi digwydd fel er enghraifft rhywun wedi torri mewn i geir neu i dai yn lleol –

mae hyn yn bwysig i bobl gael gwybod beth sy'n digwydd yn ei stryd nhw – hyn yn bwysicach iddynt nag ystadegau byd eang.”

7. Oes yna werth i'r busnesau lleol ddefnyddio'r rhwydweithiau cymdeithasol i hybu eu busnes?

“Oes yn bendant, achos mae canran uchel o bobl yn defnyddio rhwydweithiau cymdeithasol. Mae'r genhedlaeth nesaf yn cael eu codi i rannu newyddion - os nad ydych yn ymuno yn y drafodaeth nid yw eich llais busnes yn cael ei drafod yna ni fyddwch yn cael eich clywed.

Mae'n ffordd newydd i hybu eich hunan, a defnyddio delweddd wahanol. Mae'n rhaid defnyddio'r rhwydweithiau yn effeithiol ac yn trafod a sgwrsio gyda nhw ac i gael pobl i brynu pethau sydd gan eich busnes chi.”

8. Oes yna anfanteision o ddefnyddio y rhwydweithiau cymdeithasol?

“Mae yna anfanteision fel mewn popeth – Mae'n bwysig deall sut mae gwneud y peth yn iawn. Gall rhai ddweud wrth y byd os ydynt wedi cael gwasanaeth gwael neu bryd o fwyd diflas. Mae'n bwysig sut yr ydych yn ymateb a delio gyda'r mater –ond os ydych yn rhoi gwasanaeth da i ddechrau – fydd neb yn medru dweud dim. Un anfantais yw nad oes rheolaeth gyda chi dros y peth yn aml.”

9. Sut y gall y rhwydweithiau cymdeithasol hybu mudiadau e.e. Clwb Ffermwyr Ifanc, Merched y Wawr?

“Fe all y rhwydweithiau cymdeithasol wneud gwaith gwych o hybu mudiadau achos mae cymunedau gyda nhw yn barod sy'n rhannu yr un diddordebau. Mae criw o bobl gyda nhw sy'n barod i drafod - felly mae'r cyfrwng yn berffaith iddynt i hybu ac i hyrwyddo yr hyn y maent yn ei wneud i'r byd mwy eang. Mae Merched y Wawr er enghraifft yn gwneud pethau fel scones jam a bara brith - ac mae pethau fel ailgylchu a phethau yn ymwneud â'r amgylchedd yn bwysig nawr – gallant siarad gyda chymunedau eraill am y gwaith da y maent yn ei wneud mewn ffordd gadarnhaol iawn.”

10. Oes yna duedd i'r rhwydweithiau cymdeithasol roi mwy o rym yn nwylo'r cyhoedd nag i'r newyddiadurwyr?

“Mae'n gallu gwneud, ond bydd wastad angen newyddiadurwyr sy'n mynd drwy'r broses o wirio a rhoi'r deunydd at ei gilydd a'i roi mewn modd y gellir ymddiried ynddo .Bydd angen cael newyddiadurwyr traddodiadol i edrych trwy'r wybodaeth i gyd a'i ysgrifennu lan yn ffeithiol gywir.”

11. Sut ymateb sydd wedi bod i 'Little J,' a Pobl Caerdydd hyd yn hyn?

“Mae'r ymateb wedi bod yn arbennig - mae yna ymateb gwych wedi bod ar y rhwydweithau cymdeithasol, a llawer yn dangos diddordeb mawr – bron 400 yn dilyn ar Facebook o Dydd Sadwrn i Dydd Mercher a dros 400 yn dilyn ar Trydar. Mae Pobl Caerdydd yn defnyddio hashtag Pobl Caerdydd yn barod. Llawer yn dod â storïau a digwyddiadau sy'n cymryd lle. Mae teclynnau symudol yn hollbwysig –e.e. Os bydd rhywun yn cael coffi mewn caffi, gall drwy gyfrwng y dull digidol ganmol y lle ac felly yn hybu y busnes. Nid oes yr un ffordd i gadw lan gyda'r newyddion heb ddefnyddio y teclynnau symudol. Nid oes rhaid cael y rhai drutaf – ond rhaid gwybod beth i'w wneud â nhw. Mae'r B.B.C. wedi mabwysiadu'r iPhone fel y Smartphone gan ei fod yn medru gwneud popeth e.e. recordio sain, tynnu lluniau, recordio fideos, rhoi deunydd ar Facebook a Trydar – medru cael newyddion allan o'r fan a'r lle.”

Atodiad 9

Cyfweliad gyda Gareth Wyn Jones (Ffermwr o Lanfairfechan) 19.9.13

1. Sut y dechreuodd eich diddordeb yn y dechnoleg newydd?

“Fe dechreuodd fy niddordeb rhyw 5 mlynedd yn ôl. Fe fyddwn yn edrych ar Facebook rhyw unwaith y mis i ddechrau. Nid oedd gennyf lawer o ddiddordeb ar y dechrau ond wedyn fe wnes sylweddoli bod yma gyfle i mi werthu fy hun, ac yna mi fyddwn yn mynd ar Facebook yn amlach ac yr oeddwn yn dod i deimlo ei fod yn ffordd o agor drysau gwahanol. Ar ôl cael fy ffôn Blackberry rhyw ddwy flynedd yn ôl a dod o hyd i Trydar, mi benderfynais mai hon oedd y ffordd ymlaen. Bellach, nid oedd angen i mi brynu papur dyddiol gan fy mod yn cael y cyfan ar y ffôn. Hefyd, medraf dderbyn y newyddion diweddaraf pan fyddaf allan wrth fy ngwaith a dyma sydd wedi creu fy niddordeb mawr yn y dechnoleg newydd. Bellach mae gennyf bron i 3,000 o ddilynwyr ar Trydar a Facebook.”

2. Mae gwaith y ffermwr yn golygu gweithio yn aml ar ben ei hun am amser hir. Pa mor bwysig, yn eich barn chi, yw'r dechnoleg newydd i'w gadw mewn cysylltiad â'i gyd-ffermwyr a'r gymdeithas yn gyffredinol?

“Dwi'n meddwl bod Trydar a Facebook yn ffordd dda o rannu dy broblemau a hefyd prydferthwch yr amgylchfyd sydd o'th gwmpas. Mi fydda i yn defnyddio y cyfrwng i rannu newyddion da sy'n digwydd ar y fferm, fel tynnu llun oen neu ebol newydd eu geni ac mi fydd y bobl wrth eu bodd yn cael y wybodaeth. Wrth wneud hyn teimlaf fy mod yn agor gatiau'r fferm i'r cyhoedd ac mae nhw yn cael rhan o'r peth. Wrth wneud hyn maent yn dod i ddeall dy broblemau di. Hefyd wrth weld y lluniau hyn maent yn dueddol o brynu cynnyrch lleol yr archfarchnad. Fe ddylem fel amaethwyr hybu mwy o'r hyn yr ydym yn ei gynhyrchu. Rwy'n credu ein bod yn fendigedig wrth gynhyrchu pethau ond yn sobr o sâl wrth ei werthu.”

3. Mae'n sicr i chi ddechrau rhywbeth newydd iawn ym myd amaeth yn gynharach eleni a chael eich adnabod fel "y Tweeting Farmer." Faint o gysur oedd hi i chi yn ystod y cyfnod o eira trwm a gwaith caled bod yna filoedd o ddilynwyr gennych ym mhoced eich côt?

"Yr oedd yn gysur mawr i mi. O edrych yn ôl, yr wyf yn falch iawn fy mod wedi defnyddio'r dechnoleg, achos fe wnaeth roi llawer o gymorth i mi ar adeg anodd iawn. Er nad oedd llawer o'r bobl yn medru rhoi help llaw, yr oedd pob neges yn gymorth i godi calon rhywun. Hefyd, fel canlyniad i'm defnydd o'r dechnoleg newydd, fe ddaeth nifer o bobl i fyni o'r pentref i'm helpu i dynnu'r defaid allan o'r eira."

4. Ydych chi'n gweld y defnydd o YouTube a rhoi lluniau ar Facebook neu Twitter fel arf pwerus i ddangos pa mor anodd y gall gwaith ffermwr fod ac i godi ymwybyddiaeth o'i waith?

"Dwi'n credu nad oes dim yn fwy pwerus na llun i gyfleu neges. Wrth rannu lluniau ar y dechnoleg newydd, fe ddaw pobl yn ymwybodol beth yw ein problemau o ddydd i ddydd wrth ffermio. Yr oedd dangos problemau a gawsom adeg yr eira eleni (2013) trwy luniau yn dangos y problemau sy'n bodoli a beth yw'r gost o roi bwyd ar y plât."

5. Yn eich barn chi, a yw Twitter yn ffordd dda ac effeithiol o hysbysebu a gwerthu cynnyrch lleol?

"Ydy os caiff ei ddefnyddio yn iawn. Fe ddylai'r ffermwyr ei ddefnyddio fel ffenestr i hysbysebu eu cynnyrch er enghraifft rhoi gwybod pan fydd yr ŵyn yn barod i'w gwerthu. Gellir dangos fel mae'r ŵyn yn cael eu casglu o'r mynydd, a'u pesgi yn dew ar gyfer y lladd-dy. Wrth ddangos y broses hon, gobeithio y bydd y bobl yn hapus i brynu'r cig gan wybod o ble y daeth."

6. Ydych chi yn credu y gall mwy o ffermwyr a dynion busnes yn gyffredinol wneud mwy o ddefnydd o Twitter i hybu cynnyrch lleol?

"Yr wyf yn bendant o'r farn y dylem fod yn defnyddio llawer mwy ohono, er enghraifft fe ddylai'r cigydd lleol hysbysebu os y bydd ganddo rhyw fargen yn y siop, gallai'r barbwr lleol fod yn hysbysebu ei fusnes, yn nodi pa gyfnodau sy'n rhydd ganddo yn lle bod pobl yn gorfod aros am amser hir. Os ydych am hysbysebu eich busnes, eich dyletswydd chi yw gwneud

hynny yn effeithiol. Fe all Trydar fod o help mawr i greu gwaith yng nghefn gwlad a thrwy hynny, creu economi lleol cryf.”

7. Ydych chi’n ystyried Twitter fel arf grymus i gysylltu â gwleidyddion neu fusnesau ynglŷn a materion a chynnyrch lleol ?

“Ydw yn bendant. Mi fydda i yn hoffi Trydar y gwleidyddion a rhoi pwysau arnynt wrth drafod y gwahanol faterion. Mae’n bwysig ar ddiwedd y dydd eu bod yn deall mai swydd sydd ganddynt a’u bod yn gweithio ar ein rhan ni. Mi welson ni y grym sydd gan Trydar wrth i’r Gweinidog amaeth newid ei farn ynglŷn â chladdu anifeiliaid ar y fferm adeg yr eira trwm eleni (2013). Mae’n rhaid i ni gyd sylweddoli bod grym y dechnoleg newydd yn rymus iawn erbyn heddiw.”

8. Beth wnewch chi o’r syniad o ddefnyddio Twitter , er mwyn galluogi pobl i brynu ac archebu cynnyrch lleol?

“Yn fy marn i dyma’r ffordd ymlaen. Mae yna lawer o ffermwyr sy’n cynhyrchu cigoedd, llysiau, ffrwythau a wyau ac mae angen iddynt feddwl o ddifrif am ddefnyddio’r dechnoleg newydd i hysbysebu’r cynnyrch. Wrth hysbysebu fel hyn mae’r bwyd ar gael yn syth ac mae’n ffres.”

9. Yn eich barn chi, a yw hi yn bwysig bod pobl yn cyfathrebu ac yn trafod pynciau llosg y dydd ar bethau fel Twitter?

“Ydy yn bendant. Mae’n rhaid i ni wneud bellach er mwyn symud ymlaen. Wrth ddefnyddio cyfryngau fel Twitter, mae modd i’r ffermwr weld beth yw’r problemau sy’n effeithio ar amaethyddiaeth yn y gwahanol ranbarthau o’r wlad. Heb amheuaeth, mae Trydar yn gyfrwng da iawn i ddod â phawb at ei gilydd. Ar hyn o bryd, ychydig o ffermwyr sy’n Gymry Cymraeg sy’n Trydar. Pe byddai mwy yn Trydar trwy gyfrwng y Gymraeg byddai hyn o gymorth mawr i ddatblygiad yr iaith.”

10. Faint o’r newyddion o ddydd i ddydd fyddwch chi yn ei dderbyn drwy gyfrwng y dechnoleg newydd?

“Mi fydda i yn cael y newyddion i gyd trwy gyfrwng y dechnoleg newydd. Mae popeth arno erbyn hyn ac mae modd cael y newyddion diweddaraf o fewn eiliadau. Mae rhagolygon y tywydd yn hynod o bwysig i’r ffermwr a gellir cael y manylion wrth wasgu botwm.”

11. Er bod amaethyddiaeth a chefn gwlad wedi bod braidd yn araf I ymateb i'r dechnoleg newydd, a ydych yn gweld y cyfrwng yn chwarae rhan bwysig yn y diwydiant amaeth yn y dyfodol ?

“Mae’n hollol bwysig bod y dechnoleg newydd yn chwarae rhan bwysig yn y diwydiant amaeth yn y dyfodol. Fe ddylai’r Undebau Amaethyddol a ninnau fel amaethwyr wneud mwy o ddefnydd o’r cyfrwng. Mae’n gyfle da i ni ddysgu pobl y trefi am fywyd cefn gwlad ac amaethyddiaeth. Os ydym am i bobl brynu ein cynnyrch, mae’n gyfle da i ni agor ein drysau a’n gatiau i ddangos beth sydd gennym ar werth. Yn bendant mae Trydar, Facebook a YouTube yn ffordd ymlaen i’r ffermwyr hybu y diwydiant a chadw pobl mewn gwaith.”

Holiaduron

Atodiad 10

Holiaduron

Holiadur i gynrychiolwyr y Papurau Bro

1. Pa mor hir yr ydych wedi bod yn ymwneud â'r Papur bro?
2. Paham yr ydych yn ymwneud â'r fenter o gyhoeddi Papur bro?
3. Faint o bobl sy'n rhedeg eich Papur bro?
4. Beth yw cylchrediad eich papur heddiw?
5. Beth yw'r cylchrediad wedi bod ar hyd y blynyddoedd?
6. Pa oedran sy'n darllen y Papur bro?
7. A yw eich papur ar - lein?
8. A oes unrhyw gynlluniau i wneud mwy ar - lein?
9. Pwy sy'n bwydo'r newyddion i'r papur?
10. Sut y mae'r newyddion yn cael ei ddewis ar gyfer y papur?
11. Ydy'r rhwydwaith yn gweithio'n dda?
12. A ydych yn ymwybodol o fylchau yn y ddarpariaeth bresennol - e.e.hanes y gwahanol glybiau, capeli, eglwysi, yr ysgolion?
13. A ydych yn darparu ar gyfer y dysgwyr?

14. Faint o ddefnydd sy'n cael ei wneud o luniau?
15. A ydych chi'n meddwl bod lle i'r Papur bro yn yr oes ddigidol hon?
16. A ydych yn gweld pethau fel Twitter a Blogiau yn fygythiol i'ch Papur bro?
17. Beth yw sefyllfa'r papur ynglŷn â gwneud safbwyntiau gwleidyddol?
18. Sut y byddwch yn codi arian i gynnal y Papur bro?
19. A fydd eich Papur bro yn cael ei baratoi ar dâp ar gyfer y deillion?
20. A oes yna bobl ifanc yn cymryd diddordeb wrth baratoi y papur?
21. A fyddwch yn cydweithio a phapurau bro eraill?
22. Faint o ddefnydd a wneir o hysbysebion yn eich Papur bro?

Atodiad 11

Holiadur i ddisgyblion Bl 13 mewn tair Ysgol Gyfun yn Sir Gaerfyrddin

1. A oes Papur Bro yn dod i'ch cartref?
2. A fyddwch yn darllen unrhyw Bapur Bro?
3. A ydych yn cyfrannu tuag at y Papur Bro mewn unrhyw ffordd?
4. Pa fath o ddeunydd yr hoffech ei weld yn y Papur Bro?
5. A ydych yn credu bod y Papur Bro yn ffordd effeithiol o adrodd yr hanes sy'n digwydd yn eich cymuned?
6. A fyddwch yn darllen unrhyw bapur lleol yn Saesneg?

Atodiad 12

Holiadur i'r gwahanol gwmnïau a busnesau

1. Ydych chi'n defnyddio'r We neu'r rhwydweithiau cymdeithasol (Facebook, Twitter, YouTube) i hysbysebu eich busnes? Oes felly, pam?
2. Pe baech yn defnyddio'r rhwydweithiau cymdeithasol, a fydddech yn fodlon talu am y gwasanaeth?
3. Ydydch chi'n gweld unrhyw werth o ddefnyddio'r We i hybu eich busnes?
4. Ydych chi'n hysbysebu yn y papurau bro, neu'r papurau lleol?
5. Ydych chi'n hysbysebu ar y We neu yn y cyfeirlyfr?
6. Ydych yn gweld cynnydd yn y busnes fel canlyniad i ddefnyddio'r We?
7. O ran Twitter neu Facebook a fydddech yn ystyried defnyddio'r rhwydweithiau cymdeithasol i gymryd archebion gan y cwsmeriaid?
8. Os ydych yn defnyddio'r cyfryngau cymdeithasol, pa iaith y byddwch yn ei defnyddio - Cymraeg/Saesneg/Yn Ddwylieithog?

Atodiad 13

Holiadur i Glybiau Ffermwyr Ifainc Ceredigion

1. A oes gan eich clwb wefan?
2. Faint o ddefnydd y byddwch yn ei wneud fel clwb o'r dechnoleg newydd?
3. A ydych yn cysylltu ag aelodau'r clwb drwy gyfrwng y rhwydwaith cymdeithasol i'w hysbysu am ddigwyddiadau'r clwb?
4. Pa fath o bethau yn ymwneud â'r clwb fydd ar eich gwefan?
5. Fel clwb, pa iaith y byddwch yn ei defnyddio ar eich gwefan?

Cymraeg / Saesneg / yn ddwyieithog

6. A ydych yn cysylltu gyda chlybiau ffermwyr ifanc eraill o fewn y sir neu yn genedlaethol drwy gyfrwng y rhyngrwyd?
7. A ydy'r dechnoleg newydd yn hwyluso y gwaith i chi fel clwb?
8. Faint o ddefnydd y mae'r swyddfa ganolog yn ei wneud o'r dechnoleg newydd wrth gysylltu â chi fel clwb?
- 9) Os nad ydych yn defnyddio'r rhwydweithiau cymdeithasol i gysylltu ag aelodau, sut y byddwch yn cysylltu â nhw fel arfer?

Atodiad 14

Holiadur i'r rhai a fynychodd y gweithdai yn Llanbed i drafod y dechnoleg fodern

1. A wnaethoch elwa o fynychu'r sesiwn?
2. Ym mha ffordd y gwnaethoch elwa o fynychu'r sesiwn?
3. A oedd y gweithdai yn ateb eich gofynion?
4. Ym mha ffordd y gellir gwella'r gweithdai?
5. Beth yw'r cam nesaf yr hoffech ei weld yn y fenter?
6. A ydych yn teimlo'n fwy hyderus yn defnyddio'r dechnoleg newydd ar ôl bod yn y gweithdai?
7. A ydych wedi gweld mwy o ddiddordeb yn eich mudiad/busnes wrth ddefnyddio'r dechnoleg newydd?

Llyfryddiaeth

Llyfrau ac erthyglau

Adrian Athique, *Digital Media and Society* (Cambridge, 2013)

Carvill, Michelle, a David Taylor (gol.), *The Business of being Social* (Surrey, 2013)

Clapperton, Guy, *This is Social Media: Tweet, Blog, Link and Post your way to Business Success* (Chichester, 2009)

Cyfeirlyfr Rhwydwaith Papurau Bro, (Ni nodir y man cyhoeddi, 2008)

Davies, Elonwy, Mudiad Ffermwyr Ieuainc Cymru

Davies, Emyr, 'Papurau Bro: Digon i'w rhyfeddu neu codi'r felan', *Y Faner*, Mawrth 1, 1985, t. 15

Davies, John, M. Baines, N. Jenkins a P. Lynch, *Gwyddoniadur Cymru Yr Academi Gymreig* (Caerdydd, 2008)

Farman, Jason, *Mobile Interface Theory: Embodied Space and Locative Media* (New York, 2012)

Gordon, Eric ac Adriana de Souza e Silva, *Net Locality* (Chichester, 2011)

Gwyndaf, Robin, 'Cynnal cwr y baich: cyfraniad y papurau bro Cymraeg i fywyd cymdeithas', *Y Genhinen* 27, 1977, t. 13

Hughes, Vaughan, 'Papurau bro', *Barn* 151, Awst 1975

Jenkins, J. Geraint, *Welcome to Aberaeron/Ceinewydd* (Llwyndyrys, 2007)

Jones, Beti, 'Cyhoeddi papurau newydd yng Nghymru' *Y Casglwr*, 51, Gaeaf 1993, tt. 16-19.

Jones, Beti, 'Cyhoeddi papurau newydd yng Nghymru II', *Y Casglwr*, 52, 1994, t. 3

Jones, Cyril, 'Papurau bro: arolwg ac argymhellion', *Barn*, Gorffennaf 1988

Jones, D. Cyril, 'Dyfodol papurau bro', *Y Faner*, 18 Mehefin 1982, t. 11.

Jones, Gwilym Arthur, *Bywyd a Gwaith Owen Morgan Edwards* (Aberystwyth, 1958)

Kriel, Nicky, *How to Twitter for Business Success* (The Other Publishing Company, s.l., 2013)

Llafur Cariad - Dathlu 70 Mlynedd Clybiau Ffermwyr Ifanc Ceredigion 1941-2011 (2011, Ffederasiwn Clybiau Ffermwyr Ifanc Ceredigion)

Llwybrau Llanbed, Cymdeithas y Cerddwyr, Cangen Llanbed (Llandysul, 2000)

Llwyd, Rheinallt, *Gwarchod y Gwreiddiau* (Llandysul, 1996)

- Mair, John, Neil Fowler a Ian Reeves (gol.), *What Do We Mean By Local?* (Suffolk, 2012)
- Metzgar, Emily T, David D. Kurpius, Karen M. Rowley, 'Defining hyperlocal media: Proposing a framework for discussion', *New Media and Society*, 2011
- Mostert, Phil, 'Ysgol undydd i bapurau bro', *Y Faner*, 20 Tachwedd, 1987, t. 11
- Powell, Juliette, *33 Million People in the Room, How to Create, Influence and Run a Successful business with Social Networking* (New Jersey, 2009)
- Owen, William H., 'Nid yw papurau bro yn rhan o brofiad y to iau', *Y Cymro*, 10 Ebrill, 2015, t. 4
- O'Reilly, Tim a Sarah Milstein, *The Twitter Book* (Sebastapol, 2012)
- Qualman, Erik, *Socialnomics: How Social Media Transforms the Way We Live and Do Business* (New Jersey, 2013)
- Rhosier, N. 'Pori yn y papurau', *Y Faner*, 8 Tachwedd, 1985, t. 9
- Roberts, Hywel, 'Y papur bro nesa?' *Golwg*, 24 Hydref, 1996, t. 11
- Ryan, Damian, *Understanding Digital Marketing: Marketing Strategies for Engaging the Digital Generation* (London, 2014)
- Scott, D. Meerman, *The New Rules of Marketing and PR* (New Jersey, 2007)
- Shipton, Martin, 'The Wales media crisis: can the Welsh newspaper industry survive?', *Trafodion Anrhydeddus Gymdeithas y Cymmrodorion* 19, 2013
- Standage, Tom, *Writing On The Wall* (London, 2013)
- Steele, Mary, 'Papurau bro - heb bapur', *Golwg*, 3 Hydref, 1996, t. 4
- Thomas, Barry, 'Teledu lleol: dim Cymraeg heb nawdd', *Golwg*, 26, 30 Ionawr, 2014
- Thomas, Dafydd Elis 'Papurau bro yn codi'r felan' *Y Faner*, Awst 5-12, 1983, t. 6
- Thomas, Dafydd Whiteside, 'Beth yw dyfodol y papurau bro?', *Y Cymro*, 3 Ebrill, 2015, t. 3
- Tomos, Robyn, 'Diwedd gwyrth y papurau bro', *Golwg* 24, 24 Hydref, 1996, t. 10
- Williams, Emyr W. *Y Papurau Bro a'r Farchnad Hysbysebu* (Caerdydd, 1992)
- Williams, Siân, 'Creu papur newydd yng ngorllewin Cymru' *Golwg*, 27, 25 (Mawrth 5, 2015) tt. 14-15

Gwefannau

<http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/32547452>

<http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/32264164>

<http://www.bbc.co.uk/news/business-30528381>

<http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-25875009>

<http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-26352932>

<http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31738443>

<http://www.bbc.co.uk/news/uk-wales-31766554>

<http://www.belfasttelegraph.co.uk/news/local-national/uk/bruce-slams-internet-misogyny-30396221.html>

<http://blog.lewispr.com/2011/03/pros-and-cons-of-geotagging.html>

<http://www.carmarthenjournal.co.uk/Mayor-backs-drive-reduce-business-rates/story-20963745-detail/story.html>

<http://www.carmarthenjournal.co.uk/Traders-change-help-revitalise-town/story-20963746-detail/story.html>

<http://cdn.agilitycms.com/centre-for-communication-rights/Images/Articles/pdf/Back-to-the-future-Bentley2008.pdf>

<http://www.cio.com/article/2380562/internet/does-google-glass-pose-safety--health-and-security-risks-.html>

www.clc.org.uk/2259.file.dld

<http://www.dailypost.co.uk/news/north-wales-news/mobile-phone-signal-blackspots-north-6540154?pageNumber=2>

<http://www.dyfed-powys.police.uk/cy/newyddion/datganiadau-ir-wasg/technoleg-newydd-i-swyddogion-heddlu-dyfed-powys/>

<http://ffrwti.com/ifanmj/1405330262>

<http://www.golwg360.com/blog/alun-rhys-chivers/144402-ddarllenwyr-golwg-pam-dyfynnu-eich-trydariadau>

<http://www.golwg360.com/newyddion/112881-lansio-gwefan-pobl-caerdydd-yn-ystod-tafwyl>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/153448-cwynion-nad-yw-cyrff-chwaraeon-yn-trydar-yn-gymraeg>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/86505-e-byst-yn-lladd-y-sgwrs>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/117081-dau-mewn-helynt-tros-wefannau-cymdeithasol>

<http://www.golwg360.com/newyddion/arian-a-busnes/31777-newyddion-ar-lein-pwysicach-na-phapurau-newydd>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/110098-cyhuddo-dyn-o-anfon-negeseuon-trydar-hiliol>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/136293-facebook-yn-10-mlwydd-oed>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/138629-camarthern-journal-yn-ail-gyflwyno-tudalen-gymraeg>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/147001-system-sylwadau-newydd-i-golwg360>

<http://www.golwg360.com/newyddion/arian-a-busnes/162973-cywilydd-nad-oes-gweinidog-i-helpu-siopau>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/181865-cau-swyddfa-herald-caernarfon>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/48790-cymraeg-ar-y-kindle-ymateb-cadarnhaol-gan-amazon>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/105587-kindle-yn-gwrthod-gwerthu-llyfrau-cymraeg>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/115698-cyhoeddi-rhai-o-bapurau-cymru-ar-dabledi>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/99386-cynulliad-yn-mynegi-pryder-am-ddyfodol-papurau-newydd>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/98820-pryder-am-effaith-newidiadau-trinity-mirror-ar-ddemocratiaeth>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/135669-y-camarthen-journal-yn-cwtogi-r-dudalen-gymraeg>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/151874-cynllunio-gwasanaeth-newydd-i-gymuned-gymraeg>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/161375-lansio-gwasanaeth-trydar-newydd>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/166649-cylchgrawn-i-hybu-tref-glan-mor>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/112881-lansio-gwefan-pobl-caerdydd-yn-ystod-tafwyl>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/105842-ysgrifennydd-cymrun-ymuno-yn-y-ddadl-dros-lyfrau-cymraeg-ar-kindle>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/121426-amazon-yn-caniatau-gwerthu-llyfrau-cymraeg-ar-kindle>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/172457-mwy-yn-prynu-llyfrau-cymraeg-2>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/68428-gwales-com-yn-gwerthue-lyfrau>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/110542-hybu-r-gymraeg-mewn-cyfryngau-newydd>

<http://www.golwg360.com/newyddion/cymru/101858-llai-yn-darllen-y-western-mail>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/156468-angen-cynyddu-r-gymraeg-ar-wefannau-cymdeithasol>

<http://www.golwg360.com/newyddion/gwyddoniaeth-a-thechnoleg/157403-190000-o-gartrefi-a-busnesau-cymru-n-elwa-o-fand-llydan-chwim>

<http://www.guardian.co.uk/media/greenslade/2012/jun/29/local-newspapers-newspapers?INTCMP=SRCH>

<http://hednesfordnews.journallocal.co.uk/>

<http://www.guardian.co.uk/media/greenslade/2009/jun/09/ruPERT-murdoch-digital-media>

<http://www.ibtimes.co.uk/no-make-selfie-narcissistic-social-media-trend-raises-1-million-cancer-research-1441148>

<http://www.inma.org/blogs/research/post.cfm/growth-of-tablets-redefines-news-consumption-overnight>

<http://www.journalism.org/2012/07/16/youtube-news/>

<http://martinjemoore.com/tag/western-mail/>

<http://www.pewinternet.org/2012/04/12/72-of-americans-follow-local-news-closely/>

<http://www.publications.parliament.uk/pa/cm200910/cmselect/cmcumeds/43/4309.htm>

<http://publishing2.com/2007/07/09/wrong-on-hyperlocal-google-and-web-10-killed-backfence/>

http://recoveringjournalist.typepad.com/recovering_journalist/2007/07/backfence-lesso.html

<http://www.sheffieldforum.co.uk/misc.php?do=page&template=Advertise>

<http://www.simplifydigital.co.uk/news/articles/2014/05/ee's-4g-network-reaches-200-towns/>

http://www.southwalesguardian.co.uk/news/11770787.Phone_deal_to_improve_mobile_coverage_in_rural_Wales/

<http://stakeholders.ofcom.org.uk/binaries/research/tv-research/lrmuk.pdf>

<http://stevebuttry.wordpress.com/2012/08/27/10-ways-twitter-is-valuable-to-journalists>

<http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/africaandindianocean/southafrica/10615052/NekNominate-South-Africans-turn-drinking-craze-into-force-for-good.html>

<http://www.thedrum.com/news/2014/03/20/google-glass-could-increase-rates-mugging-say-uk-consumers>

<http://uk.pcmag.com/wearable-tech/36416/opinion/rest-in-peace-google-glass-2012-2014>

<http://www.spiral16.com/blog/2012/08/how-brands-and-businesses-can-use-instagram-geotagging/>

<http://www.techopedia.com/definition/86/geotagging>

<http://www.walesonline.co.uk/news/health/hospital-staff-wear-mini-cctv-8650943>

<http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/amazon-sparks-language-row-not-2582850>

<http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/dyfed-powys-police-join-instagram-9262771>

<http://www.walesonline.co.uk/news/wales-news/significant-mobile-phone-coverage-boost-8314169>

<http://wnow.worldnow.com/story/24079746/green-country-communities-use-geo-tagging-to-help-with-rescues-after-storms>

<https://yrhwydwaith.wordpress.com/tag/yr-awr-gymraeg/>